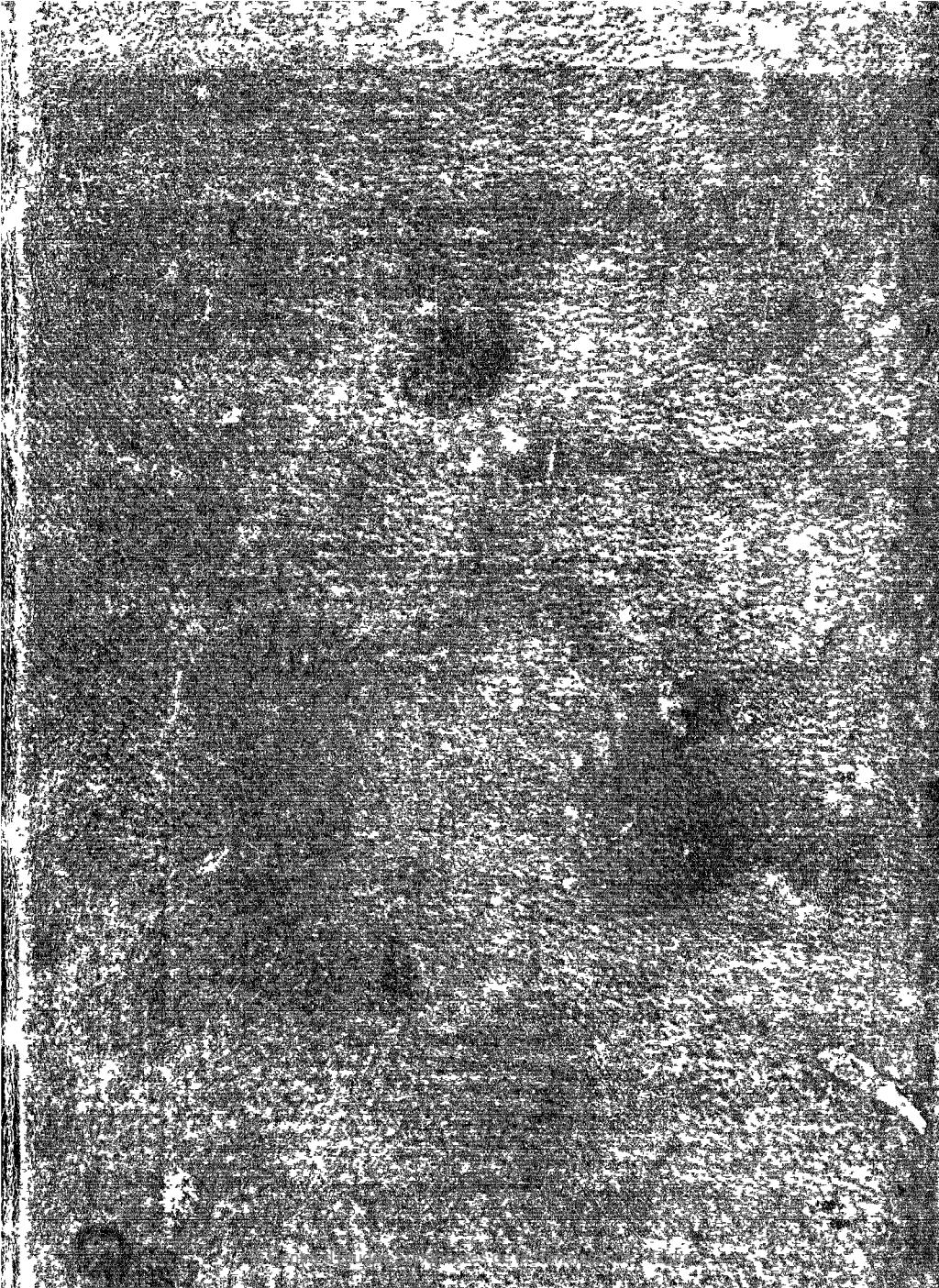

Les Bibliothèques Virtuelles Humanistes

Extrait de la convention établie avec les établissements partenaires :

- ces établissements autorisent la numérisation des ouvrages dont ils sont dépositaires (fonds d'Etat ou autres) sous réserve du respect des conditions de conservation et de manipulation des documents anciens ou fragiles. Ils en conservent la propriété et le copyright, et les images résultant de la numérisation seront dûment référencées.
- le travail effectué par les laboratoires étant considéré comme une « œuvre » (numérisation, traitement des images, description des ouvrages, constitution de la base de données, gestion technique et administrative du serveur), il relève aussi du droit de la propriété intellectuelle et toute utilisation ou reproduction est soumise à autorisation.
- toute utilisation commerciale restera soumise à autorisation particulière demandée par l'éditeur aux établissements détenteurs des droits (que ce soit pour un ouvrage édité sur papier ou une autre base de données).
- les bases de données sont déposées auprès des services juridiques compétents.

Copyright - © Bibliothèques Virtuelles Humanistes

~~SR~~
~~W.B.~~
Société

CAROLI SIGONII
DE ANTIQVO IVRE ITALIAE
LIBRI TRES,

AD SENATVM,
POPVLVMQ.
ROMANVM.

Venetiis, apud Iordanum Ziletum,
M D LX.

THE ODE TO GOD

Ergonomics in Design - 39

2000-11-17/950

• 3 ✓ ') 8

C A R O L V S   S I G O N I V S
M V T I N E N S I S
S E N A T V I , P O P V L O Q . R O M A N O
S .   D .

V I D causæ sit, quam obrem, cum innumera biles prope ab homini bus artes ad hominum usum inuentæ, ac posteriis proditæ sint, nulla tam uel præstantior unquam, uel nobilior habita sit, quam quæ mili taribus instructa præcep tis uarie se bellicis in studiis apud homines commendauit, merito maximam semper habuit dubitationem: cuius qui acutius exitum expedire doctissimi, ac prudentissimi uiri uoluerunt, eam potissimum afferre caussam soliti sunt, quod ab hac una ubiores perpetuo, atque illustriores, quam ab omnibus aliis commodorum, & gloriae fructus ad uitam hominum permanarint. Quod quidem uere traditum esse, nobis quoque cum rerum præsentium statum, ac quotidianam uitæ consuetudinem intuentibus, tum uero præteriorum temporum memoriā, atque antiquissimorum populorum præclara facta animo repetentibus plane uidetur. neque enim ullam aliam uim, ac facultatem aut furentes finitimorum popolorum impe

tus aliquando retardasse , aut sanctum libertatis patrimonium aduersus nefarios hostium conatus defendisse , aut denique pacis omnium uirtutum , unde nostra est perfecta beatitudo , alumnae granuorem uindicem , ac custodem fuisse inuenimus , quam ipsam armorum tractationem , omnemq. rei militaris , ac bellicae disciplinam . ex quibus tum diuturna incolumitas , tum sempiterna prope ad nominis commendationem fama huius laudis studiosis ciuitatibus comparata est . Quanquam autem ea fere conditio , ac natura hominum est , ut his duabus quasi facibus animi , mentesq. eorum ad res omnes aggrediendas facile accendantur , & in id se alacrius intendant , unde utilitatis , aut dignitatis spem uberiorem ostendi sentiant , non et que tamen omnes homines huius utriusque studii cupiditate afficiuntur , ac flagrant . alios enim animaduertere licet , totos in parandis opibus , & quo quis modo congerendis diuinitatis occupatos , alios nihil aliud , quam de decoro , & honestate cogitantes , atque hoc toto de genere ita sentientes , ut nihil esse in uita utile , quod a dignitate seiunctum sit , arbitrentur . cuius prope heroicæ uirtutis magnitudine qui priscis temporibus excelluerint , haud sane multos numerare ex omni memoria possumus , etate uero nostra , multo etiam pauciores . fit enim nescio quo modo , id quod gravius uidetur esse dolendum , ut paullatim cum hominum etate mirifica illa priscæ uirtutis indeles consenescat , atque omnino antiqua laus illa sensim deficiens prope in dies uehementius contabescat . Ac mihi quidem hac de re saepius cogitantur

cum

cum uestri maiores Rōmani multis in rebus magna-
gi, atque admirabiles fuisse, tum uero in hoc stu-
dio omnem superasse hominum naturam, & con-
ditionem uidentur, quod ita bellicam disciplinā,
& militaria studia tenuerunt, ac pertractarunt, ut
qui gentes pñne, ac nationes omnes singulari qua-
dam consilii, atque animi præstantia ad suum im-
perium adiunxerint, iidem ne in ipsa quidem ui-
ctoria, qua nihil insolentius esse, atque superbius
solet, aliud quidquam, nisi laudem, dignitatem, &
gloriam spectauerint unquam, atque secuti sint.
Neque uero quæ quoque tempore ab iis uel forti-
tudinis, uel prudentiae, uel moderationis, uel iu-
stitiæ exempla edita sint, commemorare hoc loco
necessæ est. nota hæc omnium iam historiis, testa-
ta uocibus adeo sunt omnia, ut facilius humani
generis interitus uniuersus, ipsarumq. terrarum
exustio consequi, quam Romanæ uirtutis obli-
uio, atque silentium possit. illud autem illustre in
primis, & ad perpetuam hominum memoriam in-
signe non prætermittam, eam fuisse quandam po-
puli Romani magnitudinem, ac domi, forisq. di-
sciplinam, ut in hodiernum usque diem non mo-
do Italia, sed, quod mirabile uideatur, extrema
fere terrarum sola, & nationes ultimæ stent præcla-
ris eius institutis, ac legibus obseruandis. Quibus
de rebus cum sñpe alias accidit, ut ipse mecum ac-
curatius quererem, tum proxime, cum de antiquo
iure Italæ scriberem. sensi enim tum aperte, id,
quod multo etiam ante facile animaduerteram,
nullam unquam gentem, nullam nationem fuisse,
quæ uel belli, uel pacis studia, quam populus Ro-
manus

manus , coluerit diligentius , uel utrumque artis genus tractauerit excellentius : cuius ille rei documentum dedit certissimum , primum , cum rebellantis , atque imperium recusantis Italiæ audaciam constantissime profligauit , deinde , cum eadem in fidem redeuntem , & ad auctoritatem suam se adiungentem humanissime in eadem ciuitatis , & rei publicæ iura ascivit . Quamobrem incredibilem profecto cepi laboris mei , ac diligentiae fructum , cum eodem tempore populi omnium , qui fuerūt , futuriq. sunt , præstantissimi uirtutem ueterem , & antiqua Italiæ , quibus in societatem Romani peruenit imperii , ornamenta renouauit . quin etiam ualuit multum ad uoluptatem animi mei augendam , quod intellexi , futurum , ut ego hoc studio non tam præsentem latinarum laudem litterarum , quibus non nihil opis , ac luminis mea allatum industria exoptabam , quam ueterem eius soli memoria , in quo ego natus , & educatus essem , (quoniam non obscura fidelissimæ senatui Romano coloniæ Mutinæ fama est) tuerer ; ac custodirem . Nec uero dissimulandum , aut obscure ferendum est , omnem me ab ineunte ætate è curam , atque operam contulisse , ut populi Romani res gestas , leges , & instituta , non a silentio hominum , a quo quidem ipse sua se uirtute , rerumq. magnitudine uindicauit , sed ab obscuritate fortasse , quæ plerisque ueteribus monumentis amissis , mirabiliter iam mentes nostrum inuoluerat omnium , educere , quoad studio meo consequi , ac diligentia possem . ut si mihi laus esset aliqua ingenii requirienda , eam ex historiæ omnium nobilissimæ pértractatione

tractatione colligerem; si pietatis, conditori, parenti, ac tutori prope nostro legitimo debitam officiū gratiam, quoquo modo possem, referrem. Itaque uix dici, aut omnino cogitari satis potest, quantum lātitiæ, quantum uoluptatis animo aliquando capiam meo, cum ueteris populi Romani ut nomen, sic imaginem in uobis adhuc, & in uestris magistratibus residere animaduerto, & in summo dolore, quem ex Romani euersione imperij haurire soleo, quo s̄æpe solatio fruar, cum uetera aliquot Romanæ insignia reipublicæ adhuc Romæ, & in Capitolio apparere intelligo. quid enim aliud, quæso, conseruatores uestri, quam augustam illam ueteris consulatus speciem, quid aliud, qui capita regionum dicuntur, quam sacro-sanctum illum plebis referunt tribunatum? præterea consilia publica, oppida, & castella etiam nū in uestra, id est in senatus, populiq. Romani fide, & potestate posita non ne antiquam etiam nescio quam Romanæ repræsentant faciem reipublicæ? Quamobrem feci euidem libentissime, ut cum iura uetera ciuium Romanorum eruta ex obfcurissimis tenebris uetus statis, pontifici maximo, atque optimo, PIO IIII, cuius nunc nutuum Romana ciuitas grauissimum intuetur, dedicasse: deinceps Italiae iura, quod consequi uidebatur, populo Romano potissimum, a quo uno quondam accepta essent, consecrarem. Cuius populi quando uos ut hereditatem uirtutis amplissimam, ac splendidissimam creuistis, sic personam honestissimam geritis, date mihi hanc, obsecro, ueniam, ut uos hoc studii, atque officii nouo fortasse, sed,

sed, ut puto, a uestra dignitate non alieno mune-
re prosequar. quo quidem eo nunc fungor ala-
crius, quod intelligo, eos in magistratu homines
esse, ac publicæ gubernacula rei tractare, quos cū
hæc studia mirifice delectant, quæ omnium pul-
cherrima, & nobilissima perpetuo ut haberentur,
& essent admirabili ueterum uestrorum uirtute pa-
trum, effectum est, tum imitatio in primis anti-
quæ uirtutis, & disciplinæ, quam in suo munere
obeundo summa eos audio diligentia, curaq. re-
tinere. Quam ad laudem cumulandam ne hos qui
dem de uetere Italia commentarios, qui mirum in
modum populi Romani nomen, cuius opera Ita-
lia est hunc honorem consecuta, illustrant, parum
arbitror allatus, si ad ea, quæ maiores sui pro di-
gnitate, & salute Italiæ gesserint, contemplanda
cogitationes suas aliquando excitarint. Mihi ue-
ro ad lætitiam animi mei sat erit, si antiqua Italiæ
iura, mea diligentia restituta, ueterem sena-
tus populiq. Romani, cuius nomini sint
inscripta, longe, lateq. patentem
potestatē ostendant. Valete.
Venetiis, XII K.Octo-
bris, M D LX.

C A R O L I S I G O N I I
DE ANTIQVO IVRE ITALIAE
LIBRI PRIMI CAPITA XXVI.

- DE TRIPLOCI iure populorum Italiæ. Cap. i.
De Latinis. Cap. ii.
De agro Latino , & fœderibus Latinorum . Cap. iii.
De iure Latii . Cap. iiiii.
De fœdere , & iure Volscorum , & Aequorum . Cap. v.
De agro, fœdere, & iure Hernicorum . Cap. vi.
De agro, fœdere, ac iure Oscorū, & Ausonum. Cap.vii.
De Italicis . Cap. viii.
De agro Etrusco , & fœderibus Etruscorum. Cap. ix.
De agro , & fœderibus Campanorum . Cap. x.
De agro , & fœderibus Lucanorum . Cap. xi.
De agro Bruttio , Messapio , & Sallentino , & fœderibus
Bruttiorum,Messapiorum,& Sallentinorū . Cap. xii.
De agro , & fœderibus Apulorum . Cap. xiii.
De agro , & fœdere Frentanorum . Cap. xiiii.
De agro Piceno , & fœderibus Picentum . Cap. xv.
De agro Gallico , & Gallis Senonibus . Cap. xvi.
De agro , & fœderibus Vmbrorum . Cap. xvii.
De agro Sabino , & fœderibus Sabinorum . Cap. xviii.
De agro, & fœderibus Vestinorum, Marrucinorum, Mar
forum , & Pelignorum . Cap. xix.
De agro , & fœderibus Samnitium . Cap. xx.
De iure Italico . Cap. xxi.
De Gallia citeriore . Cap. xxii.
De agro , & fœderibus Ligurum . Cap. xxiii.
De agro , & fœderibus Gallorum . Cap. xxiiii.
De agro,& fœderibus Venetorū, & Carnorū. Cap.xxv.
De iure prouinciæ Galliæ . Cap. xxvi.

* * Eiusdem

Eiusdem libri argumentum.

POSTE quād̄ duobus libris iura uetera ciuiū R. aperuit, nihil antiquius habuit, quād̄ ut deinceps de antiquo iure Italiæ disputaret. quam doctrinam ita his tribus libris est complexus, ut cum in primo populorum, in secundo ciuitatum iura tradiderit, in tertio demum, quemadmodum toti Italiæ Romana sit ciuitas impertita, docuerit. ad hūc autem finem ab his fere principiis peruenit. Primum Italiam ab antiquis duobus modis ostendit esse acceptā, uno, ut naturæ finibus terminaretur, altero, ut iuris. natura, alpibus, & mari contineri ait: iure, Rubicone, Arno, & mari. Ius autem a populo R. uictore esse præscriptum. a quo item tria iura Italiæ esse deducta, unum Latinorum, alterum Italicorum, tertium prouinciæ Galliæ. gradus enim hos fuisse præriorum, quæ optime de rep. R. meritis data sint, ciuitatem R. ius Latii, ius Italicū, & ius prouinciæ; ex quibus ut iure Latii ciuitas R. sic Italico Latinitas, & Italicum prouinciali commodius fuerit. Quemadmodum autem ius ciuium R. ex legibus, & senat us consulis, & editis proficisci alio libro ostendit, sic in hoc hæc iura ex iis legibus, quæ in societate iungenda conscriptæ sint, manare demonstrat. Itaque quoniam societatis, quæ se populus R. cum aliis populis obstrinxit, iura tria fuisse reperit, sponsionē, pactionem, & fœdus, propterea quid sponsio esset, ac quomodo fieret, quid pactionis uocabulo præcipue intelligeretur, ac qua ratione celebraretur, quid fœdus esset, & quomodo feriretur, & tria demū fuisse fœderum genera, iniquum, æquum, & æquissimum, planum facit. ex quo concludit, cum ius omne a fœderis, & societatis legibus effluat, leges antē aliæ aliis datæ sint meliores, fieri, ut alii aliis cōmodiore cōditione utantur; optimam autem esse ciuium R. aliquanto deteriorē Latinorum, infra Latinos Italicorū, durissimam uero prouinciarum. quo iure donatam esse Italiæ partem illam, quæ ultra Vmbriam, & Etruriam usque ad alpium crepidinē est porrecta. His ergo fundamentis iactis, cū primo libro

popu-

populorum iura sibi tradenda esse proposuerit, Latinorū; Italicorum, & Galliæ, ob eam rē statim Latinos aggreditur, atque ab eorū definitione reliquam omnē de iis disputationē deducit. Itaque cum eos Latii incolas, populi R. fœderatos, iure Latii donatos, definiat, singularum huius definitionis partium deinceps rationē reddit. Quoniam autem ius omne e fœdere proficiscitur, fœdus autē ex uictoria parta, & pace concessa indagatur, propterea, ut cōmodius fœdera Latinorum inueniat, bella quoque eorum cum Romanis gesta, & clades ultro, citroqué illatas exponit. quod quia sine agri descriptione præclare consequi non potest, ob eam rem ab agro exorsū ad bella, a bellis ad fœdera, a fœderibus ad iura Latinorum patefacienda delabitur. Latium autem duplex, uetus, & nouum ex ueterum sententia circumscribit. populos utriusque enumerat. qui proprie Latini dicti sint, aperit, & de eorum concilio ad lucum Ferentinæ, & feriis Latinis in monte Albano disputat. Volscos, & Aequos, quanquam intra Latii fines inclusos, Latinos tamen tum non habitos docet. Inde fœderibus Latinorum expositis, quod tandem ius Latii, uel Latinitas fuerit, prodit. nempe, ut Latini iuris Quiritium essent expertes, quod quale fuerit, ex libro de iure ciuium R. repetit. id est, ut neque libertatis, neque gentilitatis, neque sacrorum, neque connubiorū, neque patriæ potestatis, neque legitimi dominii, nec testamentorum, nec tutelarum iura eadem usurparent, quæ ciues R. nisi fundi facti essent, id est iura aliquot priuata populi R. asciuisserint. tales enim fundos populos fuisse ostendit. in ceteris autem rebus proprius ad ciuium R. iura accederent, ut in censu, & tributis, militarent tamen in auxiliis, non in legione, nec suffragium, nisi legum iubendarum caussa, si inter magistratus conuenisset, Romæ ferrent, &, quod caput est, qui domi ædilitatem, & quæsturam gesissent, ii Romæ se pro ciue Romano gerere possent. Aequorum inde, Volscorumq. bella persequitur, atque ut ad internicionem deleti, & in eorum agrum immissi Latini sint, docet. Deinde Hernicorum, Oscorū, Atsonumq. agrum describit, iisdemq. uictis ius, & nomē

Latii noui concessum esse demonstrat. atque ita primo Italorum iure enucleato ad alterum eorum, qui Italici di eti sunt, explanandum confert orationem. Italicos autem definit reliquæ ad Rubiconem, & Arnum Italæ habitatores, populi R. fœderatos, iure Italicò præditos. inter Italicos autem refert Etruscos, Campanos, Lucanos, Bruttios, Messapios, Sallentinos, Apulos, Frentanos, Picentes, Senones, Vmbros, Sabinos, Marsos, Vestinos, Marrucinos, Pelignos, & Samnites. atque eorum sigillatim agros, bella, & fœdera paucis indicat. ex quibus fœderibus ius illud haustum esse concludit, quod est Italicum appellatum. quod in ceteris rebus cum Latinitate fere par esse inuenit, præterquam in suffragio, cuius nullam Italici partem adepti sunt, & ciuitate, ad quam nullum iidem aditum habuerunt. non tamen prætori R. eos obtemperasse, ut prouincia Gallia, docet, in quo longe ab Appiani auctoritate discedit. ex his tamen alios aliis afflictiore conditione esse potuisse, non negat. Postremo Galliam citeriorem aggressus, populos profitetur Ligures, Gallos cispadanos, ut Boios, transpadanos, ut Insubres, & Cænomanos, &, præter Gallos, Venetos etiam, & Carnos. eademq. qua in aliis ratione, agrum eorum, & oppida prodit. quibus bellis singuli uicti, atque in prouinciæ formulam redacti sint, ac, quod ius prouinciæ Galliæ datum, cur Togata nomen impositum sit, & in quo reliquis ipsa prouinciis excelluerit, declarare contendit.

DE ANTIQVO IVRE ITALIAE LIBRI SECUNDI CAPITA XV.

De multiplici iure ciuitatum Italæ. Cap. i.

De coloniis. Cap. ii.

De iure coloniarum. Cap. iii.

De republica coloniarum. Cap. iii.

De coloniis ante bellum Italicum deductis. Cap. v.

De municipiis. Cap. vi.

De

- De iure municipiorum. Cap. vii.
 De republica municipiorum. Cap. viii.
 De municipiis ante bellum italicum constitutis. Cap. ix.
 De præfecturis. Cap. x.
 De iure præfecturarum. Cap. xi.
 De republica præfecturarum. Cap. xii.
 De præfecturis ante bellum italicum constitutis.
     Cap. xiii.
 De fœderatis ciuitatibus, & earum iure, ac republica.
     Cap. xiv.
 De foris, & conciliabulis. Cap. xv.

Eiusdem libri argumentum.

E X P L I C A T O uniuerso populorum Italiæ iure in primo libro, ciuitatum iura aggreditur in secundo. ciuitates autem duobus modis considerari ait posse, ex arte, & ex iure: ex arte, alia oppida, alia castella, alia uicos dici: ex iure, alias colonias, alias municipia, alias præfecturas, alias fœderatas ciuitates, alias fora, alias conciliabula nuncupari. Itaque priore diuisione, quæ non sit huius temporis, prætermissa, in secunda ita uersatur, ut prium de coloniis, deinde de aliis disputeret. Colonias autem tractat hoc ordine. primum, quid coloniæ sint, & a quo institutæ, & quibus, & quot de causis deductæ, ostendit. quoniam autem deductas eas aut senatusconsulto, aut rogatione populari inuenit, quæ rogatio lex agraria dicta est, de lege agraria pluribus agit, & eius capita persequitur omnia, de agto, qui diuidendus esset, quibus, & quam multis hominibus, per quos, & quo modo, & quibus limitibus diuidi oporteret. quae de causa leges etiam agrarias omnes, quæ aut latæ, aut tantum promulgatae sint, a primordio urbis enumerat, ac quem quisque agrum diuiserit, & cui generi hominum, aperit. Deinde uero colonos in agrum deductos per curatores agrarios, docet, qui modo triumuiri, modo quinqueuiri, modo septemuiri, modo decemuiri, modo xxuiri crearentur,
ge

& quidem tributis comitiis pér prætorem, aut consulem, curiatis autem imperio ornatetur. Iam uero iugerum sanguinis assignandorum, & limitum quoque rationem in legi præfinitam docet, ac leges omnes de limitibus latae exponit, ac uaria limitum nomina interpretatur. Legis agrariæ capitibus enodatis, quemadmodum colonia a curatoribus agrariis sub uexillo in coloniam dederentur, ut ab iisdem urbs, & ager aratro circumscriberetur, ut omnia hæc denique a uspicio fierent, docet. Deinde ad iura coloniarum explananda descendit, quo loco colonias tradit alias ciuium R. dictas, alias Latinas. ciuium R. fuisse, quibus ius Quiritium esset concessum, Latinas, quæ iure Latii essent ornatae. Inde uero de censu, tributis, militia, & uacationibus utriusque generis differit. Qua disputatione confecta, remp. earum aggreditur, id est de senatu, populo, magistratibus, sacerdotibus, & legibus agit: ac, qualia hæc omnia in colonia fuerint, aperit. Tum demum nomina singularum, quæ ordine temporum custodito ab urbe condita usque ad bellum Italicum sint deductæ, persequitur. Quam eandem disputationis rationem deinceps in municipiis seruat. nam & quid municipia fuerint, & a quo constituta, & quo modo, ostendit. quin etiam duo eorum genera affert, unum sine suffragio, alterum cum suffragio, ac quo utrumque fuerit iure, declarat. Remp. autem tractans municipiorum, pariter consilia, magistratus, sacerdotes, ac ius legum in iis ferendarum exquirit, & quæ ante bellum Italicum constituta municipia sint, prodit. atque hoc idem quæstionum genus deinceps in præfecturis quoque, & ciuitatibus foederatis tractandis exercet. Fora autem ostendit fuisse loca, in quibus non solum nundinæ haberentur, sed etiam ius diceretur. conciliabula enim ius tantum habuisse nundinarum. Qua quæstione liberatus, propter nominis similitudinem, de foris etiam aliis disputat, ut foro Appii, Cassii, Cornelii, ut unde dicta, a quibus, & quare constituta sint, quid ipse sentiat, testatum apud omnes relinquat.

DE

DE ANTIQVO IVRE ITALIAE
LIBRI TERTII CAPITA VI.

- De ciuitate sociis , atque Italicis data . Cap. i.
De ciuitate Galliæ prouinciæ data . Cap. ii.
De ciuitate, coloniis, præfeturis, ciuitatibus fœderatis,
foris, & conciliabulis data . Cap. iii.
De coloniis militaribus . Cap. iv.
De Istria ad Italiam adiuncta . Cap. v.
De Alpibus, & fœdere, iureq. gentium Alpinarū . Cap. vi.

Eiusdem libri argumentum .

OMNI iure , quo ante bellum Italicum usq; Italia est , duo
bus libris breuiter explicato , hoc libro reliqua post bel-
lum Italicum tempora usque ad Augustum imperatorem
expendit . primum autem quantopere Itali ciuitatis
R. cupiditatem exarserint , & quam crebro ius eius tenta-
rint , & quibus senatus consultis , ac legibus eorum libidi-
ni , qui clam per migrationem , & censum in eam irrepe-
rent , obuiam itum sit , tradit . quo loco leges Claudiam ,
Papiam , Seruiliam , Muciam , Liciniam aduersus Italicos
latas , itemq. Semproniam , Fuluiam , Liuiam pro Italicis
promulgatas interpretatur . Deinde ut , M. Liuius Druso ,
cuius se ope Itali ciuitatem adepturos esse in spem ere-
cti erant , occiso , de interficiendis in monte Albano con-
sulibus conspirauerint , eaq. re patefacta , Q. Seruilio pro
consul ad motus suos comprimentdos accurrenti Asculi
manus intulerint , ac bellum , quod Italicum , & Marsi-
cum , & sociale est dictum , concitauerint , prodit . Cuius
belli eum fuisse exitum tradit , ut post uaria utrinque præ-
lia facta , cum Etrusci , Vmbriique , qui nihil dum mone-
rant , defectionem , & arma spectarent , lex a L. Iulio Cæ-
sare consule lata sit , ut qui nondum a populi R. au-
toritate desciuissent , aut post defectionem in fidem eius re-
diissent , ita in ciuitatem R. acciperentur , ut in tribus o-
cto nouas conicerentur . qua lege ciuitatem sociis , & La-
tinis

tinis communicatam tantum esse demonstrat. Quare postero anno Gallis cispadanis, Liguribus, & Venetis ciuitatem, transpadanis Latinitatem Cn. Pompeii Strabonis lege impertitam docet. cumq. transpadani post saepe ciuitatem a senatu flagitassent, nunquam tamen, nisi dictatore Cæsare, cui carissimi fuerunt, ab iis imperatam esse ita ostendit, ut interea quemadmodum multi Sullana uitoria ciuitatem amiserint, eamq. post mortem eius recuperarint, & quos in urbe Sulpicius motus concuerit, quos Cinna, quos alii, ut Italos in xxv tribus, id quod illi magnopere expetebant, redigerent, tacitus non praetereat. Neque uero populis singulis ciuitatem datam demonstrasse contentus, idem quoque ius coloniis, praefecturis, fœderatis oppidis, foris, & conciliabulis concessum, ac, in quam ea collata tribum sint, qui est totius huius disputationis, & doctrinæ finis, ostendit. Et quoniam haec tenus de Italia, quæ Formione terminabatur amne, locutus erat, inde ut usque ad Arsiam, Istria prouincia comprehensa, ab Augusto sit propagata, cum uniuersa ante Gallia a triumuiris reip. esset liberata, demonstrat. Ultimo autem loco eximio quodam uetus tatis aperienda studio adductus, alpes quoque Italiam intuentes attigit, ac bella in iis gesta, & fœdera, iuraq. alpinis populis tradita narrat. usque adeo ut nullum ueteris Italiam ius, nullam rem illustrem, nullam memoratu dignam actionem, quæ quidem erui ex antiquorum monumentorum memoria possit, silentio prætermittat, sed conseruatis, notatisq. temporibus uno in conspectu omnia ponat.

C A R O L I S I G O N I I
D E A N T I Q V O I V R E I T A L I A E
L I B E R P R I M V S.

C v m m v l t i s locis eximiam Italæ uirtutem, & excellētēm in omni genere præstantiam licet admirari , tum uero in eo maxime , quòd olim cunctis & belli , & pacis artibus una inter omnes omnium terrarum gentes excelluit . etenim , si uetera tempora recordari , atque ex pri scis litterarum repetere monumentis uelimus , facile Ita los , animi magnitudine , & robore , nullis unquam genti bus concessisse , constantia uero , fide , humanitate , sem per fere omnibus præstítisse , reperiemus . cuius originē laudis accuratius indaganti , haud scio , an satis probabili s illa ratio afferri iure possit , excellens quædam in hoc cælo , soloq. uis a natura insita , quæ uel sola aspiratione , quicunque hanc regionem insideant , homines agrestes , & feros ad humanitatem traducere , barbaros , & imperi tos omni doctrina possit excolere . nisi si quis huius rei prope admirabilis occultam caussam ad eorum , qui hanc terram primis temporibus tenuerunt , præclaram institu tionem , & egregiam moderationem referre malit . cur e nīm delectam a diis , quam incolerent , antiquitas existi maut ? credo , quòd , ubi fides , ubi iustitia uigeret , ibi deos aliquando præfuisse , ac præclara tantarum uirtutum fundamenta iecisse , consentaneum uideretur . Ex eadem opinione fluxit altera ; qui postea diis homines simillimi eadem loca sanctissimis legibus , optimis institutis tempe rarunt , eos diuinam quandam progeniem esse , deorumq. sapientiam , a quibus ortum ducerent , iure optimo refer re . Porro , quid credi aliud æquum fuit de illis uiris , qui humana omnia inferiora uirtute ducerent , qui summum bonum in beneficentia ponerent , regionem oppidis & co loniis ad aspectum pulcherrimis frequentarent , legibus , & moribus ad imperii æternitatem firmissimis instituerent ? Atque inter hæc populis utilia , ac salutaria , cælesti

A prope

prope uirtute sese extulit, quasiq. soleam alterum, unde
diu lucem, salutem semper homines peterent, Romana
ciuitas ostendit, cuius admirabilem, & certe diuinam ori
ginem singularis, ac diuina consecuta uirtus breui facile
uel armorum metu, uel iustitiae admiratione omnium in
se gentium ac populorum animos, oculosq. conuertit.
Romanæ uero gentis præclara uestigia usque adeo reli
qua semper est imitata Italia, ut cum populo ipso Roma
no orbis terrarum uirtute, & gloria principe, de omni ho
nestatis laude contenderit. quo in genere cum alia, sane
quam multa, mihi admirabilia, atque perpetuam ad com
memorationem insignia uideri solent, tum illud in pri
mis, quod cum ipsa per quingentos ferme annos infestissi
mis eius armis acerrime restitisset, diuturnis tandem
fracta bellis non modo singularem ei fidé præstítit, ope
ramq. in exteris subigendis gentibus nauauit egregiam,
sed, iustissimo demum etiam bello suscepto, dignam se,
quæ, ut antea in omnium laborum, ac periculorum socie
tatem, sic, parta uictoria, in ciuitatis, atque imperii com
munionem uocaretur, ostendit. quo factum est, ut mul
to ampliorem, atque illustriorem ex Romani iuris socie
tate, quam ex pristina imperii æmulatione laudem tule
rit. Quamobrem, cum ego de ueteri populi Romani iu
re alio uolumine, quantum res ferre uidebatur, copiosissi
me scripserim, maxime conuenire iudicauit, ut deinceps
antiquo de iure Italæ, cuius fideli admodum, ac fortis
opera exteræ bellicosissimæ gentes diuersis temporibus
uictæ imperium, ac leges acceperunt populi Romani,
quantum ipse consequi possem, accurate differerem.
Quanquam mihi sàpe uenit in mentem subuereri, ne qui
bulsdam, quorum industria in aliarum fortasse artium, ac
studiorum laude sit occupata, parum recte facere uidear,
qui in rebus antiquissimis, & propter uetus statem ab om
nium hominum, ut ipsi putant, utilitate remotissimis ni
mium operæ, curæq. consumam: cum præfētim, quæ
ipse post quadriennium uel ingenii, uel studii monumen
ta ediderim, quæ fuisse non pauca satis constat, ad unius
populi

populi Romani res , tempora , ac iura vetera instauranda spectauerint . Quibus etsi res ipsa cognita satisfacere abū de potest ; uidetur tamen faciendum esse , ut hoc loco , quantum instituti ratio mei permittit , breuissime respon deam . Primum igitur , si me dicam populi Romani magnitudine , & rerum ab eo gestarum splendore commotum ad ueterem eius , & multis incognitam memoriam reno uandam , atque ab hominū obliuione , & silentio vindican dam esse aggressum ; neminem puto fore , qui me iure , nisi plane agrestis , ac ueræ laudis ignarus , possit reprehendere . cur enim , quod sexcentis quondam factu honestissimum , & glorioſſimum fuit , id mihi uitio , aut omnino cuiquam nunc denique tribuatur ? præſertim uero qui & ea litteris mandem hoc tempore , quæ neque ex ueteribus quifquam omnia sit complexus , neque nostra , aut patrum , auorumq. memoria docti homines attigerint ; & in hac tamen disputatione ita uerfer , ut nihil nisi ex antiquorum , quos in tanta solos quæſtione sequor , fontibus uberrimis hauriam . Quare , si maximi , atque omnium olim terra , mariq. potentissimi populi præclara facta , atque instituta uel ad cognoscendum admirationis , uel ad legendum utilitatis afferre quidquam possunt : quis est , qui nos in alio malit studio laborare , quam in eo , in quo populi orbis terrarum uictoris uniuersa reip. ratio plurimiſ errorum , & ignorationis inuoluta difficultatibus explicatur ? fin autem obſoletos iam nimia uetustate Romanos cum suo quanquam latiſſimo imperio ſeponendos , & relinquendos putemus : an uero Latinæ orationis , cuius studio totam adhuc Europam cernere flagrantem possumus , cognitionem repudiabitus ? Minime uero , dicet aliquis : at aliud est , populi facta , aliud , populi uerba perquirere . Non dico , quamridiculum fit , facta , quibus ad ſimilis imitationem uirtutis accendi possumus , reiice re , sermonem , qui glorioſa facta conſequitur , curiosius indagare . illud dico , orationem Romanorum , niſi cognita penitus omni tum domestica , & forenſi , tum bellica , & militari eorum disciplina , percipi , & cognosci uix ,

A 2 aut

aut ne uix quidem posse: ut, si quid studii, atque operæ ad Latinæ orationis intelligentiam conferri deceat, par prope, ac multo fortasse etiam maior industria in populi Romani rep. perdiscenda uideatur esse collocanda. quid enim Latinis litteris aliud, quam populi R. bella, ac uictoriæ continentur? quid aliud, quam leges, & instituta, quæq. ex iis manant, præclare facta traduntur? Quæ me ratio impulit, ut artem per se cognitione nobilissimam, usu fructuosissimam, his temporibus obscurissimam, latinis litteris tractandam, ac, quoad ipse possem, illustrandam fusciperem: nimirum, ut non solum populi R. ueteris quasi parentis nostri, memoriarum pro uirili parte consulerem, sed etiam, ut Latini sermonis, cuius antiquam gloriam, multis affecta calamitatibus, adhuc tamen conseruat Italia, studium adiuuarem. Ac uideo quidem Italiam ut non unam totius olim appellationem, sic nec unam communem fuisse possessionem. nam Hesperia, Ausonia, Oenotria, Saturnia, & demum etiam Italia partium tum fuerunt nomina, non totius. quas partes, ut in monumentis rerum gestarum traditum uidemus, ab initio alii alias tenuerunt, Siculi, Tyrrheni, Vmbri, Ligures, Oenotrii, Peucetii, Aborigines, Pelasgi. quorum alii huius regionis indigenæ fuisse, alii aliunde in hac terram, omnium iam tum rerum copiis affluentem, sed plerique ex Gracia creduntur traieciisse. Verum, ut eorum quisque uenerit, ut bella pacemq. cum finitimis fecerit, nobis hoc loco non est consilium scribere. nam nec eorum temporum satis est explorata memoria: & quæ de iis antiqui prodiderunt, ea fabulis similiora uidentur, quæ historiarum. Adde, quod illi parum consentanea, atque adeo etiam inter se pugnantia sæpe loquuntur, ut ne probabile quidem, quod in tantis rebus afferas, facile quidquæ inuenias. Hanc scribendi gloriam æquo animo cum aliis, tum præsertim eruditissimo M. Catoni, illi ueteri, relinqueremus, & temporibus illis multo, quam nos sumus, propinquiori, & optimorum annalium copia magis instructo. cuius doctissimæ Origines hoc tempore, magna rerum

rērum Italicarum iactura, desiderantur. nobiscum antem præclare actum iri putabimus, si, qui fuerit antiquus Italīæ status a Romulo rege usque ad Augustum Cæsarem; & quo singuli Italīæ populi bello a populo R. domiti, quo cum eo foedere iuncti, quo demuni iure donati fuerint, quām poterimus, uerissime demonstrabimus. Est hoc quidem magnum, ac nescio, an dicam maximum, quod profitemur: tanta est uel antiquitatis obscuritas, uel temporum uetus, uel prisorum annalium paucitas: sed has omnes difficultates, atque angustias una, quæ maxima ueteribus temporibus renouandis capit, facile superare utilitas potest. Quorum quidem temporum rationem cum complector animo, tria potissimum ea fuisse coimperio; unum a Romulo rege usque ad primum Punicum bellum, tum cum tota, quæ tum dicebatur Italia, assiduis bellorum afflicta contentionibus in ditionem, potestatemq. populi R. peruenit: alterum a bello Punico usque ad Italicum, sive sociale, sive Marsicum: quo tempore Italici a Romanis sociorum loco habiti, mirum in modum opes eorum, & imperium adauxerunt: tertium a bello Italico usque ad Augusti imperium, quo lege Iulia, atque Pompeia ciuitatis Romanæ iura late Italies omnibus impertita sunt. Itaque omnem hanc in tres libros disputationem contulimus, duos, in quibus singulorum populorum, oppidorumq. Italīæ statum ab ortu urbis usque ad exitum belli Marsici, tertium, in quo eorundem iura a bello Marsico usque ad occasum reip. explanamus. Huius autem disputationis cum bonis omnibus hinc capiamus exordium.

De triplici iure populorum Italīæ.

Cap. I.

ITALIA omnis, cuius uetera in his libris iura inuestigamus, duobus ab initio est finibus terminata, uno naturæ, altero iuris. Natura fines mare, atque alpes dedit, quibus, præter ceteros, Ligures etiam, & Gallos, & Venetos,

netos, & Carnos comprehendit. populus autem Romanus a mari supero , quidquid intra Rubiconem, ab infero , quidquid intra Arnum est conclusum , proprio nomine Italiam appellauit ; Ligures autem , Gallos , Venetos, & Carnos ob eam caussam exclusit , quod eos in prouinciaz formam redegerat , ac multo deteriore , quam reliquam Italianam , iure affecerat . Prioris descriptionis cum multos alias auctores habemus, tum neminem certe aut ætate antiquiorem , aut auctoritate grauiorem , quam Polybium; qui & P. Scipionis eius, qui Carthaginem deleuit , fuit æqualis , & res Romanas omnium , ut res ipsa docet, diligentissime scripsit. is autem historiarum libro secundo his Italianam terminis definiuit. Tota , inquit, Italia in trianguli speciem est formata . eius latus unū, quod ad orientem solem spectat, Ionio, ac deinceps Adriatico mari terminatur; alterum uero , quod ad meridiem , Siculo , & Tyrrheno . ex quibus inter se coeuntibus apex trianguli efficitur, in meridiem proiectum promontorium , quod Cocinthus appellatur , & Ionum a Siculo mare distinguit : tertium uero , quod septentrionem , & mediterraneam regionem intuetur, deinceps alpium crepidine circumscribitur, quæ a Massilia , & iis, quæ supra Massiliam sunt, locis initium ducit, & continenter usque ad intimum Adriæ sinum extenditur. apud ipsam autem, de qua dixi, crepidinem alpium, quasi etiam basim trianguli licet appellare , a meridie ad septentrionem subiecti sunt campi totius Italiae ultimi , qui bonitate , & magnitudine omnibus iis, qui in Europa sunt, antecellunt. Vniuersa uero ea linea , quahi campi definiuntur , speciem trianguli format . cuius apex ab alpiuni , & Apennini montis concursu non longe a Sardonio mari supra Massiliam figuratur . Laterum autem unum a septentrione , ut supra dixi , alpes sunt, quæ ad ducenta septuaginta quinque millia passuum porriguntur; alterum uero a meridie Apenninus , qui ad quadringenta quinquaginta. basim autem totius figuræ littus Adriatici sinus effingit: cuius magnitudo est a Sena oppido in intimum fere finū ultra

ultra ccccxi millia passuum, adeo ut horum camporum ambitus non multum a mille ducentis quinquaginta milibus passuum absit. Hæc, ut dixi, Polybius. ex quibus sat is intelligi potest, Italiae terminos eos, quibus ad alpes usque est propagata, a natura esse, omnium rerum parente antiquissima, constitutos. quibus autem Arno est, & Rubicone conclusa, eos non naturæ fuisse, sed iuris, quod est a populo Romano, omnium gentium nictore, præscriptum, post commodiore loco probabitur. Quocirca si priorem illam naturæ diuisionem sequamur, hos Italiae populos numerabimus, Ligures, Gallos, Venetos, Carnos, Etruscos, Latinos, Campanos, Lucanos, Græcos, Apulos, Frentanos, Picentes, Vmbros, Sabinos, Vestinos, Marsos, Marrucinos, Pelignos, & Samnites; si posteriorem, Italos populos in tres tantum partes tribuemus, Latinos, Italicos, & prouinciam Galliam. Quas diuisiones si quis diligenter ratione, animoq. lustrauerit, facile intelliget, illam esse ut totius in partes, hanc uero quasi generis in species. Etenim cum Italiam in suas regiones locorum inter se interuallo distinctas describimus; quid aliud, quam totum quodam modo in sua, ex quibus constat, tanquam membra partimur? cum autem eandem non spatiis, aut locis, sed iure, aut lege distinguimus, non ne generis in suas formas diuisionem instituimus? genus est enim ius uetus Italiae, species ius Latii, ius Italicum, & ius prouinciarum Galliarum. Quæ quidem nomina, ac iura Italia, non a populari loquendi consuetudine, sed ab ipsa uictoria lege obtinuit. ut enim optimæ se quisque in populum Ro. gescit, ita maxima fidei, ac uirtutis suæ præmia est adeptus. Etenim, ut scite Flaccus Siculus, cum quidam populi aduersus Romanos bella gessissent; quidam, experti uirtutem eorum, seruassent pacem; quidam, cognita pace, & iustitia, se illis addixissent, & frequenter aduersus hostes eorum arma tulissent; pro suo quisque merito leges acceperunt. neque enim erat æquum, iis, qui toties, admisso periurio, rupissent pacem, ac bellum intulissent Romanis, idem præstari, quod

quod fidelibus sociis . etenim caput illud **xii** tabularū , quo permittebatur , ut idem iuris esset Sanatisbus , quod fortibus , id est bonis , & qui nunquam defecerant a populo R. lege Aebutia abrogatum prodit Gellius . Santes autem , teste Festo , appellarunt , qui supra , infraq. Romanam habitauerunt ; qui cum descivissent a Romanis , breui post in amicitiam , quasi sanata mente , rediissent .

Gradus autem præmiorum , per quos optime meritis ad summum in imperio fastigium fuit ascensus , hi , quos dixi , fuerunt , prouincialium , Italicorum , Latinorum , & postremo ciuium Romanorum . ex quibus ut iure Latii ciuitas Romana , sic Italico Latinitas , & Italicū prouinciali honestius , ac commodius fuit . quos quidem gradus cum alios , tum præcipue imp. Claudium apud Tacitum uideo in oratione quadam significasse , cum dixit , plebeios magistratus post patricios , Latinos post plebeios , ceterarum Italiae gentium post Latinos , exterritorum post Italos extitisse . Hæc autem iura maxime usque ad legem Iuliam bello Italico , anno urbis **DCLXII** , latam , in ipsa deuicta iampridem , & nutum populi R. inuentae Italia celebrata sunt . post legem uero Iuliam , cum uniuersa in ciuitatem Romanam accepta , atque in tribus coniecta esset Italia , exteris etiam populis tribui cœpta sunt , ut aliis quidem ciuitas , aliis Latium , aliis ius Italicum pro sua cuiusque erga remp. fide concederetur . id quod e Ciceronis , Suetonii , & Plinii nobilissimis perspici monumentis potest . Cicero quidem in epistolis ad Atticum , Siculis multa , inquit , Cæsar , neque me inuito . etsi Latinitas erat non ferenda . ueruntamen . ecce autem Antonius fixit legem , a dictatore comitiis latam , qua Siculi ciues Romani . Suetonius uero Augustum inquit prouinciarum urbes , sua merita in prouinciam allegantes , Latinitate , uel ciuitate donasse : item imp. Claudium ciui uacationem legis Papiæ Poppææ , Latino ius Quiritium indulsisse . Postremo Plinius Hispaniam scribit citeriore continuisse oppida ciuium Romanorum **xii** , foederatorum unum , stipendiaria **cxxii** ,

Bæti-

Bæticam colonias viii, municipia viii, Latio antiquo donata xxix, libertate sex, fœdere duo, stipendiaria cxx. item Foroaugustanæ ius Italiæ datum, oppidanos Latii ueteris Castulonenses factos.

Vt autem, ius ciuium Romanorum, docuimus, ex popularibus rogationibus, plebei ue scitis, & senatus consultis, & edictis esse profectum; item de iure Italiæ existimamus. omnia enim hæc iura leges illæ intulerunt, quæ in fœdere feriendo, atque omnino societate iungenda a populo R. conscriptæ sunt. Itaque ius omne ex fœdere, fœderis æquitas ex lege, lex ex populi R. uoluntate fluxit. quæ quidem pro suis in quenque aut uictum, aut amicitiam petentem populum meritis inclinauit.

Iam uero tria amicitiaæ, ac societatis, qua se populus R. cum Italis, ceterisque populis obstrinxerit, iura fuisse, sponsionem, pactionem, & fœdus, ostendit in defensione Balbi Cicero, cum ait; ut quæque ciuitas nobiscum maxime societate, amicitia, sponsione, pactione, fœdere coniuncta est, ita maxime communionem beneficiorum, et præmiorum continere. et Liuius, cum scribit Ocriculos sponsione, Lucanos fœdere in amicitiam susceptos.

Non esse porro idem sponsionem, pactionem, et fœdus, ex eo intelligi licet, quod fœdus pactione, pactionio sponsio ne firmior, ac stabiliior fuit. Nam sponsio neque populi iussu, neque senatus auctoritate, quod in fœdere accidebat, sed arbitrio magistratum, & imperatorum siebat, atque deditione eorum, per quos facta esset, infirmabatur. Hoc autem adeo aperte docet Liuius, ubi de pace Caudina disputat, ut de eo nulla dubitatio relinquatur. si quidem ita agit: Itaque non, ut uulgo credunt, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur: per quem populum fiat, quo minus dictis legibus stetur, ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum a fetialibus porcus feriatur. spopondunt consules, legati, quæstores, tribuni militum. no-

B minaq.

minaq. omnium, qui spoponderunt, extant. ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fetialium non extarent. Deinceps pacem eam a populo R. consulibus, & ceteris, qui spoponderant, deditis irritam esse iussam addit. Sæpe tamen euenit, ut, quod imperator iniussu populi, & sine auctoritate senatus pepigerit, id fœdus uocatum sit illud quidem, sed tamen non seruatum. quod ostendit princeps quidam Carthaginiensium apud Liuum, cum ad Romanos legatos de fœderis ratione secum agentes ita uerba fecit: Vos, quod C. Lutatius consul primo nobiscum fœdus icit, quia neque auctoritate patrum, nec populi iussu iustum erat, negastis uos eo teneri. itaque aliud deintegro fœdus publico consilio iustum est. Tale autem etiam fuisse Numantinum, facile inde apparet, quod id C. Mancini consulis deditio[n]e est dissolutum. Quocirca scriptum reliquit in tertio libro de officiis Cicero, C. Mancinum, ut Numantinis, quibus cum sine se-natus auctoritate fœdus icerat, dederetur, rogationem suafisse eam, quam L. Furius, & Sex. Atilius ex S. C. ferebant: eaque accepta, esse hostibus deditum. Numantinum autem fœdus, ut Caudinum sponzionem appellari posse, nisi Antias annalium libro xii prodiisset, calamitatis certe similitudo id nos doceret. ut enim ad Caudium quæ stores, qui spoponderunt, dediti sunt, sic ad Numantiam Ti. Gracchum, Mancini quæstorem, fœderis eius auctorem, dedere uoluerunt.

Pactionem præterea aliud esse a fœdere, demōstrat satis, ut opinor, Cicero in defensione Cæcinæ, cum inquit: Quod edictum magistratus, quod fœdus, aut pactio? Nam pactionis nomine etsi omnia, quæ cum hostibus paciserentur, continebantur, quo etiam modo fœdus pactio nominari potest, tamen hoc in loco præcipuam aliquam paciscrendæ amicitiae rationem significatam existimo, ut inducias. De induciis porro elegans illud est Varronis, inducias pacem castrensem paucorum dierum, uel belli ferias esse. quas tamen descriptiones Gellius lepidas magis, atque iucundas, quam plenas, aut probas es-

se arbitratur. probabilius enim multo illud esse, inducias sic dictas, quasi inde uti iam. etenim pactum induciarum esse eiusmodi, ut in diem certum non pugnetur, nihilq. incommodi detur, sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agantur. Laudo. induciis enim pax non in perpetuum, ut fœdere, sed in certū temporis spatiū dabatur aut dierum, aut mensium, aut annorum. Quare sāpe factum animaduertimus, ut populus R. hostibus fœdus petentibus inducias dederit. hinc enim illa Liuii: A Perusia, Cortona & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum erant, legati pacem petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Item: Falisci cum in induciis essent, fœdus a senatu petierunt. Induciarum ergo ea ratio fuit, ut eo tempore, quo præfinitæ erant, nihil hostile gereretur, sed summa a bello quies esset, atque aliqua etiam societatis cum iis, quibus cum pactæ erant, species, & imago. quas qui uiolassent, ius gentium uiolasse existimabantur. unde illud est apud eundem: Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit, & qui buscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus, contra ius gentium, ad castra oppugnanda uenissent. Itaque eosdem etiam a Cicerone iure uituperari uidemus in primo de officiis, cum ait existere iniurias sāpe calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione. ut ille, qui, cū triginta dierum essent cū hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum essent pactæ, non noctium induciæ.

Quæ cum ita sint, non est dubium, quin fœdus (iam enim ad hoc oratio mea delabitur.) pactio quædam sit so cieta tis, non ex imperatoris arbitrio, sed iussu populi, aut senatus auctoritate firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum, neque per sponsores, datis obsidibus, sed per fetialem publicum populi R. nuncium, sollemni precatio ne adhibita: per quem populum fiat, quo minus dictis legibus stetut, ut eum Iupiter ita feriat, quemad-

B 2 mo-

modum a fetialibus porcus feriatur . Quod extreūm ex formula etiam ipsa fœderum feriendorum nobis a Luiō tradita potest cognosci , qui primo libro de fœdere Albano ita scriptum reliquit . Fœdera alia aliis legibus , ceterum eodem modo omnia fiunt . tum ita factum accepimus . fetialis regem Tullum ita rogauit : iubes ne me rex cum patre patrato populi Albani fœdus ferire ? iubente rege , sagmina , inquit , te rex posco . rex ait : pura tollito . fetialis ex arce graminis herbam puram attulit . postea regē ita rogauit . rex facis ne me tu regium nuncium populi R. Quiritium ? uasa , comitesq. meos ? rex respondit : quod sine fraude mea , populiq. R. Quiritium fiat , facio . Fetialis erat M. Valerius . is patrem patratum Sp. Furium fecit , uerbena caput , capillosq. tangens (pater patratus ad iusiurandum patrandum , id est fæcendum fit) fœdus multis uerbis , quæ longo effata carmine non opera est referre , peragit . Legibus deinde recitatis , audi , inquit , Iupiter , audi pater patrate populi Albani , tu populus Albanus . ut illa palam prima , postre ma ex illis tabulis , cera ue recitata sunt , sine dolo malo , utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt , illis legibus populus R. prior non deficiet . si prior defexit publico consilio , dolo malo , tum me diespiter populum R. sic ferito , ut ego hunc porcum hodie feriam . tantoq. magis ferito , quanto magis potes , pollesq. Id ubi dixit , porcum silice percussit . sua item carmina Albani , suumq. iusiurandum per suum dictatorem , suumq. sacerdotem peragunt . Ad hunc autem priscum feriendi porci ritum probe allusit Virgilius , cum dixit : Et cæsa iungebant fœdera porca . & Suetonius , cuim scripsit , Imp. Claudium cum regibus in foro fœdus icisse , porca cæsa , ac ueteri fetialium precatione adhibita . nam illatam post aliam esse feriendi fœderis rationem , ut saepe non porcus feriretur , sed lapis abiiceretur , existimo . si quidem Polybius auctor ualde bonus cum Pœnisi hoc modo itum fœdus exponit : Fetialis lapidem tenens ita ait : si sine dolo malo ago , bonis afficiar : si sciens fallo , ceteris omnibus saluis

saluis in suis ciuitatibus , legibus , laribus , delubris , se-
 pulcris , solus ego concidam , ut lapis e manibus meis
 decidet . nec plura locutus manu lapidem abiicit . Cuius
 iurisurandi uideo post etiam Plutarchum in Sylla memi-
 nisse , & eiusdem Festum etiam antiquam formulam ad
 iunxisse , cum scripsit ; lapidem silicem tenuisse iuratu-
 ros per Iouem , hæc uerba dicentes : Si sciens fallo , tum me
 diespiter , salua urbe , arceque , bonis eiiciat , ut ego hunc
 lapidem . Atque hoc id esse arbitror , quod legis obtestatio
 nes a Cicerone in Corneliana uocatur , cum ait , sanctio-
 nes sacradas esse aut obtestatione , & cōsecratione legis ,
 aut pœna , cum caput eius , qui contra facit , consecratur .
 Fœdere , cuiusmodi fuerit , cognito , iam illud ab huius ser-
 monis officio non uidetur abhorrere , ut , quām multa fœ-
 derum genera fuerint , exponamus . Tria autem ea fuisse
 docet apud Liuum Menippus Antiochi regis legatus ,
 unum , cum bello uiictis darentur leges . ubi enim omnia
 ei , qui armis plus posset , dedita esent , quæ ex iis habe-
 re uiictos , quibus multari uelit , ipsius ius , arbitriumq.
 esse : alterum , cum bello pares æquo fœdere in pacem ,
 atque amicitiam uenirent . tunc enim repeti , reddiq. per
 conuentione res . & si quarum bello turbata possessio
 fit , eas aut ex formula iuris antiqui , aut ex partis utrius-
 que commodo componi : tertium , cum , qui hostes nun-
 quam fuerint , ad amicitiam sociali fœdere inter se iun-
 gendam coeunt , eos neque dicere , neque accipere leges ,
 id enim uictoris , & uiicti esse . Quibus uerbis nihil profe-
 cto docetur aliud , nisi fœdera alia aliis æquiora eset .
 Iniquissima autem fœderis conditione usi sunt dediticii ,
 adeo ut non in fœdere , sed in ditione esse dicerentur . ex
 quo fluxit Latinorum illud de Campanis apud eundem :
 Campanorum aliam conditionem esse , qui non fœdere ,
 sed per ditionem in fidē uenissent : itaque Campanos
 seu uelint , seu nolint , quieturos : in fœdere Latino nihil
 esse , quo bellare , cum quibus ipsi uelint , prohibeantur .
 & illud Samnitium de Sidicinis : Sidicinos nec in fide , nec
 in ditione populi R. esse , id est neque æquo fœdere , ut se ,
 neque

neque deditio, id est iniquissimo fœdere, ut Campanos, in amicitiam populi R. esse susceplos. et tertium illud de Apulis: ita in societatem eos esse acceptos, ut non æquo fœdere, sed ut in ditione populi R. essent. Iam uero qui deditio, dicti sint, facile ex formula ipsa ditionis intelligi posse arbitror. cuius uestigia hæc extat apud Liuum lib. primo ad memoriam omnium sempiternam impressa. Rex interrogauit: estis ne uos legati, oratoresq. missi a populo, ut uos, populumq. dederetis? sumus. est ne populus in sua potestate? est. deditis ne uos, populumque, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuinaq. omnia in mea, populiq. R. ditionem? dedimus. et ego recipio. Itaque idem libro xxviii morem uetustum fuisse ait Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum, tanquam pacatum uti, quam omnia diuina, humanaq. dedidisset, & obsides accepti, armaq. adempta, & præsidia urbibus imposita forent. unde Campanos etiam apud eundem se populo R. dedidisse his uerbis uidemus: Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra deum, diuina, humanaq. omnia in uestram patres conscripti ditionem dedimus. quidquid deinde patiemur, deditio, uestri passuri.

Aequius autem aliquanto erat illud fœdus, cui hæc uerba erant adiuncta: Maiestatem populi R. comiter conseruent. Quam iniquam tum conditionem fuisse probauit Cicero, cum Balbum de ciuitate defendit: Primum, inquit, uerbi genus hoc conseruandi, quo magis in legibus, quam in fœderibus uti solemus, imperantis est, non precantis: deinde, cum alterius populi maiestas conseruari iubetur, de altero siletur, certe ille populus in superiori conditione, caussaq. ponitur, cuius maiestas fœderis sanctione defenditur. Quod autem in hoc genere dixit Cicero Comiter, id uidetur dixisse Liuius, sine dolo malo, in exponentibus conditionibus pacis Aetolis datae. sic enim scriptum est: Imperium maiestatemq. populi R. gens Aetolorum conseruato sine dolo malo.

Extremum

Extremum præceptum est æquissimi fœderis, cuius formula fuit, cum ab utraque parte cauebatur, & pari iure societas utrinque, & amicitia stabiliebatur. quale illud fuit Annibal's cum Locrensisibus, de quo idem scribit hoc modo: Locrensisibus iussu Annibal's pax data, ut liberi suis legibus uiuerent, urbs pariter, & portus in potestate Locrensiū essent: societas eo iure staret, ut Pœnus Locrensem, Locrensis Pœnum bello, ac pace iuuaret. quo in genere fœdera fuerunt, quæ populus R. cum Carthaginensi, antequam armis inter se decertarent, fecit: quorum meminit Polybius libro tertio: ut iniqua, quæ post consecuta sunt, omnia. In omnibus autem fœderibus faciendis, aut fœderum legibus conscribendis illud erat sollempne, ac prope translaticium, ut legibus, libertati, agris, locis, ædificiis publicis, priuatisque, & ceteris præter hæc rebus publicis, priuatisque, liberis, seruisq. bello amissis, iuri, consuetudini, & portoriis exigendis eius populi caueretur, quo cum amicitia iungebatur. quod ex ueterum monumentorum diligentí obseruatione colligitur. Ergo cum ius omne, ut ab initio dixi, manet a fœdere, fœdera autem alia aliis sint æquiora, profecto iam patet, cur non eadem omnes populi iuris conditione sint usi, sed alii meliore, alii deteriore. optima autem, ut dixi, fuit ciuium Romanorum, aliquanto incommodior Latinorum, infra Latinos Italicorum, durissima uero prouinciarum. quo iure donata est Italiam pars illa, quæ ultra Vmbriam, & Etruriam usque ad alpes est porrecta, atque a reliqua Italia, quia deteriore fuit in cauſa, quodam modo seuocata. Quod quidem post patet illustrius, cum qui Latini, qui Itali, quæ prouincia Gallia, quod demum ius Latii, quod Italicum, quod prouincia Galliæ fuerit, expositum erit.

De Latinis. Cap. II.

E L A T I N I S autem, atque Italicis disputaturus, maxime ad rem pertinere existimo, ut formulas ante quasdam

dam dicendi antiquas, Romanis in hoc genere usitatas exponam. Hoc enim & doctissimi homines in rebus obscurissimis illustrandis faciendum esse præcipiunt; &, ni fiat, innumerabiles post in disputando obiciantur errores, oportet. Sic igitur intelligendum est, populos hos non semper a Romanis Latinos, atque Italicos appellatos, sed quod ab iis in societatem recepti essent, uarie esse socios nominatos. Nam & socii, & Latini socii, & socii nominis Latini, & socii nomenq. Latinum, & socii ab nomine Latino, & socii, ac Latium dicti sunt. Quarum formularum cum multa proferre testimonia possim, singulis contentus ero. Liuius, Sociis, inquit, imperare prætor iuslus quattuor millia peditum, & trecentos equites. Item: Et exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis sis, an Latinus socius? Item: Fremitus inter Latinos, sociosq. in conciliis ortus. Et: Imperata quina millia peditum socium nominis Latini. & alibi: Donec & ipse quinque millia socium, ac nominis Latini effecit. Item: Milites sociis, nominiq. Latino imperati. Et: Delectu perfecto consules paucos dies morari, dum socii ab nomine Latino uenirent. Et: Sociis e nomine Latino imperata septem millia peditum. Sallustius autem, Sociorum, inquit, & Latii magna uis ciuitate per Syllam prohibentur. Item: Vti ex Latio, & sociis cogeret exercitum. Sed tamen, cum hoc ita constet, ut de eo nulla suboriri quaestio posset, saepe etiam Italicos de Latinis, & Latinos de Italicis dictos inueni. Nam Sallustius dixit, Turpilium ex Italicis capite pœnas soluisse, quod ciuis esset ex Latio. & Valerius, Vibius, inquit, Pelignæ cohortis præfектus uexillum trans Punicum uallum proiecit, se ipsum, suosq. commilitones, si hostes eo potiti essent, execratus. & ad id petendum subsequente cohorte primus impetum fecit. quod ut Flaccus tribunus tertiae legiones aspexit, conuersus ad suos, absit, inquit, istud dedecus a sanguine nostro, ut Romani gloria Latinis cedere uelint. Latinos enim dixit pro Italicis. quandoquidem Peligni Latini non erant. Quin etiam idem Valerius Q. Popedium ducem Latinorum

Latinorum uocat, qui fuit Marsorum, & Latinos de ciuitate bello sociali ait certasse, quos pro Romanis contra Italicos stetisse, inter omnes rerum Romanarum scriptores constat. Postremo Liuius etiam socios Latini nominis Latinos tantum Intellexit, cum dixit: Legatis socium Latini nominis, qui toto undique ex Latio conuenerant, senatus datus. at cum inquit, Annibalem captiuos, qui Latini nominis essent, sine pretio dimisissi, Romanos in uincula dedisse, in nomen Latinum uidetur etiam Italicos inclusisse; quippe cum post subiiciat, inter multitudinem sociorum Italicorum generis, qui ad Trasimenum capti ab Annibale, dimissi. fuerant, tres Campanos equites fuisse. Nam quid dicam, ut Latini saepe pro utrisque sint usurpati, ueluti, cum idem Hieronem, Syracusarum regem, populi R. amicum, loquentem fecit? Scire se, militete, atque equite, nisi Romano, Latiniq. nominis non uti populum Rom. Sed de uaria ac multiplici Romanorum loquendi consuetudine, qui locus late patet, alii fortasse accuratius: nos de populis Latinis hoc tempore, quemadmodum propositae disputationis ordo postulat, differamus. Quod autem eo libro feci, in quo ciuium Romanorum iura aperui, ut omnem eam disputationem ex ciuicis Romani definitione deriuarem, idei hoc loco mihi faciendum esse censeo, ut a Latinorum definitione profectus ad eorum uim explicandam perueniam. itaque ut tu ciues Romanos homines liberos, urbis, agriq. Romani habitatores, qui cum tribu ius honorum haberent, diximus: sic nunc Latinos Latii incolas, populi R. foedatos, iure Latii donatos definimus. Latium enim eos fecerit ab Italicis, qui non erant in Latio; foedus ab iis ciubus Romanis, qui agrum Romanum possidebant, aut colebant in Latio; ius Latii ab iis Latinis, qui cum agrum Latinum tenerent, non tamen Latii iure fruebantur. Quoniam autem, ut supra ostendimus, ius eorum omne effondere proficiscitur, foedus autem ex uictoria parta, & pace concessa, quedam quasi per uestigia indagatur: propterea, ut commodius foedera singulorum populorum

C inue-

inueniam , bella quoque , & clades ultro , citroq. illatas ; paucis exponam . atque hoc non in Latinis solum , sed in Italicis etiam , & Gallia prouincia institutum tuebor , ut ab agri descriptione exorsus ad bella , a bellis ad fœderata , a fœderibus ad iura singulorum populorum explananda nostra continenter oratio delabatur .

De agro Latino , & fœderibus Latinorum .

Cap. I I I.

IN D E S C R I B E N D O autem Latio , si ueteres , qui in hoc studio magna cum laude uersati sunt , Strabonem , Pliniūm , ac Ptolemæum , sequar , haud optime hercle de antiquitate Romana merebor . illi enim ultima Latii tempora respexerunt , ego antiquiora considero : illi Romana iam pace florentis , ego bellum gerentis rationem habeo . eos igitur si quis audiat , facile sentiat , Latio comprehensos , ac Latinos fuisse , Volscos , Aequos , Rutulos , Hernicos , Oscos , & Ausones . siquidem & ea in Latio oppida persequuntur , quæ Volscorum quondam , Aequorum , Hernicorum , & aliorum fuerunt : & eis Latinos finibus includunt , quibus , spoliato iam , non armato Latio , septos eos constat fuisse . sic enim illi , & quidem , ut mea fert opinio , non pessime disputant : Latium duplex fuisse , antiquum , & nouum . antiquum a Tiberi Circeios , nouum a Circeis producunt ad amnem Lirim . Quorum si intimum excutere sensum potui , profecto Latium uestus his est finibus circumscriptum , ab occasu Tiberi , & Etruscis , a septentrione Aniene , & Sabinis , Vfente fluo cum Volscis ab oriente , Tyrrheno pelago a meridie . nam utrique ad occidente obiectus est Tiberis , ad septentrionem Anio cum Sabinis , & Marfis , ad ortum Saminites , & Campani , ad meridiem mare . Quòd si quis , qui utrumque infederint Latium populi , fortasse roget ; nihil est , quod tam facile expedire posse uideamur . cui enim obscurum est , uestus Latium Albanos , Rutulos , Volscos , & Aequos , nouum Oscos , Ausones , & Hernicos a solitudine uindicasse ? Agamus igitur de utroque : sed prius de

de priore. Primis temporibus angustissima fuit appellatio Latinorum. non enim solum Hernici, ceterique, qui in nouo erant Latio, Latini nominis expertes fuerunt, sed ne omnes quidem, qui Latium uetus incoluerunt, Latini sunt uocati: quandoquidem neque Volsci, neque Aequi Latinorum in numero habiti. Ac Volsci quidem fere mare uersus citra, & ultra Vfentem oppida tenuerunt Antium, Circeios, Anxur, siue Tarracinam, Ecetram, Ve- litras, Suessam Pomœtiam, Longulam, Poluscam, Coriolos, Cenonem, Signiam, Artenam, Satricum, Fabri- teriam, Priuernum, Fregellas, Arpinum, & Soram. Ae- qui uero mediterranea supra Volscos tenentes ad Anien- nem, Algidum, Corbionem, Lauicos, Volas, & Vitelli- liam posseuerunt. Quibus adiuncti erant Aequicola, quos Diodorus libro x i i i eosdem esse cum Aequis, atque eorum caput Volas fuisse, memorie prodidit. Plinius autem, qui aliquanto, quam Diodorus, minor natu fuit, inter Aequicolas Cliterninos refert, & Carseola- nos. Nam Liuius, ut post apparebit, utriusque populi meminit. Quibus ex rebus satis aperte cognosci potest, reliquos fere antiqui Latii habitatores solos tum Latino rum nomine insignitos, Medullinos, Tellenios, Ficanen ses, Ficulnenses, Politorianos, Corniculanos, Cameri- nos, Tolerinos, Querquetulanos, Bolanos, Scaptien- ses, Bubentanos, Gabinos, Bouillanos, Caruentanos, atque his fama, & rerum gestarum gloria illustriores Ti burtinos, Prænestinos, Tusculanos, Albanos, Aricinos, Lanuinios, Lauinios, Laurentes, Ardeates, Setinos, Coranos, Pedanos, Norbanos, & ceteros eiusdem gene ris alios. Volsci autem, & Aequi, quanquam ueteris La- tii finibus septi, tamen in Latinis illis temporibus non sunt numerati. cuius rei facilis est, & expedita ratio. neque enim aut commune Latinorum concilium inierunt, aut ad Latinas ferias uocari se cum ceteris Latinis, paucis quibusdam exceptis, permiscuerunt. quod aperte in græca Dionysii historia scriptum reperitur.

Concilium autem, de quo dixi, Latinorum tale fuit,

C 2 quale

quale in Græcia Amphictionum . sic enim ab initio erat traditum , ut omnes Latini nominis rerum communium causa ad lucum Ferentinæ , qui erat sub monte Albano , coirent , ibi q. de summa republica consultarent , ac duobus prætoribus rem uniuersam Latinorum cōmitterent . hoc ostendit Dionysius in Anco , cum ait , Latinorum ciuitates separatim responsum nullum Anci regis legatis reddidisse , sed , conuocato ad lucum Ferentinæ concilio , communi consensu decreuisse , non esse imperio cedendum Romanis , ac protinus prætores duos pacis , belli q. arbitros legisse , Ancum Poblicium ex Cora , & Sp. Vecilium ex Lauinio . Cōfirmat Liuius libro octauo , cum inquit , Prætores duos bello Latino secundo Latinos habuisse L. Annium Setinum , L. Numicium Circeiensem , ambos ex coloniis Romanis . per quos etiam Volsci ad arma sint exciti .

Feriarum autem Latinarum recentior aliquanto fuit memoria , quippe quæ a Superbo rege sunt institutæ . Harum ea fuit causa , ut , quemadmodum Latini rerum publicarum causa ad lucum Ferentinæ conuenirent , sic sacrorum gratia in montem Albanum cogerentur . fuit autem locus , ut proditum est a Dionysio , in monte Albano , in quem populus R. & Latini foederati x l v i i , (tot enim ille profitetur) conuocabantur , ut Ioui Latiali communī consensu sacrificium facerent ; cumq. eorum alii agnos , alii caseum , alii lac , alii alia domo attulissent , tauro immolato , suam quisque carnis partem acciperent . Hoc sollemne Latiar etiam appellatum ad extrema usque reip. tempora est conseruatum . neque enim ante consules exire paludati in prouincias consueuerant , quam ferias Latinas indixissent , atque iis in monte Albano cum Latina rum ciuitatum magistratibus operam dedissent . Quem ritum , quanquam satis superiore Dionysii auctoritate notum , placet nobilibus præterea aliquot etiam e Luvio , Tullio q. testimoniis illustrare . Hinc enim est , quod scripsit Liuius libro x x x i i , Latinas ferias instauratas , quod legati ab Ardea questi in senatu essent , sibi in monte

te Albano Latinis carnem , ut assolet , datam non esse . & libro **x x v i i** : Latinas instauratas , quod Laurentibus carnis , quæ dari debet , data non erat . & libro **x l i** . Latinas fuisse ante diem **iii** Non. Maii , in quibus , quia in una hostia magistratus Lanuinus precatus non erat , populi R. Quiritium , religioni fuisse ; instauratisq. Latinis , placuisse , Lanuinios , quorum opera instaurarentur , hostias præbere ; Q. Petillium cōsulem Latinas in ante diem **ii i** . idus Sextiles edixisse . hinc , quod Cicero dixit in Planciana , e Lauicano , Bouillano , & Gabino municipio uix qui carnem Latinis peterent , sua ætate inuentos esse . & cum Attico iocans , auiam eius mortuam , quòd ureta esset , ne Latinæ in officio nō manerent , & in montem Albanum hostias non adducerent . Atque his feriis unum diem dicauit Superbus . exactis autem regibus alter additus est : post fœdus cū Latinis a Sp. Cassio consule iustum tertius : anno demū urbis trecentesimo nonagesimo sexto composita , quæ diu ciuitatem turbauerat , de plebeio consulatu seditione , quartus . id quod apud Dionysium , Liuum , & Plutarchum in Camillo scriptum reperio . Ergo , ut eò mea reuertat , unde discessit , oratio ; primis temporibus , dum integræ Volscorum , Aequorumq. opes fuerunt , Latini cum dicebantur , ceteri omnes ex ueteri Latio , his duobus populis exceptis , intelligebantur , quòd se communibus his aliorum Latinorum conciliis non committerent . quo fiebat , ut seorsum a Latinis , quasi ex eorum corpore nō essent , uulgo nominarentur . si quidem Sex. Tarquinius , Superbi filius , inter Gabinos ait apud Liuum , se , nisi ab Gabinis recipiatur , pererraturum omne Latium , Volscosq. inde , & Aequos , & Hernicos petiturum . & alio loco scriptum est apud eundem , Latinos , Hernicis assumptis , Volscos , & Aequos , in agro Latino castra ponentes , sine Romano duce fudisse . & alibi Numicius Circeiensis , prætor Latinorum , se , ex Latinis , & Voscis populis iuuentute propere excita , redditurum infesto exercitu Capuam esse professus est . Ut omittam , quòd idem ipse inter socios populi R. Latium omne

omne cum Sabinis , Volscis , Aequis , Hernicis , quorum auxiliis Alexandro Magno , si in Italiam irrupisset , resistere Romani potuissent , numerauit . Nam quid Ciceronē laudem auctorem , qui pro Balbo dixit , ex Latio multos , ut Tusculanos , & Lanuuinos , & ex ceteris generibus gentes uniuersas in ciuitatem esse receptas , ut Sabinorum , Volscorum , & Hernicorum ? Neque uero solum Aequi , Volsciq. separatim a Latinis sunt appellati , sed priuato etiam nomine , uniuerso quiescente Latio , plerunque in armis fuerunt . id quod postea , cum res illorum tractabo , perspicue demonstrabo . nunc de iis , qui proprie Latini & dicti , & habiti sunt , disputandum . Horum fœdera multa cum populo R. eaq. alia aliis meliora fuisse comperio , sed antiquissimum omnium fuit Alba num . siquidem magna fuit populo R. iam inde a primordio urbis cum populo Albano necessitudo , non solum uoluntatum , & sanguinis , sed fœderum quoque , & societas uinculo colligata ; quod , ut scribit Strabo , ambo Latinī essent , & eodem ambo sermonis genere uterentur , & cum proprium uterque regem haberet , connubia tamen , & sacra , & cetera iura ciuilia communia usurparent . Primum cum iis fœdus a Romulo rege iustum est , quo est cautum ; ne bellum inter se gererent : alioquin quæ bellum intulisse ciuitas diceretur , ea iudicium alterius , & multam subiret : secundum a Tullo Hostilio , nobili illa per Tergeminos Horatios pacta uictoria ; ea lege , ut iuuentutem in armis Albani haberent : usurum se regem ea , cū res postularet . cū autem idem , anno post Albæ excidium quintodecimo , legatis ad triginta urbes , quæ in Albanorum ditione fuerant , circummissis , petiisset , ut , quo modo Albanis , item sibi , a quo Albanorum fractæ opes essent , dicto audientes essent ; idq. illæ se facturas abnuerent ; bellum utrinque suscepimus est , prætoribus in communi Latinorum concilio creatis Anco Publicio Corano , & Sp. Vccilio Lauinio . Eo uero bello in quintum annum mutuis potius agrorum populationibus , quam iustis præliis extracto , fœdus tertium est percussum . Post autem

autem cum Tulli morte Latini sublatis animis agrum Romanum populabundi iniissent, ab Anco rege, bello ad singulas urbes circumlato, ad pacem petendam, & fœdus renouandum sunt compulsi. Quo mortuo, Apiolani, & certi Latini soluta esse morte eius fœdera rati, cum in fines Romanos excursiones fecissent, multo maiore conatus a L. Tarquinio Prisco rege bello domiti, pacis conditiones acceperunt; ut agros, ac leges suas haberent, ac socii populi R. dicerentur illi quidem, sed ad regis tamē Romaui mandata præsto essent. ab eo omne nomen Latinum domitum, Corniculum, Ficulneam ueterem, Cameriam, Ameriolam, Medulliam, Crustumieram, Nomentum de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerāt, oppida capta prodit Liuius. Hoc autem fœdus post a Superbo rege, cum principatū Latinorum sibi callide ascuisset, renouatum est, Latinis etiam feriis, quas Romanus, Latinusq. populus communiter in monte Albano celebraret, ut supra diximus, institutis. Atque hæc quidem omnia Dionysius. neque uero multo aliter Liuius. quanquam ipse ut breuius, sic obscurius in huius antiquitatis pertractione uersatur. Horum autem fœderum me minit fere apud eum inter Latinos rex Superbus. Posse se quidem, inquit, uetusto iure cum illis agere, quod, cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium: ceterum se utilitatis id magis omnium cauſa censere, ut renouetur id fœdus, secundaq. potius fortuna populi R. ut participes Latini fruantur, quam urbium excidia, uastationesq. agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpeſsi sint, semper aut expectent, aut patientur. Haud difficulter persuasum Latinis, pergit Liuius. quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. ita renouatum fœdus, indictumq. iunioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Cū hoc igitur societatis iure Latini cum populo R. essent iuncti, quid est, cur miremur, in primo fœdere, quod, expulso rege

rege Superbo , ac uindicata in libertatem rep. Bruto , & Collatino cōsulibus , cum Poenis iustum est , Latinis eos sociis , qui maritimam oram accolarent , Ardeatibus , Antiatibus , Laurentibus , Tarracinensibus , quod scriptum est apud Polybium , prospexitse ? Post hæc autem A. Postumio , T. Virginio consulibus , anno post reges exactos **xiiii** , post urbem conditam **cclvii** , Latinos Octavio Mamilio Tusculano , Superbi regis genero , rebellasse comperimus . Fuerunt autem Ardeates , Aricini , Bolani , Bubentani , Corani , Caruentani , Gabini , Laurentes , Pedani , Querquetulani , Satricani , Scaptienses , Setini , Tiburtini , Tusculani , Tolerini , Telleñii , Veliterni , Lanuini , Lauñii , Lauicanii , Nomentani , Norbani , & Prænestini . quibus cum ab A. Postumio dictatore ad lacum Regillum in agro Tusculano debellatū , ac triennio post fœdus percutsum inuenio Sp. Cassio iterum , & Postumo Cominio iterum consulibus . Quo de fœdere hæc Dionysius : Eodem tempore , inquit , iustum fœdus est cum omnibus Latinis ciuitatibus , de societate , atque amicitia , maxime , quod in secessione plebis nihil mouerant , eamq. tandem in urbem recessisse gratulabantur , bellumq. aduersus deficientes ciuitates una suscepti ræ uidebantur . uerba autem fœderis hæc fuerunt : Inter Romanos , & Latinorum ciuitates omnes æterna pax esto : neque ipsæ inter se bellanto , neque aliunde hostes inducunto , neque hostibus tutos transitus præbento , sed bello oppressis opem omnibus uiribus ferunto : spoliorum , ac prædæ partem æqualem habento : priuatarum litiū iudicia illi , quibus mandata cognitio fuerit , intra decem dies peragunto : his legibus nihil addi , demi uero possit , nisi si Romanis , Latinisq. ita placuerit . Meminit huius quoque fœderis Liuius libro secundo : meminit & in Corneliana Cicero . quare etiam profert ex fœdere Latino Festus hæc uerba : Pequiniam , qui nancitor , habeto , & , si quid pignoris nanciscitur , sibi habeto . Quæ causa fecit , ut Liuius libro viii , Torquatum consulem ita ad Latinos loquentem fecerit : Hæcine fœdera Tullus Roma-

manus rex cum Albanis patribus uestris Latini, hæc L.
 Tarquinius uobiscum foedera postea fecit? non uenit in
 mentem pugna ad lacum Regillum . adeo & cladium ue-
 strarum, & beneficiorum nostrorum erga uos oblii estis?
 Atque hi quidem populi, nisi si qui priuato forte nomine,
 ac priuatis opibus interea bellum intulissent, ut Prænesti
 ni , Tusculani , & Tiburtini sæpe fecerunt , in amicitia po-
 puli R. manserunt usque ad annum CCC L X I I I I . quo an-
 no perculsam ciuitatem scribit Liuius desectione Latino-
 rum , Hernicorumque, qui post pugnam ad lacum Regil-
 lum factam per annos prope centum nunquam ambigua
 fide in amicitia populi R. fuerant . Cum ergo Latini descii
 uissent , ac milites ex formula per aliquot inde annos ne-
 gassent , tum anno demum CCC X C V , C. Fabio , C. Plau-
 tio cos. in amicitiam redierunt . sic enim post scriptum
 inuenio apud eundem : Inter multos terrores solatio fuif
 se pacem potentibus Latinis datam, & magnam uim mili-
 tum ab iis ex foedere uetusto , quod multis intermisserant
 annis , acceptam . Neque uero hæc diu culta fides est .
 Nam , eodem teste Liuio , anno CCC C I I I concilia La-
 tinorum ad lucum Ferentinæ habita , responsumq. haud
 ambiguum imperantibus milites Romanis , datum , absi-
 sterent imperare iis , quorum auxilio egerent . Latinos
 pro sua libertate potius , quam pro alieno imperio lati-
 ros arma . Itaque anno ipso CCC X I I I , cum eò superbiæ
 adducti essent , ut alterum e Latio Romæ consulem fieri ,
 Romam a consulibus prætores eorum euocati respondi-
 sent , bellum R. aduersus se concitarunt . quo ad Veserim
 in Campania uiicti sunt , T. Torquato , & P. Decio , qui se
 in acie deuouit , consulibus . Adeo uero eorum opes ac-
 cisæ sunt , ut quod scriptum reliquit Liuius , Torquato
 consuli uictorem exercitum ad populandos agros eorum
 ducenti dederent se omnes Latini . Latium agro multatū .
 extra pœnam fuere Laurentes , quia non descuerant . cum
 iis renouari foedus iussum . renouatumq. quotannis post
 diem decimum Latinarum . deinceps Latinos , ob iram a-
 gri amissi rebellantes , fusos , atque in ditionem acce-

D ptos

ptos a Q. Publilio Philone consule, inde Aricinos, Lau-
 nios, Veliternos, cum in armis essent, a C. Mænio, Peda-
 nos, & Tiburtes a L. Camillo, idem auctor est. Placuit de-
 inde, inquit, maiore conatu a Pedi expugnatione ad per-
 domandum Latium uictorem circumducere exercitum.
 nec quieuere consules antequam expugnando aut in dedi-
 tionem accipiendo singulas urbes Latium omne subege-
 re. Camillo autem in senatu de populis Latinis referenti
 responsum, cum aliorum alia caussa esset, ita expediri
 posse consilium, ut pro merito cuiusque statueretur, si
 de singulis nominatim referrent. relatum igitur de singu-
 lis, decretumque. Lanuuinis ciuitas data. Aricini, No-
 mentanique, & Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ci-
 uitatem accepti. Tusculanis seruata ciuitas, quam habe-
 bant. Velitris, quia saepius defecerant, senatus abductus,
 in agrum senatorum coloni missi. Antium noua colonia
 deducta. mare interdictum Antiati populo, & ciuitas da-
 ta(hæ duæ enim Volscorum ciuitates huic bello interfue-
 runt) Tiburtes, Prænestiniq. agro multati. ceteris popu-
 lis Latinis commercia, & concilia inter se ademerunt.
 Atque hoc tempore Latini ad lucum Ferentinæ rerum cō-
 munium caussa conuocari desierunt. quod ex Cincianis
 commentariis perspici potest, unde hæchausit Festus:
 Prætor, inquit, ad portam nunc salutatur is, qui in pro-
 uinciam prætore, aut proconsule exit. cuius rei mo-
 rem ait fuisse Cincius in libro de consulum potestate ta-
 lem. Albanos rerum potitos usque ad Tullui regem. Al-
 ba deinde diruta usque ad P. Decium Murem consulem
 populos Latinos ad caput Ferentinæ, quod est sub monte
 Albano, consulere solitos, & imperium communi consi-
 lio administrare. itaque quo anno Romanos imperato-
 res ad exercitum mittere oportet, iussu nominis Latini
 complures nostros in Capitolio a sole oriente auspiciis
 operam dare solitos. ubi aues addixissent, militem illum,
 qui a communi Latii missus esset, illum, quem aues addi-
 xissent, prætorem salutare solitum, qui eam prouinciam
 obtineret prætoris nomine. Atque hæc quidem de pace
 redditæ

reddita Latinis, deq. præmiis, & multa eorum inuenimus. Quam quidem pacem ab iis post in perpetuum sanctissime custoditam, nullis unquam aduersus populum Romanum, publico præsertim nomine, captis armis, animaduerto. Quod cum ita sit, sane dubitari non potest, quin aut hoc tempore, aut non ita multo post, uetus sum fœdus secum a Cassio consule iustum recuperarint. Etenim Cicero, qui trecentos post annos floruit, Latinos fœderatos in Balbi defensione appellat eo fœdere, quod cū Latinis omnibus Sp. Cassio, Postumo Cominio consilibus iustum est.

De iure Latii. Cap. IIII.

EX F O E D E R E autem, quod cum Latinis est percussum, ius illud emanauit, quod est ius Latii, uel Latinitas appellatum: quod, supra dixi, iure quidem ciuium Romanorum esse deterius, Italico uero aliquanto commodius. Huius, ut etiam illius multis partes fuisse, neminem putto fore, qui non intelligat, si in ueterem memoriam paulo diligentius oculos quasi mentis intendat. quæ autem hæ fuerint, nobis etiam, atque etiam quærendum existimo. non enim res est perspicua, sed multis uetus statis in uolucris implicata. quam nos pro virili nostra dabimus operam, ut expediamus. Quæreremus autem iisdem uestigiis ius Latinorum, quibus alio libro ius ciuium R. inuestigauimus. Itaque quoniam iura ea in duo genera digestimus, quorum unum priuatam rationem attigisse diximus, alterum publicam, eandem in hac disputatione distributionem tuebimur. Sic igitur statuo, Latinos priuato iure longe alio usos esse, quam ciues Romanos. ne longius argumenta petam, hoc unum satis ualeat, quod ius Latii iuri Quiritium opponeretur, adeo ut, qui Latinitate donati essent, iidem, si meliore in causa ponendi forent, iure Quiritium augerentur. Ius autem Quiritium causam priuatam, ut dixi, complexum est, libertatis, gentilitatis, sacrorum, connubiorum, patriæ potesta-

D 2 tis,

tis, legitimi domini, testamentorum, & tutelarum. cùn
enim hæc omnia iure ciuili essent constituta; ius autem ci
uile Quiritium esset, non Latinorum: profecto Latini nul
la huius parte sunt usi: nisi si quidam ex iis populis fundi
essent facti. quid est autem fundus quidquam aliud, quam
auctor? quod ostendit Plautus in Trinummo: apud quem
ita est:

Nunc mihi is propere conueniens est, ut quæ cū eius
Filio egi, ei rei fundus pater sit potior eo.

Cui opinioni conuenienter Festus etiam prodidit, fun
dum dici populum rei, quam alienat, hoc est auctorem.
Ex quo translate populos fundos appellatos esse, intelli
gere possumus; qui ipsi auctores essent, ut iure ciuili Ro
mano se obstringerent. quo modo accepit accusator Cor
nelii Balbi. quod indicat Cicero; cum in defensione eius
ait: Negat ex fœderato populo, quenquam potuisse, ni
si is populus fundus factus esset, in hanc ciuitatem uenire.
Item: Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri, si
tum sit fundus, cum scita, ac iussa nostra sua sententia
comprobat, quam cum hospitium fecit? Quanquam Ci
cero ipse, qui ei respondit, aptius ad causæ uictoriañ,
quam ad ueritatis rationem locutus, populum ita fieri
fundum dixit, si cum iussisset populus Romanus aliquid,
si id asciuisserit socii populi, ac Latini, & ea lex, inquit,
quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam
in fundo resedisset, ut tum lege eadem populus is tenere
tur; non ut de nostro iure aliquid minueretur, sed ut illi po
puli aut iure eo, quod a nobis esset constitutu, aut aliquo
commodo, & beneficio uteretur. tulit, inquit, apud maio
res nostros legem C. Furius de testantibus, tulit Q. Vo
conius de mulierum hereditatibus, innumerabiles aliæ
leges de iure ciuili sunt latæ: quas Latini uoluerunt, asci
uerunt. Ex quibus uerbis patet, omnino Romanos Lat
inis ius ciuile suum non communicasse, sed eos tamen uti
legibus aliquot esse passos, & partem iuris Quiritium sa
pe concessisse, eosq. populos fundos appellasse. Ex quo
scitur est illud apud Gellium libro x v 1. municipes nul
la

la populi Rō. lege astrictos esse, cum nunquam populus eorum fundus factus esset. Ergo quoniam aliud erat, ut dixi, ius uitium, aliud ius Latii; atque illud proprium ciuium Rō. hoc Latinorum: alio iure priuato Latini usi sunt, alio ciues Romani. neque uero, si iura priuata libertatis Romanæ, gentilitatis, sacrorum, ceterarumque rerum, quas alio uolumine persecuti fumus, memoria retinentur; hic locus ullam habere dubitationem poterit. non enim si per leges Romanas ciuis Romanus neque a priuato uerberari, neque a magistratu cædi potuit, propterea etiam Latinus non potuit: nec si quid iuris patriæ, aut plebeii Romæ habuerunt, idem etiam Latini usurparunt. nam sacrorum iura quædam, & connubiorum, & patrum in liberos, & legitimi dominii, & testamentorum, & tutelarum propria ciuium Romanorum fuisse ita, ut nullis aliis, nisi iure Quiritium impertito, communicata sint, ita ex eadem disputatione perspicuum est, ut longiorem orationem non desideret. Quod autem ius, aut quæ consuetudo harum rerum obeundarum apud Latinos fuerit, equidē uix inneniri, aut pro certo afferri posse crediderim. Quod tamen de sponsalibus eorum proditum sit, hoc loco repetere non grauabor. Sponsalia, inquit Gellius, in ea parte Italæ, quæ Latium appellatur, hoc more, atque hoc iure solita fieri scripsit Ser. Sulpicius in libro, quem scripsit de dotibus. Qui uxorem, inquit, daturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur, eam in matrimonium ductum iri. qui daturus erat, itidem spondebat. Is contractus stipulationum, sponsionumq. dicebatur sponsalia. Tum quæ promissa erat, sponsa appellabatur; qui spoponderat ducturum, sponsus. Sed si post eas stipulationes uxor non dabatur, aut non ducebatur, qui stipulabatur, ex sponsu agebat. iudices cognoscabant, iudex quamobrem data, accepta ue non esset uxor, quarebat. si nihil iustæ causæ uidebatur, litem pecunia æstimabat. quantique interfuerat, eam uxorem accipi, aut dari eum, qui spoponderat, aut qui stipulatus erat, condemnabat. Hoc ius sponsaliorum obseruatum

uatum dicit ad id tempus , quo ciuitas uniuerso Latio
lege Iulia data est. Hæc eadem Neratius scripsit in li-
bro , quem de nuptiis composuit . Ex quibus rebus in-
telligi potest , Latinos ante ciuitatem Romanam acce-
ptam alio iure sponsaliorum esse usos , postquam in ci-
uitatem accepti sunt , ius in eo Quiritium esse secutos .
Age uero priuatum ius fuit diuersum . quid publicum ,
census , militiae , tributorum , & uectigalium , suffra-
giorum , & honorum ? ne omnino quidem idem habue-
runt , sed tamen in eo ad ciuium R. conditionem pro-
pius accesserunt . Censos autem Romæ Latinos non in-
uenio , nisi si qui aut furtim eo nomine ciuitatem R. asse-
qui uoluissent , aut iam municipes facti essent . Mu-
nicipibus autem , & colonis aliquot & Romæ , & in suis ci-
uitatibus censeri licuit : quod post illustrius apparebit .
Quod si hoc in municipiis , & coloniis , quæ leges Roma-
nas , non suas habuerunt , est obseruatum , quanto magis
in foederatis , & liberis ciuitatibus ualuisse uerisimile est ?
Quæret aliquis : quid de tributis ? de his nihil habeo , quod
affirmem : non deest , quod opiner . Mihi uero uidetur
prope ad ueri similitudinem accedere , si ciues R. tribu-
tum contulerunt , ac uectigalia pepéderunt , nec Latinos ,
qui deteriore erant in causa positi , ab his oneribus ua-
cuos fuisse . præsertim uero cum scriptum inueniam apud
Liuium libro nono : Latinos , postquam stipendiarii fa-
cti sint , scuta pro clypeis usurpasse : & apud Appianum li-
bro primo : Italos questos , se militando , & tributo confe-
redo fessos esse : & Dio adiiciat , lege Metelli Nepotis ue-
ctigalia urbi , & Italiae molesta esse sublata ; in Ambracen-
sium autem foedere , Liuiu auctore , illud etiam positum
fuerit , ut portoria , quæ uellēt , caperent , dum modo eoru
ciues R. & Latini socii immunes essent . Militasse porro
Latinos pro Romanis , non est dubium . hoc enim & aliis
ante foederibus , & maxime Cassiano est prouisum , ut La-
tini Romanorum arbitrio copias pedestres , & equestris
darent , quarum opera ipsi in bello uterentur . Vnde illud
est Liuii in tertio , ut alios , quos supra commemoraui ,
locos

locos multos omittam: Hernici, & Latini iussi milites dare ex fœdere: duæq. partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. & illud in sexto: Cum quæsitum ab Hernicis, & Latinis esset, cur per eos annos militem ex instituto non dedissent, responsum datū, terrorem assiduum a Volscis cauſam attulisse. Neque uero, quanquam cum Romanis Latini militarunt, propterea in legione, nisi fortasse municipes facti, meruerunt, sed in auxiliis. fuit enim legio ciuium Romanorum, auxilia sociorum. Quo circa scripsit Vegetius probe libro secundo, apud omnes se auctores inuenisse, singulos consules aduersus hostes copiosissimos non amplius, quam binas legiones adduxisse, additis auxiliis sociorum. Numerus tamen eorū nec semper idem, nec iifdem semper ciuitatibus est imperatus, sed aut pro rei magnitudine a senatu decretus, aut arbitrio consulū, quibus id negotii datum erat a senatu, est permisus. Quod docet Liuius, cum libro xxi ita scribit: Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum consulibus uideretur. quattuor & uiginti peditum R. millia sunt scripta, mille & octingenti equites. sociorum quadraginta quattuor peditum, & quattuor equitum. Item libro xl. Additum decreto, ut consules binas legiones scriberent, & trecentos equites, & dena millia peditum sociis nominiq. Latino, & sexcentos imperarent equites. & libro xliii: Quattuor legiones scribi iussæ, quæ si quo opus esset, educerentur. sociis nominis Latini sexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Ex equo intelligi potest, uariasse ſæpe id, quod perpetuū fuisse significare uidetur Patrculus, cū ait, que flos esse Italicos quòd cum dupli peditem, equitumq. numero fungerentur, ciuitatis tamē R. expertes essent. Eodem accedit Polybius, qui peditum numerum plerunque R. legionibus parem, equitum duplēcēm datum esse admonuit, cuius uerba placet afferre, quia mirifice hunc locum, & hanc totam de sociorum militia quæſtionem possunt illustrare. Sic igitur ille libro sexto, postquam de Romana legione locutus est, scribere de sociorum auxiliis

Hiis pergit: Eodem tempore consules præfectis ciuitatum sociarum Italæ ostendunt, ex quibus uelint ad se auxilia mitti, numero, & die, & loco, in quem conuenire debeant, indi&cto, ciuitates autem delectu simili Romano delectui habito, & iureiurando simili dato, mittunt, præfecto, & tribuno ærario addito. Vbi uero socii conuene runt, diuisionem eorum adhibent ii, qui a consulibus præpositi sunt, qui præfecti nominantur, numero duodecim. Hi primum ex omnibus aptissimum quenque ad bellicos usus equites, peditesq. consulibus legunt, quo s extraordinarios uocant. numerus autem uniuersus sociorum, peditum quidem est plerūque Romanis legionibus æqualis, equitum uero duplex. ex his equitum tertiam partem legunt in extraordinarios, peditum uero quintam reliquos autē in duas diuidunt partes, quarum alteram, dextrum cornu appellant, alteram sinistrum. Hactenus Polybius. Quāto uero maiora legionum commoda fuerint, quam auxiliorum, satis in iis libris ostendimus, quos de iure ciuium R. conscripsimus. Habeo auctorem Plutarchum, legem a M. Liuio Druso tribuno pl. C. Gracchi collega, ex auctoritate senatus latam, ne quis Latinus in castris cædi uirgis posset. quam legem postea non obseruatam esse ab seueris imperatoribus, qui remoto uirgarum metu, exercitum in officio continere se uix posse uidebant, ex eo adducor ad suspicandum, quod de Italico præfecto quodam prodit in Iugurthino bello Salustius: Turpilius, inquit, quem præfectum oppidi unum ex omnibus profugisse supra ostendimus, iussus a Metello causam dicere, postquam parum se purgat, condemnatus; uerberatusque, capite poenas soluit. nam is ciuis ex Latio erat. Sed de Latinorum militia hactenus. Relinquuntur duo, quibus ius optimuni maxime stabiliti solet, suffragia, & honores. quæ qualia Latini habuerint, deinceps uideamus. nam ut, nulla habuisse eos, negari non potest; sic, non optima lege habuisse, afferri potest. suffragiorū autem latione ea usi sunt, ut, quantum ex annalium veterum monumentis, & populi R. actionibus colligi potest,

test, nec tribum certam, in qua suffragaretur, habuerint, nec nisi ad leges iubendas, & iudicia facienda uocati sint, nec intercedente uel consule, uel tribuno pl. ius ullum suffragii ferendi habuerint, sed s^ep^e urbe, in quam suffragandi caussa uenerant, abire sint iussi. hoc autē Cassia no etiam fœdere impetratum appetet. siquidem Cassius ipse consul tertium, is, quem fœdus cum Latinis percusisse supra diximus, apud Dionysium in concione gloria tur, se in primo consulatu Sabinos subegisse, in secundo plebem in urbem reduxisse, Latinosq. Romanorum consanguineos illos quidem, sed gloriæ tamen eorum inuidentes ad amicitiam adduxisse, atque æquo iure ciuitatis donasse, ut non amplius Romam aduersariam, sed partiam appellarent. Ciuitatem tamen neque omnino cum suffragio, neque prorsus sine suffragii latione datam, sed ad arbitrium magistratum, ex uerbis, quæ addit Dionysius, intelligitur. inquit enim: Cum Cassius Hernicos iisdem fœderis conditionibus, quibus Latinos, obstrinxisset, atque agrum Hernicis ademptum, plebi Romanæ, Latinis, Hernicisq. diuisurus esset; eiq. rogationi intercederetur; Latinos, & Hernicos, quām plurimos potuit, ad suffragium ferendum acciuit. qui cum frequentes ue- nissent, urbem hospitum turba repleuerunt. quod cum ad Virginium, collegam eius, delatum esset, per compita edici iussit, ut, qui in urbe domicilium non haberent, intra certam diem exirent. Cassius autem contra edixit, ut, qui ciuitate donati essent, donec lex accepta esset, manerent. Quibus ex uerbis, quis est, qui non intelligat, nisi Latini ciuitatem, ac ius suffragii habuissent, eos sp. Cassium ad legem suffragiis suis iubendam aduocaturum nō fuisse, nec, si illi lege Cassia optimum ius ciuitatis habuissent, ab eius collega Virginio urbe pelli ante inita suffragia potuisse, uerum incertam suffragiorum rationem magistratum arbitrio Latinis esse permissam? neque enim hoc semel factum est, ut Latini ante legem Iuliam ad suffragia sint acciti. ex hoc enim iure illud est, quod Liuius scribit contigisse anno urbis D^o XLI, Ap. Claudio, Q.

E Fuluio

Fulvio cos. Italia bello Punico secundo flagrante , in iudicio M. Postumii Pyrgensis ad populum: Testibus , inquit , datis tribuni populum summouerunt, stellaq. allata est, ubi Latini suffragium ferrent. Neque uero, nisi ius suffragii aliquod habuissent, sortitione tribuum opus fuisset , in quibus suffragium ferrent , nec, si tribum , ut iure optimo ciues, obtinuissent, ubi suffragium dicerent, sortiendum fuisset. Nam cum consulum arbitratu Latini , qui suffragiorum caussa uenerant , alias aut in urbe retinerentur , aut exire iuberentur , tum tamen eos credo ad suffragium ineūdum maxime a consulibus esse adhibitos , ut grauissimis , ac periculosisimis Punici belli temporibus , in magna totius Italiæ defectione Latinum nomen honoris eius beneficio sibi arctius deuincirent . Qua de caussa eodem bello triennio ante Sp. Caruilius in senatu etiam pro magna're se suadere dixerat , ut ex singulis populis Latinorum binis senatoribus , si patres censuissent , ciuitas daretur . eiusq. rei ut aliena mentio oppressa est. Itaq. idem post , tranquillatis rebus Italiæ , in tribunatu C. Gracchi non est concessum . qui anno D C X X X I multis legibus aduersa nobilitate promulgatis , cum Latinos ad eas suffragio suo iubendas in urbem aduocasset , & C. Fannius consul ex S. C. eos exire ex urbe iussisset, Gracchus se iis manentibus auxilio futurum professus, incœpto tamen , cum a lictoribus consularibus Latinos duci uideret, teste Plutarcho, destitit. Quare duodecimo post anno in rogatione Mamilia ferenda idem occulte dicitur esse tentatum. Sic enim scribit in Iugurthino Sallustius : Interea Romæ C. Mamilius Limitanus tribunus pl. rogationem ad populum promulgat , uti quæreretur in eos , quorum consilio Iugurtha senatus decreta neglexisset , quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accipissent. huic rogationi partim sibi consciii, alii ex partium inuidia pericula metuentes, quoniam aperte resistere non poterant , occulte per amicos , & maxime per homines Latini nominis, ac socios Italicos impedimenta parabāt, Hoc autem ius cum in Sextiana Cicero intueretur, dixit; nihil

nihil acerbius socios Latinos ferre solitos esse, quam id, quod perrato accidit, a consulibus iuberi ex urbe exire. Habuerunt ergo ante legem Iuliam, bellumq. Italicum ex fœdere Cassiano ius suffragii Latini, aut certe specie quamdam suffragiorum, cum id potius precarium esset magistratum beneficium, quam optimum ius suffragiorum. Extremum fuit ius magistratum Romæ petendorum, & capiendorum, in quo tantum momenti est constitutum, ut hoc unum Latii ius appellatum sit: quippe, quia qui hoc habebat, reliqua superiora haberet omnia. sunt ergo, qui ius Latii fuisse scribant, ut petendi magistratus gratia ciuitatem Romanam adipiscerentur. hic est autem eximus interpres Ciceronis Asconius, qui in cōmentario Pisonianæ scriptū reliquit, Cu. Pompeium transpadanis colonis ius dedisse Latii, ut possent habere ius, quod ceteræ Latinæ coloniæ, id est ut petendi magistratus gratia ciuitatē Romanā adipisceretur. Quid autē sit, petendi magistratus gratia ciuitatē Romanā adipisci, magnā merito habere potest quæstionē. quid est enim? an ut ciues Romani fierent tantummodo, ut Romæ honores peterent? non uidetur. qui enim credibile est, omnes Latinos ius petendorum Romæ magistratum habuisse, qui ne suffragium quidem, nisi quo modo demonstratum est, dicerent? est enim ius magistratus magnificentius multo quam suffragii. an ut qui ius Latii haberent, præter cetera ciuitatem etiam Romanam assequerentur, ubi apud Latinos magistratum petissent, uel potius gessissent? equidem arbitror. id enim aperte tradit Appianus libro secundo, cum inquit. Nouum Comum Cæsar ad ius Latii rededit, apud quos qui annum gessissent magistratum, ciues R. fiebant. hanc enim uim habuit Latinitas. Marcellus autem consul Nouocomensem quendam, & qui apud Nouocomenses magistratum gesserat, ac Romæ se propterea pro ciue gerebat, in Cæsar's contumeliam uirgis cædi iussit, ut intelligeret, se ciuem R. non esse. Adiicit Strabo magistratus hos ædilitatem, & quæsturam fuisse. sic enim & ipse scribit libro quarto: Nemia

E 2 so in

so in Gallia ius Latii datum, ut qui Nemausi adilitatem, & quæsturam adepti essent, ii ciues Romani essent. eaq. de causa populus ille Romanis prætoribus non paruit. Quibus ex uerbis cum illud perspici non obscure potest, quod iam diu quærimus, ius Latii fuisse, ut, qui Latino in oppido, uel iure Latii donato adilitatem, aut quæsturam gesisset, ciuis Romanus esset, tum Latinos ipsos ne magistratum quidem Romanorum edictis, sed suorum prætorum obtemperasse. Tale autem ius post etiam imperatorum temporibus usurpatum uerba ea indicant, quæ sunt in Panegyrico Pliniano ad Traianum, diuum Neruani iis, quibus per Latium ciuitas patuit, induluisse. Hoc uero ius Latini populi usque ad annum DCLXII, usurparunt, quo ex lege Iulia ciuitas uniuerso Latio est concessa, paucis quibusdam oppidis exceptis, quibus ciuitatis, & suffragii iura singulari populi Romani benignitate ante fuerant permitta. Quod, opinor, Liuius intellexit, cum libro xxvi scripsit, iam inde a maioribus traditum morem Romanis colendi socios, ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum ius accepissent, alios in ea fortuna haberent, ut socii essem, quam ciues, mallent.

De foedere, & iure Volscorum, & Aequorum. Cap. v.

HIS EXPOSITIS, quale fuerit ius Latii ueteris, intellectum puto. sequitur, ut de Volscis, & Aquis disseramus, quos Latio quidem inclusos, in Latinis tamen, ut supra ostendimus, antiqui non numerarunt. Hi uero uel potentiores, uel ferociores ceteris, qui Latium incolebant, populis diu Romani molem belli sustinuerunt, ut eos merito dicat Florus peruicacissimos Latinorum, ac quotidianos prope hostes Romanorum fuisse. Quas ipsi ciuitates in Latio habuerint, & quam regionem tenuerint, supra dictum est. nunc, quod rem magis continet, ut uicti, deletiq. sint, demonstremus. Volscos primus, ut

ut placet Dionysio, bello persecutus est Ancus rex, populationibus eorum, quibus Romanū agrum infestum reddebant, commotus; atque Velitris, eorum oppido, circū sessis, ad pacem petendam copulit. At Liuius secus: qui Volscis, & Aequis a Superbo rege arma primum illata scribit; Volscis quidem non dissimulanter, Aequis autem subobscurius: inquit enim, eum primum Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouisse, Suessamq. Pometiam ex his ui cepisse: excepisse deinde eum lentiū spe bellum, quo Gabios, propinquam urbem, adortus est. & paullo post; Gabiis receptis pacem cum Aequorum gente fecisse, ac Signiam, & Circeios in agrū Volscorum colonias deduxisse. Cum autem quarto decimo post reges exactos anno, bello Latino Volsci auxilia comparassent, quæ Latinis mitterent, placuit, ut sequentes consules Ap. Claudius, & P. Seruilius, anno urbis CCLVIII, aduersus eos exercitum ducerent. Volsci subita re perculsi primum obsides trecentos a Cora, & Pometia tradiderunt; deinde ad arma conuersi, & prælio uicti Pometiam oppidum amiserūt. Ecetrani, Pometia capta, rebus suis timentes cum senatum adissent, agri parte adempta pacem impetrarunt. Postero anno cum Aequi Volscis adiuncti Latinum agrum populabundi inissent, castris relictis in ualles desiluere. Volsci, Velitris amissis, colonos Romanos acceperunt. Exarsit deinde uehementius bellum, adeo ut tria ab insequenti consule Postumo Cominio Volscorum oppida in potestatem sint redacta, Longula, quò Antiates fusos, fugatosq. compulerat; Polusca, & Corioli. Norbam in montem colonia, quæ arx in Poptino esset, deducta. Quietos inde Volscos, & pacem Romana contentos triennio post, C. Iulio, P. Pinario consulibus, Tullus Attius rex, & Coriolanus Romanus exul ad arma perpulerunt, atque Aequis assumptis Circeios insequenti anno, Romanam coloniam, occuparunt. Ex quo tempore Volsci, Aequi q. continentia fere cum Romanis bella gessere, quæ per consules quotannis, sed nulla illustri re gesta, administrata. memorabile illud, Antonium

tiū oppidū anno c c l x x x i i i ex Volscis, a T. Quintio Capitolino, iterū consule captum, Romanis colonis esse firmatum, anno autē post pacē Aequis sub ea conditione datā, ut legibus suis utentes priuatis stipendiis pro Romanis iussi militarent. quam pacem cum haud diu seruassent, meritas statim pœnas pependerunt. Siquidem anno c c x c v cum duce Clælio Graccho in Lanuuinum agrum, inde in Tusculanum hostili populatione incurrisserunt, plenique prædæ in Algido regionis suæ loco, ut inquit Dionysius, castris locatis L. Minucium consulem, aduersus se profectum, cum exercitu obſiderent, a T. Quintio Cincinnato dictatore uicti, & sub iugum missi etiam Corbione oppido decedere sunt iussi: & cum Corbione præſidio imperfecto Ortanam Latinorum cepissent, à C. Horatio consule non ex Algido modo, sed a Corbione, Ortañq. deiecti. Quietas inde res in Aequis Lauicani noui hostes turbarunt, quos cum ueteribus hostibus confilia iungere anno c c c x x v Romam est allatum. Ehi quoque, cum inſequentiibus confulibus, Aequorum exercitu adiuncto, agrum Tusculanum depopulati, castra in Algi do posuissent, acie superati, non solum Lauicos oppidum amiserunt, sed colonos etiam Romanos receperunt. ter tio post anno in Lauicanum excursiones factæ, nouisque colonis bellum, Liuio teste, illatum. quam noxam cum Volani se consensu omnium Aequorum defensuros sperrassent, deserti ab iis & oppido, & finibus deturbati sunt. Post quadriennium arx Caruentana, quam illi occuparant, a Romanis recepta est, Verrugo, & Ferentinum ex Volscis captum. cumq. tripartito ad depopulandos fines Volscorum esset discessum, Antium, Ecetras, Anxur, extreum hoc captum est, ac direptum, & biennio post Artena occupata. Aequi anno c c c l x cum Vitelliam coloniam Romanam in agro suo expugnassent, a L. Lucretio consule pulsi. Ad extreum uero quadriennio interfecto M. Camillus dictator tertium exercitu in Volscoſ ducto, non procul ab Lanuuio (ad Mætium is locus dicitur) castra oppugnare adortus, fusos, cæſosq. eos perſer- cutus,

cutus, cum omnem illorum agrum depopulatus esset, ad dditionem septuagesimo demum anno, quod extat apud Liuum libro sexto, subegit. inde uictor ex Volscis in Aequos transiit, & ipsos bellum molientes. exercitu eorum ad Volas quod oppidum recuperarunt, oppresso non castra modo, sed urbem etiam aggressus impetu primo cepit. Inclinatis ergo iam in Volscis rebus anno **c c c l x v i i i** Antiates obsesi urbem, agrosq. dediderunt, Latini a Volscis deserti Satricum urbem igne concremarunt, quæ anno **c c c c v i** ab Antiatibus restituta, & colonia dedueta, post biennium, cum eò Volsci compulsi essent, in ditionem Romanam peruenit. In Veliternos inde, & Antiates Volscos, qui bello Latino interfuerant, animaduersum. anno **c d x x i i i** legati ex Volscis Fabraterni Romam uenerunt, orantes, ut in fidem recipierentur. & cum iam pridem Aequorum arma quiescerent, anno **c d x l i x**, P. Sempronius Sophus consul ad singulas eorum rebellantium urbes bello circumferendo unum, & quinquaginta oppida omnia expugnando cepit: quorum pleraque diruta, atque incensa, nomenq. Aequorum prope ad internicionem deletum Liuius, omnem Aequorum gentem in ditionem redactam Diodorus auctor est. Itaque postero anno Soram, atque Albam deductæ coloniæ. Albam in Aequos, Sora agri Volsci fuerat, sed possederant Samnites. Aequi inde coloniam ægre passi, cum arma cepissent, a C. Iunio dictatore subacti. interiecto autem triennio bellum ultimum, sed parum memorabile aduersus rebellantes Aequos, cum præter animos feroce nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum. Atque hæc quidem bella sunt, quibus Volsci tandem, Aequi q. in Latio sunt perdomiti. Quos ut antiquis temporibus Latinorum & concilio, & iure exclusos inuenio, sic postea propter affinitatem in eadem iura esse ascitos opinor. neque enim ut singulorum Italicorum, sic Volscorum, Aequorumq. nomen postea est celebratum; ex quo intelligi potest, omnes Volscos, Aequosq. aut funditus a Romanis esse deletos, aut, si qui tot bellis, cladibusq. superfue-

superfuerunt , uno Latinorum ut iure, sic nomine esse deuinctos . Cicero quidem cum Balbum de ciuitate defenseret , dixit , ex Latio Tusculanos , & Lanuuinos , ex ceteris generibus uniuersas gentes in ciuitatem esse receptas , ut Volscorum , Sabinorum , & Hernicorum .

De agro, foedere, & iure Hernicorum.

Cap. v i.

PR O X I M I Latinis Hernici , ut dixi , fuerunt : quo - rum oppida Alatrium , Anagnia , Verulæ , Capitulum , Cernetum , Frusino , & Ferentinum . Hos primus Superbus rex societate deuinxit , ac Latinarum feriarum participes fecit . deinde , C. Aquillio , T. Sicinio cos. anno urbis C C L X V I I , quod contra foedus agrû R. populati essent , bello petiti , a Sp. Cassio tertium consule , cum pacem petitissent , foederis conditiones easdem , quibus Latinos ille in secundo consulatu obstrinxerat , magna cum populi R. querimonia acceperunt . cuius foederis summa in fuisse ex Dionysio diximus , ut socii populi R. uocarentur , ut belli caussa auxilia mitterent , ut tertiam prædæ parte in referrent , & ius ferendorum , si inter magistratus conuenisset , Romæ suffragiorum haberent . Quanquam autem eodem , quo Latini , foedere erant deuincti , non tam e Latinorum tum corpore habebantur . neque enim Liuius seorsum Latinorum , Hernicorumq. auxilia a Romanis accita , Hernicis , Latinisq. milites ex formula imperatos , Latinos , assumptis Hernicis , Volscorum Aequorumq. copias sine duce Romano fudisse scripsisset : neque Dionysius Latinos Romanorū cognatos , Hernicos alienigenas iis temporibus uocasset . Seruarunt ergo Hernici , Latiniq. pacem usque ad annum C C L X I I I . quod ostendit Liuius , cum scribit , eo anno Latinos , Hernicosq. defecisse , qui post pugnam ad lacum Regillum factam per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi R. fuerant : itaque anno C C C X C I Hernicis post res ne quidquam repetitas bellum indictum : L. Genuicum consu-

consulem in hostes profectum , & insidiis eorum circumuentum interiisse . Postero autē anno Ferentinum eorum oppidum a C. Licinio consule ui captum , deinceps a M. Fabio Ambusto , & C. Plautio consulibus pluribus prœliis uictos . Cum autem concilium omnium populorum habentibus Anagninis , præter Aletrinatem , Ferentina temque , & Verulanum omnes Hernici nominis cum populo R. bellum suscepissent , anno cccc xlvii a Q. Marcio Tremulo consule acie superati sunt , atque in deditio nem accepti . Hernicorum tribus populis , quia maluerunt , quam ciuitatem , suæ leges redditæ , connubiumq. inter ipsos , quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt . Anagninis , qui que arma Romanis intulerant , ciuitas sine suffragii latione data . concilia , connubiaq. adempta , & magistratibus præter quam sacerorum curatione , interdictum . Atque hoc quidem scriptum apud Liuum inuenio . nam Diodorus Romanos Anagninis bellum intulisse , ac Frusione expugnato agrum reddidisse ait . quam historiam nec Liuius præteriit . qui post biennium Fruginates tertia agri parte multatos narrat , quod Hernicos ab eis solicitatos esse , compertum esset . Ethos autem , ut Volscos , Aequosq. ad Latinorum iura post adiunctos opinor . neque enim Hernicorum seorsum a Latinis post in Italicis auxiliis commemorandis , aut in alia actione referenda mentio usurpatur . Itaque anno dxxxviii Fe rentinates , qui Hernici quondam fuerant , Latinos Liuius uocat , cum eos tentasse ait , ut Latini , qui in coloniam Romanam nomina dedissent , ciues Romani essent . Hernicorum certe gentem in ciuitatem fuisse receptam Cicero in Corneliana de ciuitate scriptum reliquit .

De agro , födere , ac iure , Oscorum , & Ausonum . Cap. vii .

L A T I V M duplex fuisse , uetus unum a Tiberi usque ad Circeios , siue ad annem Vfentem , nouum alterum ab F Vfente

Vfente usque ad Lirim , omnes prope memoriæ prodiderunt , qui populos , regionesq; Italiae litteris persecuti sunt . at quo modo , aut qua occasione , aut quo tempore hi termini sint constituti , omnes , ut rem uel ualde obscu ram , uel nimis perspicuam , silentio præterierunt . nos uero rationem huius mutationis quæremus , & , quæ maxime probabilis uidebitur esse , reddemus . Primum autem Strabonis uerba de nouo Latio recitabimus , deinde Plinii : ex quibus apparebit , Latium nouum iam tum ab Augusti temporibus , cuius Strabo fuit æqualis , fuisse appellatum . ea uero sunt hæc : Hoc quidem tempore maritima ipsa ora ab Ostia usque ad Sinuessam , uocatur Latium , antea uero usque ad Circeios porrigebatur . ac mediterranea quidem loca prius non admodum magna , post autem usque ad Campaniam , & Samnites , & Pelignos , & alios Apennini incolas est producta . & eodem libro : In mediterraneo Latio sunt Campi Pomptini . his agrum continentem antea Ausones tenuerunt , iidem , qui etiam Campaniam coluerunt . Post hos Osci . & hi etiam Campaniæ partem habuerunt . nunc uero omnia Latinorum sunt usque ad Sinueissam . Plinius autem ita scribit : Ultra Circeios Volsci , Osci , Ausones . unde nomen modo Latii processit usque ad Lirim amnem . a Circeis palus est Pontina , deinde flumen Vfens , supra quod Tarracina oppidum lingua Volscorum Anxur dictum , Caieta portus , opidum Formiæ , ultra fuit oppidum Pyræ , colonia Minturnæ Liri amne diuisa , Glanico appellato , oppidum Sineuessa extreum in adiecto Latio , quam quidam Synopem dixerunt uocitatem , hinc felix illa Campania est . Quis est ergo qui ex his uerbis non intelligat , hanc regionem primum Volscorum , Oscorum , & Ausonum , deinde Latinorum fuisse ? in qua oppida floruerunt Tarracina , Fundi , Caieta , mons Cæcubus , Formiæ , Vescia , Aushona , Minturnæ , Fregellæ , Arpinum , Sora , & terminus regionis Liris amnis , quem ex Apennini collibus , & Vestino agro in mare ad Minturnas deferrri prodit Strabo . unde dixit etiam Lucanus libro secundo .

Et

Et umbrosæ Liris per regna Maricæ

Vestinis impulsus aquis .

templum autem deæ Maricæ in ripa fluminis dicatum nō longe a Minturnis intelligit . De Tarracina ante dictū est . Fregellas modo Sidicinorū , modo Volscorū , modo Samnitium fuisse inuenio apud Liuium . Cicero in Bruto Fregellanos inter Latinos extremis temporibus refert , cum L. Papirium Fregellanum ex Latio nominat . Arpinum & Volsorum , & Samnitium fuit . illud ostendit Iuuenalis , cum ait Satyra viii de C. Mario Arpinate :

Arpinas alias Volsorum in monte solebat

Poscere mercedes , alieno fessus aratro .

hoc Liuius , cum Arpinum de Samnitibus captum scribit . De Fregellis , & Arpino , quoniam e Samnitibus capta sunt , in Samnitibus dicemus . Minturnæ , Vescia , & Aufona Ausonum fuerunt . Ausones autem proprie dictos in Tzetzis græca inuenio historia Auruncos inter Volscos , & Campaniam sitos . Minturnas tamen etiam Samnitium fuisse prodit Stephanus . Has Liris interfluit , supra eas Fregellæ , supra Fregellas Arpinum , supra Arpinum Sora , omnes ad Lirim teste Strabone . Soram agri Volsci fuisse , ac a Samnitibus possessam prodit Liuius . quare de his omnibus in Samniticis bellis , & fœderibus exponendis dicemus . Aquinum ultimum oppidum Latinorum esse prodit Strabo inter Lirim , & Casinum flumina , quod rectius a Plinio in Campania collocatur . Fundanorum , & Formianorū mentio fit bello Latino anno urbis c D X I I I , quibus datam ciuitatē scribit Liuius sine suffragio , quod per fines eorum tuta , pacataq. semper fuisset uia . & paulo post Fundanis , quod Priuernatis belli socii fuissent , arma illata , atque ueniam potentibus datā addit . Oscos autem , & Ausones ex his locis esse diuinos narrat Strabo , quod idem etiam de Volscis factum intelligere debemus , atque omnia hæc in unum Latii nomen esse comprehensa , quod nouum Latium dictum sit . Hoc autem quando factum sit , parum liquet . illud quidem dubium non est , neque bello Punico primo , neque Gallico Cis-

F 2 alpino ,

alpino , neque ipso bello Punico secundo omnium difficultissimo mentionem ullam usurpari auxiliorum , quæ a Volscis, Oscis , & Ausonibus missa sint, cum tamen aliorum omnium populorum, quibus Latium cingitur, apud Polybium, & Livium memoria celebretur, Marsorum, Pelignorum, Samnitium, Campanorum, Sabinorum, Umbrorum, Picentum, Etruscorum . ex quo coniici potest, his populis iam tum ad internationem deletis, in hanc regionem Latinorum gentem esse immissam, atque inde Latium novum appellatam. quod ego quidem inter Tarentinum , & Punicum bellum factum esse crediderim. An vero ut nomen Latinum , sic etiam iura Latii ueteris tum adepti sint, in tanta rerū obscuritate nec affirmare ausim, nec negare. video enim Latinos omnes ut pote , qui meliore conditione essent, quam Italici, belli Punicī temporibus in fide manere, & bello Italico Latinos a Tiberi usque ad Lirim , ut inquit Appianus , armis pro populi Romanae libertate , atque imperio aduersus reliquam Italiam decertare . quod profecto non fecissent, nisi commodiore in caussa , quam qui bellum mouebant , fuissent.

De Italicis. Cap. viii.

H A C T E N V S de prima Italorum parte , qua Latinos contineri statuimus, atque illorum iure sit disputatum: nunc de altera , quam Italici obtinuerunt , eorumq. iure disseveramus . Ut autem Latinos Latii incolas , populi R. foederatos , iure Latii donatos , definiuimus ; sic Italicos , reliquæ ad Rubiconem Italiam habitatores populi R. foederatos , iure Italico præditos commode definiri posse censemus. Italiam enim domicilium eos fecernit a Gallis , & prouincialibus , foederis communio ab iis uel ciuibus R. uel peregrinis , & exteris , qui quacunque de caussa in Italiam oppidis uersarentur, ius Italicum ab iis Italis , qui cum Italiam tenerent , non iure tamen Italico fruebantur. Italorum porro numerum expleuerunt ad mare Tyrrhenum trans Tiberim Etrusci, post Latinos ultra Lirim Capani,

pani, Lucani, in Siculo Brutii, in Ionio Messapii, & Salentini, ad Adriaticum Apuli, Frentani, Picentes, & Sennones. mediterranei Vmbri, Sabini, Marsi, Vestini, Marucini, Peligni, & Samnites. quorum sigillatim agros, bella, & foedera deinceps breuiter exponere institui, ut ex hac disputatione quodnam tandem ius fuerit Italicū, quod ex eorum fœderibus fluxit, intelligamus.

De agro Etrusco, & fœderibus Etruscorum. Cap. ix.

ET RVS C O S autem (ab his enim Italicos exordimur,) Polybius, auctor nulla in re contemnendus, a Pisis oppido Romam usque perducit, id est, ut ego interpretor, inter Arnum, Tiberimq. flumina concludit. ex quo patet, eos, qui a Macra amne Etruriæ, initia ducunt, quamquam recte, non tamen ad Romanæ reip. tempora apte institueret. qua florente, Luca etiam inter Ligures est numerata. Itaque idem Polybius Arretium quoque primū in mediterraneis oppidum Etruriæ collocat. unde alio loco C. Flaminium consulem Annibali ex Gallia in Etruriā irrumpti ad Arretium ait occurrisse. Quod tamen ita accipiendum esse opinor, non quod omnino ab Arretino agro tum Etruria principium ceperit, siquidem Fæsulæ ante occurrunt, quam Arretium; sed quod ille firmius esse oppidum Arretium ad Annibal's impetum excipiendum existimarit. Fæsulas autem iam tum in Etruria numeratas, cum Polybius eo loco ostendit, tum præcipue Liuius, cum de eadem re ita agit: Regio erat Italæ in primis fertilis. Etrusci campi, qui Fæsulas inter Arretiumq. iacent. Item: Pœnus lœua relicto hoste, Fæsulas petens Etruriæ agros prædatum profectus, quantam maximam uastitatem potest cædibus, incendiisq. procul consuli ostendit. Neque uero a Fæsulis initium uidetur habuisse Etruria, sed a Pistorio, cum scribat Sallustius, Catilinam exercitum in agrum Pistoriensem adduxisse, ac sub ipsis radicibus montium confeditisse, quæ illi descensus erat in Galliam

Galliam properanti. Etruriæ porro partes tres ab antiquis factas accepimus, quarum unam Maritimam appellarunt, alteram Cisciminiam, tertiam Transciminiam. Maritimæ oppida a Tiberi ad Arnū progredientibus hæc aut ad mare, aut non longe a mari obiiciuntur, Phregeñæ, Alsum, Cære, Pyrgi, Sabate oppidum cum lacu, Castrum nouum, Tarquinii, Graufscæ, Cossæ, Volcæ, Telamon promontorium, Labro, Populonia, Volaterræ, & Pisæ. Cisciminia omnem regionem cis Ciminum montem continet, quæ est inter Tiberim, regionem maritimam, & Ciminia iuga. quo in spatio erant Veii, Falerii, Capena, Nepet, & Sutrium, lacus Ciminius, & Vadimonis. Transciminia, ut est in epitomis rerum Italacrum anriquis, a Ciminiis iugis ad Pistorium pertinuit, atque oppida habuit Ferentiam, Trofulum nouem millia passuum citra Volsinios, teste Pliniø, Bleram, Cortnosfam, Cortenebram, Salpinates, Clusium, Rusellas, Senas, Fluenteros, qui & Arnienses, Fæsulas, Pistorium, Stellates, Arretium, Cortonam, lacum Trasimenum, & Perusiam. Quemadmodum autem Latinorum, sic Etruscorum commune quondam concilium fuit, ad fanum Voltturnæ. quo in loco xii Etruriæ tum principes populi de summa rerum consultare, ac de bello, paceq. statueret soliti sunt. fuerunt autem, ut accepimus, hi, Veientes, Cærites, Falisci, Vulscienses, Clusini, Perusini, Arretini, Rusellani, Volaterrani, Populonienses, Pisani, & Fæsulanii. Ut autem ex his proximi quique Romæ urbi fuerunt, ita primi Romano bello, tamq. continenti quodam incendio conflagrарunt. Proximi autem Veientes. quorum agrum Tiberis a Crustumino, & Fidenate, qui in Sabinis sunt, ut ait Plinius, diuidit duodecim millia passuum procul a Roma. Cum his ergo primum acie deceratauit Romulus, cum pro Fidenatibus illi consanguineis suis arma cepissent, eosq. prælio fusos agri parte, quæ Tiberim attingebat, & septem pagi dicebatur, ceterisq., quæ sunt ad fluminis ostium locis, Dionysio auctore, multauit. Eosdem deinde sæpe rebellantes omnes prope qui secuti

secuti sunt reges deuicerunt, Tullus, Ancus, reliqui. Illud memorabile de Anco apud Liuium; Sylua Mætia Veientibus adempta eum usque ad mare imperium prolataffe, atque Ostiam in ore Tiberis cōdidisse. Inde uero regnante Prisco reliquam Etruriam belli Romani contagione arsisse, in Dionysii historia scriptum inuenio, cum quinque Etruriæ populi arma cum Latinis tum populi R. hostibus communi consilio coniunxissent, Clusini, Arretini, Volaterrani, Rusellani, Vetulonienses. Hi uero ad Eretum in agro Sabinorum, prælio uiicti, legatis ex singulis ciuitatibus missis, pacem his conditionibus impletarunt, ut in neminem animaduerteretur, nulli oppido tributa, atque præsidia imponerentur, suæ cuique leges redderentur. ciuitatum principatus penes regem Romanum esset, quem ipsi suis etiam insignibus augustiorem reddiderunt. sic enim cum alii, tum præcipue in historia Florus: Non pace Tarquinius, quam bello promptior. Duodecim nanque Tusciæ populos frequentibus armis subegit; inde fasces, trabeæ, sellæ curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætextæ; inde quod aureo curru quattuor equis triumphatur: togæ pictæ, tunicæq. palmatæ, omnia denique decora, & insignia, quibus imperii dignitas eminet, sumpta sunt. Seruio deinde regnante cum Veientes rebellantes reliqui fere omnes Etrusci essent secuti, uigesimo anno xii populi communi consensu pace petita fœdus antiquum a Prisco datum præter Veientes, Cærites, & Tarquinienenses recuperarunt, quibus ut belli auctoribus agri pars est adempta. Pulsis autem regibus cum Tarquinienenses, & Veientes Superbum regem in regnum reducerent, uicti abierunt. Quod idem Porfena rex Clusinus anno post conatus cum urbem obsidione cinxisset, & ipse nihil profecit. Anno uero urbis cc-
lxxxi C. Iulio, Q. Fabio cos. Veientibus populantibus, nec res reddentibus, bellum est indictum, idq. per octo annos continuos gestu. quo spatio Fabii cccvi, qui sibi hostem illum deposcerant, ad Cremerā amnem deleti. A. autem Manlio, & L. Furio cos. inducia in annos xl
peten-

petentibus, stipendio, & frumento imperato, datæ. Post autē anno urbis ccc xvii L. Quinctio, M. Aemilio, L. Iulio tribunis mil. consularibus, Fidenates legatis Romanorum interfectis ad Laritem Tolumnium Veientium regem defecere. Veientibus arma capientibus socios se Falisci adiunxerunt. Itaque in sequenti anno A. Cornelius Cossus, re bene gesta, spolia quoque opima de Tolumnio rege a se occiso rettulit. tertio autem anno Fidenates, & Veientes (non enim perduci Falisci potuerunt) cū in agrum Romanum trans Anienem impressionem fecissent, ab A. Seruilio dictatore haud procul Nomento fugati, & Fidenas compulsi, oppidum quoque amiserunt, Inde usque ad annum ccc xxviii otium ab Etruria. tū uero rem ita actam prodit Liuius: Iras aduersus Veientes post diem induciarum rebellantes in in sequentem annum C. Seruilio Ahala, L. Papirio Mugillano cos. esse dilatas, ne bellum cōfestim indiceretur, ne ue exercitus mitterentur, religionem obstitisse; fetiales prius mittendos ad res repetendas patres censuisse; nec eorum cum more patrum iurati repeterent res, uerba audita; bellum iusu populi indictum, atque a tribunis militum parum prospere anno in sequenti gestum. Cum Fidenates, colonis interfactis, defecissent, M. Aemilium dictatorem cū magistro equitum A. Cornelio Cocco sexto decimo die oppidum cepisse, & Veientes uicisse. iisq. postero anno xx annorum inducias datas. Anno inde ccc xl ix, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos, fetialesq. res repeti cœptæ. Veii circunseSSI, adeo ut cōtinuandæ obsidionis caussa nouo exemplo hibernacula fierent. Venere inde Veientibus auxilio Capenates, & Falisci, quia proximi regione erant, deuictis Veiiis, bello quoque se proximos fore credentes. Itaque tripli loco bellum constitit, ad Veios, ad Capenam, ad Falerios. decimo tandem anno M. Camillus in agro Nepesino cum Faliscis, & Capenatibus acie congressus eos fundit, ac castris exuit, Veios cuniculo in urbem acto capit, ac diripit. P. Cornelius Scipio, & Cossus Faliscum bellum,

bellum, M. Valerius, & Q. Seruilius, tribuni militares consulari potestate, Capenas fortiti, non urbes ui, aut operibus tentarunt, sed, agro depopulato, & prædis rerum agrestium actis, Capenatem populum subegerunt, ac pacem potentibus dederunt. Deinceps M. Camillus tribunus militum Falerios exemplo iustitiæ memorabili, proditore filiorum magistro in urbem remisso, in fidem recipit. Faliscis pax data, in stipendium militum eius anni pecunia imperata. Ante uero quam Veii caperentur, Tarquinenses arma mouerant, quia multis simul bellis Volscorum ad Anxur, Aequorum ad Lauicos, Veienti, Falisco, & Capenati districtos uidebant Romanos. Eos L. Iulius, & A. Postumius tribuni militares prope uoluntariorum coacta manu per agrum Cæretem obliquis transiitibus egressi redeentes a populationibus grauesq. præda oppreserunt, omnesq. impedimentis exuerunt. Captis autem Veiiis anno cccclxi L. Valerio Potito, M. Manlio Capitolino cos. nouum bellum cum Vulfiniensibus ex ortum. quò propter famem, & pestilentiam exercitus duci nequivuit. ob quæ Vulfinenses Salpinatibus adiunctis superbia elati ultro agros Romanos incursuere. itaque duobus inde populis bello indicto, cum Vulfiniensibus pugnatum. fusa primo cōcursu in fugam acies. octo millia armatorum ab equitibus interclusa positis armis in ditionem uenerunt. eius belli fama effecit, ne se pugnæ committerent Salpinates. mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Vulfiniensi, nemine eā uim arcente, egerunt: donec Vulfiniensibus fessis bello, ea conditione, ut res populo R. redderent, stipendumq. eius anni exercitui præstarent, in uiginti annos induciæ datæ. Postero anno Clusini Gallorum Senonum bello oppressi, quanquam cum Romanis nullum ius societatis, amicitiæ ue habebant, nisi quod Veientes consanguineos aduersus populum Ro. non defendissent, legatos Romanos, auxilium a senatu petitum, misere. de auxilio nihil impetratum. legati missi, qui senatus, populiq. R. nomine agerent cum Gallis, ne

G aquibus

a quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi R. atque amicos oppugnarent. Eodemq. tempore, recepta e Gallis Roma, cum Cæritibus hospitium publice iunctum inuenio, quòd sacra populi R. bello Gallico custodierat. post biennium uero, cum ab Etruria prope omni armata Sutrium socii populi R. esset occupatum, eodem die a Camillo dictatore recuperatur. Deinde exercitus in agrum Tarquiniensium ducens Cortuossam, & Cortenebram opida cepit. duobus inde post annis, dum Camillus in Volscis rem gerit, legati ab Nepet, & Sutrio auxilium aduersus Etruscos petentes uenient, breuem occasionem auxiliu ferendi memorantes. Itaque cum ea loca opposita Etruriæ, & uelut claustra inde, ac portæ essent, & illis occupandi ea, cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi, tuendiq. cura erat. Camillus autem, a Volscis aduersus Etruscis ab oppugnatione Sutrii depulsis, Nepet, quod per proditionem acceperant, recuperavit. Neperfinorum defectionis auctores securi percussi. innoxiae multitudini deditæ res, oppidumq. cum præsidio relictū. Pacatæ inde per multos annos res erant in Etruria, cum anno cccxcvii Tarquinenses populabundi fines Romanos, maxime qua ex parte Etruriam adiacent, peragruere. rebusq. nequicquam repetitis consules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellum indixere. Fabius inconsulte aduersus Tarquinenses pugnauit. cccvi milites Romanos captos Tarquinenses immolauerunt. In sequenti anno C. Marcio, Cn. Manlio cos. Falisci hostes exorti dupli crimine, & quòd cum Tarquinensibus iuentus eorum militauerat, & quòd eos, qui Falerios profugerant, cum male pugnatum est, repetentibus fetialibus non reddiderant. Manlius, cui ea prouincia euenerat, nihil memorabile gescit. Postero anno, Falisci, Tarquinensesq. M. Fabium Ambustum consulem prima pugna fuderunt. concitatur inde omne nomen Etruscum, & Tarquinensibus, Faliscisq. ducibus ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Marcius Rutius dictus, profectus ab urbe utraque parte Tiberis ratiibus

bus exercitu, quocunque fama hostium ducebat, traie-
cto, multos populatores agrorum uagos, palantesq. op-
pressit. castra quoque nec opinato aggressus cepit. &
viii millibus hostium captis, ceteris aut cæsis, aut a-
gro R. fugatis, sine auctoritate patrum, populi iussu triū-
phauit. Anno autem c d Tarquiniensium agri a C. Sul-
picio consule sunt uaestati. deinde multis in acie cæsis, ex
ceteris captiuis, quorū numerus ingens fuit, c c l v i i i
deleūti, ut nobilissimus quisque Romam mitteretur. uul-
gus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui missi Ro-
mam erant, micior fuit. medio in foro omnes, uirgis, cæ-
si, & securi percussi. in sequenti deinceps anno in bellum
Etruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum
misericordia cōsanguinitatis Tarquiniensibus adiunctū
fama ferebat, legati Latini ad Volscos conuertere. incli-
nauit deinde pars maior curæ in Etruscum bellum. post-
quam litteris C. Sulpicii consulis, cui Tarquinii prouin-
cia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa
Romanas salinas, prædæq. partem in Cæritum fines aue-
ctam, & haud dubie iuuentutem eius populi inter præda-
tores fuisse, ex auctoritate patrum, & populi iussu T.
Manlius L.F. dictator bellum Cæritibus indixit. Cærites,
quām non suarum uirium ea dimicatio esset, cernentes,
legatos de pace miserunt. ob uetus beneficium, quo bel-
lo Gallico sacra Romana pie custodiuerant, pacem impe-
trarunt. & inducias in centum annos factas in senatuscō
sultum referri placuit. in Faliscos eodem noxios criminē
uis belli conuersa, sed hostes nusquam inuenti. Anno
c d i i i terror uanus Etrisci belli, cum coniurasse duode-
cim populos fama esset, dictatorem dici coegit. dictus
in castris C. Iulius. postero anno T. Quinctius consul ad
Faliscum bellum, C. Sulpicius ad Tarquiniente profecti,
nunquam acie congresso hoste, cum agris magis, quām
cum hominibus, urendo, populandoq. gesserunt bella.
cuius lentæ tabis senio uicta utriusque populi pertinacia
est, ut primum a consulibus, deinde permissu eorum ab
senatu inducias peterent, in xl annos impetrauerunt.

G 2 At-

Atque his quidem uictoriis nihil aliud haec tenus effectum est a Romanis , nisi , ut partem Etruriæ sibi adiungerent . si quidem Liuius in anni quadrinquentesimi trigesimi quinti rebus exponendis , ubi de Alexandro Macedonum rege agit , inter socios populi R. quibus resisti potuisse Alexan dro , si Italiam inuasisset , ait , partem Etruriæ refert . ex quo intelligi licet , reliquos deinde continentibus bellis afflictos in societatem esse ascitos . bella uero hæc gesta accepiinus . Primum anno c d x l i i i i omnes Etruriæ populi præter Arretinos ad armaisse dicuntur , ab oppugnando Sutrio , quæ urbs socia Romanis , uelut claustra Etruriæ erat , bellum ingens orsi . Ita non solum ad Sutrium a Q. Aemilio consule cæsi sunt , sed etiam deinceps a Q. Fabio ad Sutrium obsidione liberandum profecto trans Ciminiam siluam tum inuiam fugati collatis non longe a Perusia signis deuicti . a Perusia , Cortona , & Arretio , quæ fermæ capita populorum Etruriæ erant , legati pacem a Romanis , fœdusque petentes inducias in triginta annos impetraverunt . eodemq. anno ad Vadimonis lacum cum Etruscis , qui lege sacrata exercitum coegerat , acerrime dimicatum . fractæ opes , cæsum in acie quod roboris fuit , castra capta , direptaque . quin etiam cum reliquis Etruscorum ad Perusiam , quæ & ipsa induciarum fidem ruperat , idem Fabius nec dubia , nec difficulti uictoria dimicat . ipsum oppidum (nam ad mœnia uictor accessit) cepisset , ni legati dedentes urbem exissent . Præsidio Perusiae inposito , legationibus Etruriæ amicitiam petentibus præ se Romani ad senatum missis triumphauit . Ita quidem Liuius , nec longe secus Diodorus , Etruscos Sutrium coloniam populi R. obſidentes inde a consulibus esse depulsos . eosdem ad Perusiam a Fabio superato , Fabium multorum cæde facta reliquis terrorem intulisse , cum primus Romanorum in ea loca cum exercitu penetrasset . eundem cum Arretinis , Cortonensibus , & Perusiniis inducias pepigisse , & oppido Castula expugnato Etruscos ab obſidendo Sutrio auocasse . Fabium deinceps P. Decius est consecutus , cui secunda admōdum

dum belli fortuna fuit. Tarquinensem metu subegit frumentum exercitui præbere , atque inducias in xi annos petere . Vulsiniensium castella aliquot ui cepit , quædam ex iis diruit , ne receptaculo hostibus essent , circumferrandoq. passim bello , tantum terrorem sui fecit , ut nomen omne Etruscum fœdus peteret . de quo tamen nihil impetratum . induciæ annuaæ datæ . stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum numeratum , & binæ tunicæ in militem exactæ . ea merces induciarum fuit . Anno inde c d l ii, M. Liuio , C. Aemilio cos. Etruriam rebellare , ab Arretinorum seditionibus motu orto nuntiatum . M. Valerius dictator castra in agrum Rusellatum promouit . prælio commisso , accisæ iterum Etruscorum vires , & pacto annuo stipendio , & duum mensium frumento , permissum ab dictatore , ut de pace legatos mitterent Romam . pax negata . induciæ biennii datæ . Sunt qui (ut ait Liuius) sine ullo memorabili prælio pacatam ab dictatore Etruriam elſe , seditionibus tantum Arretinorum compositis scribant . post biennium , ab Etruscis aduersus inducias paratum bellum . qui Gallos etiam sibi socios aduersus Romanos adiunxerant . quos M. Valerius consul compresſit , ut nemo extra munitiones egredi auderet . timorq. ipsorum obsidioni similis eſset . Cum autem postero anno L. Scipioni consuli ad Volaterras occurrissent uicti abierunt . Romanus uacuis castris potitus in Faliscum agrum copiis reductis cum impedimenta Faleriis cum modico prædio reliquisset , expedito agmine ad populandos hostium fines incedit . omnia ferro , igniq. uaſtata . castellis etiam , uicisq. illatus ignis . Post biennium bellum ingens multis ex gentibus conflatur . cuius auctor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat . Tufci ferre omnes concuerant bellum . tracti contagione proximi Etruriæ populi , & Gallica auxilia mercede ſollicitata . consules L. Volumnius , & Ap. Claudius in eos profecti commisso prælio castra eorum ceperunt , ac diripuerunt . & septem millia , & trecenta hostium occiderunt . duo millia , & centum uiginti ceperunt . Itaque ſequentes
con-

consules Q. Fabius, & P. Decius ad bellum Etruscum missi, Cn. Fulvius, & L. Postumius Megellus proprætores cū duobus exercitibus haud procul urbe Etruriæ oppositi, unus in Falisco, alter in Vaticano agro. Consules ad hostes, transgresso Apennino, in agrum Sentinatem péruerunt. Fulvius, & Postumius in agrum Clusinum consulum iussu trāseuntes Etruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos reuocarunt. Galli, & Samnites a Fabio acie fusi, cum se Decius collega in prælio deuouisset. Cn. Fulvius, præter ingentem illatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnauit etiam egregie. Perusinorum, & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad uiginti capta. Sunt qui, teste Liuio, pugnæ in Sentinate agro Tuscos etiam, & Vmbros affuisse dicant. Postero anno L. Postumius Megellus consul, in Etruriam traducto exercitu, primum peruestauit Vulsinensium agrum, deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia c c Etruscorum cæsi. ceteros propinquitas urbis tutata est. in Rusellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tantum uaftati, sed oppidum etiam expugnatum. capta amplius duo millia hominum. minus duo millia circa muros cæsa. tres ualidissimæ urbes, Etruriæ capita, Vulsinii, Perusia, Arretium, pacem petiere. et uestimentis militum frumentoq. paeti cum consule, ut mitti Romam oratores liceret, inducias in xl annos impetrauerunt. multa præsens quingentum millium æris in singulas ciuitates imposta. In sequenti anno legati sociorum ex Etruria questi sunt, uri, & uaftari agros a finitimis Etruscis, quod desciscere a populo R. nollent. allatum est etiam, Faliscos, qui per multos annos in amicitia fuerant, arma Etruscis iunxisse. Faliscis res non reddentibus bellum inditum. Caruilius Trossulum primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos pecunia grandi pætos, ut abire inde liceret, dimisit: ceteram multitudinē, oppidumq. ipsum ui cepit: inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. cæsa ibi hostium duo' millia quadrangenti.

dringenti. minus duo millia capti. et Faliscis pacem pentibus annuas inducias dedit, pactus centum millia gravis æris, & stipendium eius anni militibus. Sequenti anno Faliscos, Romanorum opibus, uel ob pestilentiam, qua ciuitas laborabat, uel propter consules, quos, ut pacatis temporibus, non ex uirtute delegerant, contemptis, mouisse tradit Zonaras: D. Brutum consulem ad eos missum, Faliscis uictis, & ipsorum, & aliorum Tuscorum agros esse depopulatum. Extremum inde bellum, quod cum Etruscis interneicum sit gestum, anno CDLXX est concitum, cum Galli etiam, & Samnites arma consociassent. Quos omnes ad lacum Vadimonis a P. Dolabella consule occidione esse occisos inuenio apud Eutropium, Florum, & Polybium. Cuius uictoriae mentio quoque usurpatur in Originum Catonis epitomis, his uerbis: Turrenus, patre Elbio Volturreno, & regum Etruscorum ultimo, ad lacum Vadimonis cæso, ad reddendam urbem Etruriæ anno secundo Olympiadis CXXIIII allici potuit, sed ad recipiendas Latinas litteras nunquam persuaderi potuit. Neque tamen hoc bello totam Etruriam sub imperium Romanum esse redactam, ex bellis appetet, quæ sequentes consules gesserunt, Q. Fabricius Luscinus, Q. Marcius Philippus, & Ti. Coruncanius, quorum illos de Etruscis, hunc de Vulsciensibus, & Vulcientibus triumphasse scriptum est in fragmentis tabularum Capitolarum. uictoriæ autem Coruncanii comprobata etiam Zonaras, qui eum triennio post in consulatu rem cū Etruscis gessisse, & fœdus cum iis percussisse scribit. His ergo bellis, cladibusq. fractæ tandem, atque euersæ opes Etruriæ sunt, ipsaq. in societatem a Romanis accepta. Quibus uero fœderum conditionibus singuli populi in amicitiam uenerint, quis est tanta ingenii magnitudine præditus, qui, amissis earum & rerum, & temporum monumentis, posset aut coniectura consequi, aut omnino diuinatione complecti? non easdem tamen omnibus leges datas esse, cum per se satis intellectu probabile est, tum uero post alio loco apertius ostendetur.

De

De agro, & foederibus Campanorum.
Cap. x.

ET R V S C I S orientem uersus Latini, Latio Campania est adiuncta. Campaniam a Liri amne ad Vulturnum, a Vulturno ad Sarnum, inde ad Silarim antiqui produxerunt. quare tres Campanæ partes institutæ, una, quam Ausones, Aurunci, Sidicini, & Capuani tenuerunt: altera, quam Cumani, & Opici; tertia, quam Nucerini. Prima ad mare clarissimis his est oppidis frequentata, Sinueffa, & Vulturno: intus autem Gauro, Massico, & Falerio montibus, Stellate campo, Sueffa Auranca, Calibus, Cassino, Teano Sidicino, Venafro, Calatia, Callicula, Trebula, Casilino cum filua Gallinaria, & capite ipso regionis Capua. Secunda ad mare Iternum oppidum cum flumine habuit, Cumas, quam in Opicis collat Dionysius libro primo, Misenum, Baias, sinum Luciferinum, & Auernum, Puteolos, Neapolim, Heracleam, omnia in sinu, qui Crater dicitur. intus Atellam, Abeliam, Sueffulam, Acerras, montem Vesuvium, Nolam, Pompeios. Tertia ad mare oppida habuit Stabias, Surrenum, Mineruæ promontorium, intus Salernum, & Nuceriam. In his Vulturnus amnis ex Venafrano labens per mediam Campaniam Vulturnum oppidum, Casilinum, & Capuam alluit. Liuius Casilinum urbem Vulturno flumine diremptam Falernū a Campano agro diuisisse prodidit. Pompeios alluit Sarnus. Campania ipsa ueterum omnium litteris adeo celebrata, ut eorum consensu uictus Florus eam omnium non modo Italia, sed toto orbe terrarum pulcherrimam plagam appelleat. nihil mollius cælo, inquit. nam bis floribus uernat. nihil uberior solo. ideo Liberi, Cererisq. certamen dictum. nihil hospitius mari. hic illi nobiles portus Caieta, Misenus, & tenuentes fontibus Baiæ, Luciferinus, & Auernus. hic amicti uitibus montes Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherri mus omnium Vesuuus. ad mare urbes Formiæ, Cumæ, Puteoli,

Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipsa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas Romain, Cæthaginemq. numerata. In hac autem regione res primum geri cœptæ sunt anno urbis c d x M. Cornelio, M. Valerio cos. Tum uero Sidicini(hos Oscorum e gente fuisse putat Strabo) armis Samnitium oppresi cum ad Capuanos se contulissent, bellum excitarunt, quod cum Samnitibus pro Campanis est gestum, cum Capuani ab iis in agro Sidicino acie fusi ipsi se, urbem, agrosq. in fidem populi Romani dedidissent. Primi autem, qui bellum intulerint, consules fuerunt Valerius, & Cornelius. quorum ille in Campaniam ad montem Gaurum, hic in Samnum ad Saticulam profectus rem bene gessit. prospere etiam ad Sueffulam a Valerio tertia pugna certatum. Capuanis, Sueffanisq. precantibus datum, ut præsidium eò in hiberna mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur. biennio post cum Samnites isto cum Romanis fœdere Sidicinis arma intulissent, Sidicini ad Latinos se contulerunt, qui tum bellum populo R. parabant. neque iis armis Campani se abstinuere. pugnatum est cum Latinis haud procul radicibus Vesuuui montis, qua uia ad Veserim ferebat, fugatus hostium exercitus. Latini ex fuga se Minturnas contulere. castra secundum prælium capta: multiq. uiui oppresi, maxime Campani, qui Latinorum fugæ superfuerant, multis itineribus dissipati cum se in unum congregassent, Vesciam in urbem se receperunt. Latinis bellum instaurantibus Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuesam, Minturnasq. locus est) occurrit, & acie congressus adeo res eorum contriuit, ut ei uictorem exercitum ad depopulandos agros ducenti Latini omnes se dederent, deditio nemq. eam Campani sequerentur. Latium, Capuaq. agro multati. Latinus, & Falernus ager, qui populi Campani fuerat, usque ad Vultur num flumé plebi Romanæ diuiditur. bina in Latio iugera, terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis, extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumq; equites, quia non desuperant. equitibus

H Campa-

Campanis data ciuitas. uectigal quoque eis Cāpanus po-
 pulus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autem
 mille , & sexcenti) denarios nummos quadringenos quin
 quagenos . H̄c Liuius . Torquatum eundem de Campanis,
 Sidicinis, & Auruncis triumphasse scriptum est in Ca-
 pitolinis triumphalibus tabulis. Campanos enim pro Ca-
 puanis ueteres usurparunt. Post autem anno C D X I I I I . L.
 Furio , C. Mænio consulibus , cum de pœna Latinorum ,
 quos consules ad deditioñem subegerant , referretur , de
 Campanis sociis eorum ita decretum est ; ut Campanis e-
 quitibus , quia cum Latinis rebellare noluissent , ciuitas
 sine suffragio daretur , Cumani , Sueſſulaniq. eiusdem iu-
 ris , conditionisque , cuius Capua , essent . Postero anno
 C. Sulpicio , P. Aelio consulibus inter Sidicinos , Aurun-
 cosque bellum ortum . Aurunci a Torquato consule in
 deditioñem accepti , nihil deinde mouerant . eo petendi
 auxiliū à Romanis cauſa iustior suit . sed priusquam con-
 sules ab urbe (iufferat enim Senatus defendi Auruncos)
 exercitum educerent , fama affertur , Auruncos oppidum
 deseruisse , prosugosq. cum coniugib⁹ , & liberis Suef-
 sam commeasse , quæ post Aurunca appellata , mœnia eo-
 rum antiqua , urbemq. a Sidicinis deletam . Sequenti an-
 no L. Papirio , K. Duilio consulibus Ausonum magis no-
 uum , quam magnum bellum excitatum . ea gens Cales
 urbem incolebat : Sidicinis finitimis arma coniunxerant .
 uno prælio duorum populorum exercitus fusus . Postero
 anno M. Valerio Coruo consuli bellum aduersus Calenos
 decretum . Ausones cum urbe haud maiori certamine ca-
 pti , quam acie fusi erant . Deinde Ti. Veturio , Sp. Postumio
 consulibus Cales colonia deducta . consules ingressi
 Sidicinorum fines populando usque ad mœnia , atque ad
 urbem peruererunt . Sequenti uero anno exercitum ad-
 uersus Sidicinos missum , Acerranis ciuitatem sine suffra-
 gio datam tradit idem , qui cetera Liuius . Velleius alte-
 ro anno , qui fuit Ti. Veturio , Sp. Postumio consulibus ,
 Campanis sine suffragii latione datam prodit . Anno inde
 C D X X I I Lentulo , Q. Philone consulibus Palæopolitani
 (ho-

(horum urbs haud procul inde fuit, ubi deinde fuit Neapolis, quam inter Opicos refert Stephanus) Cumis oriundi Samnitium infida aduersus Romanos societate freti, siue pestilentia, quæ Romanam ciuitatem adorta nuntiabatur, fidentes multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum, Falernumq. incolentes fecerunt. ea causa bellum iis indictum. Nolani Palæpolitanis affuerunt. Philoni imminentि hostium muris in alterum annum propagatum imperium est. Palæpolitani se ei dedidere. Nolani ex urbe Palæpoli Nolam effugerunt. Fœdus cum Neapolitanis istum. eo enim deinde summa rei Græcorum uenit. Anno inde c D x x x i x C. Sulpicius, M. Pœtelius consules ab Sora profecti, in agros, atque urbes Ausonum bellum intulerunt. mota nanque omnia aduentu Samnitum, cum ad Lautulas dimicatum esset, fuerant. coniurationsq. circa Campaniam paßim factæ. nec Capua ipsa crimine caruit. At uero gens Ausonum proditione urbiū in potestatem uenit. Ausona, & Minturnæ, & Vescia urbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium suarum coniurati ad consules ueniunt, & eos consensisse cum Samnitibus exponunt. admotis castris tria oppida capta, deletaq. Ausonū gens uix certo defectionis criminе, perinde ac si internecio certasset bello. C. Mænius dictator quæstionem de Campanorum coniurationibus habuit. Ita quidem Liuius. At Diodorus Campanos prodit, antequam Samnites prælio uictos audissent, defecisse, C. Mænius dictatorem aduersus eos missum, castris non longe a Capua positis primū decertare acie uoluisse, post Samnitum clade accepta, cū Romanis pepigisse defectionis auctoribus traditis. fœdus antiquum urbibus esse redditum. Postero anno L. Paþirio, C. Iunio consulibus, C. Pœtelius dictator receptis Fregellis in Campaniam profectus est maxime ad Nolam armis repetendam. Nola siue a dictatore, siue a C. Iunio consule (nam utrumque teste Liui traditur) capta est. Qui captam Nolam a consule produnt, adiiciunt, Atinam, & Calatiam ab eodem captas. Suesca tum Auruncorum

H 2 rum

rum colonia deducta. Post triennium Q. Fabio, C. Mar-
 cilio consulibus classis Romana, ut scribit Liuius, a P. Cor-
 nelio maritimæ oræ præfecto in Campaniam aëta, cum ap-
 pulsa Pompeios esset, socii inde nauales ad depopulan-
 dum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim uastati-
 bus, unde redditus tutus ad naues esset, dulcedine, ut fit,
 prædæ longius progressi exciuere hostes. palatis per a-
 gros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent.
 redeuntes agmine incauto haud protul nauibus assecuti
 agrestes exuerunt præda, partim etiam occiderunt. quæ
 superfuit cædi, trepidæ multitudo ad naues compulsa est.
 Post quinquennium autem L. Postumio, Ti. Minucio con-
 sulibus Samnites Stellatem campum agri Campani, ut ait
 Liuius, Falernum, ut scribit Diodorus, populati sunt. an-
 no autem C D L V I I Samnites per Vescinos in Campani-
 am, Falernumq. agrum transcendunt, ingentesq. prædas
 faciunt. L. Volumnius consul in Calenum agrum ueniens
 populantes repressit. de præsidio regionis depopulatæ a
 Samnitibus agitatū. Itaque placuit, ut duæ coloniæ circa
 Vescinum, & Falernum agrum deduceretur, una ad ostium
 Liris fluvii, quæ Minturnæ appellata, altera in saltu Ve-
 scino Falernum contingente agrum, ubi Synope dicitur
 Græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab coloniis appellata:
 Hæc fere in Campania gesta comperio. ex quibus intelli-
 gi potest, Campaniæ populos omnes, sed alios alio bello,
 ac fœdere in societatem a Romanis esse acceptos. unde
 eodem uidemus postea Pyrrhi bello, tanquam populi R.
 socios arma aduersus eum cepisse, ac pro Romanis steti-
 sisse. De fœdere autem, & ciuitate Capuanis data sic lo-
 quitur apud Liuum C. Varro consul ex Cannensi clade
 doloris, ac lacrymarum plenus ad Campanos: Vobis fœ-
 dus æquum, & leges nostras, & magnæ parti uestrum ciui-
 tatem dedimus, communicauimusq. uobiscum. & Regu-
 lus, qui eodem tempore in senatu dixit: Per senatum agi
 de Campanis, qui ciues R. sunt, iniussu populi non uideo
 posse. Tum uero regionem Campaniæ tertiam, quæ in-
 ter Sarnum, & Silarim est interiecta, Picentinorum facta
 esse

esse, facile crediderim, siquidem scriptum est in commentariis Strabonis, aliquot ex Picentibus iis, qui Hadriam oppidum tenebant, a Romanis in haec loca traductos omnia usque ad Silarim, antiquae Campaniae finem, insedisse, unde illud etiam extitit Plinii, A Surrento ad Silarim amanem xxx millia passuum agrum Picentinum fuisse, intus oppidum Salerni, & Picentiam.

De agro, & foederibus Lucanorum.

Cap. x. i.

INDE a Silari ad Läum flumen tenuerunt Lucani ad mare Pæstum, sive Posidoniam, Palinurum, Veliam, & Buxentum. intus autem Volcos, Compsam, Potentiam, Blandam, Grumentum, & Lucaniæ caput Poeteliam. Atque haec quidem Strabo, & Ptolemæus. neque uero longe aliter Plinius. A Silaro, inquit, ager Lucanus incipit, oppida Pæstum, Graece Posidonia, sinus Pæstanus, oppidum Helia, quæ nunc Velia, promontorium Palinurus, flumen Melphes, oppidum Buxentum, Laus amnis. Idem mediterraneos Lucanorum nominat Asinates, Bantinos, Eburinos, Grumentinos, Potentinos, Sontinos, Sirinos, Tergilanios, Vrsentinos, Volcentanos, quibus Numistranos iugi. præterea Thebas Lucanas interisse Cato ne auctore prodit, & Pandosiam Theopompo. Ceterum Lucani Poetelio, & Papirio cos. qui fuit annus ab ortu urbis CDXXVII, cum ad eam diem nihil rei cum populo R. habuissent, in fidem uenerunt, arma, virosq. ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. quod cū eodem anno rupissent, factum est, ut anno CDXXXVI Apulia perdomita in eos sit perrextū, unde, ut ait Liuius, repentino aduentu Q. Aemilii consulis Nerulum uitatum. Post autem cum anno CDLV oratores Lucanorum ad consules L. Cornelium, Cn. Fulrium uenissent, questrum, quia conditionibus se perlicere nequierint ad societatem armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos uastare, belloq. ad bellum cogere. iidemq. aderent,

derent, sibi satis, superq. erratum quondam. nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre, ac pati tolerabilius ducant, quām ut unquam postea nomen Romanum violent; orarent autem patres, ut & Lucanos in fidem acciperent, & uim, atque iniuriam ab se Samnitium arcerent, decreuit senatus, ut cum Lucano populo fœdus iungeretur. in quo mansisse uidentur usque ad annum c D L X I I I , quo cum Samnitibus, & Bruttis, & Tarentinis tum populi R. hostibus iunctis armis pluribus a Romanis prœliis uicti sunt. triumpharunt de iis consules M. Currius anno c D L X I I I , C. Fabricius an. c D L X X V , postero anno C. Iunius Brutus, in sequenti Q. Fabius Gurges, deinceps L. Lentulus, & C. Claudius Canina, & demum anno c D L X X X I Sp. Caruilius, & L. Papirius. quo anno Lucanis, & sociis eorum pacem datam esse facile adducor, ut credam. Fœderis tamen conditiones una cum rebus eorum gestis obscuratae prorsus euanuerunt.

De agro Bruttio, Messapio, & Sallentino, & fœderibus Bruttiorum, Messapiorum, & Sallentinorum. Cap. x i i .

LVCANIAM regio attingit ea, quām Græci insederunt. ea in tres partes diuisa est, Bruttios, Messapios, & Sallentinos. Bruttii Græcis expulsis occuparunt eam partem, quæ quondam Oenotriæ nomen tulit a Lao flumine usque ad Metapontum oppidum, sicuti Strabo ex Antiochi sententia tradit. Nam ab antiquis Oenotros, & Italos solos uocatos ait, qui Isthmum habitarent; Isthmum autem esse, quidquid agrorum inter duos sinus includeatur, a Tirreno mari Hipponiatem, siue Napitinum, a Siculo Scyllaticum. Deinceps occurrit regio quæ Isthmo est inclusa a Tarento ad Brundisium, quam Messapiam, & Iapygiam, & Calabriam, & Sallentinam uariis nominibus signarunt. quanquam alii in duas eam partes distri buerunt, teste Strabone, unam, in qua Tarentum, quam Calabriam, & Messapiam; alteram, in qua Brundisium, quam

quam Sallentinos, siue ultimam Iapygiam appellarunt. Bruttios narrat Diodorus M. Popillio Lænate, & Cn. Manlio Imperiosso cos. anno urbis ccc xc v, primum in his regionibus apparuisse, homines agrestes, & fugitivos, atque propterea domestica eorum locorum lingua Bruttios appellatos. occupasse autem eos Terinam, Hippone, Thurios, aliaq. oppida complura, ac reip. genus ab aliis separatum instituisse. Crotonem quidem etiam Græcis a Bruttii esse ademptum inuenio in Liuviana historia, in qua eadem Regini, qui Bruttii erant, Græci appellantur. Quod si ueros Brutiorū fines assignauimus, profecto uere etiam traditum est, maritima eorum fuisse Tempsam, Terinam, Metaurum fluuium, Scylæum promontorium, Rhegium, Leucopetram, Herculeum promontorium, Alecem flumen Reginorum agrum dirimens a Locrensi, Locros, Caulonem, Scyllacium, Lacinium, Crotonem, Sybarim, Thurias, Lagariam, Acirim, & Sirim flumina, postrema Metapontum. intus Numistrum, Consentiam, Hippone, Heracleam, quæ & Siris uocata, &, ut placet Straboni, Pandosiam. Nam in altera regione flumen fuit Galesus, Tarentum, Gallipolis, Iapygium promontorium, in quo Leuca, Hydruntum, & Brundisium. Qua de regione ita uideo scripsisse Plinium: Latitudo peninsulæ a Tarento Brundisium terreno itinere xxxii millia passuum patet, multoq. breuius a porta Sasina. oppida per continentem a Tarento Vria, Mesapia, Aletium. in ora uero Senonum Gallipolis, quæ nūc est Anxa, lxxi millia passuum a Tarento. inde xxi millia passuum promontorium, quod Acram Iapygiam uocant. ab eo Basta oppidum, & Hydruntū. qua in Græciam breuissimus transitus. ab Hydrunte Soletum, dein Fratuertium, portus Tarentinus, statio militum, Lupia, Balesium, Cœlium, Brundisium, i millia passuum ab Hydrunte. His adde mediterranea Manduriam, Rhudias, Vxentum, & Neritum. Vretum sunt qui idem esse putent cum Vria, Aletium cum Lupiis. Plinius quidquid esset a Locris usque ad Tarentum Magnam Græciam uocitatem

citatam scripsit. Ac qui res quidem cum his populis gestas memoriae mandarit, ex ueteribus extat nemo. quantum autem ex iis, quae habemus, monumentis colligi suspicione potest, cum Tarentinis ante bellum, quam cum ceteris, est initu, anno urbis C D L X X I I , cum illi classem Romanam diripuisserint, & legatos Romanorum, qui ea de re missi fuerant questum, contumeliis affecissent. Bellum autem, cum Pyrrhi Epirotarum regis, & Bruttiorum, ac Lucanorum, & Samnitum societate opes suas firmassent, in decimum usque annum est protractum, Sp. Caruilio, L. Papirio cos. quo anno Tarento a Romanis capto Tarentinis pax, & libertas est concessa. Triumpharunt de Tarentinis, & Bruttiis C. Fabricius consul anno C D L X X V , de Bruttiis C. Iunius anno C D L X X V I , Q. Fabius Gurses anno C D L X X V I I , trienio post C. Claudius, de utrisque Sp. Caruilius, & L. Papirius anno C D L X X X I . quemadmodum a me pluribus uerbis in fastorum consularium commentariis est demonstratum. Bruttiis Hippo nem esse ademptum Strabo, Crotonem Liuius, Tarentinos foederatos esse dimissos Zonaras memoriae prodiderunt. In numerum autem foederatorum Bruttios quoque existimo referendos. siquidem de ambobus ita apud Liuiū loquitur Minio Antiochi regis legatus: Quid magis Smyrnaei, Lampsaceniq. Græci sunt, quam Rhegini, & Tarentini, a quibus stipendum, a quibus naues, ex foedere exigitis? cui respondit P. Sulpicius imperator: Ab Rheginis, & Tarentinis, ex quo in nostram uenerunt potestate uno, & perpetuo tenore iuris semper usurpatō, nunquā intermisso, quae ex foedere debent exigimus. Cum Heraclea uero Pyrrhi bello fœdus æquissimum iactū esse scripsit Cicero in oratione pro Balbo, ad quam Heracleam pulsos a Pyrro fuisse Romanos legimus. quibus ex uerbis forma fœderum data satis, ut puto, perspicue perspici potest. Sallentinis autem anno C D L X X X V I M. Atilio Regulo, L. Iulio Libone consulibus arma primum sunt illata. Zonaras Calabriæ bellum indicum scribit, cum criminis darent, quod Pyrrhum regem recepissent, & sociorum suorum

fuorum agros populabundi iniissent, re autem uera quod Brundisianam sibi urbem adiungere cuperent propter portus oportunitatem. inde enim in Illyricum, & Græciam facile traiici poterat, quod eodem uento & solvere, & redire liceret. Eutropius his item consulibus bellum cum Sallentinis suscepsum scribit, captosq. esse cum ciuitate simul Brundisinos. idem est in Flori historia. Ambos autem consules de Sallentinis triumphasse tabulae Capitolinæ demonstrant. Cum Sallentinis porro simul etiam Messapios esse domitos indicant aperte triumphi consulum D. Iunii Peræ, & N. Fabii Pictoris, in sequenti anno de Sallentinis, & Messapiis acti. quos eosdem, in iis, quas commemorauimus, tabulis descriptos uidemus. Nec de his aliud quidquam comperti habemus.

De agro, & foederibus Apulorum. Cap. xiiii.

Posit Sallentinos Apuli a Brundisio ad amnum Fiternum agrum tenuerunt. Et horum autem duo apud ueteres genera suisse inuenio, unum, quos Peucetios, & Iapygas, & Pediculos vocarunt, alterum, quos Daunios, & Messapylgas. Peucetiorum ad mare fuerunt Egnatia, Barium, Aufidus amnis. Dauniorum Salapia, Sipus, Apeneste, Garganus mons, Hyrium, inde Fiternus. illorum mediterranea Venusia, Cælia, horum Teanum cognomine Apulum, Luceria, Viburnum, Arpi, Canusium. Quod cum testimonio Ptolemæi certum habemus, tum uero etiam Plinii, cuius placet, illustrandi huius studii gratia, eius quoque hac de regione uerba recitare: Brundisio, inquit, conterminus Pediculorum ager. quorum oppida Rhodia, Egnatia, Barion. amnes Paëtius, Aufidus ex Hirpinis montibus Canusium præfluens. hinc Apulia Dauniorum. in qua oppidum Salapia, Sipontum, Vria, amnis Cerbalus Dauniorum finis, portus Agafus, promontorium montis Gargani, portus Garnæ, lacus Pantanus, flumen portuosum Frento, Teanum Apulorum, itemq. Larinum,

I Cliter-

Cliternia, Tifernus amnis. inde regio Frentana. ita Apulorum genera tria, Teani a duce Gares, Lucani subacti, a Calchante, quæ loca nunc tenent Atinates. Dauniorum præter supra dicta coloniæ Lucheria, Venusia, oppida Canusium, Arpi. Hæc ille. Adiicit Strabo qui sinum ad montem Garganum accolarent, proprio nomine Apulos appellatos. Sed de Apulorum agro satis. nunc de fœderibus. Apuli, quod extat in annalibus Liuii, anno urbis C D X X V I I amicitiam petentes eodem, quo Lucani, fœdere in amicitiam sunt suscepiti. bellum autem post trienium commouerunt C. Sulpicio, Q. Aulio consulibus. Itaque sequenti anno Q. Fabius Maximus consul in Apuliam progressus, maximas inde prædas egit. deinde Q. Publilius biennio post ad peragrandam Apuliam profectus aliquot expeditione una populos aut ui subegit, aut conditionibus in societatem accepit. L. Papirius Cursor, collega eius, Lucheriam, quam Samnites tenebant, presul. biennio post Teanenses, & Canusini populationibus fessi obsidibus L. Plautio consuli datis in ditionem uenerunt. Diodorus tum regionem omnem Dauniorum Apulorum populatam, & Canusinos in fidem acceptos scribit. Inclinatis, ut placet Liuio, in Apulia rebus Teanenses quoque Apuli ad nouos consules C. Iunium Bubulum, Q. Aemilium Barbulam fœdus petitum uenerunt. Pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Ro. autores, id audacter spondendo, impetraverunt, ut fœdus dari retur, neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi R. essent. Apulia perdomita (nam Ferento quoque ualido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectu. nec de Apuliæ rebus quidquam aliud scriptu inuenimus. Addit Diodorus sequentes consules, Sp. Nautium, & M. Popillium Ferentum urbem Apuliæ ui cepisse. qui uero Nuceriam Alphaternam colebant a Romana societate ad Samnites defecisse. anno uero C D X L V I I I L. Postumium, Ti. Minucium consules adductis in Iapygiam legionibus Silium oppidum obsidione cum hominum amplius quinque millibus in potestatem redigisse. Quibus ex

ex rebus quid aliud colligitur, quam Apulos alios aliis conditionibus ad societatem Romanorum esse adductos? quarum monumenta certa in litteris nulla extant.

De agro, & foedere Frentanorum.

Cap. X I I I .

Pos*t* flumen Fiternum, quod Apulis obiici diximus, sequuntur ad mare Frentani, usque ad Aternum amnem, a quo inde Picentes sunt. adeo ut inter Apulos, & Picentes nulli alii populi sint interiecti, quam Frentani. Hoc & Mela ostēdit, qui hos populos ita enumerat, ut post Dau-nios continenter Frentanos collocet, post Frentanos Picentes, et Plinius, qui ita scribit: Flumen portuosum Frēto, Teanum Apulorum, itemq. Larinum, Cliternia, Tifernus amnis. inde regio Frentana. et alio loco: In ora Frentanorum a Tiferno flumen Trinium portuosum. oppida Istonium, Buca, Ortona, Aternus amnis. intus Anxatini, cognomine Frentani, Carentini Supernates, & Infernates, Lanuenses. Strabo quoque Aternum Picentibus esse finissimum scribit. Ptolemaeus item Frentanorum maritima numerat Bucam, & Histonium, mediterranea uero Anxanum, & Larinum, unde inquit Cæsar, bello ciuali se Corfinio per fines Marrucinorum, Frentanorum Larinatum in Apuliam contendisse. Pari modo Strabo citra Aternum collocat Ortoneim Frentanorum nauale, & Bucam item Frentanorum, quam Teano Apulo ait esse proximam. Maneat ergo hoc, inter Apulos, & Picentes solos fuisse Frentanos. de quorū fœderibus uix quid scribam habeo. Illud enim tantummodo extat apud Liuium, Q. Aulium consulem anno C D X X X I I I uno secundo prælio cum Frentanis debellasse. anno uero C D X L V I I I Frentanos Aequorum clade commotos legatos Romam de pace, & amicitia misisse, iisq. fœdus pentibus datum esse. unde post Pyrrhi bello Frentani, ut socii Romanis affuerunt. siquidem eo bello Frentanæ turma præfetus egregie se gesisse commemoratur a Floro,

D E A N T I Q V O I V R E

& bello Gallico Cisalpino inter cetera Italicorum auxilia, etiam Frentanorum a Polybio numerantur.

De agro Piceno, & fœderibus Picentum.
Cap. xv.

V L T I M I tum Italæ erant Picentes, qui deinceps oram tenebant ab Aterno amne ad Aesim. in qua oppida ueterum scriptorum testimonio celebrata sunt, Castrum, Cupra maritima, Truentum, Numana, Ancona. intus uero Traiana, urbs Saluia, Septempeda, Cupra montana, Firmum, & Asculum utrumque cognomine Picenum, Hadria, unde Matrinus amnis, Auximum, Tignium, Pnæuentia. Plinius Prætutianam regionem modo cum Piceno coniunctam, modo ab eo separatam significat, cum de Piceno ita loquitur: Picentes tenuere ab Aterno amne, ubi nunc ager Hadrianus, & Hadria colonia a mari septem millia passuum, flumen Vomanum, ager Prætutianus, Palmenisique, item Castrum nouum, flumen Batinum, Truentum cum amne. Flumina Albulates, Suinū, Heluinum, quo finitur Prætutiana regio, & Picentum incipit, Cupra oppidum, Castellum Firmanorum, & super id colonia Asculum, intus Nouana, in ora Cluana, Potentia, Numana, Ancona. intus Auximates, Veragranī, Cingulani Cuprenses cognomine Montani, Falarientes, Pausulanī, Pleninenses, Ricinenses, Septempedani, Tollentinates, Triacenses, Vrbs Saluia, Pollentini. Stephanus item Prætutianum agrum non procul ab Hadria locat. unde Annibalem narrat Polybius itemq. Liuius Hadriatum, Prætutianumq. agrum, iude Marfos, & Marrucinos, Pelignosq. deuastasse. Prætutianis oppida Bertram, & Interamnam assignat Ptolemæus. Inuenio præterea apud Strabonē, Picentes agrum habitasse a montibus usque ad mare in longitudinem, quam latitudinem ampliorem: latitudinem autem a montibus ad mare interuallis fuisse disparibus, longitudinem uero ceturum milium passuum. Iam uero cum Picentibus anno C D L I I I

T. Manlio

T. Manlio Torquato, M. Fulvio Pætino cos. fœdus primum ictum esse apud Liuium scriptum est his uerbis: Romæ terrorem præbuit fama Galici tumultus ad bellum Etruscum adiecit. et minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. et paullo post: Cum Etruscum bellum segnius opinione esset, alterius belli fama Picentium nouorum fociorum indicio exorta est; Samnites arma, & rebellionem spectare, seq. ab eis solicitatos esse. Picentibus gratiae actæ. Mansisse autem eos in hoc fœdere usque ad annum urbis. c. D. LXXXIIII inde licet suspicari, quod eo demum anno Q. Ogulnio Gallo, C. Fabio Pictore cōfulibus Picentes bellum commouisse, & ab insequentibus cos. P. Sempronio, Ap. Claudio uictos esse, tradidit Eutropius. Quo de bello non est alienum Orosii uerba, quando Liuiana pulcherrima amissimus, recitare. Sempronius consul, inquit, aduersus Picentes duxit exercitum. et cū directe intra iactum teli utraque acies constitisset, repente ita cum horrendo fragore terra tremuit, ut stupore miraculi utrumque pauefactum agmen hebesceret. diu attoniti utriusque populi hæsitauere. præiudicata incœpti conscientia tandem pro cursu concito iniere certamen. Romani, qui admodum pauci eo prælio remanserunt, uicerunt. Idem autem in Flori est scriptum historia. Domiti sunt, inquit, post Tarentinos Picentes, & caput gestis Asculum Sempronio duce. qui tremente inter præliū campo Tellurem deam promissa æde placauit. His etiam uictis pacem hoc tempore datam esse inuenio in epitoma Liuianorum. uerum quibus conditionibus, amissis præsertim priscis annualium monumentis, parum compertum habeo. agris autem multatos eos, inde facile coniici potest, quod C. Flaminius tribunus pl. anno DXXV legem tulit, quod extat apud Ciceronem in Catone, de agro Piceno uiritim diuidendo, & quod Firmum, & Hadriam in eorum agrum colonos tum Romani deduxerint. Hic autem ager fortasse ille fuit, unde dimoti Picentes illi feruntur, qui a Romanis in Campaniam, quæ est inter Sarnum,

&

D E A N T I Q V O I V R E
& Silarim , sunt traducti , ac Picentini ; teste Strabone ,
postea , ut supra diximus , appellati .

De agro Gallico , & Gallis Senonibus .
Cap. xvi.

E R A T ergo , ut dixi , non Picentum solum , sed etiam Italicorum terminus Aesim . ultra Aesim enim tenuerunt Galli Senones , ut opinor , usque ad Rubiconem . Hanc regio nem , ut ex Catonis , & Plinii perspici monumētis potest , primi coluere Liburni , & Siculi , quos expulere Vmbri , quos Etrusci . Post Senones ex transalpina prosecti Gallia in his locis , Tuscis exactis , confederunt . quod intellexit libro quinto Liuius , cum dixit , Senones recentissimos omnium Gallorum , qui in Italiam transcenderint , ab Utente ad Aesim fines habuisse . Quo loco Utentem aut eundem esse amnem cum Rubicone debemus accipere , aut certe non longe a Rubicone flumen fuisse . Itaque hæc regio ab iis Senegallia , Catone teste , est appellata . in qua hæc oppida floruerunt , Sena , Fanum Fortunæ , Piscarium , & Ariminum , flumina uero Metaurum , Crustum , & Ariminum . Hi sunt , qui ut scriptum est apud Polybium , una cum Gessatis Gallis finitimi , Romanam quondam præter Capitolium captam incenderūt , atque terroris semper , ubi mouerunt , (mouerunt autem sapientissime) populo R. tantum intulerunt , ut in lege de uacatione militiae , quæ senibus , & sacerdotibus permittebatur , illud ascriberetur , nisi si tumultus Gallicus exciteretur . cuius rei Appianus libro secundo , & Plutarchus in Camillo meminerunt . Qui quanquam a Romanis longius , quam Picentes aberant , tamen ante in ditionem , quam Picentes , uenerunt cum manentibus in antiquo fœdere Picentibus ultro populo R. arma sapientius intulissent . Nam cum anno c c c l x i i i fusis ad Aliam amnem Romanis urbem ipsam primo impetu cepissent , atque inde a M. Camillo dictatore exacti , atque occidione occisi essent ,

sent, tanta tamen clavis oblii, anno cccclxxxvi reuersti iterum in Albano agro ab eodem Camillo dictatore, & post anno cccxcii a T. Quintio Capitolino ad tertium lapidem, Salaria via castra habente, tertium ad Annienem amnem uinci uoluerunt. quo in bello T. Manlius, prouocatore Gallo occiso, ac torque, quem ei detraherat, sibi imposito, Torquati cognomen inuenit. Neque uero post triumphorum Gallicorum materia desuit. si quidem & sequenti anno C. Poetelius consul, cum ad portam Collinam armati stetissent, & tertio post anno, cum Prænestine uenissent, atque inde circa Pedum consedissent, C. Sulpicius dictator, & anno cdiii, cum in agro Latino castra posuissent, M. Popilius Lænas eos prælio deuicerunt. quin etiam L. Furius Camillus, Camilli dictatoris filius, consul postero anno paternis auspiciis eosdem in agro Pomptino prælio fusos in Apuliam cōpulit. quo tempore M. Valerius pugna cum altero Gallo Romanos milites per contumeliam ad singulare certamen uocante commissa, ex corui alitis Galli os in pugna lacerantis omnine Corui sibi cognomen peperit. Post autem cum aliquor annos quievissent, ac pene priorum immemores facti malorum, Etruscis se, & Vmbbris, & Samnitibus tum Romanorum hostibus infestissimis adiunxissent, a Q. Fabio Maximo quintum consule anno cdlviiii in Sentinati agro acie fusi sunt. quo in prælio P. Decius Fabii collega pro salute populi R. exemplum patris imitatus, deuavit. Postremo uero, cum anno cdlx inita cum Lucanis, Bruttiis, Samnitibus, & Etruscis societate, bellum grauissimum intulissent, atque Arretium Etruriæ opidum, quod in societate populi R. perstebat, obsiderent, Romanos occurrentes, primum L. Cæcilio imperatore exuerunt, atque acie pepulerunt, post ab iisdem nouo dele&tu in fines suos eo usque bello Romano intactos irrūpentibus magno prælio uiicti, ac profligati sunt. Qua clade finitimi Galli Boii perterriti (ii trans Rubiconem confederant) cum Etruscis in auxilium aduocatis, exercitum aduersus Romanos adduxissent, a P. Dolabela

la consule ad lacum Vadimonis in Etruria superati, uix
 domum iuolumes reuerterunt. Atque hæc quidem hoc
 modo Polybius. Nam Florus non Boios, sed Senones ad
 Vadimonem deletos prodit, his uerbis: Post aliquor annos omnes reliquias Senonum ad lacum Vadimonis Dolabella deleuit. ne quis extaret in ea gente, qui incensam a se Romam gloriaretur. Pulsos autem ex agris Senones, & ciues Romanos eò esse translatos multis mihi argumētis, ac coniecturis est persuasum. primū quòd uideo Catonem, ut scriptum est apud Plinium, memoriae prodidisse, in hoc tractu Senones, qui Romam incenderant, funditus interiisse; deinde, quòd colonias duas in eorum agro a Romanis collocatas intueor, Senam quidem pulsis statim Gallis, ut ait Polybius, Ariminum uero anno C D L X X V P. Sépronio, & Ap. Claudio cos. Huc accedit, quòd rogante Caio, de quo dixi, Flaminio tribuno pl. anno D X X I latum est ad plebem de agro Gallico cis Ariminum diuidendo. Nam quid dicam, ut inde hæc regio Togata Gallia nominata sit, nimirum a togæ usu, qui ciuiū Romanorum fuit præcipuuſ? quod post, ubi de Gallia citeriore differam, ueterum auctoritate, ac testimonio plenum faciam. Cum autem hanc regionem Romani reliquo iuri Italiæ adiunxissent, placuit, ut Italia, quæ eo usque Aesi flumine septa fuerat, usque ad Rubiconem produceretur, id quod ex Strabone cognosci facile potest. qui ante Aesim, post Rubiconem Italiæ terminos fuisse memoriae prodidit. Quin etiam post omni prorsus Galliæ, Gallorumq. nomine extincto eandem propter affinitatem esse Vmbriæ attributam facile crediderim. siquidem uideo Strabonem Vmbriam Aesi, & Rubicone fluminibus, Ancone, & Arimino oppidis terminasse, atque in ea Ariminum, Senam, Fanum, & Metaurum, quæ Senonum ante ad mare fuerant, numerasse. & Valerium Asdrubalem a Nerone, & Salinatore in Vmbria imperfectum tradere, quos ad Senam, & Metaurum pugnasse inter omnes constat. Quæ autem iis, qui in his collocati sunt sedibus, præcipuæ fœderum cōditiones sint datæ, nondum assequi

assequi potui . quid enim superioris est ætatis , quod affir mari possit de iis , de quibus nulla monumenta scriptorum loquuntur .

De agro , & foederibus Vmbrorum .

Cap. xxi.

HACTENVS eos populos persecuti sumus , qui oram Italiam infederunt , ac siue Tuscum , siue Siculum , siue Ioniū , siue Adriaticum mare attigerunt . reliquum est , ut deinceps disputationem ad eos exponendos , qui mediterranea Italiae tenuerint , conferamus . primi autem citra Rubiconem fuerunt Vmbri . quos cum Sempronius a fontibus Tiberis usque ad Narem flumen perducit , antiquiorum uidetur habere rationem temporum , cum Strabo ib Arimino ad Oriculos , recentiorum , quibus ager Gallicus Vmbriæ est , ut diximus , attributus . Horum ergo oppida fuisse feruntur Oriculi , Liroolum , Nequinum , siue Narnia , Meuania , Forum Flaminium , Fulginum , Nuceria , Interamna , Spoletium , Aesum , Camarinum , Ameria , Tuder , Ispellum , Vrbinum , Arna , Sentinum , Sassinia . quod ueterum Strabonis , Plinii , Ptolemæi , Silii testimonio confirmare non puto esse necesse . Vmbros primum populi Romani socios a Liuio inuenio dici anno c. D. XXXIIII , dum comparans Alexandri Magni uires cum uiribus populi R. omnem Campaniam cum Vmbria pro Romanis aduersus Alexandrum pugnaturam fuisse ait . Ceterum hi primi annos post nouem bello se Romano implicuerunt , tum cum Q. Fabius Maximus consul iterum Etruscorum exercitum insecuritus trans Ciminiam siluam penetrauit . Cum Camertibus amicitia est inita . reliqui fusi potius , quam cœsi . neque enim cœptam acriter tolerarunt pugnam . post autem cum iidem repente defecissent , prælio ab eodem in tertio consulatu deuicti , se dediderunt . Oriculani sponsione in amicitiam accepti . Post autem cum Nequinatibus quoque , & cum Sassinatibus pugnatum est . cum Nequinatibus anno c. B. L. IIII ab

K Q. Ap-

Q. Appuleio consule, qui Nequinum oppidum circumfedit, & sequenti anno a M. Fulvio Pætino, qui illud cepit. colonia eò a populo R. deducta, ac Narnia a Nare flumine appellata. cum Sassinatibus autē an. c d lxxxvii. quod & epitomæ Liuianæ testantur, & triumphi consulū Capitolini, D. Iunii Peræ, & N. Fabii Piætoris. Quæ autem societatis fœdera acceperint, ea post usque ad extremum perpetuo tenore usurparunt. quæ tamen ea fuerint, parum explicatum est. illud minime dubium, non eadem omnibus fœdera esse concessa.

De agro Sabino, & foederibus Sabinorum.

Cap. xvi i i.

DE INDE sequuntur Sabini inter Vmbros ab occidente, & Latinos ab oriente siti. Etenim quidquid agri inter Nam, & Anienem flumina contineretur, id totum Sabinorum fuisse quibusdam e veteribus uideo placuisse. Strabo eos angustum agrum illum quidem ncoluisse scribit, sed in longitudinem porrectum a Tiberi fluuio, & Nomento oppido per cētum uiginti quinque millia passuum usque ad Vestinos. Quem agrum tradit Dionysius libro primo ex sententia Catonis xxv millia passuum a mari Adriatico abfuisse, xxx a Tyrrenho, in longitudinem uero paullo minus cxxv millibus passuum patuisse. Florus autem hunc usque ad Adriaticum fere mare peruenisse ostendit, cum scripsit; Curium omnem eum tractum, qua Nar ambit, fontesque Velini Adriatico tenus mari igne, ferroq. uaftasse. Atquè hunc eundem agrum Strabo alio loco inter Latium, & Vmbros usque ad Samniticos montes concludit. Dionysius libro quinto historiarum Anienem amnem ex Tiburtinis montibus per campos Sabinorum, & Romanorum deferri, atque utrumque agrum determinare memoriae prodidit. Addit Plinius, Tiberim circa xii millia passuum urbis Veientem agrum a Crustumino, ac Fidenate, ut Latinum a Vaticano dirimere. Sabinorum oppida numerat Strabo Nomentum, Amiternum,

num, Interocream, Reate, Cutilias, Forulos, Cures, Treburam, Eretum, Plinius Amiterninos, Curenses, Forum Decii, Forum nouum. Fidenates, Interamnates, Nursinos, Nomentanos, Reatinos, Trebulanos, qui cognominentur Mutuscæ, & qui Suffenates, Tiburtes, Tarinates. quo de agro Silius libro octauo, ubi de Nerone Sabino ait, ita:

Hunc Amiterna cohors, & Bactris nomina ducens
Casperula, hunc Foruli, magna Reate dicatum
Cælicolum matri, nec non habitata pruinis
Nursia, & Tetrica comitantur rupe cohortes.

Hoc etiam terrarum in spatio fuerût Crustumerium, Cænina, Antemnæ, & Collatia, quæ una cum Nomento, & Fidenis aliquando ad Latinos referuntur. unde illud extitit apud Virgilium de Albanis regibus.

Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemq. Fidenam.
Hi Collatinas imponent montibus arcis.

et Liuius de Priscis Latinis scribens, capta a Prisco rege ait Nomentum, & Crustumerium. His adde Regillum opidum, unde Claudii Romam commigrarunt. Trebulæ Mutuscæ, unde Trebulani Mutuscæ apud Plinium, meninit obsequens, Suffenæ Dionysius. Agro Sabino cognito, dicendum est de fœderibus eorum. Ut autem Sabini cum Romanis primi armorum contentione decertarunt, sic primi etiam fe cum iis fœdere obstrinxerunt. Nam Crustumerium, Antemnæ, & Cænina in regione Sabinorum fuerunt, sed bellum seorsum a reliquis Sabiniis, quorum principes Curenses, & rex eorum T. Tatius fuit, Romulo regi fecerunt, ut raptas repeterent uirgines, & acceptam in urbe per speciem amicitiæ ulciscerentur iniuriam. Narrat Plutarchus Romulo Sabinos ad societatem uocante Acronem Cæninensium regem, reliquis cunctis tibus arma mouisse: eo uicto Antemnates, & Crustumerinos, dum alii se compararent, facta conspiratione, aduersus Romanos exercitum adduxisse. quos cum reliqui Sabini fusos, superatosq. moleste ferrent, T. Tatium Curensium regem imperatorem delegisse. Atque hos quidē

K 2 postea

postea reconciliatis inter pugnandum animis , ac fœdere icto, in amicitiam, & in ciuitatem a Romulo esse suos sceptos constat. Tullus inde Hostilius cum Sabinis bellum suscepit, cum utrinque iniuriæ factæ , ac res nequicquam essent repetitæ. Qui haud parum memores suarum viriū partem Romam ab T. Tatio rege fuisse translatam, ad Veientes cum confugissent, ad siluam Malitiosam acie congressi profligantur . id quod prodidit memoriae T. Lilius . Deinde eosdem ab Anco Marcio rege , cum a populationibus bellum exortū esset , uictos tradit Dionysius . L. etiam Tarquinium Priscum regem urbem muro lapideo circumdare parantem bellum Sabinum auocauit , cū ea adeo subita res fuisset , ut prius Anienem transirent , quam obuiam ire , ac prohibere exercitus Romanus posset . iis trans Anienem fugatis rex in agrum populabundus incursat . iterumq. ibi fusi , perditis iam prope rebus pacem petiere . Collatia , & quidquid circa Collatiam agri erat , Sabinis ademptum . Collatini dediti sunt . Sic Lilius . Dionysius autem nullo Collatiæ uerbo facto Sabinos sex annorum inducias impetrasset ait . post autem in eos iterum esse bellatum , ac singulos populos oppidorum deditione facta , fœdere eodem , quo Etruscos , a rege in amicitiam & societatem esse ascitos . quin etiam eosdem Tarquinio Superbo regnante multis præliis deuictis legatis de pace missis tributum in posterum pactis , eam impetravisse . Animaduerto etiam anno post reges exactos quinto M. Valerio , P. Postumio cos. Sabinos aliquot , cū Romanas opes bello Etrusco Porsenæ accisas rati , in agrum R. impetum fecissent , acie pulsos , uictos q. esse . consulum utrumque triumphasse . Postero certe anno , P. Valerio quartum , T. Lucretio cos. iidem soluta esse fœdera , quæ cum Superbo rege postremum percusserant , arbitrati , quod ille exactus imperio esset , communis consensu , habito omnium ciuitatum concilio bellū grauius intulerunt . cumq. a Sex. Tarquinio Superbi filio impulsi Fidenas , & Cameriam a Romanis abalienassent , iterum a Romanis sunt casi . consules ambo triumpharunt . Fidenis in

in autores defectionis animaduersum . ager ademptus , atque iis , qui in prælium missi sunt , datus . Tertio anno item in Sabinos dimicatum . Agrippa Menenius cos. triūphans , P. Postumius , quod minus prospere rem gessisset , primus ouans urbem ingressus est . quarto anno Sp. Caſsius cos. cum iis non longe a Curibus congressus ad x millia , & trecentos cæcidit , ad tria millia cepit . qua clade compulsi ad consulem , atque inde ad senatum legatos de pace miserunt . quam non nisi frumento , & stipendio in milites , & decem agri iugeribus datis impetrare potuerunt . Opiter autem Virginius exercitu ad Cameriam adducto receptam euertit , defectionis auctoribus interfectis , & reliquis uenundatis . Dionysius eos Ap. item Claudio , & P. Seruilio cos. cum mouissent , uictos prodit . & sequenti anno A. Virginio , T. Vetusio cos. cum se cum Aequis , & Volscis iunxissent , a M. Valerio Maximo dictatore esse subactos . P. inde Valerio , C. Nautio cos. motus eorum quidam , sed parum memorabiles fuerunt . quin etiā aliquot post annos L. Valerio , Ti. Aemilio cos. cum iis pugnatum est . Numicio autem , & Virginio cos. cum ad portas urbis populantes incessissent , plus cladiū , quam intulerant , acceperunt . et cum P. Quintio , Q. Seruilio cos. Crustuminos campos citato agmine transgressi , cædes , & incendium circa Anienem flumen fecissent , porta prope Collina , mœnibusq. pulsi ingentes tamen prædas hominum , pecorumq. egere . quos Seruilius cos. infesto exercitu insecurus , cum ipsum agmen adi pisci locis æquis nequiret , populationem adeo effuse fecit , ut nihil bello intactum relinqueret , multiplici q. capta præda rediret . post autem cum anno ccciiii in agru R. cum Aequis incurssarent , sequentibus cos. M. Horatio , & P. Valerio poenas dederunt . neque eos postea mo uisse inuenio , nisi anno ccclxiii , quo accisas prorsus eorum opes esse a M. Curio Dentato cos. præter certos memorias prodidit Florus ; cum ita scripsit : Populus R. a Latinis aggressus est gentem Sabinorum , qui immores factæ sub T. Tatio affinitatis , quodam contagio

gio belli se Latiniis adiunxerant. sed Curio Dentato consule omnem eum tractum, qua Nar ambit, fontesq. Vellini, Adriatico tenus mari, igne, ferroq. uastauit. qua uictoria tantum hominum, tantum agrorum redactum in potestatem, ut in utro plus esset, ne ipse quidem existimare posset, qui uicerat. Velleius addit, eodem anno Sabinis sine suffragio ciuitatem datam, post autem Sempronio, Claudioq. cos. suffragium etiam esse permisum. et Cicero cum Balbum de ciuitate, quæ in dubium vocabatur, defenderet, uniuersas s̄a pe gentes, ut Sabinorum, & Hernicorum, in ciuitatem esse ascitas dixit. Itaque Luius bello Punico secūdo inter alios socios populi R. qui milites sint polliciti, Nursinos numerat, Reatinos, & Amiterninos, Sabinumq. agrum omnem. Bello certe Marisco pro Romanis contra Italicos, ciuitatis iura postulantes, steterunt.

De agro, & foederibus Vestinorum, Marrucinorum, Marsorum, & Pelignorum.

Cap. XIX.

DE INCEPS sequuntur populi quattuor, ut non admodum latis, sic nec satis certis finibus ab antiquis circumscripsi, Vestini, Marrucini, Marsi, & Peligni. Illud tamen dubitationem non habet, hos populos inter Picentes, Frentanos, Sabinos, Latinos, & Samnites medios consedisse. quod etsi ad iura Italæ demonstranda satis ualere deberet, adiungam tamen, quid & ipse de singuloru situ ex ueterum monumentis in mentem ueniat suspicari, ne quem locum patiar huius artis sine lumine aliquo uel ueritatis, uel probabilis conieeturæ iacere. Vestinos opinor Sabinis adhæsisse. Me uero in hanc sententiam rationes multæ adducunt. primum quòd Strabo Sabinos usque ad Vestinorum regionem perducit: deinde quòd Silius Fiscellum montem inter Vestinos ponit, unde Narem amneum Sabinorum in Velinum influere lacum Plinius scribit. Valet etiam apud me plurimum, quòd Amiternum

ternum oppidum modo in Sabinis numerari inuenio, modo in Vestinis. quin etiam aliquid ad hanc quæstionem arbitror pertinere, quod Aternus amnis, teste Strabone, Vestinius agrum a Marrucino secreuerit. manasse enim in Adriaticum eum ait ex Amiternino, ac per Vestinos ad dextram Marrucinis relictis ponte traiectum esse. Quibus auctoritatibus mihi persuasum est, Vestinos sere ab oriente Aternum flumen habuisse cum Marrucinis, & fortasse etiam initia Liris, qui in Tyrrhenum influit, cuius ex Vestino agro originem Strabo duxit, ab occidente Sabinos, a Septentrione Picentes. usque adeo, ut qui Vestinos cum Campanis coniungant, Vescinorum, qui populi Campaniæ sunt, nominis similitudine ductos putem errare, quod nomen ubique in Liuiianis annalibus esse inuenio depravatum. quorum errorem si nulla alia auctoritas coargueret, ipsa, quæ dicuntur Vestinorum fuisse, oppida certe conuincerent, Pinna, Auia, Amiternum, & Angulum apud Ptolemaum, Angulani, Pinnenses, & Peltuinae apud Plinium. quorum his uersibus meminit item Silius:

Haud illo leuior bellis Vestina iuuentus.

Agmina densauit uenatu dura ferarum,

Quæ Fiscelle tuas arces, Pinnamq. uirentem,

Pascuaq. haud tarde redeuntia tondet Auellæ.

Vestinos autem cis Aternum sequuntur Marrucini, quorum caput constanti omnium testimonio Teate fuisse fertur. ex quo apparet, Marrucinos Frentanis non admodum procul a mari fuisse subiectos. Marrucinos porro supra Pelignos fuisse, cum aperte tradit Strabo, tuni indicat non obscure Cæsar, cum ait, se a Corfinio, quod Pelignorum est, per Marrucinos, & Frentanos in Apuliam peruenisse. Pelignorum autem Corfinium, & Sulmonem clarissima oppida fuisse Strabone, & Ptolemaeo testibus notum est. quæ septem inter se millia passuum absfuisse in Cæsar's commentariis uideo esse notatum, ut Pelignos a Frentanis flumine Sangro, quod est inter Aternum oppidum, & Ortonem, discretos, in Strabonis. Sangro autem suspicor ne terminati fuerint Marrucini, ut ad mare primi

mi fuerint Frentani, Marrucini sub Frentanis inter Aternum, & Sangrum amnes, sub Marrucinis Peligni iisdem utrinque fluminibus cincti. Nam Marsi supra se uidentur habuisse Vestinos a Septentrione, ab occasu Sabinos, ab oriente Pelignos, a meridie lacum Fucinum, & Aequos populos attigisse. Eorum oppida obscura fuerunt, & nulla re memorabili celebrata Aex, & Alfabucelis apud Ptolemaeum, Milonia, Plestinia, & Fresilia apud Liuum. Adiiciunt multi Albam, quæ propter finium uicinitatem modo fuit Aequorum, modo Marsorum ad lacum Fucinum, unde inter Marsos rettulit Plinius Anxatinos, Atinates, Fuentes, Lucenses, Marruios, & Albenses. et de Marsis loquens dixit Silius :

Marruum ueteris celebratum nomine Marri,
Vrbibus est illis caput, interiorq. per udos
Alba sedet campos, pomisq. rependet aristas.
Cetera in obscuro famæ, & sine nomine uulgi,
Sed numero castella ualent.

Horum autem populorum uicinitatem ostendit Cicero in Cluentiana, cum dixit, adesse primū municipes Cluentii Larinates, deinde uicinos Frentanos, Marrucinos, & pari dignitate Teano Apulo, atque Liceria equites Romanos: & Liuius, cum ait, Neronem ex Apulia in Umbriam ad Senam exercitum per agrum Larinatem, Marrucinum, Frentanum, & Prætutianum duxisse. et item, cum scribit, Annibalem ex Campania in Samnum, inde in Pelignos accessisse, præterq. oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse, inde Albensi agro in Marsos, hinc ad Amiteruum, Forulosq. uicum uenisse. De rebus autem a populo R. cum his populis gestis, quos exiguos quidem, sed bellicosos tamen fuisse narrat Strabo, hæc a Liuio acceptimus. Anno C D X X V I I I L. Camillo, D. Bruto cos. cum satis per se ipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lycanorum sollicitos haberent patres, accessit, ut Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. et quamquam res noua erat, tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam suscep tam, neglectamq. timerent, ne aut impunitas

impunitas eorum lasciuia, superbiaque, aut bello pœnae expeditæ metu propinquo, atque ira concirent finitimos populos. et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi, Pelignique, & Marrucini, quos, si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Ita bellum aduersus Vestinos ex auctoritate patrum populus iussit, idq. Bruto mandatum. ab eo in Vestinis multiplex bellum, nec usquam uario euentu gestum est. nam & peruaftauit agros; & populando, atque urendo tecta hostium, sataq. in aciem inuitos extraxit; & ita prælio uno accidit Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, ut nō in castra solum refugerent hostes, sed, iam ne uallo quidem, ac fossis freti, dilaberentur in oppida, situ urbiū, mœnibusq. se defensuri. postremo oppida quoque ui op pugnare adortus, primo Cutinam ardenti ardore militū, aut uulnerum ira scalis cepit, deinde Cingiliā. utriusque urbis prædam militibus concessit.

Anno inde CDXLV, Q. Fabio, P. Decio consulibus, cum Samnitib[us] acie dimicatum. haud magno certamine hostes uicti, neque eius pugnae memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis certassent. Secuti Marsorum defectionem Peligni eandem fortunam habuerunt. post triennium L. Postumio, Ti. Minucio cos. Liuius Aequorum nomē prope ad internationem deletum scribit; exemploq. eorum cladem fuisse, ut Marrucini, Marsi, Peligni, & Frentani mitterent Romam legatos ora tores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petētibus datum. Diodorus autē Pelignos armis subactos, & agro multatos narrat. aliis uero, qui amici esse uidebantur, ciuitatem esse communicatam. Sequenti anno Aequos deletos, cum Marsis, Pelignis, & Marrucinis societatem initam. At uero anno CDL I M. Liuio, & M. Aemilio cos. cum Vestinis potentibus amicitiam fœdus iactū est. eodemq. anno nuntiatum, a Marsis agrum ui teneri, in quem Carseoli deducta colonia erat. (erat autem in agro Aequicolarum) ea caussa fecit, ut Marsis arma inferrentur. M. Aemilius Paullus dictator profectus cum exer

L citu

citu prælio uno eos fudit . compulsis deinde in urbes munitas , Milioniam , Plestiniam , & Fresiliam intra paucos dies cepit , & parte agri multatis fœdus restituit . Nec de iis aliud præterea quidquam co impertum habemus .

De agro , & fœderibus Samnitium .

Cap. xx.

R E S T A N T Samnites populi , quorum regio Samnium appellata , in longitudinem plus patens , quam latitudinem , habuit a septentrione Frentanos , & Apulos , a meridie Campanos , & Lucanos , ab occasu Aufones cum Pelignis , ab oriente item Apulos cum Lucanis . Populi in his clarerunt præter ceteros Pentri , Caraceni , & omnium ultimi Hirpini . quorum tanta fuit belli gloria , ut separatim a Samnitibus , quasi ab eorum corpore essent auisi , nominarentur . unde illud est apud Liuum , ubi Cannensem cladē descripsit , defecisse ad Pœnos in Italia Attellanos , Calatinos , Hirpinos , Samnites præter Pentros , & apud Appianū , bello Marsico , Samnites , & Hirpinos arma aduersus populum R. tulisse . Samnitium porro capita , quantum ego intelligere possum , fuerunt , Saticula , Caudium , Aesernia , Allifæ , inde minora alia multa , Callifæ , Rufrium , Pliftia , Cluuia , Tifernus mons , Aufidena , Cimbra , Murgantia , Romulea , Ferentinum , Milonia , Aquilonia , Amiternum , Duronia , Sepinum , Velia , Palumbinum , Telefia , Maronea , Pentrorum Bouianum , Caracenorum Cominium , Hirpinorum , ut ait Plinius , Beneuentum , Cossa , & Herculaneum . Plinius autem inter Samnites collocat Bouianum uetus , & alterum cognomine Undecumanorum , Aufidenates , Aeserninos , Fagos , Fugulos , Ficolenses , Sepinates , Treuentinates ; de quibus plerisque sic Silius :

Affuit & Samnis , nondum uergente fauore

Ad Pœnos , sed nec ueteri purgatus ab ira .

Qui Batulum , Mucrasq. colunt , Bouiania quiq.

Exercent lustra , aut Caudinis faucibus hærent ,

Et

Et quos aut Rufræ , aut quos Aesernia , quos ue
Obscura incultis Herdonia misit ab agris .

Bruttius haud dispar , animorumq. una iuuentus
Lucanis excita iugis , Hirpinaq. pubes .

Hirpinos proditum est a Strabone Samnites fuisse , qui Lu
canis adhæserint iis , qui mediterranea tenent . Aufidum
autem amnem , qui Canusium præfluit , & Dauniam ter
minat , ex Hirpinis montibus esse dalatum . retinuisse au
tem eos uel extremis temporibus nomen , bellum ipsum
Italicum anno urbis D C L X I I gestum , est documento , in
quo Hirpinorum præcipue egregia opera celebratur . Fe
rocissimam autem inter omnes Italicas Samnitum gen
tem fuisse , ex eo intelligi potest , quod cum eis per annos
octoginta quotidianis prope armis est dimicatum . Quo
circa apud Florum in hunc modum scriptum inuenimus :
Samnites inuasit populus R. gentem , si opulentiam quæ
ras , aureis , & argenteis armis discolore ueste usque ad
ambitum armatum , si insidiarum fallaciam , saltibus fe
re , & montium fraude grassantem , si rabiem , ac furorem ,
sacratis legibus , humanisq. hostiis in exitium urbis agi
tatem , si pertinaciā , sexies rupto fœdere , cladibusq. ip
sis animosiorem . De his autem pugnis , ac cladibus præ
cipue hæc accepimus . Narrat Liuius M. Fabio , M. Popil
lio cos. anno post urbem conditam C C C X X X I X , Samni
tes petentes primum fœdere in amicitiam esse acceptos .
anno uero C D X , populum R. cum eis bellum inisse , ut
Campanos dediticios suos aduersus eorum arma defen
deret . pugnatum autem esse a M. Valerio consule in Cam
pania ad Gaurum montem , ab A. Cornelio collega eius
in Samnio ad Saticulam , iterumq. a Valerio ad Sueſulā .
hostibus ubique pulsis , cæſisq. biennio post fœdus cum
eis esse percuſſum . Post autem cum anno C D X X V defe
cissent , quia Fregellas Volscis ademptas in agro suo po
pulus R. coloniam collocasset , ſequentes consules C. Pœ
telium , & L. Papirium , iudicto bello , tria eorum oppi
da in potestatem redegiffe , Allifas , Callifas , & Ruffrium ,
aliumq. præterea agrum longe , lateq. uastasse . Inde a L.

L 2 Papi

Papirio dictatore subactos pacem petiisse , ac pactos , ut singula uestimenta militibus , & annum stipendum darent , cum ad senatum , ad quem reieci erant , uenissent , infesta pace , inducias rettulisse . Postero autem anno siue ab A. Cornelio Aruina dictatore , siue a consulibus Q. Fabio , & L. Fuluio (utrumque enim tradit) uictos , cum defectionis auctores dedissent , non tamen pacem impetrare potuisse . Itaque ad arma conuersos Ti. Veturium , & Sp. Postumium , qui secuti sunt , consules sub iugum ad Caudium missos ad turpe scodus feriendum compulisse . quo sequenti anno ipsorum deditio[n]e consulum infirmato , bello uehementius a Romanis , L. Papirio consule duce , renouato , eosdem ad Luceriam in Apulia uictos , & sub iugum missos esse . Inde Satrico , quod ad eos defecrat , capto , ipsos a Papirio prælio deletos petentibus fœdus negatuni , inducias biennii datas . Post autem anno C D X X X V Sp. Nautio , L. Aemilio cos . L. Aemilium dictatorem Saticulam oppugnare adortum illis caussam rebellandi dedisse . Fusos in castra spe abiecta Saticulæ tuedæ Plistiam socios Romanorum circumsedisse . sequenti anno Q. Fabium dictatorem Saticulam proditione , Samnites Plistiam ui cepisse . inde traducto Soram exercitu , quæ colonia Romana ad Samnites defecerat , cum Samnitibus ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum . Soram cū insequentes cōsules M. Pœtelius , C. Sulpicius cepissent , & supplicium de defectionis auctoribus sumpfissent , cum Samnitibus , qui in Campaniam Capuæ Romanis adimendæ cauſsa uenerant , depugnasse . eo prælio ad tringita millia cæſa , aut capta . reliquos Beneuentum prosigisse . Inde Samnitium clades multæ . Nam & cōsules Q. Fabius per Soranum , P. Decius per Sidicinum agrum in Samniū legionibus ductis , eos ad Tifernum cæciderunt . & cum Apulis auxilio occurrentibus Decius se ad Maleuentum obiecisset , Samnium uastarunt , Cimetram , Murgantiam & Romuleam ceperunt . Ferentinum ualidissime oppugnarunt . deinde cum iidem reparato exercitu per fines Vescinos in Campaniam , Falernumq. agrum transcendentes

dentes ingentes prædas fecissent, atque eos L. Volumnius dōnsul, ex Etruria in Calenum agrum profectus, præda onustos ad Voltumnum flumen sedere audisset, prælio cecidit, ac prædam eripuit. Inde sequentes consules Q. Fabius, & P. Decius cum Samnitibus, Gallis, & Umbbris, qui arma consociauerant, pugnarunt in agro Sentinate Umbriæ, quo prælio nobilissima uictoria Decii deuotione est parta. Samnitium agmen cum per Pelignos fuge ret, circumuentum est a Pelignis. ex millibus quinque ad mille cæsi. L. Volumnius pro cos. Samnitium exercitū in Tifernum montem compulsum fundit, fugatque. Pugnatum est etiam prospere in agro Stellate ab Ap. Claudio consule, & L. Volumnio pro consule. Sequenti anno Samnites cum M. Atilio consule non infeliciter congreſſi cum non modo castra inde proferre, sed ne pabulari quidem Romanos paterentur, & retro in pacatum Soranum agrum populabundi irent, L. Postumius collega Atili ex exercitu Soram indicto, inde in Samnum ad castra collegæ perrexit, ac Miloniam, & Ferentinum cepit. Atilius ad Luceriam in Apulia uario euentu pugnauit. Samnites Interamnam coloniam, quæ uia Latina est, occupare co- natī urbehi non tenuerunt, agros depopulati cum retro redirent, in uictorem delapsi hostem ab Luceria redeuntem, cæduntur. Postero anno Samnitum exercitus lege sacrata coactus ad Aquiloniam confedit. Sp. Caruilius consul Amiternum ui cepit. Papirius Duroniam expugnauit. Inde per uagati Samnum maxime depopulato Atinate agro Caruilius ad Cominium, Papirius ad Aquiloniam, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. utro- bique res bene gesta, oppidum captum, direptum, ac concrematum est. Post Caruilius Veliam, Palumbinum, & Herculaneum cepit. Papirius Sepinum expugnauit, exercitumq. in agrum Vescinum, quia ea regio infesta ab Samnitibus erat, hibernatum duxit. Atque hæc quidem omnia in Liuiianis annalibus scripta sunt. Cum autem Q. Fabius Gurges, qui consul est subsecutus, ab iis fusus, fuguatusq. summa apud omnes infamia flagraret, patris Q.

Fabii

Fabii Rulliani, qui legatus ei datus est, consilio usus rem prospere pro consule gesit, atque hostes, Zonara, & Orosio testibus, sub iugum misit. Cum Samnitibus autem debellatum a P. Cornelio Rufino, & M. Curio cos. qui secuti sunt, inuenio, & cum iis potentibus fœdus quartum esse percutsum. Inde per annos undecim ab iis otium fuisse, anno uero **CDLXX** P. Dolabella, & Cn. Domitio cos. eosdem cum Gallis, & Lucanis, & Etruscis arma rursum cepisse. atque de iis L. Aemiliūm Barbulam pro consule triumphasse. Neque uero his solum, sed post etiam Pyrrho regi in Italiam uenienti se adiunixerunt; quo factum est, ut de iis C. Fabricius consul triumphum nobilissimum egerit. Post autem cum Pyrrhus Italia cessisset, C. Iunius, & P. Cornelius Rufinus consules in Samnum legiones duxerunt, agrisq. uastatis castella quædam ceperunt. cumq. hostes in montem compulsos adoriri statuissent, detrimentis quibusdam acceperis, populatione contenti fuerunt. Inde aliis ducibus continenter est bellatum. siquidem de iis & Q. Fabius Gurses pro cos. iterū triumphauit, & post etiam M. Curius, & L. Lentulus. a quo Samnitium etiam oppidum captum esse prodidit Plinius. et post etiam C. Claudius Canina, & qui bello diuturno finem imposuerunt, Sp. Caruilius, & L. Papirius Cursor. Itaque per eosdem Samniticum bellum est confectum, per quos etiam Tarentinum. Viatis autem Tarentinis, & Samnites, quas populo R. placuit, conditiones pacis acceperunt. unde iidem, apud Liuum, sic ad Annibalem uictorem loquentes sunt, bello Punico: Hostes populi R. fuimus, primum per nos ipsi, quoad nostra arma, nostræ uires nos tutari poterant. posteaquam iis parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus, a quo relieti pacem necessariam accepimus. Pacis autem conditiones, ut multa alia uetustate obsoleta, nobis parum compertæ sunt.

De Iure Italico. Cap. xxii.

Ex his autem, quæ diximus, neminem esse puto, quin intelligat, populum Romanum cum populis Italicis ita societatem inisse, ut alios deditione, alios sponsione, quosdam pactione, omnes demum fœdere aliquo in amicitiam acceperit. fœdera tamen alia aliis æquiora pro meritis eorum, & senatus, populiq. Romani liberalitate esse concessa. quibus autem legibus pax cuique data fit, silentibus in tanta re priscis annalibus, non est, cur uehementius a nobis, ut dixi, sit hoc tempore postulandum. Ex his ergo fœderibus ius unum manasse intelligo, quod, quia plerique Italici in eo conuenerunt, ius est Italicum appellatum, Latinitate quidem deterius, prouincia uestro Galliæ iure commodius. Huius autem partes multæ numerantur, sed pleræque Italicis fuere cum Latinis, de quibus ante dixi, communes. primum enim, ut Latini iure Quiritium caruerunt, sic Italici: ita ut non eadem libertatis, sacrorum, gentilitatis, connubiorum, patriæ potestatis, legitimi dominii, testamentorum, ac tutelarum iura, quæ ciues Romani, habuerint. nisi forte præcipua lege aliqua, ut municipes, & coloni aliquot, iuris eius partem aliquam impetrassent, aut certe fundi, ut supra de Latinis diximus, facti essent. deinde, quod de censu, de tributis, & uectigalibus Latinorum est dictum, idem de Italicis censeo iudicandum; omnes in ciuitatibus suis per censores suos censos esse, omnesq. tributa, & uectigalia, quo modo in fœderibus cuiusque cautū esset, perfoluisse. unde tritum illud est Minionis legati regis Antiochi apud Sulpicium consulem libro x x x v Liuii: Quid magis Smyrnæi, Lampsaceniq. Græci sunt, quam Neapolitani, & Regini, & Tarentini, a quibus stipendum, a quibus naues ex fœdere exigitis? Cui respōdit Sulpicius: Ab Reginis, & Neapolitanis, & Tarentinis, ex quo in nostram uenerunt potestatem, uno, & perpetuo tenore iuris semper seruato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere

dere debent, exigimus. Quin etiam Italicos tributis per-soluendis afflictos narrat Appianus in primq , item Liuius in xxvi, cum fremitum inter Latinos, socios q. in cō filiis ortum scribit, quod se decimum annum delectibus, & stipendiis exhaustos esse, & quotannis ferme magna clade pugnare dicerent. Nam uectigalia, Italiæ uniuersæ molesta, Cæcilia tandem lege sublata libro primo de iure ciuum R. demonstrauimus . quo in loco quæstionem hâc uerbis pluribus persecuti sumus. Iam uero eodem mili-tiæ iure Italicos fuisse, ac Latinos obstrictos, satis perspi-cuum est ; nempe ut in auxiliis, non in legione mererent, atque ex fœderis formula numerum militum , quem iussi essent , darent eo modo , quo supra in Latii iure explican-do ostendi . Huius autem iuris testis est locupletissimus Polybius , qui bello Gallico Cisalpino, quod non ita mul-to ante , quâm cum Annibale pugnaretur, est gestum, ma-ximas sociorum copias præter Latinorum auxilia ait af-fuisse , Sabinorum , Etruscorum , Vmbrorum , Sassinatū , Samnitum , Marsorum , Marrucinorum , Frentanorum , Vestinorum , Iapygum , Messapygum , Lucanorum , & Campanorum . Itaque Plinius libro tertio L. Aemilio Pa-po , C. Atilio Regulo cos. Italiam nunciato Gallico tu-multu solam sine externis ullis auxiliis equitum lxx millia , peditum DCC armasse prodidit , & Liuius bello Puni-co duarum turmarum Samnitium meminit , & bello alio Gallico Marsorum cohortis , & bello Perfico cohortium Firmanæ , & Vestinæ , & turmæ equitum Aeserninæ . et idem, cum res tulit , ad legiones Romanas socium , Latinorumq. auxilia tum peditum, tum equitum adiuncta scri-bit. Quod autem Hiero rex Syracusanorum, amicus po-puli R. apud eundem tertio anno secundi belli Punici, cū sagittarios ad Romanos mitteret , iccirco se eos misisse ait , quòd sciret , milite , atque equite nisi Romano , La-tiniq. nominis non uti populum Romanum , id ita, ut di-xi , accipiendo est , ut Latino nomine etiam Italicos cō-plectamur: præsertim uero cum eodem tempore idem Li-uinus tradat , ad socios , Latinumque nomen ad milites ex-formula

formula accipiendos missum. Non omnes tamen Italicos dare milites debuisse, hinc ego ducor ad opinandū, quod scriptum inuenio libro xxxiiii apud eundem, sociis, ac Latini nominis magistratibus, legatisque eorum, qui milites dare debebant, consulem edixisse, ut in Capitolio se adirent. ex iis xv millia peditum, & quingentos equites pro numero cuiusque iuniorū descripsisse. in quo mire dixit: Legatis eorum, qui milites dare debebant, quasi uero non omnes deberent. atque etiam libro xxxviii extremo, quo loco, quæ a quoque populo in classem P. Scipioni præbita sint, narrat, ubi quæ Cærites, Populonienses, Tarquinientes, Volaterrani, Arretini, Perusini, Clusini, Rusellani, Vmbri, Nursini, Reatini, Amiternini, Sabinusq. omnis ager, Marsi, Peligni, Marrucini se daturos esse polliciti sunt, exposuit, subdit: Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortē armatam sexcentorum hominum miserunt, nimirū hoc significans, ceteris populis exiguum, Camertibus, qui propter æquitatem fœderis nihil deberent, maximam laudem, quod enixe populum R. adiuuissent, fuisse tribuendam. Si ergo in his omnibus eodem iure Italici sunt usi, atque Latini, restat, ut, quo Italicis Latini superiores fuerunt, suffragii fuerit potestas, & magistratus. Neque enim Italicis ciuitas data est, quo modo fœdere Casfiano Latinis: neque Italicos nisi post legem Iuliam Romæ suffragia inisse comperimus: eadēnq. ratione neque Italicis per magistratum aditum ad ciuitatem Romanam patuisse certum est, in quo summum Latinitatis ius supra diximus constitisse. Loquor autem de Latinis, atque Italicis in uniuersum. nam aliquot ex utroque nomine sigillatim ciuitate, atque suffragii latione donatos, satis ex eo loco perspicuum est, qui est apud Liuium: Iam inde a maioribus traditum morem Romanis colèdi socios. ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum ius acceptissent; alios in ea fortuna haberent, ut focii esse, quam ciues mallent. Quod si quis fortasse requirat, quo possimum iure Italici Galliam prouinciam superarint, non

M . du-

dubitabo respondere, quod magistratibus suis, non prætori Romano, ut prouincia, obedirent. neque enim Apiano, quanquam auctori bono assentior, qui belli Marisci temporibus Italiam ita a Romanis administratā scribit, ut plures essent proconsules, qui partes eius cum imperio obtinerent. siquidem prætoribus, aut proconsulibus nisi grauioris alicuius belli cauſa Italiam unquam esse decretam non inuenio, quod & Punico & Marci co bello, & post bellis ſæpe ciuilibus factum est. Nam Q. Seruilium, quem tum in Piceno proconsulem fuisse obiicit Apianus, fatis conſtat extra ordinem ad motus illos inspicieudos, ſedandosq. eſſe miſſum. siquidem inquit Orosius, Q. Seruilium prætorem, & legatum eius ad ſe miſſum ab Italicis apud Aſculum eſſe occiſum. legatus autē fuit Fonteius. Quod ſi C. Albutius Silus, ut eſt apud Sueſtonium, cum Mediolani apud L. Pifonem pro cos. cauſam defenderet, queſtus eſt, Italiam iterum in prouinciae formam reuocari, de Gallia intellexit, quæ ſero libera-ta, & ex prouinciali ad Italicū ius eſt redacta. Hoc ergo iureuit Italia a Tarentino fere bello uſque ad cladē Cannenſcm. cuius iſtu adeo eſt perculſa, ut qui ſociorum ad eam diem firmi ſteterant, tum labare cœperint, atque ad Poenum uictorem defecerint, Campani quidem, ut ait Liuius, Attellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites præter Pétros, præter Petellinos Brutii omnes, Lucani, Surrentini, & Græcorum omnis ferme ora, Metapontini, Crotonienses, & Locrenses. Itaque cum melioribus poſtea populi R. rebus iidem in fidem populi R. aut uoluntate, aut ui redirent, credibile eſt, alios alias foede-ris cōditiones pro ſuis cuiuſque meritis impetrasse, & ut qui fidem non feruarant, grauiſſime ſunt multati, ſic qui firmi ſteterant, ut Latinis, Sabinis, & Umbbris, aliisq. cum antiquum foedum conſeruatum, tum nouo fortaffe aliquo etiam beneficio auctum. Ac Campanorum quidem conſtat diſparem conditionem fuisse. Nam de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis, alienata Capua, Romam uenerant, latum ad pulum

pulum narrat Liuius, ut ciues Romani essent, item uti mu
nicipes Cumani essent pridie, quām populus Campanus
a populo R. defecisset. Capua uero recepta, Atella, &
Calatia in deditio[n]em acceptis, in senatores, ceterosq.,
qui capita rerum fuerant, animaduersum esse, Capuæ a-
grum, & tecta publica populi R. facta. præfetus ut quo-
tannis eò ad iura reddenda mitteretur, decretum. quin
etiam adiicit alio loco Liuius, Campanos omnes, Atel-
lanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut
ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse
a populo Romano iussos, ita ut nemo ciuis Romanus,
aut Latini nominis esset. Postremo pulso Italia Anniba-
le, cù P. Sulpicius Galba dictator anno quingesimo quin-
quagesimo post urbem conditam, Italiæ urbes, quæ bel-
lo alienatæ fuerant, circumisset, ac singularum cauſas,
quod extat apud Liuum, quæ aut aperte defecerant, aut
auxilia populo R. denegauerant, cognouisset, uerisimi-
le uidetur, aliis alias conditionibus eū sibi obnoxias red-
didisse, ita ut uniuersis nominis Italici non idem ius reli-
querit, quod ante defectionem habuerant, sed quarun-
dam ciuitatum conditionem, fortunamq. magis affixe-
rit. inter quos Bruttiorum, qui primi ad Annibalem defe-
cerant, ualde ius est imminutum. eos enim post ignomi-
niæ cauſa non milites scripferunt, nec pro sociis habue-
runt, sed magistratibus in prouincias euntibus parere, &
præministrare seruorum uice, ut scribit Gellius, iusſe-
runt. Strabo non Bruttios solum, sed etiam Picentinos,
& Lucanos depresso tradit, siquidem pro militibus eos,
aut uiatores publicos, aut tabellarios scripsisse, & Saler-
num oppidum aduersus eos communisse; Lucanorum ue-
ro res adeo perditas fuisse, ut ne tum quidem sedes eorū
distingui potuerint, cum nullum commune gentis conci-
lium reliquum esset, & sermonis, & habitus, & armatu-
ra ratio defecisset; Apulorum autem Peucetiorum, &
Dauniorum nomina, quæ primis temporibus floruerūt,
ætate sua prorsus euauisse, proptereaq. certos eorum fi-
nes tradi non posse; Pediculorum autem, & Iapygum, ut

M 2 etiam

etiam Picentinorum, & Lucanorum bello Italico Appianum uideo in historia meminisse. Quod si quo beneficio nouo Latinos, sociosque, qui a populo Romano dubiis in rebus non recesserant, ut mihi quidem probabile coniectura uidetur, affecerunt, profecto iis legem illam dede-
runt, cuius post meminit in anni quingesimi septuagesimi sexti rebus exponēdis Liuius, ut qui socium, ac Latini nominis stirpē ex sese domi relinquenter, ciues R. fierent. qua lege simul & sociorum uoluntati est satisfactum, qui Romanæ ciuitatis cupiditate maxime post Punicam ui-
ctoriam erant incensi, & Italiā a solitudine uindicarūt, cum eos, qui ciuitatem mutare uellent, stirpem domi re-
linquere cogerent. Ac de Italicis quidem haec tenus.

De Gallia citeriore. Cap. xxxi.

SE QVITVR, ut, quoniam de duobus Italorum generibus, Latinis, atque Italicis, quorum diuersa inter se fuī se iura docuimus, satis est disputatum, deinceps de tertio, nempe de citeriore Gallia, disseramus, cuius multo, quā uel Latinorum, uel Italicorum, ius deterius fuī se comperimus. quo explicato, triplex, quod ab initio proposuimus, ius nobis erit Italiæ demonstratum. Galliæ autem nomine hoc loco ad Romani potius iuris consuetudinem, de qua post dicam, quā ad ueritatis rationem apte appello, quidquid montium, camporumq. mari Ligustino, fluminibus, Arno, Rubicone, Formione, Adriatico sinu, & conuexa ipsa prope alpium crepidine continetur. mare est enim a meridie, alpes a Massilia prope in orbem per uada Sabatia Taurinos, Salassos, Rhætos, Comum, Brixiam, Veronam, Vicetiam, Opitergium, Aquileiam, & Tergeste usque in finum Adriaticum ductæ occidentis, & septentrionis partes tuentur, sinus ipse cum duobus, quæ dixi, fluminibus partem orientis definit. Hanc medium fere discriminat Apenninus, & flu men maximum Padus. Apenninus ab eodem fere, unde alpes, initio exurgens usque ad mare Adriaticum, & Senā oppidum

oppidum porrigitur. Padus ex alpino quodam in Vagien norum Ligurum finibus, Vesuli montis fonte erumpens longo per medios campos tractu multis in sinum Adriati cum ostiis influit. In eum uero ex Apennino multa flumina deferuntur. quorum hæc in primis uideo celebrari, Iatum, Tanarum, Trebiam, Tarum, Niciam, Gabellum, Scultennam, & Rhenum. ex alpibus Sturam, Morgum, Durias duos, Sesilem, Ticinum, Lambrum, Aduam, Ollium, Mincium, Athesim; atque ex his quidem Ticinus ex Verbano lacu fluit, Lambrus ex Eupili, Aduas ex monte Adua Rhætorum in Larium lacum, atque inde in Padum, Olius ex Sebino, Mincius ex Benaco, ex Tridentinis alpibus Athesis. quod scriptum in Strabonis, & Plinii commentariis inuenitur. Quoniam autem in multis nationes est hæc regio distributa, Ligures, Gallos, Venetos, & Carnos, admonet institutæ disputationis ratio, patriiq. soli caritas hortatur, ut sigillatim, quem quisque eorum agrum tenuerit, quibus imperatoribus, & quo tempore quisque deuictus, quo fœdere in amicitiam acceptus fuerit, plenum faciam, ut his demum expositis facilis qualenam eorum ius ante bellum Italicum fuerit, cognoscamus. ordiamur autem a Liguribus.

De agro, & fœderibus Ligurum. Cap. xxxi.

LICVRVM, ut ait Dionysius, & natio antiquissima, & regio latissima fuit, quippe quæ ante Gallos Italiam infederit, nec solum Italiam, sed etiam Galliæ ulterioris partem non modicam obtinuerit, in qua Salyes, Deceates, Oxybii, & Vocontii Ligures habitarunt. unde autem in Italiam, aut in Galliam uenerint, ille pro incomperto re liquit. Inuenio porro, qui cis alpes Ligures coluerunt, in duas partes fuisse distractos, Transapenninos, & Cisapenninos. Transapennini fines a meridie mare Ligustum, a septentrione Apennini iugum, ab oriente primū Macram amnem, post impetu in Etruriam facto Arnum,

ab

ab occasu eiusdem Apennini, & alpium congressum ad Nicæam habuerunt. eorumq. alii Montani, alii Maritimi appellati. Montani, ut est in ueteribus rerum Italicarum commentariis, a Nicæa, unde Apenninus attollitur, usque ad fontes Macræ pertinuerunt, a Macra uero usque ad Arni Ligures Apuani. Maritimi a Massilia, ut ait Polybius, usque ad Pisas. quod primum oppidum ex Liguribus in Tuscos eunti occurrit; quanquam illud etiā Trogus in Liguribus collocavit. Quæ ora oppida habuit Herculis fanum, Lucum Feroniæ, Lunam, &, post Macræ fluminis ostium, Erycis, ac Veneris portum, Tigulliam, Genuam, Vada Sabatia, Albinga unum, Albium Intemellum, Monœci portum, Herculis portum, Nicæam, & finem Italiz flumen Varum. intus oppida pauca, castella plurima. in iis Luca, quo d ante Etruscorū ait fuisse Liuius, post Ligurum, & Apua. Qui cis Appenninum fuerunt, ii Trebia, & Pado fluminibus, & Apennini, atque alpium parte conclusi hæc, ut prodit Plinius, oppida tenuerunt, Libarnam, Derthonem, Triram, Barde ratem, Industriam, Polentiam, Carream, quod Potentia cognominetur, Forum Fuluii, quod Valentium, Albam Pompeiam, Astam, Aquas Statiellorum. Strabo cū Derhone Statellam, & Clastidium edit, Liuius cum Clastidio Litubium, & Caristum. Clastidium autem modo Ligurum, modo Insubrium fuit ad Padum. Liuius Ligures quondam etiam trans Padum, & citra Ticinum incoluisse, uerum ab Insubribus in Italiam inuadentibus pullos fuisse prodit. Inuenio etiam in eiusdē annalibus multa alia populorum Ligustinorum nomina, ut Briniatum, Celelatum, Cerdiciatum, Epanteriorum, Friniatum, Garulorum, Hercatum, Iluatum, & Lapicinorum; item montes Balistam, Suismontium, Letum, Anidum, Auginum. Addo illud, quoniam Pisæ ultimum tum erat Etruriæ oppidum, idq. Liguribus hostibus proximum, Pisæ sæpe tum pro Ligurum prouincia esse usurpatas, ut apud Liuium libro xxxiiii. P. Porcius Læca prætor, inquit, fortitus est Pisæ, ut ab tergo Liguribus esset. Ha-
ctenus

ctenus de Ligurum agro sit dictum. nunc reliqua persequamur. De bello Ligustino inito non omnes scribunt uno modo. Zonaras bellum suscepsum cum iis anno urbis D XV, Ti. Sempronio Graccho, P. Valerio Faltonē cōsulibus, & Gracchi ductu prospere pugnatū tradit. Eutropius anno sequenti, L. Lentulo, Q. Flacco consulibus. Adiicit Florus bellum a latrociniis Ligurum Etruriā populi R. prouinciam incurvantium esse commotum. Post triennium uero, cum iidem iterum arma cepissent, primū a L. Postumio Albino uicti, deinde a Q. Fabio Maximo consulibus ita cāsi sunt, ut, quod scripsit Plutarchus, finem iam facerent populandi. Sed ne tum quidem diu quieterunt. Nam anno D XXXIIII ambos consules M. Aemiliū, & M. Iunium aduersus eos cum exercitu profectos, & anno D XXX de iisdem P. Furium Philum triumphasse in Capitolinistabulis scriptum est. Polybius tum Anametros populos non longe a Massilia incolentes ad amicitiā Romanorum a consulibus ait esse traductos. Inde anno D XXXV ad Annibalem Pœnum in Italiam irrumptentem se contulerunt, eumq. auxiliis aduersus populum R. iuuerunt. Quam iniuriam, quanquam iniquo animo ferrent Romani, non tamen ante annum D L VI sibi armis uincendam putarunt. Tum uero Punico terrore leuati Q. Minucio consuli, ut eos bello persequeretur, mandarunt. Qui exercitu Genuam, ut ait Liuius, adducto oppida eorum Clastidium, & Litubium, & duas eiusdem gentis ciuitates Celelates, Cerdiciasq. ad deditiōnem perpulit. Iam omnia cis Padum præter Gallorum Boios, Iluates Ligurum sub ditione erant. quindecim oppida, hominū uiginti millia, quæ se dederant, esse dicebantur. post Clastidium incensum in Ligustinos Iluates, qui soli non parebant legiones duxit, eosq. ad deditiōnem compulit. Neque uero post tantam cladem acceptam Ligurum bella detuerunt. Rem autem cum iis gesit anno D L X Q. Minucius Thermus consul, cum xx millia Ligurum, armatorum coniuratione per omnia conciliabula uniuersæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulati, Pisatum

num deinde finem transgressi, omnem oram maris peragrassent, nuntiatumq. præterea esset, etiam Ligurum xv millia in agrum Placentinum uenisse, & eum usque ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus, & incendiis perpopulatos esse. Is ergo Pisæ a Liguribus circumfessas suo aduentu seruauit, atque primum acie congregati non ausus uix a populationibus eos continuit. post autem in agro Pisano commissio prælio nouem millia hostiū occidit, ceteros fusos, sugatosq. in castra compulit. inde ex agro Pisano in eorum fines ingressus castella eorū, uicosq. igni, & ferro uastauit. Minucium inde L. Quintius consul est consecutus, qui agro eorum late popula-to castella etiam aliquot occupauit. unde non modo præda omnis generis cum captiuis parta, sed recepti quoque aliquot ciues, sociique, qui in hostium potestate fuerant. eodemq. anno Q. Minucium pro cos. rem prospere ges-sisse, hostibus supra quattuor millia, cæsis prodit Liuius. Deinde M. Valerius Messalla in eos profectus, nulla memorabili re gesta, bellum in sequentibus consulibus C. Flaminio, & M. Lepido tradidit. quorum C. Flaminius cum Friniatibus in agro eorum pugnauit, ac pluribus præliis secundis factis in deditio[n]em gentem accepit, & arma ademit. & quia non sincera fide tradebant, cum castigarentur, relictis uicis in montem Auginum confuge-runt. confessim fecutus est consul. Verum effusi rursus per loca, quæ sequi Romanus hostis non posset, trans Apenninum abierunt. qui castris se tenuerant, circumfessi expugnati sunt. inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper se tutati, mox in deditio[n]em uenerunt. tum conquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui agrum Pisanum, & Bononiensem ita incursauerant, ut colii non posset. his quoque perdomitis pacem dedit finitimis. et quia, a bello quieta ut esset prouincia, effecerat, ne in otio militem haberet, uiam Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius agros Ligurum, uicosq., qui in campis, aut uallibu-erants

erant, ipsis montes duos Balistam, Suismontiumq. tenetibus exussit, & populatus est. deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo leuibus prœliis fatigauit, postremo coactos in aciem descendere, iusto prœlio deuicit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus, in his & Briniates Ligures erant, quos non adierat Flaminius. omnes Aemilius subegit, armaq. admittit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus in agrum Gallicum exercitum duxit, uiamq. ab Placentia, ut Flaminia committeret, ad Ariminum perduxit. postero anno Q. Marcius Philippus cōsul in Ligures Apuanos profectus, dum penitus in abditos saltus, quæ latebræ, & receptacula illis semper fuerant, persequitur, in præoccupatis angustiis loco iniquo est circumuentus. quattuor millia militum amissa. et legionis secundæ signa tria, undecim uexilla socium nominis Latini in potestatem hostium uenerunt. saltus, unde consulem Ligures fugauerant, Marcius est appellatus. Deinde M. Sempronius Tuditanus consul a Pisæ profectus in Apuanos Ligures uastando agros, urendoq. uicos, & castella eorum, aperuit saltum usque ad fluuium Macram, & Lunæ portum. Hostes montem antiquam sedem maioruni suorum ceperunt, unde superata locorum iniuitate deieeti sunt. & Ap. Claudius Pulcher felicitatem, uirtutemq. collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquot prœliis, sex præterea eorum oppida expugnauit. multa millia hominum in iis cepit. belli auctores tres, & quadraginta securi percussit. biennio post a Q. Fabio Labeone consule memorabile nihil gestum. In sequenti anno, cum Ligures consulibus ambobus L. Paullo, & Cn. Bæbio essent decreti, a Q. Fabio litteræ acceptæ, Apuanos ad rebellionem spectare, periculumq. esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. consules ambo in Ligures profecti prospere pugnarunt. Ligurum duo millia fere ad extremum finem prouinciarum Galliarum, ubi castra Marcellus habebat, cum uenissent, ut reciperen- tur, orantes, Marcellus per litteras senatum consuluit.

N   senatus

senatus ad consules ut mitterentur, censuit. nec quidquam
 aliud postea gestum. recesserant enim Ligures primum in
 deuios saltus, deinde dimisso exercitu passim in uicos, ca-
 stellaq. sua dilapsi sunt. postero anno L. Paullus proroga-
 to ex consulatu imperio in Ligures Ingaunos cum exerci-
 tum adduxisset, ubi primum in eorum finibus castra po-
 suit, legati ad eum per speciem pacis petenda speculatum
 uenerunt. neganti Paullo, nisi cum deditis pacisci se pa-
 ceni, non tam id recusabant, quam tempore opus esse aie-
 bant, ut generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc
 decem dierum induciae cum darentur, petierunt deinde,
 ne trans montes proximos castris pabulatum, lignatumq.
 milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id ubi im-
 petrauere, post eos ipsos montes, unde auerterant ho-
 stem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingen-
 ti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis
 aggressi sunt. summa ui totum unum diem oppugnarunt,
 ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad ex-
 plicandam aciem locus esset. conferti in portis obstan-
 do magis, quam pugnando castra tutabantur. sub occa-
 sum solis cum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Ba-
 bius procos. cum litteris Pisas mittit, ut obsesto sibi per
 inducias, quamprimum subsidio ueniret. Post autem cu-
 nihil usquam auxiliu ostenderetur, interceptos credens
 equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortu-
 nam tentaret, priusquam hostes uenirent, qui iam segni-
 us, socordiusq. oppugnabant, ad quattuor portas cum
 exercitum instruxisset, ut simul omnibus portis erumperent,
 signum dedit. quae res Liguribus adeo improuisa
 fuit, ut perinde ac infidiis circumuenti forent, trepidar-
 rent. exiguum temporis aliqua forma pugnae fuit. fuga
 deinde effusa, & fugientium passim cædes erat. equiti-
 bus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quæ-
 quam finerent, in castra omnes trepida fuga compulsi
 sunt. deinde ipsis exuti castris supra, quindecim millia
 Ligurum eo die occisa, capta duo millia, & quingenti.
 triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidi-
 bus

bus datis in deditio[n]em uenit. L. Aemilio permisum a senatu, ut confecta prouincia decedere, & deducere secū milites liceret, atque dimittere. In sequenti anno P. Cornelio Cethego, & M. Baebio Tamphilo prorogatum est ex consulatu in Liguribus imperium. iusq[ue] prouincias obtainere, donec consules uenissent. Hi uero cum in consulatu memorabile nihil gesissent, hoc anno in Apuanos exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum consulum in prouinciam non expectassent bellum, improuiso oppresi ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos consulto prius per litteras senatu, deducere ex montibus in agros campestres, procul ab domo, ne redditus spes esset, Cornelius, & Baebius statuerunt, nullum aliū ante finem rati fore Ligustini belli. ager publicus populi R. erat in Samnitibus, qui Tauraninorum fuerat. in eum cum traducere Ligures Apuanos uellent, edixerunt, Ligures ab Anido . . . . . montibus descendere cum liberis, coniugibusq[ue], sua omnia secum portarent. Ligures saepe per legatos deprecati, ne penates, sedem, in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere, arma, obsides policebantur. posteaquam nihil impetrabant, neque uires ad bellandum erant, edito paruerunt. traducti sunt publico sumptu, ad quadraginta millia librorum capitum cum feminis, puerisque. argenti data cētum, & quinquaginta millia sestertium, unde in nouas ædes compararent, quæ opus essent. agro diuidendo, dandoq[ue]. iidem, qui traduxerant, Cornelius, & Baebius præpositi. atque hi sunt, quos in Samnitibus Plinius Ligures, Baebianos, & Ligures Cornelianos appellat. Eodemq[ue] anno consules ambo A. Postumius, & Q. Fulvius in Ligures exercitus diuersis partibus induxerunt. Postumius prima, & tertia legione Balistam, Suismontiumq[ue] montes obsedit, & premendo præsidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaq[ue]. omnium rerum eos perdomuit. Fulvius secunda, & quarta legione adortus a Pis[us] Apuanos, qui eorum circa Macram flumen incolebant, in deditio[n]em acceptos ad septem millia homi-

num in naues imposta præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit . inde in Samnium traducti . agerq. his inter populares datus est . Montanorum Ligurum ab A. Postumio uineæ cæsæ , frumentaq. deusta , donec cladi bus omnibus belli coacti in ditionem uenerunt , armaq. tradiderunt . Bellum inde Q. Fulvius Flaccus consul excepit , qui profectus per inuios montes , uallesq. saltus cū exercitu transgressus , signis collatis cum hoste pugnauit , neque tantum acie uicit , sed castra quoque eodem die cepit . tria millia ducenti hostium , omnisq. ea regio Ligurum in ditionem concessit . consul deditos in campestres agros deduxit , præsidiaq. montibus imposuit . ab altero consule L. Manlio in Liguribus nihil dignum memoria gestum est . Biennio post C. Claudius Pulcher consul uictor ex Istria in Ligures mouentes ex s.c. exercitum traduxit . ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant . ibi cum his acie dimicatum . xv millia cæsa . Ligures reliquiæ cladis in montes refugerunt passim , populantiq. campestres agros consuli nulla usquam appauerunt arma . eodem anno Lucam colonia deducta . de Ligure captus is ager erat . Etruscorum ante , quām Liguriu m fuerat . Ligures postquam senserunt , non consularē tantum exercitum Romam adductum , sed legionem ab Ti. Claudio Pisis dimissam , soluti metu clam exercitu indicto , per transuersos limites , superatis montibus in campos degressi , agrum Mutinensem populati , repentina impetu coloniam ipsam ceperunt . Itaque postero anno C. Claudius pro cos. exercitum ad Mutinam admouit . atque ante triduum , quām oppugnare cœperat , receptam ex hostibus colonis constituit . viii millia ibi Ligurum intra muros cæsa . Q. autem Petilius consul , cum audisset , Ligures rebellasse , tumultus eius caussa legionem tertiam ad C. Claudium procos . in Galliam proficiisci iussit , & duumuiros nauales cum classe Pisas ire , qui Ligurum oram maritimam , quoque terrorem admouentes , circu uectarentur . eodem & ipse ad conuenientum exercitui diem edixerat . Et C. Claudius audita rebellione Ligurū præter

præter eas copias , quas secum Parmæ habebat , subitariis collectis militibus , exercitum ad fines Ligurum admouit . hostes sub aduentum C. Claudii , a quo se meminerant ad Scultennam flumen uictos , fugatosque , locorum magis præsidio aduersus infeliciter expertam uim , quam armis se defensuri , duos montes Letum , & Balistam ceperunt . muroq. insuper amplexi , tardius ex agris demigrantes , oppresi ad m & d perierunt . Ceteri montibus se tenebant , & ne in metu quidem feritatis ingenitæ oblii , sœuiunt in prædam , quæ Mutinæ parta erat , captiuos cum fœda laceratione interficiunt . pecora in fanis trucidant uerius passim , quam rite sacrificant . Q. Petilius , ne absente se debellaretur , litteras ad C. Claudiū misit , ut cum exercitu ad se in Galliam ueniret . campis Macris se eum expectaturum . Litteris acceptis Claudio ex Liguribus castra mouit , exercitumq. ad campos Macros consuli tradidit . Eodem paucis post diebus C. Vale riū consul alter uenit . Ibi diuisis copiis , priusquam digrederentur , communiter ambo exercitus lustrauerunt . tum sortiti , quia non ab eadem utrunque parte aggredi hostem placebat , regiones , quas peterent . Profecti inde in diuersas regiones . Petilius aduersus Balistæ , & Leti iugum , quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit , castra habuit . Ibi adhortantem eum pro concione milites , immemorem ambiguitatis uerbi , ominatum ferunt , se eo die Letum capturum esse . duabus subinde partibus subire in aduersos montes cœpit . ea pars , in qua ipse erat , impigre succedebat . alteram hostes cum propulissent , ut restitueret rem inclinatam , consul equo aduetus suos quidem a fuga reuocauit , ipse dum incautus ante signa obuersatur , missili traiectus cecidit . multitudo peditum , equitumq. deturbatis hostibus monteis sine duce cepere . ad quinque millia Ligurum occisa . ex Romano exercitu duo , & quinquaginta ceciderant . Hæc iisdē uerbis de Liguribus hactenus Liuius . sequenti anno tumultum item in Liguribus nouum exortum , atque a consulibus M. Lepido , & P. Mucio compressum docuit ille quidem

quidem libro **XLI.** at iniuria temporum rerum a Lepido
gestarum memoria excidit. quæ uero ex tanto quasi nau-
fragio euaserunt, hæc sunt. Loquebatur enim credo, de
Lepido, cum ita scripsit . . . . deduxit. cis Apenni-
num Garuli, & Lapicini, & Hercules, trans Apenninum
Briniates fuerant. Quibus uerbis hos omnes Ligurum po-
pulos uictos ex montibus in campos deductos a Lepido,
ut alios ante ab aliis consulibus, significari existimo. In-
de pergit de altero consule ita scribere: P. Mucius cum
iis, qui Lunam, Pisasq. depopulati erant, bellum gessit,
omnibusq. in ditionem redactis arma ademit. ob eas res
in Gallia, Liguribusq. gestas duorum consulum ductu,
auspicioq. senatus in triduum supplicationes decreuit, &
XI hostiis sacrificari iussit. & tumultus quidē Gallicus,
& Ligustinus, qui in principio eius anni exortus fuerat,
haud magno conatu oppressus erat. Inde anno **DLXXX**
in agro Statellati, ad oppidum Caristum quo se magnus
exercitus Ligurum contulerat, est pugnatum. primo sub
aduentum M. Popilli consulis mœnibus sese continebant,
deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanū cer-
nebant, progressi ante portas aciem struxerunt. nec mo-
ram consul certamini fecit. cum amplius quattuor ho-
ras ita pugnatum esset, ut neutro inclinaret spes, consul
equites immisit. qui impressione facta hostē pepulerunt.
Ligures in fuga passim cæsi sunt. decem millia hominum
cæsa traduntur. amplius **DCCC** passim capti. post hanc
pugnam ex diuersa fuga in unum collecti Ligures cū ma-
giorem multo partem ciuium amissam, quām superesse cer-
nerent (nec enim plusquam decem millia hominū erant)
dediderunt sese. nihil quidem illi pacti. sperauerant tamē
non atrocious, quām superiores imperatores consulem in
se fæuiturum. at ille arma omnibus ademit, oppidum di-
ruit. ipsos, bonaq. eorum uendidit. litterasq. senatui
de rebus ab se gestis misit. quas cum A. Atilius prætor in
curia recitasset, atrox rex uisa senatui, Statellates, qui
uni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Roma-
nos, tum quoque oppugnatos, non ultro bellum inferen-
tes,

tes , deditos in fidem populi R. omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos , ac deletos esse , tot millia capitum innoxiorum fidem implorantia populi R. ne quis unquam se postea dedere auderet , pessimo exemplo uenisse , & distractos passim , iustis quoniam hostibus populi Romani pacatis seruire . Quas ob res s. c. factum est , placere senatui , M. Popillium consulem Ligures pretio emptoribus reddito ipsos restituere in libertatem , bonaq. ut iis , quicquid eius recuperari possit , reddantur curare . arma primo quoque tempore fieri in ea gente , consulem de prouincia decedere , cum deditos in sedem suā Ligures restituisset . sequenti anno M. Popilius procos . iterū cum Statellatibus Liguribus pugnauit , ac decē millia eorum occidit . propter cuius iniuriam belli ceteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt . consules C. Popilius , & P. Aelius in Ligures profecti . s. c. factum , ut qui Ligurum post Q. Fuluium , L. Manlium consules hostes non fuissent , eos C. Licinius , Cn. Sicinius prætores in libertatem restituedos curarent , agrūq. iis trans Padum consul Popilius daret . Multa millia hominum hoc s. c. restituta in libertatē , transductisq. Padū ager assignatus est . Ita per aliquot annos otium in Liguribus fuit . anno autem D L X X X V I I confoles ambos M. Claudium Marcellū , & C. Sulpicium Gal lum cum iisdem rem prospere gessisse ex mutilatis ipsorum triumphis , qui in Capitoliniis extant tabulis , apparet . a quibus iisdem alpinos Gallos , & Ligures subactos , deletoſq. esse in Liuiianorum epitomis , & apud Obsequētem est scriptum . postremo uero anno urbis quingentesimo nonagesimo quinto in iisdem tabulis inuenio , M. Fuluiū Nobiliorem pro cos. de Liguribus Veleatibus triumphasse . qui annus est a primo huius bellio octogesimus . siquidem anno urbis D X V initum scripsimus . Hæc est autem nobilis illa uictoria , de qua scribit , ut opinor , Strabo libro 1111 his uerbis : Salyas primos ex transalpinis Gallis populis R. in ditionem redigit , cum diuturnum aduersus et eos , & Ligures bellum gesisset , quod iter per oram maritimam in Hispaniam impedirent . etenim & terra , & mari

mari latrociniis infesta reddebat omnia , atque iis opibus erant, ut uix magnis exercitibus uiam præberent . octogesimum autem demum annum bellum gerentes Romanii effecerunt , ut iis, qui publice iter facerent , ad stadia duodecim uia pateret . Nescio autem an hunc Fuluiū Florus intellexerit, (nam multi cum Liguribus Fuluii ante bellum gesserunt) cum dixit : Tandem Ligurum latebras Fuluius igne sepserit . Quo uero anno Ligures in potestatem ita concesserint , ut parere prætori populi R. coacti sint , parum liquet . Strabo quidem post hoc tempus Romanos, Liguribus deletis, & tributo imposito, eorum remp. descriptissime tradit , quod est aliud nihil , quam eos in prouinciæ formulam redegit . Quæ uerba mecum ipse contemplans , & cum bellis, quæ post in Liguribus gesta sunt, comparans, in eam adductus sum opinionem, ut putem, Ligures aliquot post annis prouinciæ formam M. Aemilii Scauri consulis uictoria anno DCXXXVIII accepisse . quam sententiam intelligo præterea multis posse me argumentis non leuissimis confirmare . priuum enim hic de Liguribus Gatiscis triumphasse in libro de uiris illustribus fertur, deinde eundem etiam in certum ultimæ quasi uictoriæ argumentum Aemiliam in Liguribus uiam strauisse refert Strabo , quam per Pisas , & Lunam usque ad Sabata , & inde per Derthonem perduxit . postremo , quod caput est, post hoc temporis Ligurum, ut sociorum in bellis Romanis fieri mentionem inuenio . Atque de Liguribus quidem hæc haec tenus .

De agro ; & fœderibus Gallorum . Cap. XXIIII.

Expositi s bellis, ac fœderibus Ligurum, ordo postulat , ut deinceps Gallorum res persequamur . Hi ex transalpina Gallia profecti , Tuscis, ueteribus incolis, per arma pulsisi , in his locis sedes posuerunt . Polybius quidem auctor est, loca prima, quæ ad fontes Padi sunt , Laos , & Lebecios , secunda uero Insubres , tertia apud fluuium

Cæno-

Cænomanos infedisſe . cis Padum uero , qui ad Apenninū agri pertinent , primum Ananes , post Boios , deinceps ad Adriam Aegones , ultimos uero ad mare Senones occupasse . Liuius autem aliquanto illustrius , Tuscorum , inquit , ante Romanum iimperium late terra , mariq. opes patuere . mari supero , inferoq. quantum potuerint , nomina sunt argumento , quod alterum Tuscum , communis uocabulo gentis , alterum Adriaticum mare ab Adria Tuscorum colonia vocauere Italicae gentes . Ii in utrumque mare uergetes incoluere urbibus duodenis terras , prius cis Apenninum ad inferum mare , postea trans Apenninum , totidē , quot capita originis erant , coloniis missis . quin trans Padum loca omnia , excepto Venetorum angulo , qui sinum circumcolunt maris , usque ad alpes tenuere . Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo est , maxime Rhætis , quos loca ipsa efferarunt , ne quid ex antiquo præter sonum linguæ , nec eum incorruptum , retinerent . Hinc Tarquinio Prisco regnante , Gallos alpes in Italiā transcedisse ait , Bituriges , Aruernos , Santones , Aeduos , Ambarros , Carnutes , Aulerços , qui fusis acie Tuscis haud procul Ticino flumine , cum , in quo confederant , agrum Insubrium appellari audissent , cognomine Insubribus pago Aeduorum , ibi omen loci secuti urbem condiderint , eamq. Mediolanum appellant . aliam subinde Germanorum (Cænomanorum sunt , qui legi malint) manum uestigia priorum secutam , traiectis alpibus , ubi nunc Brixia , & Verona urbes sunt (locos tenuisse Libuos) confidisſe . post hos Saluios uenisse ; qui præter antiquam gentem Læuos , Ligures incolentes citra Ticinum amnem expulerint . Boios inde , Lingonesq. transgressos , cum inter Padum , atque alpes omnia tenerentur , Pado ratibus traiecto , non Etruscos modo , sed etiam Vimbros agro exegisse . tenuisse se tamen intra Apenninum . tum Senones recentissimos aduenarum ab Utente flumine usque ad Aesim fines habuisse . Atque hic quidem post Gallorum irruptionem antiquus huius regionis status fuit , ut ea trans Padum a Laiis , & Lebeciis , siue , ut est apud Liuum , Læuis ,

uis, & Lebuis, præterea ab Insubribus, & Cænomanis, cis Padum autem ab Ananibus, Boiis, Aegonibus, siue, ut ait Liuius, Lingonibus, & Senonibus teneretur. Ego uero Ananes, & Lingones, quorum nullam in bellis Romanis fieri mentionem inuenio, a Boiis accolis hostibus sedibus suis euersos, ac latius Boiorum fines propagatos facile existimari. siquidē & Ligurum cum Gallis, & Gal lorum cum Venetis, & ipsorum inter se bella grauissima constat suisse. Quo fit, ut incerti eorum etiam fines pro uictoriæ ac temporis ratione reperiantur. Quocirca ego in agro, & foederibus Gallorum Cisalpinorum exponendis, Boiorum tantum, & Insubrium, & Cænomanorum meminero, quod reliqui, quantum ipse coniectura conse qui possum, iampridē ab his, ut Senones a Romanis bello deleti fuissent. Hi uero ab ortu solis Senonibus, teste Poly bio, ab occasu Liguribus cispadanis ad Trebiam amnem adhæserunt, a meridie quidem Apennino, a septentrione uero Pado conclusi. Quod cum ita sit, profecto appetet, oppida eorum fuisse ultra Rubiconem ad mare Rauennā, intus Cæsenam, Forum Liuii, Fuentiam, Forum Corne lii, Claternam, Bononiam, Mutinam, Macros campos, Nuceriam, Regium Lepidi, Tanetum, Parmam, Brixillum, Fidentiam, & Placentiam: ultra eam enim est Trebia. Cænomanorum incerti feruntur fines. quoniam autem Veronam, quam interfluit Athesis modo in Venetis, modo in Cænonianis collocari ab antiquis animaduerto, fit, ut ab oriente Cænomanos Athesi flumine terminatos putem, ab occidente Ollio amne. qui nescio an idem sit, atque is, qui a Polybio Clusius uocatur, cum ait Romanos ex Insubribus, Clusio fluuio trajecto, in Cænomanos uenisse, atque iis sociis assumptis in Insubres infesto agmine rediisse; a septentrione Rhætis, & ceteris, qui eas alpes insidebant, barbaris, a meridie Pado. quo in spatio sunt Verona, Brixia, Mantua, Tridentum, & Butrium auctore Ptolemæo. Insubres inde, ut ipse coniectura auguror, intra Ollium, & Ticinum flumina, alpes, & Padum se tenuerunt. de Ticino significat Liuius, cum scribit, In subres

subres traiectis alpibus præter antiquam gentem Læuos, Ligures citra Ticinum anno incolentes expulisse, eamq. regionem occupasse. oppida hi coluerunt Cremonam, Bergomum, Mediolanum, Ticinum, Acerras, & Nouarium. Ultra Ticinum, & Insubrum regionem fuerunt Lebecii, ut ait Polybius, siue Libyci, ut Ptolemæus, siue Lebui, ut Liuius, quos & ipsos Gallos aliquando appellat. quibus Vercellas oppidum assignat Ptolemæus. Nam Læui gens, ut ait Liuius, antiqua citra Ticinum habitauit, immo uero Ticinum oppidum, auctore Plinio, condidit. Ultra hos erant Ligures alpini, & Salassi, aliiq. Galli alpes Italiae incolentes, de quibus tertio libro differam. nunc quod instat, agendum. Ex Gallis cisalpinis primi post Senones, quos supra funditus euersos scripsimus, Boii infesta Romanorum arma senserunt. Nam quo anno antiquis sedibus Senones sunt exturbati, eodem, ut ait Polybius, Boii, cum rebus suis timentes, solicitatis Etruscis, graui Romanos bello prouocassent, ad lacum Vadimonis a P. Dolabella consule sunt deuicti, qui fuit annus, ut dixi, urbis CDLXX. inde per multos annos otium a Gallis fuit. Quo deinde anno Liguribus, eodem etiam Boiis arma illata esse inuenio Ti. Sempronio Graccho, & P. Valerio Faltone cos. cum quibus Valerio duce dubio euentu pugnatum scribit cum Zonara Orosius. Postero autem anno primum trans Padum legiones missæ, & cū Insubribus acie dimicatum est, tertio Boiis cum multitidine sua terrorem se Romanis incussuros putascent, ac per legatos Ariminensem agrum, unde paucis ante annis pulsi Senones fuerant, ut suum repetentes, Romanos Arimino excedere iussissent, sua sponte deleti sunt, a sociis ipsi suis, quos ex transalpina Gallia euocauerant, conuersi in se armis oppressi. Inde ab iis per aliquot annos quietes. post anno DXXIII M. Aemilio Barbula, M. Iunio Pera cos. Boiis, aliisq. Gallis pecuniam facientibus, ueritati Romani, ne eam belli in se inferendi cauſa pararent, edixerunt, ne quis homini Gallo mutuam pecuniam daret. Galli comperto, consules in Ligures exercitum addu-

O 2 xiffe,

xisse, dum se ut Romam contendant, comparant, improviso a consulibus opprimuntur. Cum autem post biennium Q. Fabio Maximo iterum consule C. Flaminius tribunus pl. quod scriptum est in Catone Tulliano, aduersus senatus auctoritatem legem pertulisset, ut ager Piceanus, & Gallicus uiritim diuideretur (Gallicum autem intelligebant eum, unde exacti Senones cis Ariminum fuerant) factum est, ut Boii Senonum calamitate edocti, cum se iniuriæ esse proximos cernerent, inita cum finitimis Insubribus societate, Gallis etiam transalpinis accitis, qui ad Rhodanum accolebant, & a mercede, qua conducti militabant, Gessatæ dicebantur, quiescentibus Cæno manis in Etruriam, quæ iam tum in ditione Romanorum erat, irruperint, annoubis DXXVIII. aduersus quos cum consules L. Aemilius Papus, C. Atilius Regulus maximū, si quando unquam alias, ex uniuersa Italia exercitum adduxissent, (ea centum millia armatorum fuisse traduntur) ingentes eorum copias ad Fæsulas profligarunt. XL millia cæsa, decem capta, agrum Boicum ab Aemilio uastatum accepimus. Postero anno Romani ex re priore anno bene gesta in spem adducti, Gallos ex regionibus circumpadanis eiiciendi, Q. Fulrium, T. Manlium consules in Galliam miserunt. qui cum legionibus fines Boiorum ingressi ad deditiōnem eos compulerunt, imbrium, & pestilentia, ut placet Polybio, deterriti magnitudine, ne reliquias belli persequerentur. Zonaras tamen Boiorum regionem ab hoc tempore in potestate fuisse populi R. tradit. Anno insequenti P. Furius, & C. Flaminius consules per Ligurum quorundam, quos sibi socios asciuerant, fines, Insubrium gentem adorti, nobilem uictoriā rettulerunt. Quietæ iam res in Gallia futuræ uidebantur, nisi Insubres pacem petentes a M. Marcello, & Cn. Scipione cos. occasionem belli quærentibus ad arma capienda fuissent compulsi. Hi uero Gessatarum armis adiunctis cum in aciem prodiissent, Acerris, & Mediolanō, quod eorum caput erat, & Como oppidis amissis, cum frustra traiecto Pado Clastidium obsedissent, dedicationem

tionem fecerunt, pecuniis, & agrorum parte multati. Marcellus triumphauit, & tertia opima spolia Virdumaro rege Gesatarum interfecto rettulit. Atque hoc pacto Galliae Cisalpinæ pars, quam Boii, & Insubres tenebant, in potestatem, ditionemq. populi R. concessit. Tum uero prouinciam hanc factam inde apparet, quod sequentibus deinceps annis prætores, qui eam regerent, eò cum imperio missi sunt. Itaque triennio post Scipione, & Longo cos. coloniæ duæ, Placentia, & Cremona, in agrum, ut scriptum est in Liuiorum epitomis, de Gallis captū sunt deductæ, eaq. claustra aduersus Gallicos tumultus, si qui cis, aut trans Padum excitarentur, opposita. ex quo intelligi sine dubio potest, ut Placentia fuit Boiorum, sic Cremonam tum fuisse, non, ut tradit Ptolemaeus, Cænomaniorum, sed Insubrium. neque enim bello dum Cænomanos populus R. attigerat, immo uero socios tum, & quidem constantes habebat. Cum autem Boii, & Insubres subito defecissent, uix post multos annos perdomari armis potuerunt. eodem enim anno, ut inquit Liuius, Boii solicitatis Insubribus ad Annibalem in Italiam uenientem se contulerunt, non tam ob ueteres in populum R. iras, quam quod nuper circa Padum Cremonam, Placentiamq. colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. quo factum est, ut triumiri agrarii diffisi Placentiæ mœnibus Mutinam confugerint. Itaque post biennium L. Postumius Albinus prætor e prouincia decedens Boiorum fraude in Litana silua cum exercitu est oppressus. Cannensi inde clade cum omnes Cisalpini Galli populum R. deseruissent, Cremona tamen, & Placentia coloniæ in fide manserunt. Bellum interea Gallicum ardentे Punico bello Italia omisum, & in annum urbis quingesimum quinquagesimum quartum est dilatum. quo anno P. Aelius consul Galliam sortitus, cum audisset, a Boiis ante suum aduentum incursiones in agrum sociorum factas, C. Oppium præfectum socium per Umbriam, agrum Boiorum inuadere iussit. Postero autem anno cum Insubres, Cænomaniique, & Boii excitis Salybus, Iluatiibus,

tibus , & ceteris Ligustinis populis , Amilcare Pœno duce, Placentiam inuasissent, a L. Furio Purpureone prætore magno prælio uicti . Furium inde C. Cornelius Cethegus consul secutus, qui decreto a senatu Gallico bello, ad Insubres, qui in armis erant, Cænomanis assumptis, profectus, Boios, Insubres, & Cænomanos cæcidit. Cethego autem cum M. Claudius Marcellus successisset, Comenses prælio profligauit, atque oppido capto, duo de triginta castella in fidem recepit, & cum L. Furio Purpureone collega Boiorum agrum usque ad Felsinam oppidum populabundus peragravit. ea urbs, ceteraque castella, & Boii fere omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi cauſa in armis erat (tunc in deuias siluas recesserat) in ditionem uenerunt. Biennio interiecto P. Africano, Ti. Sempronio Longo consulibus L. Valerius Flaccus pro consule circa Mediolanum cum Insubribus, & Boiis, qui Dorulace duce ad concitandos Insubres Padum traiecerant, signis collatis depugnauit. x millia hostium cæsa. eodemque anno a Ti. Longo consule cum Boiis res prospere gesta. Cuius felicitatem secutus L. Cornelius Merula consul commisso ad Mutinam prælio Boiorum **xxxx** millia concidit, uiuos cepit mille nonaginta duos, equites ducentos uiginti unum. tres duces eorum, signa militaria ducenta duodecim, carpenta **lxiiii**. Postero anno Boii adeo quieterunt, ut etiam senatus eorum Cn. Domitio consuli cum liberis, & præfecti cum equitatū (summa omnium mille, & quingenti) se dediderint. In sequenti anno P. Cornelius Scipio Nasica summo cum Boiis prælio congressus, eos ad ditionem compulit, ac primo obsidiibus ab eorum gente acceptis agri parte fere dimidia multauit, quo, si uellet, populus R. colonias mittere posset. Itaque sequenti anno decretum, ut eo duas colonias nonæ deducerentur. & postero Bononia deducta est. Anno inde **d l xvi** M. Furius prætor insontibus Cænomanis in pace speciem belli quærens ademit arma. Id Cænomanis conquesti Romæ apud senatum, reiectaque ad consulem M. Aemilium Lepidum, cui, ut cognosceret, statueretque senatus

senatus permiserat , magno certamine cum prætore habito , tenuerunt . redditæ arma Cænomanis . M. Aemilius uiam Aemiliam per prouinciam ab Arimino Bononiam , & Placentiam , atque inde Aquileiam prope Alpium crepidinem strauit , circumducto , ut ait Strabo , per paludes opere : cuius uia æ ambitum diligenter per singula oppida apud Antoninū Pium uideo esse descriptum . Ab hoc Gal liam citeriorem in prouinciæ formam item esse redatam , multa testimonio sunt , sed maxime , quod hæc prouincia ab eo , ut opinor , Aemiliæ nomen accepit . Nam uia Aemilia , & oppidum Regium Lepidi ab ipso appellata sat magnam uictoriæ nobilissimæ dare documentum possunt . Quibus addere etiam colonias duas possumus Mutinam , & Parmam in agro Boiis adempto non ita multo post constitutas . Inuenio apud Catonem in epitomis Italicarum Originum , partem eam , quæ a Rauenna ad Ariminum pertinet , Flaminia æ nomen tulisse . credo a C. Flaminius M. Lepidi collega acceptum . Hæc sunt bella quibus Boii , Insubres , & Cænomanii domiti post Romana pace contenti in perpetuum quieuerunt , atque prætori , qui Roma quotannis eò , ut in prouinciam mitteretur , facile dicto audientes fuere . Strabo auctor est , Boios ex finibus suis in loca Danubio uicina translatos cum Tauriscis contra Dacas bellum gerentes radicitus esse sublatos . eos dem etiam funditus interiisse , ex Catone refert Plinius , cum eorum centum duodecim urbes fuissent . Polybius Gallos omnes Padi accolas e campis diniotos , præter eos , qui sub alpibus sunt , tradit . Recte . neque enim post hæc tempora ulla in Italia aut Boiorum , aut Cænomanorum memoria celebratur . Insubres autem sua etiam ætate in Italia fuisse Strabo prodidit . unde illud est apud Ciceronem in Pisonem : Insuber quidam fuit , id est mercator , & præco . Quidquid autem Lebuorum , Insubriū , & Cænomanorum Gallorum fuit , id omne uno Transpadanorum nomine postea est appellatum . Quocirca Tacitus libro annalium xvii firmissima transpadanæ regionis municipia Mediolanum , Nouariam , Eporœdiam , & Ver-

Vercellas uocauit. Pulsis autem, ut dixi, Gallis pleraque Romani ciues occuparunt. declarant frequentes eorum coloniæ Bononia, Mutina, Parma, Placentia, & Cremona. ostendit nomē Togatæ Galliæ, (sic enim est hæc regio postea appellata) quod ab eo ductum uidetur, quia ei prouinciæ Romana toga sit concessa. unde dixit Mart.

Gallia Romanæ nomine dicta togæ.

Quæ toga adeo fuit ciuium Romanorum propria, ut ne in prouinciis quidem sine ea iis esse licuerit. Quocirca P. Scipioni Q. Maximus, & C. Rabirio Postumo inimici eius criminis dederunt, quòd in prouinciis palliati fuissent. id quod in Rabiriana defensione Cicero scriptū reliquit. Togatam autem dictam scribit Dio uel ab usu Togæ, uel quòd multo, quam Transalpina Gallia, pacatior esset. Hoc autem nomen ea, ut dixi, regio primum tulit, quam Senones tenuerant. nimirum enim eam Galliam primum Togatæ nomine ornarunt, quæ primum imperio populi R. paruit, ac ciues, moresq. Romanos cum usu togæ Romanæ prima accepit. inde autem Boiis, qui finitimi fuerant Senonum, ut dixi, exturbatis hoc nomen esse communicatum puto. postquam ad hos etiam uictus, cultusq. Romanus est translatus. siquidem Ptolemæus Galliam Togatam a Placentia Rauenam perducit. quo fortasse respexit quoque Festus, cum scripsit Boicum agrum dici, qui fuit Boiorum Gallorum, esse autem in Gallia circa alpes, quæ Togata dicitur. Argumento est etiā hanc regionem ciuibus Romanis fuisse refertam, sermo ipse Latinus, quo ea uia esse fertur adeo, ut etiam e Gallia Romæ fuerint oratores. Itaque quærenti Bruto in libro de claris oratoribus, quis esset urbanitatis color, respondit Cicero: Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu quidem uerba quædam non trita Romæ. sed hæc mutari, dedisciq. possunt. illud est maius, quòd in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius. nech hoc in oratoribus modo appetet, sed etiam in ceteris. Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetissimum cum familiari nostro Q. Granio præcone

præcone dicacitate certare. sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo. Quod autem in citeriore Gallia, florente rep. factum dico, idem post etiam Augusti, ut opinor, temporibus, in aliqua Hispaniæ parte euenisse narrat Strabo: Turdetani, inquit, præsertim qui Bætim accolüt, omnino Romanorum mores asciuerüt, nec sermonis sui amplius memores, & Latini plerique euaserunt, & colonoſ Romanos acceperunt, ut parum absit, quin omnes ſint Romani. & quæ nunc conſtitutæ urbes ſunt, in Celtis Pezaugusta, in Turdulis Augusta Emerita, in Celtiberis Cæſarea Augusta, & alia quædam coloniæ mutationem rerumpublicarum indicant. ex Iberis autem quicunque huius generis ſunt, Stolati, & Togati dicuntur. in quibus etiam Celtiberi omnium olim immanifſimi numerantur. Galliæ tamen noſtræ longe alia, atque Hispaniæ, fuit conditio. Hispani enim mansuetiores, atque humaniores faeti dicuntur: Gallia, Gallis ſuis expulſis, ciues Romanos, eorumq. cultum, sermonem, humanitatem, ac uirtutem uno tempore accepit. unde eam merito in Antonium Cicero dixit, florem eſſe Italiciæ, firmamentum imperii Romanum dignitatis. ſed de Gallis Italicis haſtenus. nunc tranſeamus ad Venetos.

De agro, & foederibus Venetorum, & Carnorum. Cap. xxv.

S V P R A Cœnomanos erant Veneti, ſupra Venetos Carni. Venetos alii ex transalpina Gallia ab ultimis Oceani partibus, alii, quibus ego potius affentior, ex Paphlagonia, poſt Troiæ excidium, cum Antenore Troiano in Italiam eueniſſe, atque ad ſinum Adriatici maris, pulſis inde antiquis incolis Euganeis, ſedes poſuiffe, litteris prodiuerunt. Quidquid autem agri ab occidente Athesi, ab oriente ſinu Adriatico, a septentrione, ut ait Strabo, Natione flumine, a meridie Pado eſt comprehenſum, id totum fuit Venetorum, eaq. regio uniuersa eſt Venetia nominata.

minata . oppida in hoc tractu nobiliora fuerunt , Adria , unde sinus nomen creditur inuenisse , Altinum , Patauiū , Ateste , Opitergium , Vicetia , Acedum , Belunum , ut auctor est , & quidem , ut puto , idoneus , Ptolemæus . Nam Carnia Natisone flumine usque ad Formionem , quantu ex Strabonis , & Plinii perspici monumentis potest , oppida tenuerunt Aquileiam , quam aperte extra Venetos fines trans amnem fuisse narrat Strabo , Concordiam , & Tergeste . Vnde illud commode , ut alia multa , Mela , in oris Italæ proximam esse a Tergeste Concordiam : interfluere Timauum , deinde Natisonem non longe a mari Aquileiam attingere : ultra esse Altinum . Flumina Venetiæ numerat Plinius Medoacos duos , & Togisonum , per agrum Patauinum fluentes , Silim per Taurisanum , Liuentiam per Opiterginum , Romarium , Tillauemptuni maius , minusque , Anassum , quo Varranus defluit , Alfas , Natisonem cum Turro præfluentes Aquileiam , xii millia passuum ab ea : ultra quam vii millia passuum Formionem esse . Quo tempore Veneti a Romanis uicti , aut omnino bello ullo petiti sint , adhuc eruere ex tanta annalium uetustate non potui . societatem eos quidem cum Romanis inisse ante Annibal is in Italiam aduentum , tradit Polybius . ex quo existimari potest , nulla eos occasione , uel nullo potius rerum Italæ motu post fidem semel datam uiolasse , sed amicitiam bonis populi R. rebus iunctam in perpetuum castissime coluisse . neque enim ipsos se ullo aut Cænomanorum , aut Carnorum finitimarum bello implicuisse , sed sponte se fidei , ac potestati Romanorum permisisse accepimus . paruisse tamen & ipsos prætori , qui Galliam cum imperio obtineret , id est in prouincia formam esse redactos , & credo , & , cur credam , multis caussas afferre possum . maxime autem , quod anno D L X VI M. Aemilius Lepidus , cum prouinciam Galliam , etiam tum arma retinentem , quanquam assiduis prope bellis afflictam , ac perditam , esset sortitus , dicitur Aemiliam uiam strauisse per prouinciam ab Arimino Bononiæ , ac Placentiam , atque inde circunducto opere Mediolanum ,

diolanum, Bergomum, Veronam, & Patauium usque ad Aquileiam, tum illius, ut puto, prouincia finem, præsertim uero Carnis adhuc bello Romano intactis. quod ille certe non fecisset, nisi Venetos quoque prouinciam habuisset. Alterum argumentum est, quod sequenti anno, cum Galli quidam transalpini in Venetia, ut inquit Liuius, ædificare oppidum conarentur, id sine prætoris, qui prouincia præfasset, concessu factum moleste tulit senatus. Qua de re placet, quid ad uerbum scripsiterit Liuius, recitare. Sp. Postumio, inquit, Q. Marcio consu libus, Galli transalpini transgressi in Venetiam sine popu latione, aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. triennio post, Q. Fabio Licino, M. Claudio Marcello cos. cum ædifica rent, L. Iulio prætori Galliæ mandatum, ut id prohibe ret, quoad eius sine bello posset. si armis prohibendi es sent, consules certiores faceret. ex his placere, alteruni aduersus Gallos ducere legiones. Marcello consuli adue nienti cum legionibus Galli se dediderunt. xi i millia ar matorum erant, arma omnibus adempta. id legatis eo rum in senatu querentibus, responsum, nec illos recte fecisse, cum in Italiam uenerint, oppidumq. in alieno a gro, nullius Romani magistratus, qui prouincia præf set, permisso ædificare conati sint. neque senatui place re deditos spoliari. Aquileia ut colonia deduceretur, de cretum. Tertio loco moueor, quod anno D LXXVIII i cō suli, qui prouinciam Galliam obtinebat, a senatu, nego tium datum esse idem testis est Liuius, ut Patauinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine fa ctionum ad intestinum bellum exarsisse, ipsorum legati attulerant. Patauinis saluti aduentum consulis fuisse. ne que aliud, quod ageret in prouincia, cum habuisset, Ro manam rediisse. postremo, quod Cæsar, & post Cæsarem D. Brutus, cum hanc Galliam cum imperio regerent, Pa tauinos quoque, & Vicetinos in imperio habuisse uere rum litterarum monumenta declarant. Ut autem de Ve netis, sic etiam de Carnis obscurum est, quando uel ui,

uel uoluntate in amicitiam uenerint. credo, quòd terum cum his gestarum una cum ueteribus annalibus memoria prorsus exciderit. integris autem eos uiribus ad annum D LXXXI fuisse, satis plane demonstrat Liuius, cum ita scribit: C. Cassius consul in Gallia, quam fortitus erat, memorabile nihil gescit. et per Illyricum ducere legiones in Macedoniam uano incepto est conatus. Aquileienses questi in senatu Romæ, coloniam suam nouam, & infirmam, nec dum satis munitam inter infestas nationes Istrorum, atque Illyriorum esse. senatus Carnis, aut Istris bellum a Cassio illatum credere. postero anno Carnorū, Istrorumque, & Iapudum legati uenerunt: duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent, pacatum ab se tanquam ad aliud bellum gerendum abisse, inde ex medio regressum itinere hostiliter peragrauisse fines suos, paſſim rapinas, & incendia facta, nec se ad id locorum sciare propter quam cauſam consuli pro hostibus fuerint. Ac de iis quidem aliud nihil accepimus. Carnos tamen siue armis, siue uoluntate se ad amicitiam Romanorum contulerint, in prouinciæ formam relatos, & Gallis, Venetisq. adiunctos, crediderim. siquidem Cæſar, cum Galliam hanc proconsule administraret, Aquileiensium, & Tergestinorum, ut populorum ad suum imperium pertinuentium, meminit in libris, quos de Gallico bello conscripsit. Factum est autem, ut postea Carni Veneti, quorum nomen late patebat, attributi eorum etiam sibi nomen asciuerint, & Venetiam regionem usque ad Istriam sibi finitimam propagarint. quod uideo sine dubio intellexisse Catonem in epitomis Italicarum originum, cum Venetiam scripsit ab Istria usque ad Padi ostia pertinere. qui bus epitomis tantam ego tribuo auctoritatem, quanta incorruptis ueteribus monumentis merito tribuenda est. Venetos autem usque ad extrema reip. tempora nomen retinuisse, præter ceteros ostendit Velleius, cù de M. Antonio ait: Pollio Asinius cum septem legionibus diu retenta in potestate Antonii Venetia, magnis, speciosisq. rebus

rebus circa Altinum, aliasq. eius regionis editis, Domitium iunxit Antonio. nec mirum; cum iidem his temporibus soli fere non modo antiquum nomen, sed pristinam etiam Italici imperii gloriam, siue pacis, siue belli artibus decertandum sit, tueantur, atque in perpetuum pro optima reip. institutione, & ipsorum incredibili prudentia, ac moderatione, retenturi esse uideantur.

De iure prouinciæ Galliæ.

Cap. xxi.

CVM igitur alio bello Ligures, alio Boii, alio Insubres, & Cænomani, alio Veneti, & Carni aut ui, aut uoluntate ad amicitiam, & societatem sint traducti, est tamen una omnium horum, ut iam saepe significaui, prouincia facta, eaq. uno nomine citerior, ac Togata Gallia appellata: in qua hi populi floruerunt, Ligures, Galli, & Veneti. nam ex Gallis Boii, & Cænomani adeo iam tum afflitti erant, & perditi, ut patriis euersi sedibus ne agro quidem, quem amiserant, nomen reliquerint. Insubrium autem ne late quidem admodum memoria patuit. illud enim celebrius, ut omnes Galli, aut cispadani dicerentur, aut transpadani. Carni enim Venetis uidentur attributi. Termini autem huius, ut dixi, prouinciæ fuerunt a mari supero Rubico, ab infero Arnus, ab alpibus Ligustinis Varus, a Carnicis Formio flumina. cis Rubiconem primum oppidum erat Ariminum, quod iuris Italici fuit, non prouinciæ Galliæ, cis Arnum Pisæ, ultra Rubiconem in cispadanis Gallis Rauenna, ultra Arnum in Liguribus Luca, ambo ultima prouinciæ Galliæ oppida. Quo factum est, ut Cæsar, cum Galliam pro consule obtineret, modo Rauennam, modo Lucam, ut in extrema prouinciæ suæ oppida, uenitarris. & Cicero Bruto, Galliam pro consule administrati, Patum quendam ex municipio, ut ait, Lucensi commendarit. De Rubicone, Galliæ fine, multa testimonio sunt, uerum illud nobilissimum Ciceronis in Antonium. An ille, inquit, faciat, ut exercitum citra flumen Rubiconem,

eonem , qui finis est Galliæ , educeret ? Cæsarem autem intellexit , qui cum cohortes suas esset , ut ait Suetonius , ad Rubiconem prouinciæ suæ terminum consecutus , reputans secum , quantum moliretur , conuersus ad proximos , Etiam nunc , inquit , regredi possumus . quod si pōticulum transierimus , omnia armis agenda erunt . quod idem multis post annis uersibus elegantissimis Luca nus est persecutus in hunc modum :

Fonte cadit modico , paruisq. impellitur undis
Puniceus Rubicon , cum feruida canduit æstas ,
Perq. imas serpit ualles , & Gallica certus
Limes ab Ausoniis disterminat arua colonis .

Atque etiam Ariminum primum oppidum e Galliæ in Italiam uenientibus occurrisse , eundem uideo satis diserte ostendisse , cū Ariminenses secum ita conquerentes fecit :

O male uicinis hæc mœnia condita Gallis ,
O tristi damnata loco . pax alta per omnes
Et tranquilla quies populos : nos præda furentum ,
Primaq. castra sumus . melius fortuna dedisses
Orbe sub Eoo sedem , gelidaq. sub arcto .
Nos primi Senonum motus , Cimbrumq. ruuentem
Vidimus , & martem Libyes , cursumq. furoris
Teutonici . quoties Romam fortuna lacepsit ,
Hac iter est bellis .

Quæ cauſa fecit , ut primitis temporibus , quemadmodū Pisas pro Liguria , sic Ariminum pro Gallia communi sermone usurparint . quod tradit libro xxvii Liuius , cum scribit : Urbana prouincia Seruilio obtigit , Ariminum (ita Galliani appellabant) Sp. Lucretio . Neque uero Luca tantum , id est finitima Tuscis Ligurum regio , prouinciæ est Galliæ finibus comprehensa , sed etiam prima , & remotissima , in qua Monœci portus fuit . hinc enim de Cæsare ex Gallia prouincia in Italiam irrumpente dixit Virgilius :

Aggeribus socer alpinis , atque arce Monœci .
Quod autem eadem Gallia Venetos , & Carnos inclusi , id non leuissimis ductus cōiecturis feci . Venetorum enim ,

ut

ut dixi, Vicetia, Patauium, & Opitergium fuit, Carnorum Aquileia, & Tergeste. At Cicero in Philippicis ait: Ut omittam alias partes Galliae, Patauini alios excluserunt, alios eiecerunt, missos ab Antonio. & Dio Patauium primum Galliae, post Italiam fuisse oppidum scripsit. et D. Brutus huius Galliae prætor de Vicetinis in epistolis, ut de iis, qui suo subiecti essent imperio, loquitur. et Cæsar, ut dixi, libro primo, atque octauo de bello Galllico Opiterginorum, Aquileiensium, & Tergestinorum, ut qui ad se, & ad suam prouinciam Galliam pertinerent, meminit. Iam uero uniuersa hac regio Gallia Togata, quod nomen antea partium eius tantum fuerat, est appellata. ostendit hoc Hirtius, indicat Cæsar, demonstrat Dio, res prope loquitur ipsa. Hirtius, cum scribit, Cæsarem omnes regiones Galliae Togatae percucurrisse, T. Labienum ei præfecisse; Cæsar, cum se libro VIII ait legiōnem XII in Galliam Togatam misisse, ad colonias ciuium R. tuendas, ne quod simile incommodum accideret, de incursione barbarorum, ac superiore æstate Tergestinis acciderat; Dio, qui cunctam citeriorem Galliam Togatae Galliae nomine appellatam scribit. Itaque probe Mela, & docte, qui Galliam Togatam Carnos, & Venetos incoluisse prodidit, non quod ea Veneti soli, & Carni tenerentur, sed quod præter Ligures, & Gallos, & hi Galliae huius finibus clauderentur. In hanc porro prouinciam tres ab urbe via duxerunt, Flaminia per Ariminum, Cassia per Arretium, Aurelia per Pisas, unde Cicero in Philippicis, Tres, inquit, via sunt ad Mutinam, a supero mari Flaminia, ab infero Aurelia, media Cassia. Hanc ergo regionem armis, quo modo demonstravi, deuictam iniquioribus, quam reliquam Italiam, in amicitiam fœderibus esse susceptam constat. unde tertio quodam iuris genere est affecta, quod & Latinorum, & Italicorum iure deterius fuit. Visa est autem quodam modo a reliqua Italia segregari, quia non quo modo Italia, sed quo modo exteræ regiones solerent, est administrata. quod illa Tulliana referenda sunt in octaua in Antonium: Maiores nostri

nōstrī tumultum Italicūm , quōd erat domesticus , tu-
multum Gallicūm , quōd erat Italiae finitimus , nōmina-
bant , et in deēima : Habet inimicissimam Galliam , eti-
am eos , quibus confidebat , alienissimos Transpada-
nos , Italia omnis infesta est . Galliae autem administran-
dæ ratio ab ipsa prouincia , de qua s̄apē supra dixi , formu-
la est petita . Redigere uero in prouincia formam nihil
erat aliud , nisi leges domesticas adimere , & Romanas
dare , ac prætorem , qui quotannis prouinciam ex legi-
bus datis administraret , instituere . ex quo fonte illud
Suetonii fluxit de Gallia ulteriore ; Cæsarem Galliam om-
nem præter socias , ac benemeritas ciuitates in prouincia
formam redegisse , eiq. in singulos annos stipendii nomē
imposuisse . Neque uero sola tributi anni impositio pro-
uinciam efficit , cum id multis sit etiam Italicas , & exte-
ris imperatum , qui tamen in prouincia formam non sint
relati , sed legum domesticarū , & patriæ libertatis adem-
ptio , & prætoris , qui eos regat , iustitio . regat autem
ita , ut & ius de rebus priuatis dicat , & caussas publicas cū
consilio cognoscat , & imperium , atque exercitū belli ge-
rédi caussa habeat , ut in libris de antiquo iure prouincia-
rum accuratius ostendemus . Leges autem , quibus singu-
la prouincia facta sunt , aliæ , atque aliæ fuerunt , pro ar-
bitrio imperatoris , cuius ductu , atque auspiciis in ditio-
nem uenissent , & legatorum , quos senatus ab urbe , parta
victoria , siue quinque , siue decem cum mandatis misisset ,
ut communī consilio rem conficerent , & prouinciam pro-
meritis ordinarent . Prima autem prouincia facta est Sici-
lia , secunda Sardinia , cui adiuncta est Corsica , tertia , ut
puto , citerior Gallia , quam Boii & Insubres tenuerant ,
cui postea etiam , ut dixi , Cænomani , Veneti , Carni , &
Ligures aliis , atque aliis temporibus attributi sunt . Ita-
que augescente prouinciarum numero , prætorum etiam
accesio necessario est consecuta . neque enim eo , qui in-
ter ciues , & altero , qui inter ciues , & peregrinos ius Ro-
mæ diceret , contenti , tertium prætorem , & quartum ,
qui Siciliam , Sardiniamq. administrarent , crearunt . Gal-
liam

liam uero interea aut tumultuantem per consules, & prætores, aut pacatiorē per proprætores, & proconsules rexerunt. donec quotannis aut consularibus, aut prætoriis ordine mandari est cœpta. siquidē extremitis reip. temporebus C. Murena, & Q. Metellus Celer ex prætura, L. Afranius, & C. Cæsar ex consulatu eam administrarunt. Verum, ut aliquando summum huius prouinciæ ius aperiā, ac, quid inter hoc, & Latinorum, Italicorumq. interfuerit, ostendam, dico, Latinos partem Romanæ ciuitatis, aut certe aditum ad Romanam ciuitatem aliquem habuisse: legibus suis, non Romanis magistratibus paruisse, inter auxilia meruisse: Italicos nec Romanæ ciuitatis partem, nec ullum ad Romanam ciuitatem aditum esse adeptos, sed legibus suis, ut Latini, obtemperasse, & pariter in auxiliis militasse: Gallos uero nec ciuitatis Romanæ ullo modo participes, nec legum, aut libertatis suæ compotes fuisse, sed in auxiliis tamen, quibus reliquæ omnes prouinciæ erant exclusæ, fecisse stipendia. Paruisse autem eos prætori, indicauit C. Albutius rhetor apud Suetonium, qui post liberatam Galliam, in cognitione cædis, Mediolani, apud L. Pilonem procos. cum reum defendenteret, & cohíberent lictores nimias laudantium uoces, ita excanduit, ut Italiae, id est Galliae, statum depollarit, quasi iterum in prouinciæ formam redigeretur. argumento est etiam, quod multi eam uel prætorio, uel cōfulari cum imperio, ut dixi, obtinuisse reperiuntur. Inter auxilia uero meruisse, Sallustii, & Liuī in primis testimonio planum fieri potest. Gallicorum enim auxiliorum meminit Liuīus, cum ait libro XLI: M. Iunius consul bello Istrico transire in Galliā, & ab ciuitatibus, quantum, quæq. posset, militum exigere iussus. & post: Remissis auxiliis, quæ Gallis imperauerat. & post: Auxiliis protinus per ciuitates Galliae, coloniasq. imperatis. Ligustinorū bello Iugurthino Sallustius, cum scribit: Misæ sunt eò cohortes Ligurū quattuor, & C. Annius præfectus. deinde: Forte quidam Ligus ex cohortibus auxiliariis miles gregarius castris aquatum egressus. Huc ad-

Q de

de Plinum , cum inquit libro tertio : L. Aemilio , C. Attilio cos. Italia nuntiato Gallico tumultu sola sine externis ullis auxiliis , atque etiam tunc sine Transpadanis equitum lxxx millia , peditum ccii millia armavit . Cænomanos autem , iam tum populi R. socios Transpadanorum nomine intellexit , quorum tam eni uiginti millia cum ceteris Italicis auxiliis bello Gallico affuisse tradit Polybius . Ex quo intelligi potest , hoc ceteris Galliam citriorem prouinciis præstitusse , quod ex ea auxilia , ut etiam ex reliqua Italia legionibus Romanis sint accersita , Siculorum uero , aut Sardorum , aut Hispanorum , aut Asiaticorum , aut reliquorum prouincialium , nisi quid forte extra ordinem acciderit , non sint accepta . Ac de Gallis quidem , & reliquis Italiae populis in uniuersum hæc dicta sint .

C A R O L I S I G O N I I⁶²

D E A N T I Q V O I V R E I T A L I A E

L I B E R S E C V N D V S.

D e m u l t i p l i c i i u r e ciuitatum Italiæ .

C a p . I .

Q u i s t a t u s populum Italiæ fuerit ab urbe condita usque ad annum sexcentesimum sexagesimum secundum, quo sociale bellum Italici Romanæ ciuitatis causa conflarunt, superiore libro satis arbitror explicatum. huic libro non populorum, sed ciuitatum iura mandare insti-
tui. qui locus quo uberior, ac fructuosior, eo mihi ad tra-
ctandum, ornandum ue difficilior est. sum enim de colo-
niis, municipiis, præfecturis, & foris uerba facturus, &
singulorum inter se differentiam traditurus. quarum re-
rum & cognitio semper utilissima, & disputatio nunquā
non obscurissima fuit; quippe quam ne sua quidem ætate
satis expeditam, & facilem fuisse tradidit Gellius, auctor
iis, quæ tracto, temporibus aliquanto ille quidem ætate
inferior, sed ingenii tamen, & doctrinæ elegantia, om-
nium confensione, prope æqualis. sapienter id quidem.
intellexit enim, credo, uir iudicio, & prudentia acutissi-
mus, omnem antiquitatis quæstionem multis inuolutam
obscuritatibus esse; quæ autem tradendis in singularum
rerum præceptis cernitur, quæ & multitudine infinitæ,
& temporum inclinationibus uariæ, ac diuersæ esse pos-
sunt, innumerabilibus prope errorum esse, & inscitiæ te-
nebris circumfusam. Me autem ut separatim de singulis
ciuitatibus agerem, easq. ab uniuersa populorum disputa-
tiones secererem, ea minime, ut puto, contemnenda
ratio mouit, quod non ut omnes populi ius aut Latii, aut
Italicum, aut prouinciarum Galliarum sunt adepti, item omnes
ciuitates asscutas reperiebam. Quod ut planius intelligatur,
illud, repetito aliquanto altius huius orationis
exordio, constituendum uidetur, duplarem iam tum ci-

Q 2 uitatum

uitatum Italiam institutam esse diuisionem, unam artis, alteram iuris . artis, cum earum alias oppida, castella, & uicos dixerunt; iuris , cum easdem in colonias, municipia, præfecturas, foederatas ciuitates, fora, & conciliabula tibiuerunt. De oppidis Italiam, neminem puto expectare , dum scribam . neque enim obscura res est , sed ueterum omnium testimonio patet. Multos autem uicos, multaque. item in Italia castella fuisse , ne dubitandum quidem est , cum & Marsos , & Pelignos uicos , castellaque. quamplurima tenuisse Strabo in Italiam descriptione posuerit , Samnitium multa castella , uicosque. bello deletos , Boios, Liguresque. a Romanis acie fusos in sua castella , uicosque saepe dilapsos Liuius in historiis suis scriptum reliquerit. oppida autem illi, ut hoc quoque addam, frequentiores, & ampliores quosdam hominum conuentus esse noluerunt , castella minores , atque angustiores, sed murorum tamen utrosque ambitu septos , uicos sine muris . cuius præcepti quem meliorem , quam Isidorum, edam auctorem , habeo fere neminem . eius uero haec ipsa sunt uerba : Vici , & castella , & pagi sunt , quæ nulla dignitate ciuitatis ornantur, sed uulgari hominum conuentu incoluntur , & propter paruitatem sui majoribus ciuitatibus attribuuntur . uicus dictus est a uicinis habitationibus, uel quod uias habeat sine muris . castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm , quasi casam altam; a quo castellum , siue quod castrabatur ibi licentia habitantiū, ne passim uagarentur . sed de oppidis , & castellis , quæ sunt artis , aliis erit differendi locus , nunc quod huius instituti sermonis est , de iis , quæ ex iure ducta sunt, nominibus differamus . Haec autem coloniae , municipia , præfecturæ, foederata oppida , fora , & conciliabula sunt. de quibus nisi certum , & graue antiquorum attulero testimonium , non recuso , quin omnes hanc ut inanem & commenticiam docendi rationem repudient. quid est autem certius , & grauius Cicerone? at ille , cum totam oratione complecti uellet Italiam , dixit in Sextiana: Nullum erat Italiam municipium , nulla colonia , nulla præfectura, quæ

quæ non honorificentissime decreuisset de salute mea. et in Pisonem: Nulla fuit regio, nullum municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publice ad me uenerint gratulatum. et in secunda in Antonium: Horum flagitiorum iste uestigiis omnia municipia, præfecturas, colonies, totam denique Italiam imprescit. Adiungamus Marco Quintum fratrem, qui in libro de petitione consulatus ita præcepit: Totam Italiam fac ut in animo, ac memoria tibi distributam, comprehensamq. habeas, ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum denique Italiam esse patiare, in quo non habeas firmamenti, quod satis esse possit. Neque uero aliunde sumpta esse putandum est ea, quæ in libris de limitibus ex priscis hausta legibus extant: Quæ colonia hac lege deducta, quodue municipium, præfectura, forum, conciliabulum constitutum erit. Oppidorum autem foederatorum nulla in his iecirco mentio facta est, quia, ciuitatem adepta lege Iulia, omnia municipiorum iam in numerum erant relata. quod post dilucidius apparebit. hoc autem tempore, quoniam de iure Italiam scribere instituimus, hunc in primis locum purgemos, atque hanc quæstionem præ certis expediamus, ut, quid coloniæ, quid municipia, quid præfecturæ, quid oppida foederata, quid fora, quid conciliabula fuerint, quæ iura a populo Romano obtinuerint, & quænam ex his potissimum in Italia ante bellum sociale floruerint, explicemus, ac tertium librum temporibus post bellum Italicum exquirendis, atque illustrandis relinquamus.

De coloniis. Cap. II.

C O L O N I A E igitur (ab his enim placet ordiri) oppida fuerunt, quò populus Romanus ciues suos ad incolendū deduxit. Harum antiquissima fuit origo. quippe quæ iam inde a Romulo rege, teste Dionysio, repetatur. Is autē, ut apud eundem est scriptum, quæ oppida bello cepit, ea neque diruit, neque seruitute multauit, sed fere in agrum de

de eis captum colonos ab urbe deduxit. qua re uel ad libertatem firmandam , uel ad propagandum imperium fungi accōmodatius nihil potuit. ex quo apparet, uere quodam in loco scripsisse Gellium , colonias fuisse ciuitates ex ciuitate R. quodammodo propagatas. Romuli deinde uestigia ceteri reges , atque exactis regibus senatus , populusque, ac postremo senatus, populiq. auctoritate, & potestate infirmata Imperatores sunt secuti. siquidem penes hos omnes aliis atque aliis temporibus ius deducendarum fuisse coloniarum inuenio. Cur autem illi hunc morem semel usurpatum nunquam postea intermisserint, ut aut quotidie nouas colonias ducerent, aut ueteres renouarent, caussas potissimum sex reddi posse reperio, dum mecum diligenter ueterum annalium uerba considero; unam ad priores populos coercendos , alteram ad hostium incursions reprimendas , tertiam stirpis augendæ caussa , quartam plebis urbanæ exhauriendæ , quintam seditionis sedandæ , sextam ut præmiis milites ueteranos afficerent. Hæc autem omnia nobilissimis antiquorum monumentis adeo perspicua sunt, ut de iis nihil sit, cur laborandum esse uideatur . Nam & Flaccus in libro de conditionibus agrorum , colonias dictas scripsit, quòd populus R. in ea municipia colonos misisset, uel ad ipsos priorum municipiorum populos coercendos , uel ad hostium incursus repellendos. et Liuius Ecetras Volscis , Nequinum Vmbris , Sinueßam Samnitibus hostibus colonias oppositas prodidit . idemque Placentiam etiam , & Cremonam uelut claustra ad cohibendos Gallicos tumulus obiecta alio loco scripsit . Iam de Cicerone quid dicam? qui in agraria altera dixit; hoc ingenerè, sicut in certis reip. partibus , diligentiam maiorum esse spectandam, qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocassent, ut non oppida Italix , sed propugnacula imperii esse uiderentur. et in Fonteiana, Narbonem Marcium coloniam ciuium R. speculam populi R. & propugnaculum Gallis oppositum, esse dixit, atque obiectū. Nam de augenda stirpe nescio , cur solliciti simus, cum Liuius

uius magistratus Romanos his uerbis colonias , quæ bello Punico imperium detra&tabant , appellantes inducat : Meminerint , se Romanos , inde oriundos , inde in colonias , atque in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos omnia , quæ parentibus debentur , præstare debere . Plebis autem urbanae exhauriendæ , & seditionis sedandæ cauſa ſæpe colonias eſſe decretas , facile cum Plutarcho in Coriolano , & Dionyſio libro vii ſenferim , qui Velitras ea de cauſa colonos missos litteris prodiderunt . quanquam quid Græcorum testimonium querimus , cum noſtrorum habemus ? Liuius hoc idem ſcripſit libro tertio , cum ſenatum Antium coloniam dixit decre uiffe , ut ſine querelis poffefforum plebs in agros iret , ciuitas in concordia eſſet . et libro quinto , cum ſcriptum reliquit , patres ſeditionis leniendæ cauſa coloniam in Volſcos , quò tria millia ciuium R. deducerentur , deducendam censuſſe . et libro decimo , cum Romæ plebem quietam , & exoneratam deducta in colonias multitudine prodidit . Vnde merito dixit in ſenatu , cum de ferenda agraria lege contendederet , P. Rullus tribunus pl. plebem urbanam nimium in rep. poſſe , exhauriendam eſſe . et Ci cero in primo epiftolarum ad Atticum , ſe de lege Flauia agraria , quæ promulgabatur ita censuſſe ſcribit , ut , emptione agrorum conſtituta , ſentina urbis exhauriretur , & Italiæ ſolitudo frequentaretur . Postremis autem etiam temporibus illa deducendarum coloniarum cauſa celebri eſt cœpta , ut emeriti milites in agros deducerentur : quæ militares inde coloniæ fūnt appellatae , de quibus ſequenti libro diſputabo .

Quacunque autem de cauſa deducerentur , omnino aut ſenatus conſulto opus fuit , aut rogatione aliqua popula ri . quorum utrumque uno legis nomine uideo comprehen ſum , quæ lex agraria appellata eſt . de qua , quoniam lubricam quæſtionem continet , & ad explicandum diffi cili eſt , pluribus nobis uerbis eſt diſputandum . Habuit ergo lex agraria multa capita . nam & agrum definiuit , qui eſſet diuidendus , & quibus , ac quam multis hominibus ,

&

& per quos , & quo modo , & quibus limitibus esset diuidendus , præscripsit . quibus de singulis nisi diligentius agam , uix tueri me suscep^ta disputationis pro dignitate officium posse putem .

Agri igitur diuidendi ratio , quantum e ueterum monumentis suspicari licet , fuit bipartita . nam aut sine ulla colonia^x mentione plebem Romanam in agris constituerūt , aut eidem ita agros assignarunt , si ex urbe in coloniam , cuius agrum diuisuri essent , proficeretur . Vtrunque autem agrum multiplicem fuisse inuenio , nempe aut de hostibus captum , neque dum in publicum redactum , aut publicum populi R. et a populo R. possessum , aut publici quidem , sed furtim a priuatis potentibus usurpatū , aut denique publico ære diuidendi gratia emptum . Ac re liquæ quidem leges agrariae omnes , quæ agros uel hostiū , uel publicos , uel pecunia publica emptos diuidebant , facile , ac sine motu aliquo ciuitatis sunt perlatae . quæ uero priuatos diuites possessione pellebat , ac plebem in agris nobilium collocabat , ea nunquam sine maxima turbatione reip. est promulgata . quæ quidem a Sp. Cassio consule primum proposita , deinde quotannis fere per tribunos plebis iactata , ac semper a nobilium factione uariis artibus elusa , atque impedita , a L. Sextio , & C. Licinio tribunis pl. comitia magistratum haberi prohibentibus ad extreum est perlata . Quæ res ut pateat illustrius , placet nobilissimam quanq. agrorum diuidendorum legem , quam ego inuenire potui , hoc loco ordine recitare . Primum igitur Romulum regem ex agro publico uiritim diuiso bina iugera singulis assignasse inuenio . testis est huius diuisionis præter Dionysium Varro , cuius hæc uerba sunt libro de re rustica primo : Quod attinet ad antiquos nostros , ante bellum Punicum pendebant bina iugera , quod a Romulo primum diuisa dicebantur uiritim , quæ quod heredem sequerentur , heredium appellarunt . Numam inde agri a Romulo bello parti , itemq. publici partem , Tullum agrum , quem Romulus primum , post Numam , possederant , ac priuatis regiæ familiæ sumptibus deftinharant ,

stinarant, Seruum agros Veientibus, Cæritibus, & Tarquinensibus ademptos nouis ciuibus diuisisse, auctor est Dionysius. Exactis autem regibus, satis constat, agrum Tarquinii Superbi, præter campum, qui Martius dictus est, senatus consulto plebi fuisse concessum. Post autem, cum perpetuis bellis aliquid quotidie reip. hostilis agri accederet, eum fere uel colonis explerunt, uel publicum reliquerunt, donec Sp. Cassius tertium consul, anno ab exactis regibus **xxxxx**, legem, de qua dixi, promulgauit, ut agri Hernicis adempti pars Latinis, pars plebi Romani diuidideretur. quam, quoniam adiiciebat muneri agrorum aliquantum, quem, ut ait Liuius, publicum possideri a priuatis criminabatur, possessoribus, & senatu aduersante, perferre non potuit. Quocirca addidit Liuius, tuum primum legem agrariam promulgatam, nunquam deinde usque ad suam memoriam sine maximis motibus rerum agitatam. Cum Liuio autem non dissentit Dionysius. siquidem agrum, de quo diuidendo Cassius promulgauit, fuisse publicum populi R. incuria magistratum a ciuitibus occupatum prodit. ac Cassio rem ex sententia fuisse processuram, si plebeim tantum Romanam, non etiam Latinos, & Hernicos a se paullo ante ciuitate donatos, in agros deduxisset. multis super hac re in senatu sententiis dictis, s. c. tale esse perscriptum: Decemuiri creati e consularibus natu maximi, terminato agro publico, pronuntianto, quantum eius locandum sit, quantum populo dividendum. ceterum si quis ager communi militia partus erit, is cum sociis in ciuitatem ascriptis diuidi possit ex foedere. electionem autem decemuirum, & agrorum divisionem, & cetera, quæ huius negotii erunt, futuri consules curanto. Quod si haec prima lex fuit agraria, profecto lex de septem iugeribus post reges exactos uiritim plebi diuisis post hanc lata sit, necesse est, siquidem ea a tribuno pl. est lata: qui magistratus uix octo ante annis in rep. erat inductus. eius autem legis meminit libro **xviii** Plinius, in hunc modum: *M. Curii post triumphos, immensumq. terrarum adiectum imperio, nota concio est, per-*

R niciosum

nicio sum intelligi ciuem , cui septem iugera non essent satis. haec autem mensura plebei post exactos reges assignata est . et Columella libro primo , Post exactos , inquit , reges Liciniana illa septemiugera , quæ plebis tribunus uiritim diuiserat , maiores quæstus antiquis rettulere , quæ nunc nobis præbent amplissima ueruacta . miror tamen hac de lege nihil me in Liuiianis , aut Dionysianis annalibus reperire . Inde post annos xvii in consulatu Ti. Aemilii , & L. Valerii uehementius de agrorum , quos diuites possidebant , diuisione per tribunos pl. agi est cœptum . cui cum Ap. Claudius esset acerrime aduersatus , die a tribunis pl. dicta , antequam causa ageretur , diem obiit . Triennio post tribuni pl. rem agrariam aduersus possessores rursus commouerunt . tum uero atrox , ut inquit Liuius , fuisset certamen , ni Q. Fabius consul consilio neutri parti acerbo rem expeditisset : T. Quinctii ductu , & auspiciis agri capti priore anno aliquantum a Volscis esse , Antium propinquam , oportunam , & maritimam coloniam deduci posse . ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram , ciuitatem in concordia fore . haec sententia accepta est . Anno inde cccxxxvi , L. Sergio , M. Papirio , C. Seruilio , tribunis militum consulari potestate , captis Lauicis , senatus , priusquam ab tribunis pl. agrariae seditiones , mentione illata de agro Lauicano dividendo , fierent , censuit frequens , coloniam Lauicos deducendam . post biennium tribuni pl. Sp. Mecilius , & Metilius ciuitatem turbarunt , cum rogationem promulgassent , ut ager ex hostibus captus uiritim diuidetur , magnæq. partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ . neque enim ferme quidquam agri , ut in urbe alieno solo posita , non arinis partum erat : nec , quod uenisset , assignatum ue publice esset , præterquam plebs habebat haec lex consilio Ap. Claudii per paratos intercessores impedita est . sequenti anno tentatum ab L. Sextio tril uno pl. (sic enim pergit Liuius) ut rogationem ferret , qua Volas quo que , sicut Lauicos , coloni mitterentur , per intercessionem collegarum , qui nullum plebisci-
tum ,

rum, nisi ex auctoritate senatus, passuros se perferriri ostēderunt, discussum est. At uero anno ccclx, L. Lucretio, Ser. Sulpicio cos. s. c. factum, ut agri Veientani, qui paullo ante, Veii captis, in potestatem uenerat, septena iugera plebi diuiderentur, nec patribus familiae tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio habere tur. Quod s. c. nihil ad legem illam de septem iugeribus aut Plinii, aut Columellæ pertinere, ex eo liquet, quod ea tribunicia rogatio fuisse dicatur. Post quadriennium autem agrarios narrat Liuius Pomptinum agrum tum prium post accisas Volscorum res a Camillo possessione haud ambigua affectasse: cum criminarentur, multo eum infestorem ab nobilitate esse, quam a Volscis fuerit: in possessionem agri publici nobiles grassari, nec, nisi, antequam omnia præcipiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Anno ccclxxxv, L. Sextius, & C. Licinius tribuni pl. quos ante commemorauit, legem Cæsii agrariam tandem pertulerunt, ne quis plus quingenta iugera agri, centum maioris pecoris capita, quingenta minoris possideret, cuius inter alios Liuius, & Appianus testes sunt. Quid autem quererentur agrarii, ostendit eo in loco Liuius, cum a tribunis primores patrum interrogatos prodit: auderent ne postulare, ut cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta habere liceret? ut singuli prope trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini uix ad tectum necessarium, aut locum sepulturæ pateret ager? Neque uero ita multo post Licinius ipse sua lege damnatus est, quod filium emancipando mille iugera agri possideret. Ita perlata lege agraria, quæ possessores ueteri possessione deturbabat, quieta post ab hac lege usque ad Gracchos ciuitas fuit. Nam si qua est interea agri diuisio facta, ea non a priuatis possessi, sed ex hostibus capti, aut publici populi R. est constituta. nam & anno c d xiii, Latinus ager, quo Latini uicti multati fuerant, Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnū flumen plebi Romanae diuisus est, bina in Latio iugera, ita ut dodrantē ex Pri-

R 2 uernati

uernati cōplerent, data, terna in Falerno, quadrantibus
 pro longitudine adiectis. et anno C D L X I I I , Sabini agri
 uictoria M. Curii parti plebi diuisum inuenio apud Vale-
 rium capite de abstinentia . siquidem ille in hunc modum
 scripsit: M'. Curius decretis a senatu septenis iugeribus a-
 gri populo , sibi autem quinquaginta , popularis aſſigna-
 tionis modum non excessit , parum idoneum reip. ciuem
 existimans , qui eo, quod reliquis tribueretur, contentus
 non effet . quam tamen septem iugerum aſſignationem
 aliquanto post reges exactos , & quidem rogante tribu-
 no plebis, non senatu largiente factam, supra Plinii, & Co-
 lumellæ testimonio non omnino contemnendo planum
 fecimus . Eadem ratione ager Gallicus & Picenus , anno
 D X X V , C. Flaminii tribuni plebis rogatione est diuisus, cu-
 ius meminit libro primo Polybius , & præter post Poly-
 biū Cicero , cum in Catone maiore scripsit, Q. Fabium
 Maximum consulem iterum , Sp. Caruilio collega quie-
 scente , quoad potuit , C. Flaminio tribuno pl. restitisse ,
 agrum Picenū , Gallicumq. contra senatus auctorita-
 tem diuidenti . Quam eandem diuisionem intellexit Var-
 ro , cum in primo rerum rusticarum libro ita scripsit : A-
 ger Gallicus Romanus vocatur , qui uiritim cis Ariminū
 datus est . quid quod anno D L I I I , Cn. Cornelio , P. Aelio
 cos. cum de agris ueterum militum relatum effet , decre-
 uerunt patres , ut M. Iunius prætor urbanus , si ei uidere
 tur , decemuiros agro Samniti , Apuloque , quod eius pu-
 blicum populi R. effet , metiendo , diuidendoq. crearet ?
 Itaque postero anno decretum , ut quot quisque P. Afri-
 cani militum annos in Hispania , aut in Africa militasset ,
 in singulos annos bina iugera acciperet , eum agrum de-
 cemuirī aſſignarent . Anno uero D L X X I X , L. Postumio,
 M. Popillio cos. cum agri Ligustini , & Gallici , quod bel-
 lo captum erat , aliquantum nacaret , s. c. factum , ut is
 ager uiritim diuideretur . Decemuiros in eam rem ex s.
 c. créauit A. Atilius prætor urbanus . diuiserunt dena iu-
 gera in singulos , sociis nominis Latini terna . Iam lex Li-
 cinia de quingentis iugeribus libidine diuitum obsoleue-
 rat .

rat. cuius rei multa testimonia habemus, & quidem gra-
uissima omnia , Catonis , Liuui , Ciceronis , Appiani . un-
de post Ti. Graccho tribunus pl. in mentem uenit, eam re-
nouare . quo facto seditiones ueteres iam pridem contice-
scentes exsuscitauit, quibus ipsa demum resp. concidit .
Catonis hæc sunt uerba in oratione pro Rhodiensibus ,
quam anno D L X X X V I habuit in senatu : Quid nunc, ec-
quæ tandem lex est tam acerba, quæ dicat, si quis illud fa-
cere noluerit, mille nummi dimidium familiæ multa esto:
si quis plus quingenta iugera habere uoluerit, tanta pœ-
na esto . si quis maiorem pecudum numerum habere uo-
luerit, tantum damni esto . at qui nos omnes plura habe-
re uolumus , & id nobis impune est . Liuius autem anno
D L X X I X placuisse senatui tradit, L. Postumium consulem
ad agrum publicum a priuato terminandum in Campaniam ire , cuius ingentē modum possidere priuatos paul-
latim proferendo fines constabat . Narrat etiam Tullius
in agrariis , P. Lentulum , qui fuit princeps senatus, horū
temporum æqualis , a senatu in Campaniam missum , ut
priuatos agros , qui in publicum Campanum incurrebāt,
pecunia publica coemeret . Addit Appianus, nobiles ho-
mines , ac locupletes partim agrum publicum occupan-
do, partim pauperum coemendo, & possessionibus con-
tinuandis agros ad se omnes Italiz conuertisse , ac sen-
sim plebem ex agris expulisse . quæ cauſa Ti. Gracchum
plebis R. amantissimum uirum accendit, ut in tribunatu
legem Liciniā referret anno urbis D C X X , ne quis plus
quingenta iugera possideret . illud præterea adiiciens, ut
filii quidem eorum dimidium habere, non tamen coemi-
agros , aut uendi liceret, & ut si quis latius agrum patefa-
ceret, triuiri quotannis ad id creati iudicarent, qua
publicus ager esset, qua priuatus . Lex autem , quanquā
nobilitate, quæ patriis sedibus mouebatur aduersante,
perlata est . unde iure dixit Cicero in Sextiana : Ti. Grac-
chus legem ferebat agrariam . grata res erat populo . ni-
tebantur contra optimates , quòd ea discordiam excita-
ri uidebant , & cum locupletes diuturnis possessionibus
mo-

mouerentur, spoliari remp. propugnatoribus arbitrabantur. Cum autem triumuirī Tiberius ipse cum Caio fratre, & Ap. Claudio socero creati agros diuidere, atque assignare cœpissent, Tiberius, quod iterum tribunus fieri uellet, ab optimatibus, qui eius se audaciam, si magistratum continuaret, frangere nullo modo posse uidebant, est necatus. quies interea per decennium Tiberio interfecto, & Appio mortuo, quod ex ueteribus intelligitur annalibus, in rep. fuit. inde M. Flaccus, & C. Gracchus, & C. Carbo triumuirī agro diuidendo creati rursus otiū ciuile perturbarunt, cum seuerius ex lege Tiberii agrorum diuisionem exercerent. quibus cum P. Scipio Africa nus Aemilianus Italorum, quorū agri diuiderentur, precibus fatigatus aduersaretur, domi & ipse, incerto auctore, est interfactus.

Quin etiam C. Gracchum aliquid rei agrariæ in tribunatu attigisse, ostendit Plutarchus, cū scribit, senatū nō leges Caii, sed Caium ipsum infirmare, ac tollere uoluisse. Caio enim duas colonias scribenti aduersatos esse, Liuio uero Druso collegæ eius duodecim promulganti, affuisse, atque illum ita pauperibus agros diuidenti, ut uectigal imponeret, ferre non potuisse, hunc uero uectigal illud etiam remittentem complexos esse. Post autem Caio ipso, quod, ut ait Cicero, agrarios con citaret, & Flacco triumuiris per optimates occisis, uariis artibus a diuitibus lex Tiberii primum elusa, post abrogata est. siquidē haud ita multo post, teste Appiano, est latum, ut quod le ge Tiberii prohibebatur, agros uendi liceret. qua ratione pauperum agri emptionibus in diuitum potestatem redire cœperunt. Inde Sp. Thorius tribunus pl. legem tulit, ne agri amplius diuiderentur, sed posseſsoribus in iis relictis uectigal pro iis penderet, eaq. pecunia populo diuideretur. neque ita multo post lege alia illud quoque uectigal est abrogatum. quod, meliores, diuersos quidem certe auctores fecutus Cicero in Bruto, lege Thoria factū scribit, cum ait, Sp. Thorium agrum publicum uitiosa, & inutili lege uectigali leuafse. cuius etiam legis alia fuisse

ca-

capita ex secundo libro Ciceronis de oratore perspicuum est, in quo ita scriptum extat: Cum in senatu ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore eius depasci agros publicos dicerent. Huius autem legis, aut certe alterius de eadem re per haec tempora latæ fragmémentum ex omni parte mutilatum, ex ueteri lapide descriptum, legitur in libro ueterum Romanarum inscriptionum. Inde L. Appuleius Saturninus, tribunus pl. Mario quintū consule adiuuante, legem, teste Appiano, tulit, ut quem agrum Marius consul in Gallia Cimbris pulsis ademptum in ditionem populi R. redigisset, is populo R. diuidetur. Dicitur etiam Sex. Titius in tribunatu legem agrariam post biennium tulisse, cui M. Antonius se consulem restituisse, inquit apud Ciceronem in secundo de oratore, his uerbis: Testimonium saepe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditionis ciuem, & turbulentum. explicauit in eo testimonio dicendo omnia cōsilia consulatus mei, quibus illi tribuno pl. pro rep. restituisse, quæque ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui. de lege autem agraria tulisse eum satis perspicue ostēdit Valerius libro octauo, cum ait, Sex. Titium, innocentem, agraria lege lata apud populū gratiosum, quia imaginem Saturnini domi habuerat, suffragiis concionis oppressum. hanc autem abrogatam ut putem, me ea uerba Ciceronis adducunt, quæ sunt apud eum in secundo de legibus: Quid religiosius, quam leges non iure rogatas tollere, ut Titiam decreto collegii? Eodemq. tempore L. Marcium Philippum legem agrariam Gracchanæ similem promulgasse in tribunatu idem ostendit in secundo de officiis, cum ait: In primis uidendū erit ei, qui remp. administrabit, ut suum quisque teneat, neque de bonis priuatorum publice diminutio fiat. perniciose enim Philippus in tribunatu, cum legem agrariam ferret, quam tam antiquari facile passus est, & in eo uehementer se moderatum præbuit; sed cum in agendo multa populariter, tum illud male: non esse in ciuitate duo millia hominum,

qui

qui rem haberent. capitalis omnino oratio est ad æquationem bonorum pertinens. qua peste quæ potest esse maior? Anno autem urbis D C L X I I , L. ipso Philippo , de quo diximus , consulatum gerente , M. Liuius Drusus tribunus pl. legem de coloniis in Italia deducēdis tulit, quæ iampridem decretæ , nondum tamen deductæ fuerant, qua lege, scriptum est apud Appianum , uehementer animos Italorum esse offensos , quòd se per eam uiderent agris orbatum iri, quos ut nunquam diuisos alii ui, alii furto possiderent , & proprios præterea, atque hereditarios amissuros . Druso autem domi, incerto auctore, interfecto , Liuias omnes leges decteto Philippi consulis , & auguris , uno uersiculo senatus esse sublatas traditum est a Cicerone in secundo de legibus . Post aliquot annos L. Sulla dictator legem tulit , ut agri eorum , quos ipse prescrispsisset . publici essent . inde in consulatu Ciceronis P. Seruilius Rullus legem promulgauit , ut qui agri, quæ loca , quæ ædificia , aliud ue quid , quod publicum populi R. factum esset L. Sulla , Q. Pompeo consulibus , id ueneretur . item ut omnia uenirent , de quibus uendendis s. c. facta erant M. Tullio , & Cn. Cornelio cos. et ea pecunia agri in Italia emerentur, in quos coloni a Xuiris de ducerentur . ut Campanus ager , & Stellas publicus populi R. diuideretur , Capuam coloni ascriberentur . quæ lex dissuadente consule Cicerone magno plebis est consensu repudiata . Triennio uero post lex a L. Flauio tribuno pl. est promulgata, de qua in hunc modum Cicero scripsit in primo epistolarum ad Atticum : Agraria lex a Flauio tribuno pl. uehementer agitabatur, auctore Pompeio . quæ nihil populare habebat præter auctorem. ex hac ego lege secunda concionis uoluntate omnia illa tollebam, quæ ad priuatorum incommodum pertinebant , liberabam agrum eum , qui P. Mucio , L. Calpurnio publicus fuisset . Syllanorum hominum possessiones confirmabam . Volaterranos , & Arretinos , quorum agrum Sulla publicarat , ne que diuiserat , in sua possessione retinebam . unam rationem non reiciebam , ut ager hac aduenticia pecunia eme retur ,

retur, quæ ex nouis uectigalibus per quinquennium recipetur. huic toti rationi agrariæ senatus aduersabatur, suspicans Pompeio nouam quandam potentiam quæri. Pompeius uero ad uoluntatem perferendæ legis incubuerat. ego autem magna cum agrariorum gratia confirmabam omnium priuatorum possessiones. is enim est noster exercitus, hominum, ut tute scis, locupletium. populo autem, Pompeioq. satis faciebam emptione. qua constituta diligenter, & sentinam urbis exhaustiri, & Italiæ solitudinem frequentari posse arbitrabar. sed hæc tota res interpellata bello refrixerat. Factum autem eodem anno s.c. ait Dio, ut Pompeii, & Metelli militibus agri diuide rentur, quorum ille e bello Mithridatico, hic ex Cretico reuerterat. Postero autem anno lex Iulia a C. Cæsare consule est lata, optima in primis, ut inquit Dio, & nulla ex parte reprehendenda. quippe qua ciuium R. turba, quæ prope in immensum creuerat, ac saepius iam seditionibus materiam præbuerat, ad laborem, & ad agriculturam traducebatur; solitudines autem, quæ tum erant per Italiam plurimæ, frequentabantur, ut iam non solum qui confessi erant stipendiis, sed & alii omnes satis uitius haberent, neque ciuitate quidquam in eorum sumptum ergante, nec locupletibus facturam facientibus. Etenim omnem agrum, qui publicus populi R. erat, excepto agro Campano (hunc enim ob præstantiam exemptum reip. relinquendum censuit) diuisit. reliquum nec in iuris dominis ademit, nec pretium arbitrio diuisorum constituit, sed emi eum a uolentibus iussit, ac tantum numerari pecuniae, quantum in proscriptionibus iudicaretur. magnam autem eius adesse copiam asserebat, partim ex præda, quam Pompeius inuexerat, partim ex tributis, & uectigalibus iam ante constitutis. Lege hac perlata addidit illud quoque, ut ager Campanus iis, qui ternos, plures liberos haberent, diuidetur. Quo de agro Suetonius breuiter ita scripsit: Campum Stellatæ consecratum, agrumq. Campanum, ad subsidia reip. uectigalem relictum, diuisit extra fortè uiginti millibus ciuiū, qui-
S bus

bus terni , plures ue liberi essent . Non omnem tamen Campanum agrum in consulatu Cæsar is , aut certe lege Cæsar is esse diuisum , non obscure mihi uidetur Cicero si gnificare in epistola ad Lentulum , cum ait de se ita : Quin etiam Marcellino , & Philippo cos. nonis Aprilibus , mihi est senatus assensus , ut de agro Campano idibus Maiis frequenti senatu referretur . non potui magis in arcem il lius cauſſæ inuadere , aut magis obliuisci temporum meo rum , & meminisse actionum . et paullo post addit : Pompeium ad se Vibullium misisse cum mandatis , ut integrū sibi de cauſſa Campana ad suum redditum reseruaret . et multo apertius Cœlius , cum scribit ad Ciceronem , Ser. Sulpicio , & M. Marcello cos. Illud addo , inquit , actiones C. Curionis de agro Campano . de quo negant Cæsarem laborare , sed Pompeium ualde uelle , ne uacuus aduenien ti Cæsari pateat . Agros etiam ab eodem dictatore , & post necem eius a M. Antonio consule , inde a triumuiris reip. et postremo ab Imp. Augusto diuisos , satis constat . cuius rei testimonia in tertium librum mihi putau i reii cienda , ubi de coloniis militaribus differam . Atque ex his quidem legibus satis , ut opinor , intelligi potest id , quod in lege agraria primum quæſitum diximus , ut ager definiretur , quem diuidi oporteret , siue de hostibus mo do captus , siue publicus populi R. esſet , siue a priuatis possessus , siue publico ære de priuatis emptus . Quæ res impulit Appianum , ut M. Brutum ueteranos milites ita post necem Cæsar is in Capitolio alloquentem fecerit , ut diceret , ciues Romanos quondam in agros esſe deductos , aut publicos , aut de hostibus captos , aut publica pecunia emptos , postremo autem ciuibus per uim ereptos diuidi esſe cœptos . Quanquam Cicero disputans in consulatu aduersus legem agrariam Rulli , negat a maioribus traditum , ut agri emerentur . sic enim inquit : Hic ego iam illud , quod expeditissimum fit , ne dispergo quidem Quiri tes , non esſe hanc nobis a maioribus reliqtam consuetudinem , ut emantur agri a priuatis , quo plebs publice deducatur . et addit : Antea , cum erat a tribuno pl. mentio legis

legis agrariæ facta, continuo qui agros publicos, aut qui possessiones inuidiosas tenebant, pertimescebant. Inde concludit, oportere definire, qui agri sint emendi. Libet, inquit, agros emi? primum quæro, quos agros? & quibus in locis? nolo suspensam, & incertam plebem R. obscura spe, & cæca expectatione pendere.

Alterum caput fuit legis agrariæ, quo præscribebatur, cui generi, & cui numero hominum agrorum assignatio constitueretur. cuius præcepti satis facilis, atque expedita ratio est. Nam, quod ad genus pertinet, satis constat, agros aut uniuerso populo uiritim diuisos, aut plebi Romanæ, aut patribus trium liberorum, aut militibus, iisq. uel peditibus, uel equitibus, uel ciuibus, uel Latini nomis sociis. unde scitum illud est apud Higinum, finitis ampliorum bellorū operibus, augendæ reip. cauſſa, illustres Romanos uiros urbes constituisse, quas aut uictoribus populi R. ciuibus, aut emeritis militibus assignarent. Ac plebis quidem deducēdæ cauſſam inopia, atque angustiæ rei familiaris attulerunt, ut agrorum aliquid darent iis, qui nihil possiderent. unde dixit Liuius: Et si belli pars cum Sidicinis restabat, tamen ut beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales rettulerunt. Videntur autem in diuidendo agro ordinem seruasse tribuum, nimirum ut ab urbanis exorsi ordine inde rusticæ persequerentur. quæ res locum Ciceroni dedit Rullum reprehendendi, qui se a Romilia tribu, id est a rusticis initium facturum esse dixerat. Quæsiui, inquit in cione, ex eo Kal. Ianuariis, quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus. respondit, a Romilia tribu se initium esse facturum. primum quæ est ista superbia, & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur; ante rusticis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri spes, & iucunditas ostenditur? Quod autem dixi, modo pedites, modo equites in agros esse deductos, Liuii testimonio adductus scripsi, qui in hunc modum loquitur de Thuriis: Tria millia peditum iere, trecenti equites. numerus exiguis pro co-

pia agri. et de Vibone: Quadragena iugera agri data in singulos pedites sunt , duplex equiti. et de Aquileia: Tria millia peditum , quibus data quinquagena iugera , centurionibus centena . centena quadragena equites acceperunt. mouit me præterea Pædianus, cuius hæc in cōmentario Pisonianæ uerba repperi: Placentiam , & Cremonam sex millia hominum sunt deducta, in quibus equites deducendi cauſa fuit, ut opponerentur Gallis, qui eā partem Italiae tenebant. Ex his autem, qui agri cupiditate tenebantur, ii nomina in coloniā dabant. testis est Liuius libro primo , cum scripsit: Plures inuenti, qui propter ubertatem agri in Crustuminiū nomina darent. et libro tertio : Iussi uomina dare , qui agrum accipere uellet. Quem ad morem respiciēs, credo, Virgilius dixit in quinto : Transcribūt urbi matres, populumq. uolentem. Sæpe etiam numerus eorum , qui deducendi essent , lege est præfinitus .. ne longius abeam, hoc ostendit Liuius, cū scribit: Senatus censuit coloniam Lauicos deducendam. coloni ab urbe mille , & quingenti missi bina iugera accepunt . et alio loco: Senatus Satricum coloniam duo millia ciuium R. deduci iussit . et alibi: Factum s. c. ut duo millia , & quingenti homines Cales scriberentur. Quod si aut plures, aut pauciores, quam lege præscriptū erat , nomina in coloniam essent professi, tum ad sortem cōfugiebant, ut ex omnibus educerentur sorte, qui, agro accepto, exirent. Hoc enim Dionysius , & Plutarchus in deductione Velitrarum obseruatū scribunt, iidemque, qui sorte educi essent a senatu exire coactos, adiiciunt. declarat Liuius , qui in alta re tradit , ex senatus decreto consulem colonorum numerum conscripsisse . Numerus autem colonorum pro agri amplitudine , in quem deducebantur, scriebatur. quo factum est, ut modo bina, modo tera, modo quatera millia, atque amplius scriberentur. Quo in genere Cicero Rullum quoque reprehendit, cum dixit: Tu non definias quot colonias , in quæ loca , quo numero colonorum deduci uelis? post autem de Capua loquens ait : Quinque millia colonorū Capuam scribi

bi iubet . ad hunc numerum quingenos sibi singuli sumēt . De emeritis autem militibus deducendis , in quibus etiā Italici erant , post dicemus .

Deinceps sequitur , ut , per quos hæc diuisio fieret , expōnamus . neque uero dubium est , quin per curatores agrarios , uel triumuiros , uel quinqueuiros , uel septemuiriros , uel decemuiriros , uel x xuiros . qui triumuiri , uel Xuiri , agris dandis , uel coloniæ deducendæ sunt dicti . Triumuirum frequens mentio est . meminit Liuius libro tertio , ubi de Antio loquitur : Triumuiros , inquit , agro dando creant , T. Quinctium , A. Virginium , P. Furium . et de Calibus : Tresuiros coloniæ deducendæ , agroq. diuidendo creauerunt K. Duilium , T. Quinctium , M. Fabium . Quinqueuirum , libro 111 : Ad militiam , inquit , quo patrator esset plebes , quinqueuiros Pomptino agro diuidēdo creauerunt . Septemuiriros lege sua creauit M. Antonius consul . unde illa sunt Ciceronis in eum : Sed hæc agrorum assignatio paullo ante L. Cæfaris sententia dissoluta est . huic enim assensi septemuirum acta sustulimus . Decemuiriros tum creatos prodidit Liuius , cum Samnitem , Apulumque , & Ligustinum , Gallicumq. agros s. c. diuisos scripsit , cuius rei ante mentionem fecimus . atque eosdem post etiam lege sua restituit Rullus . xxuiros Cæsar intulit in primo consulatu , cuim legem agrariam tulit . quod inter omnes video conuenire . Hi uero curatores modo per consulem , modo per prætorem urbanum sunt creati . per censulem , ut est apud Liuium , anno post v. c. D L I I I I . L. Cornelius consul , inquit , creauit triumuiros Narniensibus colonis supplendis . per prætorem urbanū , cum de Samnite Apuloq. agro est actum . Decreuerunt , inquit idem , patres , ut M. Iunius prætor urbanus , si ei uideretur , decemuiriros agro Samniti , Apuloque . quod eius publicum populi R. esset , metiendo , diuidendoq. crearet . et de Gallico : Decemuiriros agro dando creauit A. Atilius prætor urbanus . Quæ ratio Rullum etiam sine dubio mouit , ut decemuiriros lege sua creari iuberet ab eo , prætore , qui primus factus esset ; si is non posset , ab eo , qui

qui postremus. Creabantur autem comitiis tributis omnibus tribubus aduocatis. Quare Rullo uitio uertit Ciceron, quod decemuiri suos per xvi tribus sorte eductas crearet. Toties, inquit, legibus agrariis curatores constituti sunt triumuiiri, quinqueuiiri, decemuiri. quero a populari tribuno pl. ecquando nisi per xxxv tribus creati sint? Atque his quidem comitiis magistratum tantum, id est potestatem, ac iurisdictionem accipiebant, imperium uero, id est belli gerendi facultatem, curiatis. Quod enim imperio ornari soliti fuerint, docet Liuius, cum ad deducendos in agrum Thurinum colonos triumuiros, quibus in triennium imperium esset, creatos prodit. Curiatis autem comitiis eo fuisse affectos, cum uetus mandandi imperii consuetudo, tum Rullus ipse sua lege ostendit, qui Xuiros suos agrarios, per xvi tribus creatos curiata lege de imperio lata decorauit. imperio autem opus fuit, quod sub uexillo colonos, tanquam exercitum ducerent. Quin etiam ex eadem Rulli lege eosdem multis ministris fuisse ornatos apparet, quippe cum dicat Cicero, Rullum tulisse, ut Xuirii auspicii coloniarum deducendarum caufsa pullarios haberent eodem iure, quo habuerunt tresuiri lege Sempronia. deinde ornat, inquit, eos apparitoribus, scribis, librariis, praeconibus, architectis, mulis, tabernaculis, supellectili. ianitores ex equi loco ducentos in annos singulos stipatores corporis constituit. quae tamen ut noua in iis Cicero uidetur improbare.

Iam uero modus etiam iugerum agri singulis assignandorum in lege est præfinitus. cuius rei testimonio uerba sunt Liuii, qui de Satrico ait: Duo millia deducta, bina iugera, & semisses agri assignati. item alio loco: Anxur trecenti in coloniam missi. bina iugera agri acceperunt. & alibi: Coloniam Latinam in agrum Thurinum deduxerunt. tria millia peditum iere, ccc eqnites, numerus exiguis pro copia agri. dari potuere quadragena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore tertia pars agri dempta. quo postea, si uellent, nouos colonos ascribere

bere possent. uicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. non est opus pluribus. addo tantum, Ciceronem, qui ait, Seruiliū Rullū Campani agri iugera dena, campi Stellatis duodena singulis lege sua assignasse. Neque uero solum iugerum, sed limitum quoque ratio agraria lege est præscripta. Huius rei cum alia multa documento sunt, tum illud in primis, quod ager coloniarū, ut scriptum est apud Frontinum, diuisus, & assignatus dictus sit, idemq. duas conditiones habuisse feratur, unā, qua plerunque limitibus contineretur, alteram, qua per proximos possessionum rigores. Limitum uero multa genera erant, decumani, kardines, prorsi, transuersi. decumanus erat ab oriente in occidentem, a meridie in septentrionem Kardo, ab occidente ad orientem prorsi, a septentrione ad meridiem transuersi. et a situ regionum maritimi, & montani, qui ad mare, uel ad montes spectarent. præter hos erant limites actuarii, & linearii. actuarius erat, ut ait Higinus, qui primus actus erat ab eo quintus quisque, quem si numerares cum primo, erat sextus, quoniam quinque centurias sex limites clauderent. reliqui mediī limites linearii appellabantur in Italia subruncui. Per rigores autem, ut scribit Frontinus, duobus siebat modis, si in longitudinem esset delimitatus, per strigas appellabatur, si in latitudinem, per scamna. strigatum autem agrum definit Higinus, qui a septentrio-ne in longitudinem in meridianum decurrit, scamnatū, qui eodem modo ab occidente in orientem crescit. erant etiam alia genera multa, de quibus in libris de limitibus disputatur. uerum his nos hoc loco contenti erimus, ut illud demum doceamus, aliarum coloniarum agrum alia ratione esse diuisum, atque assignatum, prout in lege erat comprehensum. Celebrantur autem in hoc genere leges quædam, Sempronia, Mamilia, Cornelia, Iulia. quarum Semproniam Ti. Gracchus tulit, Mamiliam C. Mamilius is, qui propterea Limitanus uocatus est, tribunus pl. bello Iugurthino, ut proditum est a Sallustio. Cornelia, & Iulia a Sulla, & Cæsare dictatoribus latæ sunt. quibus

bus legem etiam Augusti imp. adiicere possumus. Vnde scriptum est apud Higinum hoc modo: Actuarii limites extra terminos n. & k. latitudinem habent pedum xii. per hos iter populo, sicut per viam publicam debetur. ita enim cautum est lege Sempronia, Cornelia, & Iulia. quidam ex his latiores sunt xii pedibus, ut ii, qui sunt per viam militarem acti. habent enim latitudinem viæ publicæ. lineares limites mensuræ tantum disternandæ causa sunt constituti, & si finitimi interueniunt, latitudinem secundum legem Mamiliam accipiunt. Fuit autem lex Mamilia, quæ in finibus agrorum quinque, aut sex pedum latitudinem præscriberet, quos, ut xii tabulis ante cautum fuerat, usucapi uetaret. cuius rei meminit Aggenus his uerbis: De fine lex Mamilia quinque, aut sex pedum latitudinem præscribit. quoniam hanc latitudinem, uel iter ad culturas accedens occupat, uel circumactus aratri, quod usu capi non potest. iter enim, non qua ad culturas peruenitur, capitur usu, sed id, quod in usu biennio fuit. Eadem lege singulos arbitros regendis finibus datos ostendit Cicero, cum ita loquitur in primo de legibus: Ex hac autem non rerum, sed uerborum discordia controuersia nata est de finibus, in qua, quoniam usucaptionem xii tabulae inter quinque pedes esse noluerunt, depasci ueterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non finemus, nec Mamilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus. Factum est autem saepè, ut noua lege, & nouis limitibus colonia deduceretur, saepè ut antiqua lege, & antiquis limitibus. antiquas autem leges uoco Semproniam, Corneliam, Iuliam, Augustanam, antiquos limites Gracchanos, Sullanos, Iulianos, Augusteos. Itaque Frontinus in libro de coloniis Aeserniam lege Iulia deductam ait, agrum limitibus Augusteis assignatum, Nuceriam lege Augustana, limitibus Iulianis, Velitras lege Sempronia, Sueffulam lege Sullana, Arretium, & Verulas limitibus Gracchanis. Termini autem Augustei, ut est in libro ueteris de limitibus, in locis montanis termini erant rotundi ea ratione, quod Augustus eos recentius,

fiuit, & ubi fuerunt lapides, alios constituit, & omnem terram suis temporibus iussit remensurari, ac ueteranis assignari. Cum ergo tanta in limitibus constituendis opera poneretur, caussa apparet, cur Rullus, ut obiicit Cicero, Xuiros suos agrarios finitoribus, atque architectis ornauerit, cur Liuius in triumuiros agrarios Placentinum agrum metantes impetum a Boiis factum esse prodiderit, et alio loco Xuiros Samniti agro metiendo, ac dividendo creatos scripserit. Ut autem magis hæc tota de limitibus quæstio illustretur, placet hoc loco uerba quadruplicata etiam legum, quas ante Augustum latas esse facile, nisi ueteri testimonio reuinctus, crediderim, recitare, ex quibus omnino, quæ limitum obseruatio esset, intelligatur. sunt autem lex Peducea, Alliena, & Flauia. quarum memoria extat in libro de limitibus agrorū, hoc modo: Kaput legis Peduceæ: Quæ colonia hac lege deducta, quod ue municipium, præfectura, forum, conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco terminus non extabit, in eo loco is, cuius is ager erit, terminum restituendum curato. utq. recte factum esse uelit, idq. magistratus, qui in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iure dicundo præterit, facito, ut fiat. Kaput legis Allienæ: Qui limites decumani hac lege deducti erunt, quæcumque fossæ in eo agro erunt, qui ager hac lege datus, assignatus erit, nequ' is eos limites decumanos ne obsepio, ne ue quid in eis immolitum, ne ue quid ibi positum habeto, ne ue eos arato, ne ue eas fos das obturato, ne ue quis sepito, quo minus aqua ire, fluerre possit. si quis aduersus ea quid fecerit, 1111 colonis, municipibus ue eius, in quorum agro id factum erit, dare damnas esto. Kaput legis Flauie: Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium, præfecturam, forum, conciliabulum constituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius coloniæ, municipii, fori, conciliabuli, præfecturæ erit, limites decumani ut fiant, curato. quique fines ita statuerit, si fines eorum sunt, dum ne extra agrum colo-

T nicum,

nicum , territorium fines ducat , quique termini hac lege statuti erunt , ne quis quem eorum eiicito ; ne ue com moueto , sciens dolo malo . si quis aduersus ea fecerit , is in terminos singulos , quos eiecerit , loco ue mouerit , sciens dolo malo x x v in publicum eorum , quorum intra fines is ager erit , dare damnas esto . deq. ea re curatoris , qui hac lege erit , iurisdictio , recuperatorumq. datio , addictio esto . cum curator hac lege non erit , tunc quicunque magistratus in ea colonia , municipio , præfectura , fo ro , conciliabulo iure dicundo præerit , eius magistratus de ea re iurisdictio , iudicisq. datio , addictio esto . inq' eam rem is , qui hac lege iudicium dixerit , testibus publi ce duntaxat in res singulas x denunciandi potestate in facito , ita ut e rep. fideq. sua videbitur . Et si is , unde ea pecunia petita erit , condemnatus erit , eam pecuniam ab eo , de ue bonis eius primo quoque die exigito . eiusq. pecuniæ quod receptum erit , partem dimidiā ei , cuius unius opera maxime is condemnatus erit , partem dimidiā in publicū redigito . quo ex loco terminus aberit , si quis in eum locum terminum restituere uoleat , sine sua fraude liceto facere , ne ue quid cui is ob eam rem hac lege damnas esto . Ac de legis quidem agrariæ capitibus hæc ha ctenus . nunc reliqua , quæ ad coloniarum deductionem pertinerent , persequamur .

Lege accepta , aut s. c. facto , curatores , qui ex lege , aut s. c. coloniæ deducendæ , agrisq. dandis erant creati , colonos , qui uel sponte nomina dederant , uel forte exierāt , in agros lege definitos , atque in coloniā sub uexillo , quasi exercitum aliquem deducebant . dux autem deductionis , credo , aliquis e curatoribus agrariis erat . Non sunt hæc dubia , cum certissimo multorum ueterum teneantur testimonio . Docet hoc non obscure Appianus libro i i , cum de coloniis loquens ait , multitudinem quondam in fanis , & lucis sub uno uexillo , & uno duce collocatam . ostendit Plutarchus , cum C. Graccho i i uiro coloniæ ad Carthaginem deducendam profecto portentum factū ait , quod uexillum laceratum sit . quin etiam ex eodem fonte

fonte illa Ciceronis in Antonium fluxerunt: Casilinum coloniam deduxisti , ut uexillum tolleres , & in Rullum : Nisi forte mauultis, relictis his rebus , atque hac luce reipublicæ in Sipontina siccitate , aut in Salpinorum pestilentia finibus Rullo duce collocari qua in oratione post etiā uexilli meminit , cum a Capua colonos aduersus Romam reductum iri prædictit , his uerbis : Tum illud uexillum Campanæ coloniæ uehementer huic imperio timendum Capua a Xuiris inferetur . tunc contra hauc Romam, cōmunem patriam omnium nostrum illa altera Roma quæretur . Signa autem cohortium in antiquis nummis , quibus coloniæ alicuius deductio significatur , impressa adhuc etiam cernere possumus .

Vbi uero colonos in agris , quò deducendi erant , collocarant , tum aratro urbem , & agrum circumscrivebant . de urbe testis est Varro , Dionysius , Plutarchus , alii ; de agro unus , quod sciam , Cicero . Varronis hæc in libro de lingua Latina quarto uerba sunt : Oppida , quæ prius erant circumducta aratro , ab orbe , & urbo urbes . & ideo coloniæ nostræ in litteris antiquis scribuntur urbes , quòd item conditæ , ut Roma . et ideo coloniæ , ut urbes conduntur , quòd intra pomcerium ponuntur . Romulum porro tauro , & uaccâ iunctis urbi condendæ locum circumarasse , ac designasse tradit Dionysius . quin etiam terminos Carthaginis coloniæ , quos C. Gracchus triumuir descriperat , alupis esse dissipatos refert Plutarchus . Nam de agro sic agit in Antonium Cicero : Casilinum coloniæ deduxisti , ut uexillum tolleres , & aratum circumduces . cuius quidem uomere portam Capuæ pæne perstrinxisti , ut florentis coloniæ territorium minueretur . Significat enim Antonium Casilini agrum ita dilatassem , ut eum usque ad Capuæ portam perduxerit , atque ea ratione Capanum ipsum territorium imminuerit . Ut autem signis militaribus , sic etiam aratro coloniæ deductionem in numeris ueteribus demonstrari , ita notum est , ut testimonium res non desideret .

Vrbe agroquæ , quo modo dixi , circumscripto , tum ue-

T 2 ro

ro eos agri diuisionem, ac suæ cuique partis assignationē opinor esse aggressos. unde agros coloniarum diuisos, & assignatos dici notauit Frontinus. Quod munus difficultimum, ac molestiæ sæpe plenissimum uidetur fuisse propter odium colonorum, in quod illi facile poterant assignationis eius cauſsa incurrere. Qua de re, quoniam difficile est plus intelligere, quām quantum uetera monumenta significant, nullum uerbum prorsus fecissem, nisi me grauiſſima ad id T. Liuii auctoritas adduxisset, qui de triumuiris Ardeæ coloniæ deducendæ ita scripsit: Trium uiri ad coloniam Ardeam deducendam creati Agrippa Menenius, T. Clælius Siculus, M. Aebutius Elua, qui per minime populare ministerium agro assignando sociis, quem populus Romanus suum iudicasset, cum plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, quòd nihil gratiæ cuiusquam dederant, uexationes ad populum, iam die dicta ab tribunis, coloni ascripti, remanendo in colonia uitauere.

Erit iam huius loci finis, si hæc, quæ dixi, omnia auspicio facta fuisse ostendero. Quod ut omnibus videatur, id satis magnum argumentum debet esse, quod scriptum est apud Ciceronem in Antonium: Negaui, inquit, in eā coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolmis, coloniam nouam iure deduci. Ne quid interea de pullariis repetam, qui cum agrariis curatoribus, ut supra docui, sint dati, certe nisi auspicioſū cauſsa non sunt dati. Huc autem eodem iuſtratio etiam coloniæ referenda est, cuius auctorem Ciceronem habemus in libris, quos de diuinatione reliquit, cum scripsit, in iuſtranda colonia ab eo, qui eam deduceret, bonis nominibus, qui eam deducerent, fuisse electos. Quocirca scriptum quoque apud Plutarchum legimus, C. Gracchum in Carthagine deducenda, extis aris impositis tempeſtate direptis, ac trans fines coloniæ latis ualde esse commotum. Qui mos si quis unde acceptus sit, roget, respondebo, me arbitrari a Romulo, a quo multa eiusmodi alia, ne dicam omnia, ad posteros permanarunt. ab eo enim Romam coloniam & auſpicato,

spicato, & iustificatione adhibita esse deductam diligenterissimus rerum Romanarum scriptor litteris prodidit Dionysius.

De iure coloniarum.

Cap. III.

Ex h a c disputatione iam omnes intelligere posse arbitror, id quod paucis haec tenus patuit, quid coloniae essent, qua de causa, a quibus, per quos, & quo modo deducuntur. nunc, si quis quam multa earum genera extiterint, & in qua inter se illae varietate fuerint constituta, exquirat, is si paullo diligentius sequentem disputationem attenderit, non multa, ut opinor, quae in tanta desideret antiquitate, habebit. Est enim mihi deinceps de iure coloniarum querendum. (si quidem non eadem coloniarum, ac municipiorum, ceterorumque Italiæ oppidorum iura fuisse comperio.) cuius ignorantie multos adhuc in maximos, & turpisimos errores video esse prolapsos. Primus igitur constituendum est, ius coloniarum duplex fuisse, unum earum, quae ciuium Romanorum, alterum illarum, quae Latinae coloniae dicerentur. Nota diuisio est, quippe quae sit Liuii clarissimis testata, & consignata monumentis, ueluti cum de Aquileia loquitur: Illud agitabat, inquit, ut colonia Aquileia deduceretur. nec satis constabat, utrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. postremo Latinam potius deducendam patres censuerunt. et alio loco: Salernum, Buxentumque. coloniae ciuium R. deductæ sunt. & post: Q. Aelius tribunus plebis tulit ad plebem, plebesque sciuit, ut Latinae coloniae duæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum deducerentur. & alibi: Bononia Latina deducta, Parma, & Mutina ciuium Romanorum. Hoc cognito, iam illud sequitur, ut queratur, quae potissimum eas inter se dissimilitudo seceruerit. Sunt, qui nostra memoria scriferint, Latinas esse, in quas homines ex Latio essent adscripti; alii, quae in Latium essent deductæ. quarum opinionum utraque ita

ita uacillat , & claudicat , ut nulla possit esse infirmior . quid est enim , cur ulla sententia delectemur , quæ aperte Liuiana auctoritate redarguatur ? an coloniæ Latinæ sunt , quò Latini adscripti sunt ? immo uero quò ciue Romani . siquidem Liuius senatum Romanum ad xii colonias Latinas , quæ bello Punico 11 defectionem spectabant , ita loquentem inducit : Meminerint , se Romanos , inde oriundos , inde in coloniam stirpis augendæ caufsa mis-
fos . an quæ in Latium sunt deductæ ? inimo uero , quæ quo cunque : quod Bononiæ , & Aquileiæ commemorato exē plo , quæ in Galliam , & Carnos sunt deductæ , facile com probatur . Vnde autem huius ignoratio iuris manauit ? unde , nisi ab ignorantie Latinitatis ? Etenim , si , quid inter ciuem Romanum , & Latinum interesset , cognouis-
sent , facile etiam , quid coloniæ ciuum Romanorum a Latinis different , intellexissent . Supra autem diximus , ius Latii esse , ut & suffragiorum potestatem , magistratu permittente , haberent , & , si in Latina ciuitate , aut Latii iure donata , magistratum gesissent , ciues Romani ut fierent . unde notum , ac iam tritum est illud Asconii , Stra bonem transpadanis ius dedisse , quod haberent ceteræ Latinæ coloniæ , id est , ut petendi magistratus gratia ciuitatem Romanam adipiscerentur . Ergo Latinæ coloniæ erant , quæ ius Latii , siue Latinitatis acceperant . Quoniam autem ius Latii iuri Quiritium , & Latinæ coloniæ ciuum Romanorum coloniis opponuntur , ob eam caufsam fit , ut probe concludi possit , si Latinæ coloniæ sint , quæ ius habent Latii , Romanas esse , quæ donatæ sunt iu re Quiritium . Qui autem ius habet Quiritium , is non plenam ciuitatem Romanam , sed partem tantum ciuitatis adeptus est . iure enim Quiritium quid aliud contine-
tur , nisi , ut alio libro docui , ius priuatæ libertatis , con-
nubiorum , patrium , ius legitimi dominii , ut hereditatis , mancipii , & nexus , usucaptionis , & reliquorum , itemq . ius testamentorum , & tutelarum ? Ergo Romanæ coloniæ fuerunt , quæ ius priuatum ciuum Romanorum habuerunt , quod his rebus est comprehensum . Hæc au-
tem

tem iura omnia coloniis Romanis concessa, Latinis interdicta, in ueteribus monumentis prescriptum animaduertere possumus. Nam & Boetius in expositione Topicorum dixit, deductione in Latinas colonias ciues Romanos mediani capitatis diminutionem cōsecutos esse, & Romanam ciuitatem amisisse, hoc est, ut idem interpretatur, neque connubii, neque testamenti, neque mancipii, aut nexus, aut patriæ potestatis ius, quod erat proprium ciuium Romanorum, habuisse. et Vlpianus in Institutionibus scriptum reliquit, Libertinos Latinos neque testamenti faciendi, neque connubii, neque patriæ potestatis, neque tutelæ recipienda ius habuisse. Neque uero aliud sensisse Liuum puto, cum Antium coloniam missam, atque Antiatibus, si ipsi ascribi uellent, ciuitatem datam ait, & cum Veliternos colonos ueteres ciues Romanos appellauit, quam eis coloniis ius esse Quiritium impertitum. Nam quid Tullianum testimonium profaram? qui aliquot colonias hoc iure fuisse præditas non obscure in oratione pro Cæcina ostendit, cum dixit, L. Sullam dictatore, cum de ciuitate Volaterranis adimenda ferret, ita tulisse, ut non sustulerit eorum nexa, & hereditates, sed eo iure reliquisse, quo essent Ariminenses, quos neminem ignorare, XII coloniarum fuisse, & ac ciuibus Romanis hereditates capere potuisse. Erant ergo, ut eundem locum diutius urgeam, coloniæ ciuium Romanorum ciuitatis Romanae iure donatae illæ quidem, uerum non optimo. neque enim iura publica ciuitatis habebant, sed priuata tantum. Quare qui eò ascripti coloni erant, nomine quidem erant ciues Romani, re uero coloni. testem postulatis? non longe abiero. præsto est Liuis, qui libro XXXIIII scribit, Puteolos, Salernum, & Buxentum ciuium R. colonias ascripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id se pro ciuibus ferrent, senatum iudicasse, non esse eos ciues Romanos; & alio loco narrat, Ferentinates nouum ius tentasse, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent, id est, ut ego quidem existimo, ius Quiritium adipi-

adipiscerentur. Neque enim probabile, atque ulla ex parte consentaneum ratio si uideatur, Latinos in coloniam Romanam deductos plenū ius ciuitatis assequi uoluisse, cum satis constet, ciues Romanos eò profectos id amississe. Quoniam autem illud nouum, & ante inusitatum ius uocat Liuius, facile, quid ante iu more, ac instituto possum fuit, intelligere possumus.

Quòd si coloniæ ciuum R. partem tantum habuerunt ciuitatis, non integrum ciuitatem; profecto dubitandum non est, quin Latinæ omnis expertes fuerint ciuitatis. Id quod cum ipsa suadet ratio, tum exempla vetera non obscure demonstrant. An enim, si Latini coloni ciues essent Romani, Cicero pro Balbo dixisset, T. Matrinium Sporetinum ex colonia Latina ciuitate esse donatum? et in Bruto, Q. Fulium Nobiliorem, cum triumuir coloniā deduceret, Q. Ennium ciuitate donasse? et in or. pro Cæcina, ciues R. si in colonias Latinas proficiscerentur, Romanam ciuitatem amississe? et pro domo, qui ciues R. in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non potuisse Latinos, qui non erant auctores facti, nomenq. dederant? quid opus est pluribus? lex Appuleia, quam idem ille in Balbi defensione commemorat, satis ostendit, nullas omnino colonias optimo iure ciuitatis R. fuisse affectas. cur enim Saturninus ille Appuleius in tribunatu tulisset, ut C. Marius in singulas colonias ternos ciues R. facere posset, si coloniis ciuitas ante patuisset? Si ergo coloniæ omnes aut ius Quiritium tantum habuerunt, aut ius Latii, profecto nec census, nec tributorum, nec stipendiorum, nec suffragiorum, nec magistratuum ius idem, quod ciues Romani, adeptæ sunt. De censu testimonium res non postulat. siquidem in quaque colonia colonici censores fuerunt, a quibus, ut infra ostendam, ex coloniæ instituto census peragebatur. Tributum tamen eos peperdisse, & milites ad bellum ex formula misisse, non est dubium. Hoc enim xii coloniarum exemplo confirmatur, quæ bello Punico secundo negauerunt esse, unde milites, & pecuniam darent; et xviii aliarum, ex quibus, ut inquit

quit Liuius, cum quæreretur, ecquid milites paratos haberent, responderunt, & milites paratos ex formula esse, et, si pluribus opus esset, plures daturas, & quidquid aliud imperaret, uelletq. populus R. enixe facturas. ad id sibi neque opes deesse, auimum etiam superesse. Adde quòd **xii** coloniis, quæ imperium abnuerant, eodem bello aliquot post annis ex s. c. imperatum est, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo R. ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summae numerum peditum daret, & equites centenos uicenos. si qua eum numerum equitum explere non posset, pro equite uno tres pedites liceret dare. pedites, equitesq. quām locupletissimi legerentur, mitterenturq. ubi extra Italiam supplemento opus esset. si quæ ex iis recuarent, retineri eius coloniæ magistratus, legatosq. mandatum. neque, si postularent, senatum dari, priusquam imperata fecissent. stipendium præterea iis coloniis **iii** millia æris, asses singulos imperatum, ut quotannis exigatur. Habuisse tamen aliquot colonias militiæ uacationem, Liuii testimonio est cognitum, cuius hæc sunt uerba: Diis rite placatis delectum consules habebant acrius, intentiusque, quām prioribus annis quisquā meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu, & minus iuuentutis erat, undesciberent milites. Itaque colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam uacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam, ut quoquisque iure uacationem haberet, ad senatum deferret. ea die hi populi ad senatum uenerunt Ostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & a supero mari Senensis. cum uacationes suas quisque recitaret, nullius, cum in Italia hostis esset, præter Antiatem, Ostiensemq. uacatio obseruata est. earumq. coloniarum iuniores iure iurando adacti, supra triginta dies non pernoctatueros se extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Prætereo, quòd bello Antiochino, cum eadem maritimæ coloniæ, eodem teste Liui,

cogerentur in classem , tribunos pl. appellarunt , a quibus ad senatum reiectis , senatus decreuit , uacationem rei naualis non esse. Quin etiam colonias immunitatis aliis alias maiores habuisse , indicat Cicero in Verrem , cum ait : Quæ colonia est in Italia tā bono iure , quæ per hos annos tam commoda uacatione usa sit omnium rerū , quam Mamertina ciuitas per triennum ? De iure autem suffragiorum ferendorum , aut magistratum Romæ pectorum , quoniam in hoc uetera prope muta sunt monumenta , facile adducor , ut credam , nullum colonis ullis ante legem Iuliam patuisse , nisi , quo modo Latini id , ut supra diximus , per magistratum domi gestum adepti sunt.

De republica coloniarum . Cap. IIII .

VT RVM igitur hactenus ad iura coloniarum aperienda est satis? aliis fortasse , mihi nequaquam . neque enim de earum republica , & ciuitatis ratione aliquid dictum est , in quo maxime coloniarum ius est uersatum . Explicemus igitur , quoad possumus , hanc etiam quæstionem , aut certe vias quasdam eius tractandæ optimis ingenii demostremus . Omnis coloniarum respublica in legibus , & legum curatoribus , meo iudicio , fuit posita . leges uel a populo R. acceperunt , uel ipsæ sibi per senatum , aut populum condiderunt ; legum curatores aut magistratus , aut sacerdotes fuerunt , humanarum illi , hi diuinarum . Leges autem suas quæque colonia habuit præcipuas , a Romanis quidem legibus separatas , sed tamen a Romanis triumviris datas . ut enim legati a senatu decreti provincias ordinabant , iisq. leges , ac iura præscribebant , sic curatores coloniarum coloniis . Huius autem antiquitatis multi sunt testes , sed maxime Gellius , qui scripsit , colonias omnes iura , institutaq. non sui arbitrii , sed populi R. habuisse ; & Cicero , qui de Puteolis , quò deducere coloniam Rullus statuerat , dixit : Puteolos , qui nunc sunt

sunt in potestate sua , suo iure , libertateq. utuntur , totos nouo populo , atque aduenticiis copiis occupabunt . et Liuius , qui scriptum reliquit , Veliternos , & Circeien ses colonos repetisse captiuos suos a Romanis , ut in eos legibus suis animaduerterent . Nam quid Flaccum memorem , omnium disertissime ita loquentem ? Territoria inter ciuitates , id est inter municipia , colonias , ac præfecturas alia fluminibus finiuntur , alia summis montium iugis , ac diuergiis aquarum , alia etiam lapidibus positis præsignibus , alia inter binas colonias limitibus perpetuis diriguntur . de quibus territoriis si quando quæstio mouetur , respiciuntur leges ciuibus datæ , id est coloniis , municipiis , ac præfecturis . Item : Ergo fit , ut plura territoria confusa unam faciem limitationis accipient . aliquibus uero autores diuisionis reliquerunt aliquid agri eis , quibus abstulerunt , quatenus haberent iurisdictionem , aliquos intra muros cohibuerunt . itaque leges datae coloniis , municipiisq. intuendæ erunt . Fuisse quoque præter hæc alias leges ab ipsis coloniis latae , argumento illud est , quod in coloniis consilium erat & senatus & populi . Senatores autem in coloniis , ut etiam in municipiis , decuriones uocabantur . quod docet Cicero , cum ita loquitur in Sextiana de Capua colonia deducta , cum ante esset præfectura : Qua de cauſa & tum conuentus ille Capuæ , qui , propter salutem illius urbis consulatu conseruatam meo , me unum patronum adoptauit , huic apud me P. Sextio maximas gratias egit , & hoc tempore iidem homines , nomine commutato , coloni , decurionesque beneficium P. Sextii testimonio declarant . recita quæſo , quid decreuerint Capuæ decuriones . Significat autem , qui conuentus Capuæ , cum præfectura erat , dicebatur , eundem decuriones post deductam a Cæſare consule coloniam , esse appellatum . Hinc Suetonius in Augusto , Corpus , inquit , decuriones in municipiorum , & coloniarum a Nola Bouillas usque deportarunt . et in eodem libro : Quæ de magistratibus urbicis decuriones colonici in suam quisque coloniam ferrent . et in multis ueteri-

bus lapidum monumentis adduc inuenimus. D E C.
C O L. quod ualet, Decurio coloniæ. Ceterum Pomponius decuriones dictos existimauit, quod initio cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deduce-
rentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. Num-
erus uero decurionum nescio an in omnibus coloniis idē
fuerit centum quidem eos certe fuisse in colonia Capua,
Cicero in secunda agraria prodidit. Denique ut in sena-
tore Romano, sic in decurione colonico legendo censum
esse obseruatum, qui fuerit centum millium, satis aperte
ex libro primo epistolarum Plinii perspicitur, cum ait:
Esse autem tibi centum millium censum, satis indicat,
quod apud nos decurio es. igitur ut te non decurione so-
lum, uerum etiam equite R. perfruamur, offero tibi ad
implendas equestres facultates ccc millia nummum.
Magistratus coloniarum præcipios fuisse inuenio duum-
uiros, censores, ædiles, & quæstores. Duuumiratus ma-
gistratus erat prope consulatui, aut præturæ compar. un-
de scite illud in agrariis Cicero de Capua colonia dixit:
Cum in ceteris coloniis duuumiri appellantur, Capuae se
prætores appellari uolebant. et Pomponius de albo scri-
bendo: In albo lex præponi iubet, qui maximo honore in
municipio functus est, ut qui duuumiratum gescit. Item
alibi: Is, qui non sit decurio, duuumiratu, uel aliis ho-
noribus fungi nō potest. Atque hos quidem esse opinor,
qui etiam duuumiri iure dicundo appellabantur, quorum
crebram adhuc in ueteribus lapidibus extare memoriam
animaduertere licet, hac scriptura breui: IIIVIR. I. D.
Inueni tamen etiam IIIUIRUM COLONIÆ Auximatis, &
IIIUIRUM COLONIÆ Signinæ in exemplis his ueterum in-
scriptionum ad me delatis.

IIIVIR. IN COL. AVXIM. BIS.

Item.

L. VOLVMNIO L. F. POMP. IVLIANO SEVERO
IIIIVIRO COL. SIG. PATRONO COLONIAE SVAE
SENATVS, POPVLVSQ VE SIGNINVS.

Censores censum in coloniis egerunt, perinde atque Ro-
mani

mani censores Romæ. id quod testimonio cognoscitur
 Liuii ita scribentis in libris de bello Annibal: Decretū
 est, ut census in xi i coloniis, quæ imperium abnuerant,
 ageretur ex formula ab Romanis censoribus data. dari
 autem placuit eandē, quam populo R. deferriq. Romam
 ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu
 abierat. Itaque Nero, & Salinator Romani censores ea-
 rum coloniarum, quod nunquam ante factum erat, defe-
 rentibus coloniarum censoribus censum receperunt, ut
 quantum numero militum, quantum pecunia ualerent,
 in publicis tabulis monumenta extarent. quibus ex uer-
 bis apparet etiam, quid in censu coloniarum agendo a cē-
 soribus colonicis obseruatum sit. Inuenio etiam in anti-
 quis marmoribus mentionem A E D I L . C O L O N . P V T E O-
 L A N O R V M . Illud præterea non prætereundum, quod
 ad omnes coloniarum magistratus pertinet, etiam in co-
 lonia magistratus prætexta usos esse, quod scriptum est
 in oratione L. Valerii tribuni pl. apud Liuum libro x x x-
 i i i i . Sacerdotes porro, ut augures, & pontifices in co-
 loniis cooptatos, indicat Cicero in secunda agraria, ubi
 de Capua loquitur. Huc, inquit, isti decemuiri cum nu-
 merum colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum de-
 curiones, decem augures, sex pontifices constituerint,
 quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fo-
 reputatis? An uero certus numerus sacerdotum fuerit,
 an pro coloniæ magnitudine uariauerit, ut etiam magi-
 stratu, parum habeo explicati, quid aut tradam, aut sen-
 tiam. Præter hos magistratus fuerunt etiam patroni co-
 loniarum. Hos Romulus in remp. induxit. ut enim ciues
 patricios plebeiorum tutores constituit, sic colonis, ac
 sociis populi R. quos uellent, ex ciuibus R. sibi patronos
 diligendi, copiam fecit, quorum ope in ciuitate uteren-
 tur, siquid esset, quod sua interesset, ac Romæ curandū
 esset. Horum patronorum tum Dionysium in Romulo ui-
 deo meminisse, tum Ciceronem in oratione pro Sylla, cū
 ait: Primum omnis Pompeianorum, colonorumq. dissen-
 fio delata ad patronos est, cum iam inueterasset, ac mul-
 tos

tos annos esset exagitata, deinde ita a patronis res cognita est, ut nulla in re a ceterorum sententiis Sylla diffenserit. et in Philippicis, cum inquit, Antonium uexasse Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent. et Suetonium in Augusto, cum ait, Bononies antiquitus in Antoniorum clientela fuisse. In lapidibus autem ueteribus adeo crebra patronorum coloniae mentione est, ut nihil possit esse celebrius.

De coloniis ante bellum Italicum deductis. Cap. v.

QYAE de coloniis, & iure, & rep. earum ex ueterum annalium memoria repetere, aut ipse coniectura, iudicio ue complecti potui, ea fere sunt, quæ supra scripsi. reliquum est, ut earum nomina litteris mandem, ac quo quæque anno, & qua lege, quo iure, quoque loco deducta sit, explicem. ne quid a me, quod ad antiquum Italiam statum pertinet, prætermissum esse videatur. Initium autem ducam a Romulo, ac singulas deinceps usque ad bellum Italicum persequar. Romulus rex, coloniarum deducendarum auctor, sex, quod in monumentis rerum ab eo gestarum notatum uidemus, colonias condidit, CAENINAM, ANTEMNAS, CRVSTVMERIVM, MEDULLIAM, CAMERIAM, & FIDENAS. quarum reliquæ in Sabinis, Medullia, & Cameria in Latio fuerunt. Cæninam, & Antemnas Aborigines, pulsis inde Siculis, tenuerant. in singulas trecenti homines missi, cum ipsæ ciuitates tertiam agri partem obtulissent. Crustumerium, Cameria, & Fidenæ Albanorum coloniae fuerunt. ex quibus Crustumerium post, cum regnante Tarquinio Prisco ad Latinos defecisset, armis in potestatem redactum, colonos iterum Romanos accepit. Cameria uero, cum regnante Romulo colonos suos partim interfecisset, alios eiecisset, dimidiam agri partem amisit. Hæc fere Dionysius, qui idem multas alias colonias a Romulo deductas, cum se multæ ciuitates initio a Medullia factæ eius potestati permisissent, scri-

scribit. Liuius tamen Fidenarum tantum meminit, quas Plutarchus idibus Aprilis deductas, duobus millibus & quingentis eo missis, litteris cōsignauit. anno inde ccc-xxvi colonorum numerus additus, teste Liuius, agerq. iis bello interemperiorum est assignatus, qui post biennū a Fidenatibus sunt occisi. Deinde OSTIA in ore Tiberis ab Anco Marcio condita, eademq. colonia est deducta, ut Liuius in primis, ac Dionysius memoria prodiderunt.

SIGNIAM & CIRCEIOS in Volscis deduxit rex Superbus, illam casu, hanc consilio. Cum enim bello Volscis illato, ac Suesla Pometia capta, in Sabinos profectus præsidium in Volscis reliquisset, idq. per hiemem in agro Signino castra in oppidi modum communisset, Signiae oppido originem dedit. Circeios autem consulto colonos misit, quod id oppidum & agro Pomptino, omnium, qui in Latio sunt, maximo, & mari, quod attingebat, esset oportuniissimum. Atque ita quidem Dionysius. Nam Liuius, Signiam, Circeiosq. colonos missos, præsidia urbi futura terra, mariq. tantum scripsit. quin etiam idem Ap. Claudio, P. Seruilio cos.an. cclix, Signiam suppleto numero colonorum iterum deductam prodidit; Circeios L. Lucretio, Ser. Sulpicio cos. anno cclx Diodorus.

Anno autem eo, de quo dixi, ccliix Ecetras in Volscis item deductas significauit Dionysius, cum scripsit, Auruncos postulasse a senatu, ut agro, quem Romani ademerant Volscis Ecetranis, atque in eum colonos deduxerant, qui præsidio gentis essent, decederent, alioquin se armis eos moturos. Anno ccliix, A. Virginio, T. Veturio cos. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus.

VELITRAS coloni ab urbe missi, colonia deducta. sic Liuius: neque uero aliter, nisi quod aliquanto diligentius, Dionysius: n̄ Valerium dictatorem triumphasse, ac dimisso exercitu in agrum Volscis ademptum colonos mississe, lectis pauperibus, qui agrum hostilem custodirent, & seditionem urbem leuarent. biennio post cum per silentia uis decimam partem ciuium reliquisset, Veliternos uastitatem coloniae questos colonos a Romanis po-

postulasse . itaque triumuiros creatos , qui nouos colo-
nos deducerent . plerisque pestilentia metu ire recusanti
bus , forte ductos , qui irent , eosdemq. ire compulsos esse .
atque hoc idem in Coriolano quoque apud Plutarchum
est scriptum . Hanc autem coloniam ciuium Romanorum
deductam , significat Liuius libro **xiiii** , cum ait , In Veli-
ternos ueteres ciues R. quod cum Latinis rebellassent , a-
cerbe sauitum . Anno **cclxi** , T. Geganio , P. Minucio
consulibus Norbam in montes deductam , ut arx esset in
Pomptino , Liuius ; ut seditio sedaretur , Dionysius pro-
didit . Anno **cclxxxvi** , Ti. Aemilio , Q. Fabio consu-
libus , Fabius rettulit , T. Quinctii ductu , & auspicio agri
capti priore anno aliquantum a Volscis esse . Antiu pro-
pinquam , oportunam , maritimam urbem coloniam de-
duci posse . ita sine querelis possessorum plebem in agros
ituram , ciuitatem in concordia fore . ea sententia acce-
pta . triumuiros agro dando creant T. Quinctium , A. Vir-
ginium , P. Furium . iussi nomina dare , qui agrum acci-
pere uellent . Fecit statim , ut fit , fastidium copia , adeoq.
pauci nomina dedere , ut ad explendum numerum colo-
ni Volsci adderentur . post autem anno **ccccxv** , L. Fu-
rio , C. Mænio cos. subactis , qui defecerant , Antiatibus ,
Antium noua colonia missa cum eo , ut Antiatibus per-
mitteretur , si & ipsi ascribi coloni uellent . et ciuitas , te-
ste Liui , data . M. uero Fabio , Postumio Aebutio consu-
libus , anno **ccccxiiii** , s. c. factum est , ut quoniam ci-
uitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos es-
set , coloni eò præsidii causa aduersus Volscos scriberen-
tur . Hoc palam relatum in tabulas , ut plebem , tribu-
nosq. fallerent , iudicij rescindendi consiliū initum . con-
fenserant autem , ut multo maiore parte colonorum Ru-
tulorum , quam Romanorum scripta , nec ager ullus diui-
deretur nisi is , qui interceptus infami iudicio erat , nec ul-
li protinus Romano ibi , quam omnibus Rutulis diuisus es-
set , gleba ulla agri assignaretur . sic ager ad Ardeates re-
diit . triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati
Agrippa Menenius , T. Clælius Siculus , M. Aebutius El-
ua ,

ua, qui coloni ascripti in colonia remanserunt. Deinde anno **CCCXXXVII**, L. Sergio Fidenate, M. Papirio, C. Seruilio tribunis militum consulari potestate, oportune captis ex Aquis **LAVICIS**, senatus, priusquam ab tribus plebis agrariae seditiones, mentione illata de agro Lauicano diuidendo, fierent, censuit frequens, coloniam Lauicos deducendam. coloni ab urbe mille, & quingenti missi bina iugera acceperunt. Anno etiam **CCCLX**, L. Lucretio, Ser. Sulpicio consulibus Liuium uideo **VITELLIAE** coloniae meminisse, nec tamen, quando deducta fuerit, aperire: sic enim tantum inquit: Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Aequi expugnant. nec tamen de ea dubitandum est, siquidem ita de eadem scribit in Vitellio Suetonius: Vitellia ab Ianiculo usque ad mare, colonia eiusdem nominis, quam gentili copia Vitellii aduersus Aequicolas tutandam olim depoposcissent. Anno uero **CCCLXVIII** cu[m] haud procul seditione res esset, ecce tibi, ut inquit Liuinus, eius leniendae causa, postulante nullo, largitor uoluntarius repente senatus factus, **SATRICVM** coloniam duo millia ciuium R. deduci iussit, bina iugera, & semisses agri assignati. Triennio uero interiecto, L. Valerio, A. Manlio, & collegis tribunis militum consulari potestate, Sutrium in Etruria colonos missos, mihi Velleii auctoritate est persuasum, quippe qui eam coloniam septem post Romam captam annos notat. Diodorus tamen anno post Romanam captam Sutrinæ coloniae meminit, ut Liuinus post Punico bello. eo certe anno, & Liuini, & Velleii testimonio certum est, Nepet in Etruria esse deductam. siquidem Liuinus ait, quo ad Veltinam militiam paratior plebes esset, triumuiros Nepet coloniae deducendæ creatos. Anno **CCCLXXVII**, L. Aemilio, Ser. Sulpicio tribunis mil. consulari potestate, inuenio apud eundem **SETIAM**, ipsis querentibus penuriam hominum, nouos colonos esse ascriptos. itaque anno **CCCCXIII**, Priuernates Norbam, & Setiam finitimas colonias esse depopulatos. Velleius tamen Setiam post annum, quam Sutrium, deductam scribit. Anno in-

de c^DXIX Ti. Veturio , Sp. Postumio consulibus , etsi belli pars , ut ait Liu ius , cum Sidicinis restabat , tamen ut beneficio præuenirent desiderium plebis , de colonia deducenda C A L E S rettulerunt . factōq. s. c. ut duo millia quingenti homines eò scriberentur , tres uiros coloniæ deducendæ , agroq. diuidendo creauerunt K. Duiliūm , T. Quinctiūm , M. Fabiūm . Cales Ausonūm fuit . eius itē hoc anno deductæ meminit Velleius . post quinquennium uero L. Aemilio , C. Plautio cos. AN X V R trecenti in coloniam missi bina iugera agri acceperunt . In sequenti ue ro anno Fregellas (Sidicinorum is ager , deinde Volscorum fuerat) colonia deducta . Vtriusque cum Paterculo auctor est Linius . Anno inde c c c c x x x i x , C. Sulpicio , M. Pœtelio cos. cum Lucerini in Apulia ad interne cionem esſent cæſi , eò ira proceſſit , ut , cum de coloniis mittendis t u c e r i a m consuleretur senatus , multi de lenda m censerent . præter odium , quod execrabile in bis captos esſet , longinquitas quoque abhorre re a relegan dis tam procul ab doino ciuibus inter tam iufestas gētes cogebat . uicit tamen ſententia , ut mitterentur coloni . duo millia , & quingenti missi . meminit huius non Liu ius ſolum , cuius hæc uerba ſunt , ſed Polybius quoque , Diodorus , & Paterculus . Poſtero anno s u e ſſa , & p o n t i a e coloniæ ſunt deductæ . Sueſſa Auruncorum fuerat . Volſci Pontias iuſſam ſitam in conſpectu littoris ſui in coluerunt . Ita quidem Liu ius . num uero aliter Velleius ? etiam . nam Sueſſam Auruncam triennio poſt deductam ait , quam Luceria . Addit præterea eodem anno s a t i c v l a m in Samnio eſſe deductam , de cuius deductione apud Liu ium ſcriptum nihil inuenio . cum tamen idem ille poſt libro x x v i i Saticulanorum colonorum memine rit . ex Festinis porro commentariis appetet , Saticulam deductam eſſe a triumuitis M. Valerio Coruo , Iunio Scæua , P. Fuluio Longo ex s. c. K. Ianuariis , L. Papirio Cursore , C. Iunio iterum consulibus . Iisdem autem con ſulibus , ut ait Liu ius , i n t e r a m n a m , & c a s s i n u m ut dederentur coloniæ , s. c. factum eſt . ſed triumui ros

ros creauere , ac misere colonorum quattuor millia inse-
quentes consules M. Valerius, P. Decius . Interamnæ idē
post etiam meminit L. Postumio, M. Atilio cos. cum ait:
Samnites Interamnam coloniam, quæ uia Latina est, oc-
cupare conati sunt. Diuersus tamen est ab eo in hoc quo-
que Velleius , quòd Interamnam biennio post deductam
ait, quām Saticulam . Anno ccccl, L. Genucio , Ser.
Cornelio cos. s ORAM, atque ALBAM coloniæ deductæ.
Albam in Aequos sex millia colonorum scripta, Sora agri
Volsci fuerat , sed possederant Samnites . eò quattuor
millia hominum missa . Hunc quidem in modum Liuius .
Paterculus autem has tantum decénio post Interamnam
deductas notat . Post quadriennium, M. Fuluio, T. Man-
lio cos. NEQVINVM in Vmbris in ditionem populi
Romani uenit . colonia eò aduersus Vmbros missa , a flu-
mine Narnia est appellata . Post autem anno D L I I I I , P.
Villio , L. Cornelio cos. Narniensium legatis querenti-
bus ad numerum sibi colonos non esse , immisitos quos-
dam non sui generis pro colonis se gerere , earum rerum
caussa triumuiros creare L. Cornelius consul iussus . crea-
ti P. & Sex. Aelii Pæti , & C. Cornelius Lentulus , teste Li-
uio . qui idem anno cccclv a consulibus L. Cornelio ,
Cn. Fuluio CARSEOLO S in agrum Aequicolarum colo-
nos missos scribit , cum tamen sui , ut puto , oblitus , ita
in anni ccccli rebus exponendis scripsisset : Nuntia-
tum a Marsis agrum ui teneri , in quem Carseoli colonia
deducta erat . Anno inde CDLVII, Ap. Claudio II, L.
Volumnio II consulibus , cum de præsidio regionis depo-
pulatæ a Samnitibus agitaretur , placuit , ut duæ coloniæ
circa Vescinum , & Falernum agrum deducerentur , una
ad ostium Liris fluuii , quæ MINTVRNAE appellata , alte-
ra in saltu Vescino Falernum contingente agrum , ubi Sy-
nope dicitur Græca urbs fuisse , s INVESSA deinde ab co-
lonis appellata . tribunis plebis negotium datum est , ut
plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in
ea loca coloniis deducendis creare . Nec qui nomina da-
rent , facile inueniebantur , quia in stationem se prope-

X 2 per-

perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur. Hæc Liuius, qui idem post bello Punico secundo narrando Sinucessam Romanam coloniam Samniti oppositâ scribit. Velleius autem aliquanto secus, Fabio quintum, Decio Mure quartum utroque colonos esse deductos. Quadriennio interiecto **V E N V S I A M** in Apulia colonia missa est, teste Patrculo. Itaque Liuius anno **D L I I I**, P. Galba, C. Cotta cos. triumuiros creatos scribit ad splendum Venusinis numerum colonorum, quod bello Annibalî attenuata vires eius coloniæ essent, C. Terentium Varronem, T. Quintium Flamininum, P. Cornelium, Cn. F. Scipionem. Anno **c c c l x x I** C. Fabricio, Q. Aemilio cos. **S E N A** in agrum de Gallis Senonibus captum deducta. quantum ex uerbis Polybii & epito mæ **x I** Liuii suspicari licet. Fabio autem Dorsone, Claudio Canina cos. qui fuit annus ab v. c. **C D L X X X**, cos-sa, & **P A E S T V M** coloni ascripti teste eadem epitoma cū Patrculo. Pæstum, quæ & Posidonia Lucanorum, Cosfa Tuscorum fuit, utraque ad mare. post autem anno **D L V I I** L. Furio, M. Claudio cos. Cossanis postulantibus, ut sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi, dum ne quis in eo numero esset, qui post L. Cornelium, & Ti. Sempronium cos. hostis fuisset. Plutarchus Nar-niam, & Cossam a T. Quintio Flaminino ante consulatum deductas scribit. Inde quinquennio post P. Sempronio, Ap. Claudio cos. **A R I M I N V M** in Gallia, & **B E N E-V E N T V M** in Samnio deductas inuenio apud Velleium, et Eutropium, & Liuium, & Polybium: de quo illud memorabile narrat Festus, Beneuentum, cum colonia deduceretur, appellari cœptum esse melioris ominis caussa, cum eam urbem Græci incolentes ante Maleuentum appellarent. unde notum illud est apud Plinium: Hirpinorum coloniam Beneuentum auspicatius mutato nomine, quæ quondam appellata Maleuentum. Inde **H A D R I A M** in Picenum coloni missi, ut scriptum legimus in epitoma **x I**, credo anno postquam Picentes deuicti sunt, M. Atilio, L. Iulio consulibus. Hadriam Yomano flumine hume-

humectatam tradit Silius, eandem in mediterraneis non longe a Matrino amne collocat Strabo. Ab hac nomen inuenisse mare Adriaticum putat P. Victor in Hadriano, cum id ab Adria potius Venetorum ductum constantior fama sit. Deinde FIRVM, & CASTRVM NOVVM coloni ascripti initio Punici belli, ut ait Velleius, quod anno CDLXXXIX est initum Ap. Claudio, M. Fulvio cos. Castrī certe memoria extat etiam in epitoma Liuianorum XI. Firmum Picentum, Castrum Tuscorum fuit, utrumque maritimum. Quocirca Liuius libro XXXVI inter colonos maritos Ostiam, Fregenas, Castrum nouum, & Pyrgos numerauit. Postero anno AESERNIAM, in Samnitibus deductam apud Liuum libro XVI, & Velleium primo inuenio. eodemq. Velleio teste post annū XVII, AESVLVM, & ALSIVM, colonos esse deductos uideo. Alsium Etruscorum est ad mare. Aesulum nescio an idem sit, atque Asculum Picētum, de quo Plinius. Post biennū uero FREGENAS ad mare Tyrrhenum deductas, & in sequenti anno Torquato, & Sempronio cos. in Sallentinis BRUNDISIVM, narrat Velleius. neque aliter est in epito ma XIX. Cicero natalem diem Brundisinæ coloniæ Nonnas Sextilis fuisse in epistolis ad Atticum scriptum reliquit. Triennio uero interiecto SPOLETIVM in Umbria est deducta, & post biennium VALENTIAM Velleio teste. Spoletium Latinam coloniam fuisse ostendit Cicero in defensione Balbi, cum ait, T. Matrinium Spoletinum ex colonia Latina a C. Mario ciuitate donatum. anno inde DXXXV, P. Cornelio, Ti. Sempronio cos. CREMONA in Insubribus, PLACENTIA in Boiis deducta. Cremonā tradit Tacitus libro XIX propugnaculum aduersus Gallos trans Padum agentes, si qua alia uis per alpes irrueret, constitutam. de Placentia ita scriptum inuenio in commentario Pediani: In annalibus eorum, qui bellum Punicum secundum scripsierunt, tradi uideo Placentiam coloniam deductam pridie Kal. Ian. Ti. Sempronio, & P. Cornelio consulibus, primo anno eius belli. sex millia hominum noui coloni deducti sunt. in quibus equites deduci

cendi fuit causa, ut opponerentur Gallis, qui eam partem Italiam tenebant. deduxerunt triumviri P. Cornelius Afina, P. Papirius Mafo, Cn. Pompeius, alias Cn. Cornelius Scipio. eamque coloniam LIII deductam esse minimus. deducta est autem Latina. Neque uero fecus est in epitoma XX, Placentiam, & Cremonam in agro de Gallis capto deductas, itemque apud Polybium lib. IIII. utrasque autem uelut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus opposita alio loco refert Liuius. Inde uero anno DLXIIII, L. Cornelio, C. Lælio cos. decreuit senatus, uti C. Lælius, si ei uideretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ Placentiæ, & Cremonæ diuiderentur, & ut L. Aurunculeis prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos. creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappus. consul in supplementum Cremonæ, & Placentiæ colonos scripsit. Quoniam autem Placentiam LIII coloniam fuisse deductam prodit Asconius, placet hoc loco, quæ ex tam multis coloniis per bellum Punicum floruerint, quæque iacuerint, recitare. Liuum enim tantum quadraginta commemorare inuenio, triginta quidem libro XXVII, alias uero in aliis. Triginta, inquit, tum coloniæ populi R. erant. ex his duodecim, cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus, esse unde milites, pecuniamque darent. ex fuere Ardea, Nepet, Sutrium, Circeii, Alba, Carneoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. reliquæ XVIII se ad quidquid opus esset præsto futuras responderunt, Signini, Norbani, Saticulani, Brunisini, Fregellani, Lucerini, Venusini, Hadriani, Firmanni, Ariminenses, & ab altero mari Pontiani, Paestani, Cosani, mediterranei Beneuentani, Aesernini, Spoletni, Placentini, Cremonenses. libro autem XXVII, colonos maritimos, qui sacrosanctam uacationem habere dicebantur, ad senatum ait uenisse, Ostiensem, Alfensem, Antiatem, Anxuratem, Minturnensem, Sinueffanum, & a supero mari Senensem, & libro XXXVI, colonis maritimis uacationem rei naualis negatam, quæ erant Ostia

Ostia, Fregenæ, Castrum nouum, Pyrgi, Antium, Tarracina, Minturnæ, Sinuessa. ex quo apparet prætermis-
fas ab eo Cassinum, Aesulum, & Valentiam, haud scio
an quia Annibal is partium essent. nam reliquas, Cæni-
nam, Antemnas, Crustumerium, Medulliam, Fidenas;
Cameriam, Ecetras, Velitras, Lauicos, Satricum, & Vi-
telliam aut afflictas crediderim, aut certe non admodum
magnis tum fuisse opibus præditas. in his autem illud est
obseruatione dignum, Pyrgos coloniam nominari, cuius
deductio ignoretur. quas autem hoc loco **xii** colonias
imperium ait abnuisse, eas alio loco Latinas colonias
uocat. Anno inde **D L I I I I**, L. Cornelio, P. Villio cos.
Castrorum portorium, inquit Liuius, quo in loco nunc
oppidum est, censores frumentum locarunt, colonosq. eo
trecentos (is numerus a senatu finitus erat) ascripferunt.
Post biennium uero, C. Cornelio, Q. Minucio cos. C. Aci-
lius tribunus pl. tulit, ut quinque coloniæ in oram mariti-
mam deducerentur, duæ ad ostium fluminis **V V L T V R N I**,
L I T E R N I Q. una ad **P V T E O L O S**, una ad castrum **S A -**
L E R N I, his **B V X E N T V M** adiectum. tricenæ familiæ in
singulas colonias iubebantur mitti, iis deducendis trium
uiri **ii**, qui per triennium magistratum haberent, creati
M. Seruilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sem-
pronius Longus. Triennio uero interie&t;, P. Scipione,
Ti. Longo cos. coloniæ sunt deductæ, Puteolos, Vultur-
num, Liternum, trecenti homines in singulas, item Saler-
num, Buxentumq. omnes ciuium R. deduxere triumuiri
Ti. Sempronius Longus, qui consul erat, M. Seruilius,
Q. Minucius Thermus. Ager diuisus est, qui Campano-
rum fuerat, coloniam ciuium R. deduxere triumuiri
D. Iunius Brutus, M. Baebius Tamphilus, M. Heluius. iis-
demq. cos. **T E M P S A M**, & **C R O T O N E M** ciuium R. colo-
niæ deductæ sunt. Tépsanus ager de Bruttis captus erat.
Bruttii Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant.
triumuiri C. Octavius, L. Aemilius Paullus, C. Pla-
tarius Crotonem, Tempsam L. Cornelius Merula, C. Salo-
nius

nius * deduxerunt. anno uero D L X I I I , Sp. Po
 stumio, Q. Marcio cos. triumuiiri ad colonos scribendos
 Sipontum supero mari , Buxentum infero, desertas colo-
 nias, ab T. Mænio prætore urbano creati sunt L. Scribo-
 nius Libo , M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus . Ante ue-
 ro triennium,in consulatu L.Cornelii, & Q.Minucii. Q.
 Aelius Tubero tribunus plebis tulerat ad plebē, plebesq.
 sciuerat, ut Latinæ duæ coloniæ , una in Bruttios , altera
 in Thurinum agrum deducerentur . his deducendis triū-
 uiiri creati , quibus in triennium imperium esset, in Brut-
 tios Q. Næuius , M. Minucius Rufus , M. Furius Crassipes , in Thurinum agrum A. Manlius , Q. Aelius, cuius le-
 ge deducebatur, L. Apustius . ea bina comitia prætor ur-
 banus Cn. Domitius in Capitolio habuit . Itaque inse-
 quenti anno coloniam Latinam in agrum T H V R I N V M
 deduxerunt . tria millia peditum iere , ccc equites . nu-
 merus exiguis pro copia agri . dari potuere quadragena
 iugera in singulos pedites , sexagena in equites . Apustio
 auctore tertia pars agri dempta : quo postea , si uellent,
 nouos colonos ascribere possent . uicena iugera pedites ,
 quadragena equites acceperunt . postero uero V I B O N E M
 coloni ascripti ex s. c. plebeiq. scito . mille septingenti
 pedites ierunt , trecenti equites . triumuiiri deduxerunt
 Q. Næuius , M. Minucius , M. Furius Crassipes . quina
 dena iugera agri data in singulos pedites sunt , duplex e-
 quitibus . Bruttiorum proxime fuerat ager . Bruttii cepe-
 rant de Græcis . Strabo Hipponem a Locrensis bus condi-
 tum, atque Bruttis a Romanis ademptum Vibonem Va-
 lentiam nominatum prodit . An. D L X I I I , C. Lælius cos.
 cum ex Gallia Romam redisset , ut nouæ coloniæ duæ in
 agrum , qui Boiorum fuissest , deducerentur , & rettulit ,
 & auctore eo patres censuerunt . Itaque postero anno an-
 te diem IIII Kal. Ian. BONONIAM Latinam coloniam ex
 s. c. L. Valerius Flaccus , M. Atilius Serranus , L. Vale-
 riuss Tappus IIII uiiri deduxerunt . tria millia hominum
 sunt deducta . equitibus septuagena iugera , ceteris colo-
 nis quiuquagena sunt data . ager captus de Gallis Boiis
 fuerat .

fuerat. Galli Tuscos expulerant. confirmat hoc extremū Plinius , qui Bononiam Felsinam uocitatem tradit , cum princeps Etruriæ esset. Anno D L X I X , P. Claudio, L. Por cí cos. coloniæ duæ P O T E N T I A , siue P O L L E N T I A in Pi cenū, P I S A V R V M in Gallicum agrū deductæ sunt. sena iu gera in singulos data: diuiserunt agrū, coloniasq. deduxerunt iudicem triumuiri Q. Fabius Labeo, M. & Q. Fulvius Flaccus, & Nobilior. ut prodidit cum Patrculo Liuius. Anno uero D L X X I I , M. Claudio, Q. Fabio cos. cum agi taretur , ut colonia Aquileia deduceretur, nec satis con staret, utrum Latinam , an ciuium Romanorum deduci placeret, postremo Latinam potius coloniam deducen dam patres censuerunt. triumuiri creati sunt P. Scipio Nasica , C. Flaminius , L. Manlius Acidinus . postero an no deducta est in agro , qui fuerat Gallorum transalpino rum. tria millia peditum , quinquagena iugera , centu riones centena , centena quadragena equites acceperūt . Sed eccc in manibus patria M U T I N A , itemq. P A R M A . Hæ eodem anno , quo Aquileia Latina decreta est , ciuiū R. coloniæ sunt deductæ. bina millia hominum in agrum, qui proxime Boiorum , ante Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ , quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumuiri M. Aemilius Lepidus , T. Aebutius Carus , L. Quinctius Crispinus . meminit post Mutinæ Cicero in Philippicis , ad laudem inquiens : Quid interest , utrum hanc urbem Antonius oppugnet , an huius urbis propu gnaculum, coloniamq. populi R. præsidii caufsa constitu tam? Quo fit , ut in hoc erratum esse Polybii putem , qui Mutinam coloniā initio alterius Punici belli commemo rat . eodem anno S A T V R N I A in agrum Caletranum est deducta . deduxerunt triumuiri Q. Fabius Labeo , C. Afranius Stellio , Ti. Sempronius Gracchus . Iugera in sin gula dena data . Ptolemaeus Saturniam coloniam inter mediterraneas Tuscorum resert . Anno D L X X I I , P. Cor nelio , M. Baebio cos. G R A V I S C A S colonia in agrum Etruscum de Tarquinienibus quondam captum est mis sa . quina iugera agri acceperunt. triumuiri deduxerunt

Y   C. Cal-

C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Hæc quidem Liuius. cum quo dissentit Paterculus, cui Grauicas eodem anno, quo Aquileiam, deductas placet. Postero anno PISANIS agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu auctæ. trium viiri, teste Liuio, creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popillii Lænates. meminit eius & Ptolemæus. Post triennium autem LVCAM colonia duo millia ciuium R. sunt deducta. triumuiri deduxerunt P. Aelius, L. Aegilius, Cn. Sicinius. quinquagena & singula iugera, & semisses agri in singulos data sunt. De Liguribus captus is ager erat. Etruscorum ante, quam Ligurum fuerat. Ita quidem Liuius. Nam Velleius quadriennio post Aquileiam hanc deductam scribit. quo ex eodem Cn. Cornelio, M. Fulvio Nobiliore cos. anno D XC IIII, AVXIMVM in Picenum colonos esse missos cognoscitur. eodemq. temporum interuallo RHVDIAS in Messapieis deductas significare uidetur Cicero, cum scribit in Bruto, Q. Fulium, Nobiliorem, cum triumuir coloniam deduceret, Q. Ennium (fuit ille Rhudinus) ciuitate donasse. Fulvius autem consulatum anno urbis sexcentesimo gescit. inde C. Cassio Longino, & C. Sextio Caluino cos. anno D CXXIX FABRATERIA in Latio, Velleio auctore, est deducta. Postero autem, quo Q. Metellus, & T. Flamininus consules fuerunt, multas colonias a C. Sempronio Graccho tribuno pl. deductas accepimus. si quidem ita in epitomis Liuianae historiæ scriptum extat: C. Gracchus tribunus pl. continuato in alterum anno tribunatu, legibus agrariis latis effecit, ut complures coloniæ in Italia deducerentur, & una in solo dirutæ Carthaginis. quo idem triumuir creatus coloniam deduit. Inuenio autem in Plutarchi, & Appiani historiis, Gracchum in secundo tribunatu de duabus tantum coloniis deducendis Capua, & Tarento tulisse. M. autem Liuum Drusum Gracchi collegam ex s. c. legem de duodecim coloniarum deductione, & tribus millibus in singulas ascribendis pertulisse. Capuam tamen non esse deductam satis aperte indicat Ciceron,

ro , cum in agrariis ait, Gracchos Campanum agrum attingere non esse ausos . Ergo si uel Gracchi , uel Drusii legem multæ in Italia coloniæ deductæ sunt , profecto ex eo numero illæ fuerunt , quas post annum , quam Fabrateria , deductas narrat Velleius , SCYLACIVM , MINERVIVM , TARENTVM , NEPTVNIA M , & DERTHONAM , de qua tam idem ambigi ait . Sunt qui coniecturam fecuti in hūc numerum Nolam etiam , Ariciam , & Lauinium referant , quarum post Marsico bello , & ciuili Sullano mentio in epitomis usurpatur hoc modo : Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Postumio prætore uenit . item : Marcius Antium , Ariciam , Lauinium colonias deuastauit . non omnes autem XII esse deductas , cum alia indicant , tum uero id , quod est apud Appianum de M. Druso huius M. Drusii filio , legem eum de coloniis in Italia deducendis tulisse , quæ iampridem decretæ , non dum tamen deductæ fuerant . quam legem post s. c. sublatam diximus . Ultimæ autem ex iis , de quibus ante bellum Italicum deductis aliquid accepimus , fuit EPO R AEDIA , C. Mario VI , & L. Flacco cos . Velleio teste , deductæ , ut esset præsidio aduersus Salassos , auctore Strabone , tumultuantes . neque post hanc ullam ferme aliam , nisi militarem , coloniam deductam esse , eidem placet : quas militares in tertium librum reiecumus . Atque de coloniis quidem haec tenus expositum fit .

De municipiis . Cap. vi .

SEQUITVR altera quæstio de municipiis , nobilis illa quidem in primis , & cognitione dignissima , uerum tam multis tenebris uel uetus tatis , uel inscitiae occultata , ut nos uix uetera eius indagandæ uestigia in tanta siue rerū , siue temporum , siue monumentorum quasi caligine uidemus . Sed ingredienti , quid susciperem , fuit uidendum , nunc , quome incerta plerunque & fallax aura coniecturæ prouexerit , uela danda sunt . Municipia autem in eo præcipue a coloniis diuersa fuisse reperio , quod , ut tradi-

Y 2 tum

tum est apud Gellium, coloniae ex ciuitate Romana quasi propagarentur, municipia in ciuitatem extrinsecus vocarentur. Etenim, quod in primo libro de iure ciuium Romanorum docuimus, ciuitas aut singulis, aut uniuersis alicuius oppidi incolis impertita est: uniuersis autem ita, si aut Romam commigrarent, aut in patria sua, id est in municipio remanerent, quoru[m] primi, & secundi ciues Romani, tertii proprio municipum nomine sunt signati. atque ille quidem a Romulo traditus, ut dixi, mos post saepissime est usurpatus. Hanc uero consuetudinem populus Romanus post urbem a Gallis captam in remp. induxit. siquidem primi municipes fuisse feruntur Cærites, quos ob custodita bello Gallico Romana sacra ciuitatis Romanæ honore affectos accepimus. Municipes autem ex eo nominarunt, quod ius adepti essent cum populo Romano munera capiendi. Quocirca præclare Vlpianus municipes proprie dictos prodidit, qui in ciuitatem Romanam accepti, munierum participes fierent. egregie etiam Paullus; qui municipes appellatos, quod munera ciuilia caperent, dixit. Munera uero illi nihil aliud, quam ciuilium officiorum iura vocarunt. Itaque municipes possumus dicere homines iuris ciuium Romanorum participes, & municipium oppidum iure ciuium Romanorum donatum. quod, credo, alio nomine oppidum ciuium Romanorum vocauit Plinius, cum in Hispania citiore esse dixit colonias xii, oppida ciuium R. xiiii, Latinorum veterum xvii, et post: in ora coloniam Barcinonem, oppida ciuium R. Betulonem, & Illuronem. Municipi porro constituendi multo expeditior, atque procluor ratio fuit, quam coloniae deducenda. quippe cum ad largiendam ciuitatem satis senatus consulto fuerit, & plebiscito, id est, ut ex auctoritate senatus de ea ferretur ad populum. unde illa sunt apud Liuum de Priuernatibus: ex auctoritate patrum latum ad populum, ut Priuernatibus ciuitas daretur, et de Campanis equitibus, latum ad populum, ut ciues Romani essent. Ciuitatis tamen communicandæ arbitrium penes populū ita fuisse, ut

ut etiam sine patrum auctoritate, cui liberet, ciuitatem dare posset, nescio an apertius ab aliquo tradi poscit, quānū a Liuio traditum est alio loco, cum ait, de Formianis, Fundanisq. municipibus C. Valerium Tappum tribu num plebis promulgasse, ut iis suffragii latio esset. ei rogationi quattuor tribunos plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, cum intercederent, edoctos, populi esse, non senatus ius, suffragiumque, quibus uellet, impertiri, destitisse incepto. Quare forsitan aliquis, an uero, rogatione de ciuitate perlata, confecta res erat? non equidem arbitror. Etenim, si ciuitas cum suffragio data esset, præterea ut a censoribus in certam ex xxxv tribubus conferrentur, requirebatur. Quæ quia ipsa per se satis aperta res est, uno mihi tantum confirmanda uidetur exemplo. Eo anno, inquit Liuius, census actus, no uiq. ciues censi, tribus propter eos additæ Mæcia, & Sca ptia. censores addiderunt Q. Publilius Philo, Sp. Postumius. Hi uero Lanuuini, Aricini, Nomentani, & Pedani fuerunt, quos ciues bello Latino populus R. ascuerat. An uero hoc perpetuum ius censorium fuerit, nt addubitem, uerba illa Liuii faciunt, cum ait, rogationem esse perlata, ut Fundani in Aemilia tribu ferrent. atque in hac tribu tum primum ex Valerio plebiscito a censoribus T. Quinctio, M. Claudio censos esse. Hac enim lege tribus expressa est, in qua noui ciues suffragium ferrent, nō arbitrio censorū permitta. ex quo intelligi potest, ius, ac beneficium ciuitatis, totum a populo Romano esse profectum. Atque hi quidem propriæ municipes dicuntur fuisse, qui ciuitatis Romanæ compotes erant facti.

Dc iure municipiorum. Cap. vii.

V T A V T E M coloniarum duo genera fuisse comperimus, item municipiorum. quam diuisionem nō aliunde, quām a iuris dissimilitudine uideo emanasse. quandoquidem non eodem omnia municipia iure donata sunt. Etenim quanquam omnibus municipibus ciuitas est tributa, tamen

men quia ciuitatis, ut diximus, munera, siue iura diuersa fuerunt, nec omnes municipes eodem modo omnia obtinuerunt, uarietas iuris dissimilitudinem quandam pepererit ciuitatis necesse est. Quae autem haec iuris diuersitas fuit? nempe, quod alii ius tantum legionis, alii praeter legio nem reliqua omnia iura sunt consecuti. Quam differetiam antiquos rerum Romanarum scriptores his uerbis uideo expressisse, ut illis sine suffragio, his cum suffragio ciuitatem communicatam dicant. suffragium enim pro optimo iure ciuitatis acceperunt. nempe, quia nec suffragium est sine tribu, & qui suffragii ius habet, ferre magistratus etiam habet. Primum autem municipum genus his mihi uerbis prope depinxisse uidetur Gellius, cum dixit, municipes esse ciues R. ex municipiis suo iure, & legibus suis utentes, muneras tantum cum populo R. honorarii participes, a quo munere capessendo appellatos uideri, nullis aliis necessitatibus, neque ulla populi R. lege astrictos, cum nunquam populus eorum fundus factus esset. primos autem municipes sine suffragii iure Cærites esse factos; concessumq. illis, ut ciuitatis Romanæ honorem quidem caperent, sed negotiis tamen, atque oneribus uacarent pro sacris bello Gallico receptis, custoditisq. hinc tabulas Cærites appellatas uersa uice, in quas censores referri iubebant, quos notæ caussa suffragiis priuarent. Quibus ex uerbis perspicuum est, hoc genus municipiorum neque ius Quiritium habuisse, neque alias populi R. leges obseruasse, quod in his sit, nulla populi R. eos fuisse lege astrictos, cum populus eorum nunquam fundus factus esset. siquidem fundi populi erant, qui ius Quiritium asciuerant. caruisse autem eosdem suffragio, & negotiis, atque oneribus ciuilibus uacasse, ex eo cognoscitur, quod item scriptum est, muneras eos honorarii tantum cum populo R. fuisse participes, id est, tantum honoris caussa in Romanam ciuitatem uenisse. unde illud est Liuianum; Campanis equitibus, quia cum Latinis rebellare noluissent, honoris caussa ciuitatem sine suffragio datam. honorem autem hoc loco non magistratu-

uocant. neque enim qui suffragii non sunt compotes honorum esse participes possunt, sed quendam dignitatis gradum, quòd & ciues Romani dicerentur, & in legione tanquam ciues Romani non in auxiliis, ut socii militarent. Quod extremum quanquam est a Gellio prætermis sum, habet tamen aliorum ueterum satis graue testimoniū. hinc enim extiterunt illa iam trita Festi: Municipes erant, qui ex aliis ciuitatibus Romam uenissent, quibus non licebat magistratum capere, sed tantum honoris partem. at Seruius filius aiebat initio fuisse, qui ea conditione ciues Romani fuissent, ut rempublicam semper separatim a populo R. haberent, Cumanos uidelicet, Acerranos, Atellanos, qui æque ciues R. erant, & in legione merebant, sed dignitates non capiebant. Municipium id genus hominum dicitur, qui cum Romam uenissent, nec ciues R. essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum una cum ciuibus Romanis, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo, sicuti fuerunt quondam Fundani, Formiani, Cumani, Accerrani, Lanuini, Tusculani, qui post aliquot annos ciues R. effecti sunt. Patefactus est igitur locus, ut non difficile sit, uidere, unum, ut dixi, genus fuisse municipium, qui ciues R. essent ea conditione, ut nec suffragium ferrent, nec magistratus caperent, sed munus tantum honorarium obirent, id est, honoris caussa in legione stipendia facerent, ut ciues, non ut socii, in auxiliis. et quod de Cæritibus Strabo dixit, nomine, non re ciues Romani essent. qui iidem quòd suo iure uterentur, & magistratum Romæ neque alteri suffragio suo dare, neque ipsi alieno cōsequi possent, propterea dicuntur, rempublicam a Romana separatam habuisse. Alterum autem genus municipum fuit eorum, quibus cum suffragii latrone ciuitas est data. quod intellexit item Festus, cum ad ea, quæ recitauimus, addidit, altero modo municipum dici, cum id genus hominum definitur, quorum ciuitas uniuersa in ciuitatem Romanam uenerunt, ut Aricini, Cærites Anagnini. his enim uerbis eos notatos esse
ar-

arbitror, qui in ciuitatem cum suffragii iure essent recepiti, ut Tusculanos, Aticinos, Lanuinios. ex quibus municipiis, antiquissimis etiam temporibus, honores Romæ amplissimos cepisse Coruncanios, Iuuentios, Catones, Murenas, Voconios, Scantinios accepimus. Ut autem quibus suffragium non dabatur, suæ leges permittebantur, sic qui suffragio ornabantur, legibus suis spoliabantur, Romanis uero obstringebantur. cuius rei nos inter alios uidetur admonere Liuius, cum ait: Hernicorum tribus populis Aletrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam ciuitatem, suæ leges redditæ. et post: Tentationem aiebant esse Aequi, ut terrore incusio belli, Romanos se fieri paterentur, quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse, cum quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint, quibus legendi, quod mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Quanquam quid dico Liuum? non ne aperte idem ostendit Cicero in desensione Balbi, inquiens, cum sociis, & Latinis lege Iulia ciuitas data est, magnam contentionem Heracliensium, & Neapolitanorum fuisse, cum magna pars in iis ciuitatibus iuris sui libertatem ciuitati anteferret. Qua ex re iudicari potest, si illi populi leges suas Romanæ ciuitati ante tulerunt, eos accipienda ciuitate legum, ac iuris sui detrimentum fecisse. Vnde illud etiam priscis est litteris consignatum, Latinos usque ad legem Iuliam, id est ciuitatem acceptam, ius quoddam sponfaliorum usurpare; nempe, quia municipes facti, ciuitatis R. in quam ascripti essent, iura sequi essent coacti. Habant ergo iura omnia municipes hi, quæ ciues Romani, iure domicilii excepto. domicilium autem curiæ, curias sacra, & iura curiarum sunt consecuta. neque iniuria. nam si curiæ tantum fuerunt in urbe, profecto qui extra urbem habitarunt, curiarum expertes fuerunt. ut in libro etiam de iure ciuium R. primo est dictum. Si autem curiis uacarunt, profecto ne sacra quidem habuerunt curiarum, sed municipalia. quæ tanta uidentur confecta, & culta esse religione, ut ea, ne si Romæ quidem, quod pro

pro arbitrio poterant, sedem, ac domicilium collocas-
sent, propterea deserere possent. Itaque Festus probe,
& docte, municipalia sacra definiuit, quæ ab initio habue-
runt ante ciuitatem Romanam acceptam, quæ obserua-
re eos uoluerunt pontifices, & eo more facere, quo ad-
suissent antiquitus. Neque uero sacris tantum curialibus
caruerunt, sed iure quoque suffragii curiatis comitiis fe-
rendi uacarunt, quam diu in municipio, non Romæ do-
micitium habuerunt. Commodissima tamen horum fuit
conditio, ac fortuna municipum. nimirum, quod duas
prope habuerint patrias, unam naturæ, alteram iuris. ex
quo illa nota sunt Ciceronis in Legibus: Ego omnibus,
inquit, municipibus duas esse censeo patrias, unam na-
turæ, alteram iuris. ut ille Cato cum esset Tusculi natus,
in populi R. ciuitatem suscepimus est. ita cum ortu Tuscu-
lanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patri-
am, alteram iuris. Item: Auus quidem noster Cicero in
municipio Arpinati restitit M. Gratidio serenti legem ta-
bellariam. quæ cum res esset ad se delata, Scaurus con-
sul, utinam, inquit, M. Cicero isto animo, atque uirtute
in summa rep. nobiscum uersari, quam in municipali ma-
luisses. Quod autem patriam unam iuris eos habuisse ait,
nimirum ciuitatem Romanam intelligit, cuius eos iura,
& priuata, & publica usurpasse perspicuum est. primum
enim legum de libertate beneficio sunt usi. quod ostendit
idem, cum de Gauio Compsano, municipie a Verre præ-
tore cæso, ita exclamauit: Cædebatur in foro Messanæ ci-
uis Romanus. o nomen dulce libertatis, o ius eximium
nostræ ciuitatis, o leges Porciæ, legesq. Semproniaz. de-
inde etiam connubiorum Romanorum iura sunt assecuti.
id quod ex eo perspici potest, & quod sponsaliorum ra-
tio apud Latinos, ut diximus, ciuitate accepta, sit com-
mutata, & quod multi ciues Romani, iidemq. nobilissimi
municipum filias in matrimonio habuerint. Quod si
hæc duo, ut appetet, iura possederunt, quis dubitet, quin
reliquas etiam iuris Quiritium partes sint adepti, patriæ
potestatis, hereditatum, mancipiorum, usucaptionum,

Z testa-

testamentorum, & tutelarum? Nam de publico iure nullus prope relinquitur controversia locus. Neque enim quenquam dubitaturum esse opinor, quin, si tribunum habuerint, censeri etiam in ea potuerint. Quod me, cum ratio impellit, ut credam, tum etiam Liuui auctoritas, qui scripsit, Formianos, & Fundanos in tribum Aemiliam coniectos in ea a censoribus Romanis Romæ eo anno esse censos. Quod si sunt censi, ad id certe sunt censi, ut cognita ex censu pecuniarum, & iuniorum multitudine, in utroque officii genere reip. satisfacerent. Nam suffragii ferendi, ac magistratus petendi Romæ adeo certum ius municipes habuerunt, ut iidem & in municipio, & in urbe magistratus interdum gesserint. quod non obscure declarat Suetonius, cum de Octauis Veliternis municipibus differens ait, proauum Augusti tribunum militum Punico bello fuisse, auum contentum municipalibus magisteriis, patrem Romæ præturam gessisse. quid autem dico Suetonium? Cicero T. Annium Milonem Lanuuii dictatorem suisse ait, tum cum Romæ consulatum petebat. & M. Cælium, qui Romæ ædilis curulis, & prætor fuit, summa omnia absentem Puteolis esse adeptum; et alio loco, se Marcum filium in Arpinati municipio ædilem creari uoluisse ad constitendum municipium inquit, cum ambo Romæ consulatum administrarint. Cum autem municipia iura hæc non sui arbitrii haberent, sed Romani, intelligendum est, non sic circa tamen eadem omnium municipiorum iura fuisse. adeo ut uere illud scriperit idoneus auctor Aggenus, antiqua municipia suum priuilegium habuisse, ut alia æquiore, alia iniquiore iure interentur, alia solutiōra essent, alia plus penitarent. ex quo fonte illud Tullianum manauit in Verrem: Quod tam im mune municipium est, quod per hos annos commoda uacatione sit usum?

De republica municipiorum.
Cap. VIII.

DEINCEPS sequitur, ut de republica municipiorum agendum esse uideatur. Etenim quemadmodum in coloniis, eodem modo in municipiis quandam reip. speciem, atque imaginem fuisse animaduertimus. de qua si quid omnino, quod confici diligentia possit, præteriero, uix ad ullum doctrinæ genus idoneus sim. Quare aliquis, quæ municipalis reip. forma fuerit? difficile est de singulis dicere. uniuersum autem genus temperatum ex omnibus prope rebus publicis, & pæne Romanæ simile uidetur fuisse. Nam si ordines queramus, decuriones, equites, & plebem inueniemus; si consilia publica, senatum, & populum, si magistratus, & sacerdotes, in dictatorem, iuriros, iuriros, censores, ædiles, & quæstores, & flaminis municipiorum incidemus, quæ tamen utrum omnina in omnibus fuerint municipiis, ego haud pro certo unquam posuerim. agamus autem de his sigillatim. Quod ad amplissimum ordinem municipalem attinet, per facile iudicium est, nisi si a Tulliana recedamus auctoritate. sic enim ille egit, cum Cœlum aduersus crimina iniunicorū defendit: Quod obiectum est, municipibus esse adolescentem non probatum suis, nemini unquam præsentí Puteolani maiores honores habuerūt, quam absenti M. Cœlio, quem & absentem in amplissimum ordinem cooptauerunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt. Summus autem ordo decurionum fuit, quorum insignis apud eundem extat memoria in Cluentiana, cum inquit: Ex lacrymis horum existimare potestis, omnes hæc decuriones municipi Larinatis decreuisse lacrymantes, & apud Cæfarem libro primo belli ciuilis, cum ait, decuriones e municipiis a Domitio euocatos. Ergo qui fuit senatus Romæ, idem in municipiis decurionum consilium. In quibus legendis video summam curam esse adhibitam. video autem apud idoneum om-

Z 2 nis

nis antiquæ memoriarum testem Ciceronem in epistola quædam ad Leptam. Quæsiui, inquit, e Balbo, quid esset in lege; rescripsit, eos, qui facerent præconium, uetari esse in decurionibus, qui fecissent, non uetari. quare bono animo sint tui familiares. neque enim erat ferendum, cū qui hodie haruspicinam facerent, in senatum Romæ lege rentur, eos, qui aliquando præconium fecissent, in municipiis decuriones esse non licere. Ex decurionum autem ordine decemprimi legebantur, qui, ut scriptum est apud Hermogenianum, tributorum exactiōnē ita præerant, ut si qua detrimenta fiscus mortuorum cauſa contraheret, ipsi suis sumptibus refarcirent. neque uero hos tacitus præteriit Cicero; siquidem in Rosciana dixit: Decretum fit decurionum, ut decemprimi statim profici sciantur ad Syllam. Cum autem equitum Romanorum Pu teolis, & Teani Apuli, & Luceria, & Arpini mentionem in Cœliana, in Cluentiana, & in epistolis ad eundem inueniam, facile eò me adduci patior, ut credam, equitum etiam Romanorū ordinem in municipiis fuisse celeberrimum. cuius antiquitatis ne qua dubitatio in animis residere posset nostris, fecit idem, qui in Cluentiana e quitem Romanum quendam in municipio suo nobilem commemorauit. Iam uero magistratum summorum memoriam usurpat Spartanus, cum Imp. Hadrianum ait per Latina oppida dictatorem, & ædilem, & duumvirum fuisse. Nam Milonem in municipio Lanuino dictaturam ges sisile, quis iam ignorat? An uero obscuri esse quattuoruiri possunt, qui sint Ciceronis memoria, & litteris consecrati? Antonius consul, inquit, cum scribit ad T. Pomponium, euocauit litteris e municipiis denos, & quattuoruiri uenerunt ad uillam eius manu. cum esset nuntiatum uenisse Neapolitanos, & Cumanos, postridie redire iussit. et in defensione Cluentii: Oppianicus per Syllæ uim, atque uictoriā Larinum cum armatis aduolauit. quattuoruiros, quos municipes fecerant, sustulit, se a Sylla, & alios præterea treis factos esse dixit. quin etiam idem ad quattuoruiros, & decuriones Fregellanos scripsit,

scripsit, petens, ut quam possessionem Valgius Hippianus ab iis in agro Fregellano emerat, eam immutem, & liberam esse uellent. Neque uero quattuoruiros solum, sed duumuiros quoque in municipiis fuisse inuenio. hoc autem apud Cæfarem belli ciuilis primo, cum se duumuiris municipiorum omnium ait imperasse, ut nanes conquirerent. et alio loco, aurum allatum ab duūuiris Corfiniensibus Domitio reddidisse. Censores item in municipiis creatos, argumento sunt tabulae municipiorum cœforiæ, quas Cicero in Cluentiana commemorauit, cum dixit, Oppianicum tabulas publicas Larini censorias corrupisse, decuriones uniuersi iudicauerūt. Larinum enim fuisse municipium indicat, cum addit; grauiter id decuriones Larinatium, cunctosq. municipes tulisse. Quod idem in ceteris omnibus municipiis fuisse seruatum, facile existimauerim, nisi forte insigni, ac præcipuo aliquo crimine eiusmodi iure fuisse spoliata. Neque uero, quando me in hunc locum deduxit oratio, illud tacitus præteribo, in municipio ita censos esse municipes, ut si eis commodum esset, Romæ censerit etiam in tribubus possent, quas ab initio obtinuissent; quod ad speciem dun taxat, & iuris usurpationem interdum fecerunt, ut post bellum Italicum, ciuitate nuper accepta, in censura Gelii, & Lentuli, quo anno cuiuscunque modi multitudinem inquit Asconius ex municipiis conuenisse, aut propter comitia suffragiorum causa, aut ut censerentur apud cœsores. Iam ædiles in municipiis creatos docet Suetonius, qui de claris disputans dicendi magistris, in Nouariensi municipio ædiles tradit fuisse. Nam quæstorum meminit C. Gracchus in oratione, cuius memoria apud Gellium usurpatatur, de legibus promulgatis; Flaminis Lanuuini Cicero in Miloniana. Atque his quidem magistratibus, ut in coloniis, itē in municipiis uti prætextis permisum, inquit Valerius aduersus Catoneim disserens de lege Oppia abroganda apud T. Liuum. Age uero decurionū consilium senatus speciem rettulit, quorum etiam decreta ueteribus litteris, quod ex superioribus intelligi auctoritatibus

tatibus potest, celebrantur, quid plebs, non ne populi? equidem arbitror. Huius enim summum fuisse ius uideo in legibus ferendis, & magistratibus municipalibus creādis. unde per uulgata iam illa sunt Ciceronis, in legibus, M. Ciceronem auum suum M. Gratidio in municipio legem tabellariam ferenti ac errime restitisse. & in Cluentiana, Oppianicum quattuoruiros, quos municipes fecissent, sustulisse. et in epistolis, Transpadanos a Cæsare proconsule quattuoruiros creare iussos esse. Ergo cum corpus quoddam esset municipalis reip. etiam unde aleretur, & sumptus in rep. necessarii sustinerentur, publico uectigali opus fuit. Quocirca Cicero ad Cluuum de agro uectigali municipii Attellani, qui esset in Gallia, scripsit, & ad Brutum, de Arpinatis. sic enim dixit: Arpinatum municipum meorum omnia commoda, omnesq. facultates, quibus, & sacra conficere, & sarta tecta ædium sacrarum, locorumq. communium tueri possint, confidunt in iis uectigalibus, quæ habent in prouincia Gallia, ad eas uisendas, pecuniasque, quæ debentur a colonis, exigendas legatos equites Romanos misimus. Hic est autem ager, de quo, ut opinor, scripsit Liuius libro XLII, terna iugera agri Galici, & Ligustini sociis nominis Latinis esse diuisa.

De municipiis ante bellum Italicum constitutis. Cap. ix.

DE INCEPS nomina municipiorū litteris persequamur, quæ ante bellum Italicum floruerunt, ac, quod fecimus in coloniis, id in municipiis quoque exponendis retinemus. neque enim in his præclaris studiis renouāndis ulla reprehendi iure diligentia potest. Exordiamur autem a CABRITIBVS, quos primos municipes prodit Gellius. Hi cum sacra populi Romani pie, casteq. bello Gallico custodissent, merito anno CCCCLXIIII in ciuitatem, sed sine suffragiū latione asciti sunt. cuius rei nomine populum Romanum accusat Strabo, quod optime meritos so-
cios

cios nomine tantum ciuitatis, non iure ornauerit. Liuius autem nullo ciuitatis uerbo facto, hospitium cum iis tantum publice iunctum scribit. Anno inde **ccccxiiii**, M. Furio Camillo sextum tribuno militum consulari, **TUSCANIS** datam ciuitatem, his uerbis idem tradidit: Tantum fere uerborum a Tuscanis in senatu factum. pacem in præsentia, non ita multo post ciuitatem impetraverunt et post: Incensos Latinos ea rabies impetus Tusculum tulit ob iram, quod deserto communis concilio Latinorum non in societatem modo Romanam, sed etiā in ciuitatem se dedissent. post anno **ccccxiii**, Tuscanis, inquit, seruata ciuitas, quam habebant. Habuisse autem eos ciuitatem cum suffragio indicat post libro nono, cum narrat, neminem ex tribu Pollia candidatum Papiriam ferre solitū, quod Tusculani a tribu Pollia una condemnati essent. ex quo apparet, eos in tribu Papiria tulisse suffragium. Quod cum ita sit, satis liquere iam potest, iure Tusculum a Cicerone municipium antiquissimum dictum. sic enim inquit in Planciana: Tusculani, quia refertum est municipium consularibus, nunquam de M. Catone, nunquam de Ti. Coruncanio municepe suo gloriantur. Item: Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiae sunt consulares, in quibus est etiam Iuentia, quot ereliquis municipiis omnibus non sunt. et in Fonteiana: Generis antiquitatem Fontei ex Tusculo clarissimo municipio profectam in monumentis rerum gestarum notatam uidemus, tum autem continuas præturas. Anno **ccccxv**, L. Furio, C. Mænio cos. Latinis deuictis, relatum de singulis est, & pro cuiusque meritis decretum. **LANUVINIIS** ciuitas data, sacraq. sua redditæ, cum eo, ut ædes, lucusq. Sospitæ Iunonis communis Lanuinis municipiis cum populo R. esset. **ARICINI, NOMENTANIQ. & PEDANI** eodem iure, quo Lanunini, in ciuitatem recepti. Hæc Liuius. datam autem his esse cum suffragii latione ciuitatem, aparet ex uerbis, quæ post subiicit; eodem anno censum actum, nouosq. ciues censos, tribus propter eos additas

Mæ-

Mæciam, & Scaptiam. censores addidisse P. Publilium, & Sp. Postumium. cum enim in tribus eos coniectos ait, suffragii iure affectos ostendit. Quod autem est apud Liuum de Aricinis, idem scriptum est etiam a Patrculo. unde Cicero Aricinum municipium antiquissimum in ter-
tia in Antonium dixit: *Quis contemnat, inquit, Arici-
num municipium, uetustate antiquissimum, iure fœde-
ratum, inde Voconia leges, inde Scantiniæ, multæ sellæ
curules & patrum memoria, & nostra, hinc equites Ro-
lautissimi plurimi.* et Suetonius in Augusto: M. Atius Bal-
bus paterna stirpe Aricinus multis in familia senatoriis
imaginibus functus honore præturæ est. Quin etiam L. Li-
cinium Murenam Cicero ex Lanuio municipio antiquis-
simo in eius defensione ait fuisse, & T. Milonem in Milo-
niana. Eodem autem etiam anno F V N D A N I S, F O R M I A-
N I S Q. quod per fines eorum tuta pacataq. fuislet uia, ci-
uitatem sine suffragio datam, suffragium autem anno
D L X V, M. Valerio, C. Liuio cos. impertitum, narrat Li-
uius. cuius hæc uerba sunt: *De Fundanis, Formianisque
municipibus C. Valerius Tappus tribunus plebis promul-
gauit, ut iis suffragii latio, (nam ante sine suffragio ha-
buerant ciuitatem) esset. huic rogationi quattuor tri-
buni pl. quia non ex auctoritate senatus ferretur, cum in-
tercederent, edocti, populi esse, non senatus ius, suffra-
gium, quibus uellet, impertiri, destiterunt incœpto. roga-
tio perlata est, ut in Aemilia tribu ferrent. atque in hac
tribu tum primum ex Valerii plebiscito a censoribus T.
Quinctio Flaminino, & M. Claudio Marcello censi sunt.*
Eodemq. anno C C C X V C A M P A N I S E Q V I T I B V S ho-
noris caussa, quia cum Latinis rebellare noluissent, ciui-
tas sine suffragio data. C V M A N O S, S V E S S V L A N O S Q V E
eiusdem iuris, conditionisque, cuius C A P V A M, esse pla-
cuit. ut Liuius scriptum reliquit: nam in Velleii historia
est, Campanis, & parti Samnitium ciuitatem sine suffra-
gio post quadriennium datam Sp. Postumio, & Ti. Vetu-
rio consulibus. Anno inde C C C X X I, A. Cornelio,
Cn. Domitio consulibus A C E R R A N O S Romanos factos
lege

lege a L. Papirio prætore lata, qua ciuitas sine suffragio est communicata, inuenio. Velleius tamen suffragium etiam concessum uidetur significare, cum eos a censoribus Sp. Postumio, & Philone Publilio in ciuitatem recepertos ait. suffragium certe eos aliquando impetratis tradit Festus. Post triennium uero PRIVERNATES in ciuitatem cum suffragii latione ascitos, mihi uideor ex Luvianis posse uerbis affirmare. quæ sunt libro nono. In hanc maxime sententiam, inquit, consul inclinauit animos, identi dem ad principes sententiarum consulares, ut exaudiri possent a pluribus, docendo eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitent, dignos esse, qui Romani fiant. itaque & in fenatu caussam obtinuere, & ex auctoritate patrum latum ad populum est, ut Priuernatibus ciuitas daretur. Eos autem in tribum Vfentinam coniectos docet Festus, cum ait: Vfentinae tribus initio caufsa fuit nomen fluminis Vfens, quod est in agro Priuernati inter mare, & Tarracinam. Lucretius: Priuerno Vfentina uenit, fluuoq. Vfente. postea deinde a censoribus alii quoque diuersarum ciuitatum eidem tribui sunt ascripti. Q. autem Marcio, P. Cornelio consulibus, anno CCCCXLVII, Hernicorum tribus populis Aletrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam ciuitatem, suæ leges redditæ, connubiumq. inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt, permisum. ANACNINIS, quiue arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragii latione data, concilia, connubiaq. adempta. et triennio post, L. Genucio, Ser. Cornelio consulibus, ARPINATIBVS, TREBLANISQ. ciuitas impertita, sed sine suffragio. Itaque Arpinatibus post suffragium eodem plebiscito, quo Fundanis, & Formianis, est concessum, ipsi q. in tribum Corneliam sunt translati, in eaq. a censoribus censi. Quo factum est, ut C. Marius Arpini natus, & altus ante legem Iuliam sex Romæ gesserit consulatus. Anno uero CCCCLXIIII, M. Curio, & P. Cornelio consulibus, SABINIS ciuitatem sine suffragio datam narrat Paterculus. at uero CCCCLXXXV, in con-

AA fulatu

sulatu P. Sempronii, & Ap. Claudii ius quoque suffragii esse communicatum. an uero tum in Sergiam tribum coniecti sint, haud hercle affirmauerim. in ea certe suffragiū Sabinos tulisse Cicero ostendit in oratione in Vatinium; cum ait: Ob hasce res scias, te seuerissimorum hominum Sabinorum fortissimorum uirorum, Marsorum, & Pelignorum tribulum tuorum iudicio notatum. nec post Romanam conditam præter te tribulem quenquam tribum Sergiam perdidisse. Bello inde Punico secundo de trecentis equitibus, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romanam uenerant, latum ad populum, ut ciues R. essent, item ut municipes Cumani essent, pridie quam populus Campanus a populo R. defecisset. Possumus etiam suspicari TEANVM Sidicinum, CALES, & FERENTINVM ante legem Iuliam ciuitate fuisse donata, ac municipia facta. siquidem C. Gracchus in ea oratione, quam de legibus habuit promulgatis inter municipia Italiae hæc omnia rettulit. atque municipes ipsos a magistratibus Romanis uerberatos, tanquam ciues R. est conquestus. Atque hæc quidē de municipiis ante bellum Italicum compéri. Addo ad extremum, municipii uocabulum etiam ante legem Iuliam uarie esse acceptum. siquidem & coloniæ, & fœderatæ ciuitates municipia dicta sunt. Hinc enim illud manauit Liuii libro xx, bello Punico: Ipsi per Appiæ municipia, quæque propter eam uiam sunt, Setiā, Soram, Lauinium præmisit. et Ciceronis illud in epistolis de Neapoli: Erat ascriptus in id municipium ante ciuitatem sociis, & Latinis datam. et tamen tum Setia, & Sora coloniæ, Neapolis fœderata ciuitas erat. ex quo intellegi potest, uere scriptum esse a Gellio hoc modo: Municipes, & municipia uerba sunt dictu facilia, & usu obuia. & neutiquam reperias, qui hæc dicat, quin scire se plane putet, quid dicat. quotus enim fere nostrum est, qui cum ex colonia populi Romani sit, non & se municipem esse, & populares suos municipes esse dicat. quod est a ratione, & ueritate longe auersum.

De præfecturis. Cap. x.

SEP, quoniam de coloniis, & municipiis dictum est, deinceps de præfecturis, quarum perdifficilis, ac perobscura quæstio est, disputandum uidetur. cui si minus, quam ab antiquorum monumentis acceperat, lucis ac splendoris attulero, peto, ne quis id meæ potius, quam superiorum sæculorum ignauiae tribuat, quæ cum ceteris honestissimis artibus clarissimum harum etiam artium lumen usque adeo extingui passa sunt, ut nobis nō nisi errorem, noctemq. prodidisse uideantur. Persequemur autem iifdem uestigiis ueterem præfecturarum memoriam, quibus coloniarum, & municipiorum antea indagauimus, aut uias certe harum artium parum hactenus tritas aperientes honestis nostrorum hominum studiis non inutiles esse conabimur. Inter omnes Italicas ciuitates præfecturarum conditio fuit, ac fortuna durissima. sic enim a maioribus erat traditum, ut quæ ciuitates iniquæ, ingratæ ue erga populum R. fuissent, ac fidem datam semel, atque iterum fefellissent, ubi in potestatem, ditionemq. essent adductæ, in præfecturæ formulam referrentur. Formula uero præfecturæ non longe a prouinciæ formula, de qua supra dixi, uidetur abfuisse. ut enim quotannis in prouincias prætores Roma mitti soliti, sic in præfecturas præfeti, qui eas administrarent, ac ius dicerent, unde illæ quoque insigne hoc præfecturæ nomen hauserunt. Inuenio tamen antiquorem multo præfecturæ fuisse originē, quam prouinciæ. siquidem prima præfectura fuit Collatia iam inde a L. Tarquinio Prisco rege constituta. Quam dedicatione facta in fidem uenisse Liuius, non eadem æquitate, qua Crustuminos, Nomentanosq. hostes, tractatam, sed armis spoliatam, ac pecuniis multatam, præsidium etiam cum præfecto accipere iussam, Dionysius auctor est. Hoc autem ius totuni nō populi, sed senatus fuisse comperio, nimirum, ut quemadmodum præmia, eodem modo pœnas ciuitatibus pro meritis illarum decerneret, quem mo

AA 2 rem

rem non tam in præfecturis , quām in prouinciis consti-
tuendis diligenter obseruatū , plurimis ueterum exem-
plis , atque auctoritatibus admonemur . Quod si quis ,
quæ omnino fuerint præfecturæ , requirat , paucis ego rē
expediām . auctorem nempe adhibebo & quidem scripto
rem grauissimum Festum , qui præfecturas prodit uoca-
tas , in quibus & ius dicebatur , & nundinæ agebantur , &
erat quædam earum respublica , neque tamen magistra-
tus suos habebant , & in quas legibus præfecti mitteban-
tur quotannis , qui ius dicerent . Neque uero laudanda
magni cuiusdam hominis , & plurimum sibi in his litteris
tribuentis sententia est , qui paullo ante in suo quodam
aureo duarum pagellarū de prouinciis cōmentario præ-
fecturarum conditiones tantum esse prodidit duas , unā ,
ut ibi ius diceretur , alteram , ut nundinæ agerentur . hoc
enī est forum , non præfecturam describere . cuius ratio-
num demum plene , cumulateq. perfecta erit , cum non
iurisdictionem solum , aut nundinationem dederimus ,
sed pro magistratibus præfectos ad ius dicendum conces-
serimus , & formam tamen aliquam reliquerimus reipubli-
cæ . Quod quidem aliter esse non posse , post planius , ubi
tractare de earum rep. cœpero , demonstrabo .

De iure præfecturarum . Cap. x i.

E X H A C autem definitione satis appareat , præfecturas iu-
re fuisse incommodissimo usas . Primum enim quid est ,
quod minus probari possit , quām præfecturas iure Qui-
ritium esse donatas , quo multæ etiam coloniæ , multaq.
municipia caruerunt ? deinde uero , qui possumus ius La-
tii , aut Italicum integrum eas retinuisse existimare , cum
præfectus eo missus sit , qui ius pro arbitrio diceret , non
præfecturæ legibus astrictus esset ? nisi uero consentaneū
alicui uidetur , ciues Romanos annuis prætoris urbani e-
dictis deuinctos fuisse , præfectos in præfecturis , qui locū
prætoris obtinuerunt , ius liberum nō dixisse . Nam quid
dicam , præfecturam ne Latii quidem , aut Itali iuris
par-

partem obtinere potuisse, cum speciem, similitudinemq.
prouinciae gesserit, cuius iura longe a sociorum nomi-
nis Latini iure fuere diuersa? Ius ergo, ut puto, priuatū
omne ab editis præfectorum Romanorum est profectū.
quorum duo genera fuerunt, auctore Festo, unum quat-
tuoruirum, uel sexuirum, qui Romani populi suffragio
creabantur, alterum, quos prætor urbanus in quæque lo-
ca mittebat legibus. Publicum autem uniuersum est a se-
natū petitum, nempe census, tributorum, uectigaliūm,
& militiæ. quibus grauissimis præfecturas oppressas esse
muneribus, uerisimilium mihi uidetur. Nam suffra-
giorum, aut honorum ullam eas partem attigisse, quæ
præmia ciuitatum benemeritarum haberentur amplissi-
ma, suspicari uix possumus. Neque uero nego, præfe-
cturam ciuitate Romana potuisse donari. illud dico, ad
ius præfecturæ ius suffragiorum non pertinuisse. fieri ta-
men potuisse, ut aliqua præfectura in ciuitatem sit accep-
ta, confirmo. quod de Arpino in primis libet suspicari.
hoc enim & in præfecturis a Festo numeratur, & municipiū,
id est suffragio, & ciuitate donatum esse perhibe-
tur. recte autem hercle utrumque. Nam & Cicero, cum
inquit in epistolis solum ædilitatis magistratum Arpini
creatūm, conditionem præfecturæ designat. quis enim
ius dicit? ædilis? non uidetur. an ut in municipiis quat-
tuoriri? at, eo teste, non creantur. an præfecti Roma
missi? ergo forma est præfecturæ. et cum ciuitate Roma-
na affectum uidemus, municipale ius ipsum statim agno-
scimus. Licuit enim idem oppidum & præfecturam & mu-
nicipium esse. præfecturam quidem, quatenus eò præ-
fectus iurisdictionis caufsa mitteretur, nec in ea magistra-
tus ad ius dicendum crearentur; municipium uero, qua-
tenus iure ciuitatis, uel cum suffragio, uel sine suffragio
uteretur. quemadmodum etiam coloniam in ciuitatem
ascitam, & coloniam dictam inuenimus, quia forma rei-
publicæ colonicæ utebatur, & municipium, quia suffra-
gii ius Romæ ferendi erat adepta. unde illa proœcta sunt
in Antonium: Lautissimum oppidum, nunc municipiū,
hone-

honestissimorum quondam colonorum Sueſsam fortissi-
morum militum sanguine repleuit.

De republica præfecturarum.

Cap. XI.

I A M uero , quod ait Festus , præfecturarum quandam fuisse rempublicam , ne incommodo quidem dictum uidetur . nam in præfecturis & consilia publica fuerunt , nec magistratum aliquot ornamenta desiderata sunt . Neque uero hanc doctrinam quisquam ad Capuæ normam , aut ex eiusdem dirigere uniuersam debet . in quo multos errare animaduerto . Etenim Capua , cum in præfecturæ formam est redacta , asperius multo est , quam ceteræ solerent præfecturæ , tractata . siquidem ita scriptum de ea inuenio in annalibus Liuianis : Habitari tantum , tanquam urbem , Capuam , frequentariq. placuit . corpus nullum ciuitatis , nec senatus , nec plebis concilium , nec magistratus esse . sine publico consilio , sine imperio multititudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore . Atque hoc idem etiam ante Liuium tradiderat in agrariis Cicerone , cum de Capua disputaret . Statuerunt , inquit , homines sapientes , si agrum Campanis admisissent , magistratus , senatum , publicum ex illa urbe consilium sustulissent , imaginem reip. nullam reliquissent , nihil fore , quod Capuam timeremus . itaque hoc perscriptū in ueteribus monumentis reperietis , ut esset urbs , quæ res eas , quibus Campanus ager coleretur , suppeditare posset , ut esset locus comparandis , condendisq. fructibus , ut aratores cultu agrorum defessi urbis domiciliis uterentur , idcirco illa ædificia non esse deleta . Hæc isti . Id autem ita esse , ut dixi , perspicuum est ex eo , quod progredientibus temporibus Capuæ consilium aliquod publicum uidetur esse permisum , qui est conuentus appellatus . id quod ostendit noster idem in Sextiana , cum ait : Qua de causa & tum conuentus ille Capuæ , qui propter salutem illius urbis consulatu conseruatam meo me unum patronum

tronum adoptauit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit, & hoc tempore iidem homines nomine commutato, coloni, decurionesq. beneficium P. Sextii testimonio declarunt. patet item ex eo, quod multa post Campani beneficij loco, quasi ad pristinam leuandam calamitatem, uidentur esse concessa. quale illud est, quod anno DLXIIII condonatum esse prodit Liuius. Cum Campani, inquit, ubi censerentur, senatum consuluissent (nam antea incertum hoc fuerat) decretum, ut Romæ censerentur. Itaque postero anno cum censores M. Marcellus, T. Quinctius ex hoc s. c. eos Romæ censi coegissent, petierunt, ut sibi ciues Romanas ducere uxores liceret, & si qui prius duxissent, ut habere eas, & ante eam diem nati, uti iusti sibi liberi, heredesq. essent. utraque res impetrata. Neque uero summus solum ordo, qui est conuentus dictus, in præfecturis eluxit, sed etiam equester medius. quod uno Plancii exemplo planum fieri potest. qui, ut inquit Cicero, in Atinati præfectura ea uetus tate equestris ordinis fuit, ut pater, auus, ut maiores eius omnes equites Romani fuerint, summum in præfectura honestissima gradum tenuerint. Nam quid dicam de tertio plebis ordine? de quo ille codem in loco ita pergit: Atinas præfectura plena uirorum fortissimorum sic, ut nulla tota Italia dici frequentior possit. quam quidem nunc multitudinem uidetis iudices in squalore, & luctu supplicem uobis. hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem a iudicio dimisimus, quæ cuncta comitiis affuit.) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? et pro Rabirio de perduellione: Quid propinquai uestris equites Romani, quid omnis præfectura? Atque hæc quidem de summis præfecturarum consiliis, & ordinibus haetenus. Magistratus autem alios eò Roma missos fuisse constat, alios e præfectura creatos. Roma missos, qui ius dicturi essent, quos præfectos appellarunt, creatos, qui publicæ curationi alicui præfessent, ut ædiles, & quæ stores. Ac præfectos quide m Festus quattuor viros, aut sex viros dictos tradidit. Quos nescio an recte eosdem es- fe

sed dixerimus , ac sexprimos, quorum meninuit Cicero in tertio de natura deorum , cum dixit , L. Alenium ex agro Piceno chirographum sexprimorum imitatum esse : an potius sexprimos in præfecturis decemprimis municipi- libus respondisse putabimus . Quin etiam Fundanum præfectum prætorem ab Horatio nominari inuenio in his uersibus :

Fundos Aufidio Fusco prætore libenter
Linquinus , infani ridentes præmia scribæ ,
Prætextam , & latum clavum , prunæq. catillum .

Nequæ enim audiendus est Acro , qui ibi prætorem pro duumuiro accipiendum censet . siquidem præfecturas duumuiros habuisse non est proditum . Aedilem autem ad publica urbis loca sarta tecta tuenda , & quæstorem ad pecuniam præfecturæ publicam curandam in præfecturis esse creatum , ualde probauerim . cum autem Festus , aut Liuius magistratibus interdictum scribit , non quo scun- que intelligere , sed eos , qui iure dicundo præcessent , cre- diderim . Eiusmodi uero ferme reip. forma hodierno die Italicae pleræque ciuitates utuntur . ut cum præfectum a domino ad iura dicenda accipient , qui , quod cum po- state sit , uulgo Potestas appellatur , ipse tamen ædiles , quæstoresq. suos e suo corpore creent , & in magnis sæpe tenebris seruitutis , speciem tamē aliquam reip. lucemq. libertatis aspiciant , quæ partim in consiliis publicis ha- bendis , partim in quibusdam ciuitatis uectigalibus pro arbitrio & colligendis , ac in usus ciuitatis conferendis , est collocata .

De præfecturis ante bellum Italicum constitutis. Cap. xiiii.

VE R V M præsentem Italiam statum exquirere , nihil sane ad hoc tempus . illud autem est institutaæ scriptionis , atque sermonis , quæ potissimum oppida a senatu Romano in præfecturæ quondam formulam sint redacta , peruestiga- re . cuius antiquitatis indagandæ grauiorem nobis curam ademit

ademit Festus, qui duo fuisse præfecturarum genera docuit, unum, in quas præfecti irent a populo R. creati, Capuam, Cumas, Casilinum, Vulturenum, Litternum, Putteolos, Acerras, Suesculam, Atellam, Calatiam: alterum, in quas proficiserentur, quos prætor urbanus misisset, Fundos, Formias, Cære, Venafrum, Allifas, Priuernū, Anagniam, Frusinonem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum, aliaq. complura. Cuius pulcherrimū uiri præceptum uideo egregia aliorum præterea multorum auctoritate, ac testimonio confirmari. Nam de Capua quæ nō loquitur historia? Attellanós autem, & Calatinos, quod grauissime multatos, quia Annibalē armis defendissent, prodat Liuius, eandem fere, quam Campanos pertulisse fortunæ conditionem possumus suspicari. Quod idem de Cumis etiam, & Vulturno, & ceteris Campaniæ oppidis ego facile existimauerim. Nam de Anagnia, & Frusinone suspicionem iniicit Liuius, cum inquit, Anagninis, qui que arma Romanis intulerant, ciuitatem sine suffragio datam, & magistratibus, præterquam sacrorum curatione interdictum. neque enim inter se pugnant, ciuitate donari, & magistratibus interdici, quorum alterum ad municipiū, alterum ad præfecturæ ius pertinet, alterum præmii fere loco datur a populo, alterum pœnæ a senatu. id quod supra de Arpino diximus, & de Fulgino etiam iudicamus. quippe cum Ciceronem in oratione pro Varenno Fulginum modo præfecturam modo municipium, uideam nuncupare. Quin etiam Reatinæ præfecturæ extat apud eundem memoria in libris, quos scripsit de natura deorum, et Atinatis in Plauciana. Neque uero paucas etiam in Piceno fuisse præfecturas ostendit libro primo de bello ciuili Cæsar, cum inquit: Piceni cunctæ præfecturæ, & Cicero, cum in Rabiriana illa nobili ait: Quid propinqui uestri equites Romani, quid omnis præfectura, regio, uicinitas uestra, quid ager Picenus uniuersus? Ac de præfecturis quidem hæc uix e ueteribus eruere litteris, ac priscis annalium monumentis potuimus.

De fœderatis ciuitatibus , & earum iure,
 & rep. Cap. x i i i .

A N I G I T V R , quæret aliquis , præter colonias , municipia , & præfecturas ullum aliud oppidi genus in Italia extit , quod cum populo R. alicuius iuris societate deuinctum fuerit ? equidem opinor multa . sed ea fere ante bellum Italicum , & ciuitatem Romanam acceptam omnia . Hæ sunt ciuitates fœderatæ , quæ & oppida fœderata dicū tur . quas nescio an commodius describere possimus , quam si oppida , quæ neque coloniæ , neque municipia , neque præfecturæ essent , dicamus . Etenim , si uerū quærimus , fœderata ciuitas nullum aliud ius habuit , quam societatis , & fœderis . atque hoc intellexit quoque , ut opinor , Plinius , cum in Hispania citeriore describenda dixit , oppida fuisse c c x c i i i , in iis colonias x i i , oppida ciuium Romanorum x i i , Latinorum ueterum xvii , fœderatorum unum , stipendiaria c x x i i . hoc enim idem ualeat , ac si dixisset colonias , municipia , fœderata oppida , & præfecturas . Fœderata porro oppida in Italia fure aut Latii fœdere obstricta , aut Italico , aut Gallico ; Latii , ut Tibur , ac Præneste , Italico , ut Neapolis , Velia , & Heraclea , Gallico , ut Rauenna . Quæ cuiusmodi fœdera , iuraq. fuerint , satis superiore libro est demonstratū . nūc quod coepimus . id est de oppidis uel Latii iure , uel Italico fœderatis dicamus . Horum ut libertas maior , sic dignitas amplior fuit . siquidem & minus , quam Gallica oppida fuerunt obnoxia , & minorem populi R. rationem duxerunt . cui rei satis argumenti sit , quod & suam rem publicam , & leges suas , & suos magistratus habuerunt . Itaque senatus , populiq. in iis oppidis , ut in liberis ciuitatibus memoriam usurpari uidemus . Quod , ne frustra singula persequar , uno exemplo Capuæ confirmabo , de qua , cum adhuc fœderata , nec dum in præfecturæ formam esset relata , ita scriptum est apud Līuium : Annibal Capuam flectit iter , luxuriantem longa felicitate , atque indul-

indulgentia fortunæ. maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis, senatum & sibi, & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat. is cum forte eo anno in summo magistratu esset, iam diu infestam senatui plebem, ratus magnum ausuram facinus, ut, si in ea loca Annibal cū exercitu uenisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis, cum mallet incolumi, quām euersa rep. dominari, nullam autem esse incolumē orbatam publico consilio crederet, rationem iniit, qua & senatum seruaret, & obnoxium sibi, ac plebi faceret. Quibus ex uerbis & Campanam fuisse remp. & senatus, plebisq. consilium, & summum in ea magistratum uersatum esse cognoscitur. Quod idem de ceteris iudicium faciendum est, quibus uictis libertas a Romanis concessa fuisse dicitur, ut Tarentinis. Itaque animaduertere possumus, in ciuitates foederatas exilii caussa commigrare ciuibus Romanis fuisse permisum, ut quæ liberæ essent, ac suam remp. in potestate haberent. Quod cum res ipsa testatur, & exempla exulum Romanorum, quæ in hoc genere colligi multa possunt, ostendunt, tum maxime Polybius libro sexto docet, quo loco formam Romanæ exprimit reipublicæ, addens, Tibur, Præneste, Neapolim, ut in liberas ciuitates ciues R. exilii caussa solum uertere solitos. quanquam illi non in oppida foederata solum se contulerunt, sed sæpe in colonias etiam Latinas, id est, Latii, ut dixi, iure donatas. quippe quæ longius a ciuium R. iure abessent, quām Romanæ. hinc enim scitum illud est Ciceronis pro Cæcina: In colonias Latinas sæpe nostri ciues aut sua uoluntate, aut legis multa profecti sunt. quan multam si sufferre uoluissent, tamen manere in ciuitate potuissent. Legum porro, ac magistratum, quibus quæque ciuitas uteretur, ratio exquiri fortasse potest, inueniri uero in tanta uetusitate qui potest? aliarum tamen alias leges, aliocsq. magistratus pro rerum, ac temporum ratione, & cuiusque recip. genere fuisse, non est difficile intelligere. nam Tusculi dictator, & consul antequam Tusculani in ciuitatem reciperentur, fuisse tradi

BB 2 tur.

tur. dictatoris meminit Liuius libro **VIII**, & præter Liuium Cato Originum libro secundo, cum ait, Lucū Dia-nium in memore Aricino Aegetium Lesbium Tusculanū dedicauisse , dictatorem Latinum ; consulis Plinius, cum scripsit libro septimo : L. Fuluius inter insignia Tusculanorum rebellantium consul , eodemq. honore, cum transisset , exornatus confestim a populo Romano . qui solus eodem anno , quo fuerat hostis , Romæ triumphauit ex iis , quorum consul fuerat . Narrat etiam Liuius libro **xxvi** , Capuæ , antequam deficeret , summum magistratum mediastuticum fuisse . alioq. loco prætorem Capuæ Marium Blosum profitetur . quid quod libro **ix** Prænestinum prætorem commemorat , id est , ut ego interpres , in bello præfectum . Prænestinus , inquit , prætor per timorem segnius ex subsidiis suos duxerat in primam aciem . et libro **xxiiii** : Prænestini cum suo prætore Manatio (scriba is antea fuerat) Præneste in columnes redierūt . Quin etiam de censoribus licet aliquid suspicari ex eo , quod apud eūdem est scriptum in historia anni **DXXC** referenda . L. Postumius consul , inquit , edixit , qui socium nominis Latini ex edicto C. Claudii cōsulis redire in suas ciuitates debuissent , ne quis Romæ , sed omnes in suis ciuitatibus censerentur . Adiungamus his etiam ædilem , & quæstorem , quos a Latinis creatos , declarant ea Strabonis uerba , quibus ius Latii definiuit , ut qui ædilitatē , aut quæsturam apud Latinos gesissent , ii ciues Romani essent . Quod autem supra dixi , foederatos nullam ferre populi R. rationem duxisse , id uere dictum esse , ex eo efficitur , quòd ne magistratui quidem Romano apud fediuertenti ex antiquo foedere quidquam darent . quod ex hac Liuiana narratione perspicitur , quæ est libro **xlii** : L. Postumius consul iratus Prænestinis , quòd cum eo priuatus sacrificii in templo Fortunæ faciendi caussa profectus esset , nihil in se honorifice neque publice , neque priuatum factum a Prænestinis esset , priusquā ab Roma proficeretur , litteras Præneste misit , ut fibi magistratns obuiam exiret , locum publice pararet , ubi diuerteretur , iumen-

iumentaq. cum exiret inde , præsto essent. ante hunc consulem nemo unquam sociis in ulla re oneri , aut sumptui fuit . ideo magistratus mulis , tabernaculisque , & omni alio instrumento militari ornabantur , ne quid tale imperarent sociis . priuata hospitia habebant . ea benigne , comiterq. colebant . domusq. eorum Romæ hospitibus patabant , apud quos ipsis diuerti mos esset . legati , qui recente aliquo mitterentur , singula iumenta per oppida , iter qua faciendum erat , imperabant . aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant . iniuria consulibus etiamsi iusta , non tamen in magistratu exercenda . & silentium nimis aut modestum , aut timidum Prænestinorum ius uelut probato exemplo magistratibus fecit grauiorum in dies talis generis imperiorum . Atque hæc qui dem tum erat Italicorum , Latinorumq. oppidorum conditio . num autem eadem etiam Gallicorum ? non , opinor . Nam cum Gallia prouincia fuerit , profecto Gallica oppida præter magistratus suos quosdam prætorem etiā Romanum habuerunt , cui , ut præfecturæ præfecto , non ius solum dicenti , ac quæstiones exercenti , sed imperium etiam habenti , ut supra diximus , obedirent . Caruisse autem fœderata oppida omnia iure ciuitatis Romanæ , illud argumento est , quod multos ex fœderatis ciuitatibus nominatim ciuitate donatos legimus . Age enim . Heraclien ses fœderati erant , & quidem , ut inquit Cicero pro Archia , æquissimo fœdere : quod item esse C. Fabricio consule , Pyrrhi temporibus , scribit in Corneliana , itemq. Camertes . Itaque bello Italico Heraclienium legionem , & Camertium cohortes duas P. Crassus ciuitate donauit . & P. Cæsium , qui uiuebat Rauennæ , fœderato ex populo , Cn. Pompeius , et Aletrinensem fœderatum M. Crassus ciues fecerunt . quæ omnia ad Balbi defensionem Cicero exempla adhibuit . ut etiam illa : C. Cossiniū Tiburtinum fœderato ex populo , damnato Cœlio , ciuem R. esse factum . & Cereris sacerdotes aut Neapolitanas fuisse , aut Velienses fœderatarū fine dubio ciuitatum . at vero ante ciuitatem Veliensibus datam nominatim ad populum

pulum latum de Caliphana Veliense, ut ea ciuis Romana esset. Finis erit huius loci, si hoc addidero, foederatarum ciuitatum aliquanto uberiorem, quam aliorum oppidorum numerum extitisse. siquidem omnia Italæ oppida præter colonias, municipia, & præfecturas, quas iam cō memorauimus, in hunc numerum ascribenda sunt.

De foris, & conciliabulis.

Cap. xv.

EX T R E M V M præceptum est de foris, & conciliabulis, quorum certam inter se differentiam uix in tam obsoleta rerum antiquissimarū memoria inueniri posse existimo, quærere tamen, atque indagare, utile admodum esse puto. Itaque, quoniam rerum omnium ea conditio est, ut ueritas earum crassissimis circumfusa tenebris sine summa contentione erui non posse uideatur, nos, quid in re prope ab omnibus, incredibili ipsius, ut arbitror, difficultate, deserta, proficere possimus, omnibus ingenii uiribus contendamus. Sic igitur statuendum est, fori significationes, quæ multæ a Festo colliguntur, duas uideri præcipue hanc disputationem attingere; unam, cum pro iuris loco, alteram, cum pro nundinationis accipitur. Prioris significationis item mentio fit in commentariis Nonii de sermone Latino, cum ait, Fora locos fuisse, in quibus ius diceretur. Quod præceptum notis illis dicendi generibus uideo comprobari, forum indicere, & forum agere. Forum enim indicere prætores dicebantur, cū locum iuris dicundi, qui conuentus dicebatur, designabant. quod & intellexit Virgilius, inquiens: Indicitq. forum, & patribus dat iura uocatis, & eum uersum interpretans scriptum reliquit Seruius; Forum autem agere, cum conuentum in prouincia iuris dicundi caufa habebant. Itaque quod Cæsar se ex ulteriore Gallia in citeriore rem ad conuentus peragendos uenisse scribit, interpretatur Hirtius is, qui Cæsarianam suppleuit historiam, ad ius dicendum, Cæsarem scribens superiore anno ius in Gallia

Gallia citeriore dixisse. Hoc autē dicendi genus frequen-
tauit Cicero in epistolis , conquerens , Ap. Pulchrnm Ci-
liciæ proconsule forum egisse Tarſi , statuisse, decreuisse,
iudicasse , cum ipſe ſuccellor eius iam prouinciam atti-
giffet . & alio loco , narrans, ſe egiffe forum Laodiceæ o-
mnium dioceſeum præter Ciliciæ . quod eſt aliud nihil ,
quam ius dixiffe. unde alibi dixit , ſe Q. Volusium in Cy-
prum misiffe, ut ibi pauculos dies eſſet , ne ciues Roma-
ni pauci , qui illic negotiantur, ius ſibi dictum negarent.
Iurisdictionem autem hanc ad priuatas controuerſias, &
omnino ad ius Quiritium tuendum pertinere , eo, quo iu-
ra ciuium R. perſecuti ſumus , libro ostendimus . Itaque
cum in foris ius dictum tradimus , prorsus quæſtiones pu-
blicas remouemus . quas non in foris Italicas , ſed Romæ
cognitas fuiffe , niſi quid forte extra ordinem factum fit,
arbitramur . id quod in Bacchanalium quæſtione uſu ue-
niſſe narrat Liuius . Eadem ſolitudo , inquit , quia Romæ
non reſpondebant , nec inueniebantur , quorum nomina
delata erant , coegit conſules circa fora proficiſci , ibi q.
quærere , & iudicia exercere . Altera, ut dixi , fori ſignifi-
catio locum nundinationis amplectitur , quæ pariter præ-
tores in prouinciis indicere , Seruio teſte , ſoliti erant .
Atque hoc idem ius uideo prædia etiam ad priuata inter-
dū eſſe translatum . ſiquidem inquit Suetonius , Claudio
imperatorem ius nundinarum in priuata prædia a conſu-
libus petiiffe ; & Plinius in epiftola ad Valerianum ſcribit ,
uirum prætorium a ſenatu contendiffe , ut ſibi inſtituere
in agris ſuis nundinas permitteretur . Hæc autem loca
proprio uocabulo non fora , ſed diſtinctionis gratia con-
ſiliabula dicta eſſe inuenio . nimirum , ut tradit Festus ,
quòd eò in concilium ueniretur . unde eſt illud Liuii libro
ſeptimo , legem latam , ne ambiendi magistratus gratia
nundinas , & conciliabula obire liceret . nempe enim in-
telligebant , ciues Romanos , qui in agris uerſarentur , eò
frequentes mercandi , ac uendendi cauſa conuenire ſo-
lere . Fuiffe uero loca eiusmodi , in quibus ius diceretur ,
alia , in quibus nundinæ tantum agerentur , oſtendit idē
aperte ,

aperte, cum ait alio in loco, ex uicis partim habuisse républicam, & ius dictum, partim nihil eorum, & tamen ibi nundinas actas. Quo fit, ut hæc duo coniuncte sæpe a ueteribus proferantur, ut a Liuio libro xii: Decemuiri supplicationem in biduum ualetudinis caussa in urbe, & per omnia fora, & conciliabula edixerunt. et libro xxv: Senatus triumuiros binos crari iussit, alteros, qui citra, alteros, qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis, forisq[ue], & conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent. Ut autē colonias, & præfecturas, item fora, & conciliabula ad ius municipiorum redigi potuisse, non obscure Frontinus in libro de limitibus declarauit, cum ita scripsit: *Quod si ad hæc reuertamur, hoc conciliabulum fuisse fertur, & postea in municipii ius relatum.* nam omnia antiqua municipia suum habent priuilegium. et Aggenus, cum ait: *Sunt loca publica coloniarum, ubi prius fuere conciliabula, & postea sunt in municipii ius relata.* Atque hæc quidem, quod ad ius Italiae pertinet, de foris, & conciliabulis dicta sint.

Nunc quoniā multa in Italia oppida fuerunt, quæ Fori non men tulerunt, ut Forū Appii, Forum Cassii, Forum Liuii, Forum Cornelii, & alia generis eiusdem, nihil alienū me ab huius disputationis officio arbitror esse facturū, si hoc loco, quid de toto hoc genere sentiā, aperuero, atque harum pulcherrimarum artiū obscuras, & inusitatas uias omnibus, quoad eius fieri poterit, uestigiis indagatas pate fecero. Quod igitur quædam huius nominis, & appellationis in Italia oppida fuerint, id totum e more, institutoq[ue]. Romanorum est repetitum. de quo neminem arbitror esse dubitaturum, qui tritas aures ueterum nominū Romanorum usu, ac consuetudine habeat. Cur autem, aut quando singula eorum sint constituta, uix equidem adhuc nisi leui suspicione attingere potui. Nam, quoniam forum & iuris, & nundinationis sedes fuit, factum est, ut ad credendum adductus sim, omnia eiusmodi fora, aut quia iuris, aut quia negotiorum domicilia fuerint instituta, id nominis inuenisse. Hoc autem ita esse probatur

batur etiam exemplo Regii Lepidi , Galliae citerioris oppidi , quod ita dictum prodit Festus , quia ibi forum habuerit Lepidus . Regium autem cum dicebant , quid aliud , quam basilicam intelligebant , id est locum , in quo ius , ut Romae in basilicis , dicebatur ? Quocirca Strabo Rhegium Bruttiorum ambigit an ab eo nūcupatum sit , quod esset quasi regia , siue , ut Græco uerbo utar , basilica . Cū ergo hoc constet , iam nullam illud habet dubitationem , Forum Appii ab Appio , Cassii a Cassio , Cornelii a Cornelio esse ut appellatum , sic etiam constitutum . at a quo Appio , Cassio ue (nam plurimi eius nominis Romae fuerunt) nihil præter coniecturam afferre possum , quam nunc non inuitus exponam . Me igitur ad hanc opinionem diuturna , ac diligens Romanæ obseruatio antiquitatis adduxit , ut credam , eiusmodi pleraque fora aut a censoribus , aut a prætoribus Romanis condita esse , censoribus , cum vias in Italia sternerent , prætoribus , cum bellum gererent , aut prouincias obtinerent . Cur enim , cum in Appia uia Appii forum , in Flaminia Flaminii , in Aurelia Aurelii , in Aemilia Lepidi fuisse , teste Antonino inueniam , aut aliter possum existimare , aut non ab eodem , a quo uia strata est , forum esse instructum putare ? Viam autem Appiam Ap. Claudius Cæcus censor , quod inter omnes constat , a porta Capena usque ad oppidum Capuae muniuit anno urbis c d x l i . Nam Flaminiam Liuius , Cassiodorus , & Festus a C. Flaminio censore anno c x x x i i i stramat litteris prodiderunt . ea uero a porta Flumentana per Umbriam Ariminum usque perducta est . ut qui Flaminius agrum Gallicum cis Ariminum in tribunatu diuiserat , Gallos cisalpinos in consulatu deuicerat , idem in censura ad finem usque eiusdem agri uiam produxerit . aliam inde Flaminiam uiam C. Flaminius huius filius in consulatu stravit a Bononia usque Arretium , quo cum Aemilia ad Bononiam est coniuncta . quod item in annalibus Liuiianis est scriptum . nam aliter est apud Strabonem , qui eam ab urbe Ariminum usque producit . Viam Aureliam ab urbe per Etruriam usque ad Pisas ducit

CC

ducit Antoninus, in eaq. Forum Aurelii collocat. ea uero a censore C. Aurelio Cotta (loquor, ut opinor. neque enim præter coniecturam quidquam habeo) anno D XI I est strata. M. autem Aemilius Lepidus is, qui bello Gallico confecto uiam Aemiliam ab Arimino Placetiā mu niuit, cum forum, teste Festo, in agro, qui est inter Mu tinam, Parnamq. haberet, Regium Lepidi in uia Aemilia suo insigne cognomine reliquit. Atque hoc idem de Foro Claudii, & Foro Cassii possumus suspicari, quippe cum uiam Claudiam, Cassiamq. per Etruriam ductas, & Forum Claudii, Cassiiq. Etruriæ fuisse oppida liqueat, & aliquot Claudii, Cassiique censores fuerint, a quibus ut uias munitas, sic fora condita esse consentaneum sit. Iā uero Forum Sempronii in agro Gallico a P. Sempronio Sopho consule, qui Picentes in ditionem, potestatēmq. populi R. redegit, Forum Liuii a M. Liuio Salinatore, qui eam prouinciam aduersus Asdrubalem tenuit, Forū Cornelii a P. Cornelio Scipione Nasica, qui in iis locis bello gesto Bononienses agro multauit, Forum Fuluii in Liguribus ab aliquo eorum Fuluiorum, qui cum iis populis bellum gesserunt, esse constituta, nisi si quis grauem ueteris alicuius scriptoris auctoritatē opposuerit, facile opinione mihi patiar persuaderi. Forum autē Iulii in Carnis a C. Iulio Cæsare conditum crediderim, tum cum Galliam ulteriorē, citerioremq. pro consule obtinuit. quod idem de Foro Iulio Galliæ Narbonensis existimo. neque enim eos audire possum, qui hæc Cæsaris esse Augusti monumenta putant. quorum ab auctoritate cur discedā, id est caussæ, quod Forum Iulium Narbonense in epistolis Planci, multo ante quam Cæsar Augustus imperio potiretur, inuenio celebrari. Adde quod quæ Augustus monumenta reliquit, ea non Iulio, sed Augusti nomine signauit, ut in Hispania Foro Augustanam ciuitatem, & Augustam Emeritam, in Italia Augustam prætoriam, Augustam Taurinorum, nulla alia de caussa, nisi ut ea a patris Iulii monumentis secerneret. Cæsar autem duobus in extremis prouinciæ suæ finibus duo fora uidetur constituisse,

se, unum in ulteriore Gallia, alterum in citeriore. Cur autem hoc ipse, uel ceteri Romani factarint, equidem honestam quandam laudis, & gloriae cupiditatem mihi uidetur afferre posse, qua praeter ceteras gentes populus Romanus semper flagravit. ut qui armis, atque assidua bellicorum contentione gentes omnes deuicerant, idem in terris non solum nobilissima uictoriae monumenta posteris proderent, sed suo etiam, per quos egregii aliquid gestum esset, nomine libenter ad aeternitatem ornarent. hinc uiae, hinc aquae, hinc thermae, hinc arcus, hinc fornices extiterunt, quae qui curarunt, ac construxerunt, eximio quodam immortalitatis amore, ac studio ducti suo nomine insignita in perpetuum esse uoluerunt. Quod idem de foris etiam conditis uidetur esse iudicandum. quae a principio ad usum uel iuris, uel nundinarum instituta, post incolarum numero aucta, tectis frequentata oppidi formam accepisse, ac fori tamen nomen, pristino iure amissio, ac meliore alio parto uidentur usurpare. Quibus ex rebus breuiter disputatis intelligi potest, non solum quod ius singulorum & oppidorum, & locorum Italiæ fuerit, sed etiam Italiam nullo modo per proconsules, ut tradidit Appianus, fuisse administratam. Neque enim cum a coloniis, municipiis, praefecturis, foederatis ciuitatibus, foris, & conciliabulis recesserimus, ulla alia in Italia loca reperiemus. quae ipsa iam nulli proconsulum imperio, aut potestati fuisse permissa ostendimus. Hæc autem administrationis ratio usque ad Imp. Hadrianum uidetur integra permanasse. cuius instituto Italiæ regiones praesidum, consularium, & correctorum imperio regi sunt coepit. Quod de iure nobis non est his libris propositum disputare.

C A R O L I S I G O N I I
 DE ANTIQVO IVRE ITALIAE
 LIBER TERTIVS.

De ciuitate Latinis , atque Italicis data .
 Cap. i.

INGREDIENTI mihi eam disputationem mandare literis , quam de uniuerso Italix post bellum Marsicum iure me hoc tertio libro expositūrum esse professus sum , iu cunda sane cogitatio alacritatem mihi perficiendæ rei attulit incredibilem . Etenim , quoad respicere longissime poteram , inde usque memoriam præteriti temporis repetens , uidebam , hoc studium , quod ab omnibus olim desertum iam penitus obsoleuerat , tanta nuper celebrari , atque excoli diligentia esse cœptum , facile ut sperandum sit , breui fore , ut uetus Romanarum rerum notitia , quæ diu terris exterminata omnibus , prope in tenebris iacuit , in antiquas tandem sedes tanquam postliminio restituta , pristinum & splendorem , & ueterem gradum dignitatis obtineat . Quòd si iis , qui in hoc rectissimum studium , atque in hanc honestissimam curam incubuerunt , laus , aut gratia est aliqua tribuenda ; ego in primis Octa uio Pātagatho , & Paullo Manutio , uiris sumno ingenio , & excellenti doctrina præditis , maximam sane tribuendam esse censuerim : quòd , cum artis huius præstantiam admirati ad eam animum adiunxissent , alter doctissimis sermonibus Romæ uberrimuni huius doctrinæ feminarium fuit , alter Venetiis ornatissimis ingenii sui monumentis non modo nostrorum hominum , sed exterorum etiam studia commouit . neque enim parum multos hodie in Italia , atque adeo in tota Europa esse intelligo , qui huius disciplinæ pulchritudine capti omne suum in ea studium , omnem operam , atque industriam ponant . quorum si quando monumenta laborum , uigiliarumq. prodierint , nihil erit , opinor , causæ , cur in hoc facultatis genere

genere quæ nobis a ueteribus tradita sunt, maxime requiramus. Quo ego tam præclaro doctorum hominum iudicio confirmatus eò erectiore, atque alacriore, ut dixi, animo ad hæc ipsa, quæ institui, persequenda aggredior. neque enim uereri possum, quenquam tam iniquum iudicem in me futurum, ut, quanquam intelligat, plus me sustulisse oneris, quam meæ imbecillæ sustinere uires posunt, plus tamen a me postulet, quam uel ipse per me consequi possim, uel huius ratio, ac natura disciplinæ conce dat. Sed ad propositum reuertamur.

Italiæ statum a bello Italicu usque ad Augustum imperatorem hoc tertio libro mihi proposui demonstrandum. quo tempore melius aliquanto ius ipsa, quam antea obtinuerat, est adepta. Ut autem superiora iura ex legibus fœderum, fœdera ex bellis fluxerunt, sit hoc quoque, quod optimum ius Italiæ uoco, lex Iulia peperit, qua ciuitas Latinis, atque Italicis est concessa. Ad largiendam uero his ciuitatem populus Romanus Italici belli difficultate, periculoq. compulsus est. Quod cum ita sit, relinquitur profecto, ut causam eius belli, ipsumq. bellum, & fœdus, & fœderis conditiones exponam, ni ab instituto discedere suscepit disputationis uelim. sic enim facilius, quo modo Latini, Italiciq. in ciuitatem, qui est huius sermonis, ac doctrinæ finis, asciti sunt, apparebit. Cum ergo, ut rem altius repetam, hoc iure Latini, atque Italicis essent, quod, quemadmodum dixi iam toties, ciuitatis Romanæ iure incommodius erat, propterea de eo amplificando, atque ad optimum ius ciuium Romanorum redigendo iterum, ac sàpius agitarunt, idq. a senatu negatum ad extreum aperta defectione ui, & armis extorserunt. Hoc autem ipsum quantopere concupiserent, atque adeo rationibus suis accommodatuni existimarent, iam inde ab anno D L V I I I maximum, ac certissimum illi documentum dederunt, cum, M. Catone, L. Flacco consilibus, nouum ius Ferentinates tentarunt, ut Latini, quod scriptum est apud Liuiuin, qui in coloniam Romanam non mina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos autem,

Sa-

Salernumque, & Buxentum ascripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id se pro ciuib[us] Romanis ferrent, senatus iudicauit, non esse eos ciues Romanos. Itaque cū uulgo per migrationem, & censum, quod præcaueri con filio non potuerat, sedibus, ac penatibus suis furtim Romam traductis clam in ciuitatem irreperent, uisum est faciendum senatui, ut tantæ licentiæ quasi fræna quædam iniicerentur, atque ut in suas quique sedes redigerentur. Quare cum anno D L X V I I , Lepido, & Flaminio consulibus, legati socium Latini nominis, qui toto undique ex Latio conuenerant, magnam multitudinem ciuium suorum Romam cõmigrasse, ibiq. censos esse quererentur, Q. Terentio Culleoni prætori negotium, eodem teste Li uiu, datum est, ut eos conquereret, & quem C. Claudio, M. Liui censoribus, post ue eos censores ipsum, parentem ue eius apud se censum esse probassent socii, ut redire eò cogeret, ubi censi essent, qua conquistione duodecim millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante. Neque uero mi- rum uideri cuiquam debet, his legibus, atque edictis ad Italorum, qui Romam commigrarent, multitudinem cohibendam tum opus fuisse. Nam cum recentibus uictoriis, Punica, Macedonica, atque Asiatica, omnium gentium consensu, uniuersi terrarum orbis imperium Romæ esset constitutum, nusquam se Itali melius, atque honestius, quam in ipso imperiū domicilio fore arbitrabātur. Itaque cum uulgo oppida, agriq. desererentur, tum, anno demum D L X X V I , C. Claudio, Ti. Sempronio consulibus, legationes, ut idem inquit Liuius, socium nominis Latini, quæ & censores, & priores consules fatigauerant, tandem in senatum introductæ, questæ sunt, ciues suos Romæ cēsos, plerosque Romam commigrasse. quod si committeretur, per paucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri nullum militem dare possent. Fregelias quoqne quattuor millia familiarum trāsisse ab se Samnites, Peligni q. questi sunt. neque eo minus ant hos, aut illos in delectum milites dare. Genera autem fraudis, ut idem

idem addit, duo mutandæ ciuitatis inducta erant. Lex sociis, ac nominis Latini, qui stirpem ex se se domi relinquerent, dabat, ut ciues Romani fierent. ea lege male utendo alii sociis, alii populo Romano iniuriam faciebāt. nam & qui stirpem domi relinquerent, liberos suos quibuscumque Romanis in eam conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant, libertiniq. ciues essent: & quibus stirps deesset, quam relinquerent, ut ciues Romani fiebant. postea, his quoque imaginibus iuris spretis, promiscue, sine lege, sine stirpe, in ciuitatem Romanam per migrationem, & censum transibant. Hæc ne postea fierent, petierunt legati, & ut redire iuberent in ciuitates socios, deinde ut lege cauerent, ne quis quem ciuitatis mutandæ cauſsa suum faceret, ne ue alienaret; & si quis ita ciuis Romanus factus esset, ciuis non esset. Hæc impretrata ab senatu. Legem C. Claudius sociis ex s. c. tulit, & edixit, qui sociis, ac nominis Latini ipsi, maiores ue eorum M. Claudio, T. Quinctio censoribus, postq. ea apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque ciuitatem ante K. Nouembris redirent. Quæſtio, qui ita non rediſſet, L. Mumnio prætori decreta est. Ad legem, & edictum consulis adiectum est, ut dictator, cōſul, interrex, censor, prætor, qui tunc esset apud forum, darent operam, ut qui manumitteretur, in libertate vindicaretur, iufiurandum daret, qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ cauſsa manū non mittere. qui non iuraret, eum manumittendum non censuerunt. Hæc in posterum cauſſa, iurisdictioq. C. Claudio consuli decreta est. Quo tempore L. Papirium Fregellarum orationē pro Fregellanis, & coloniis Latinis in senatu habuisse Cicero prodit in Bruto. Itaque cum quadriennio post censores Q. Fulvius, A. Postumius censum agerēt, minor aliquanto, quam superiore lustro, numerum iuuenerunt, quia L. Postumius consul pro concione edixerat, qui locum nominis Latini ex edicto C. Claudii consulis redire in suas ciuitates debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis ciuitatibus censerentur. Has autem insidias, atque
aucu-

aucupandæ Romanæ ciuitatis fraudes nimirum intellexit noster idem , cum de Balbo ciuitatis reo dixit: Non fatus esse ciuitatem , non genus suum ementitus , non in aliquo impudenti mendacio delituisse , non irrepisse in censum dicitur .

Post legem Claudiæ non multis annis lata est Papia de ciuitate . quæ tamen quo potissimum anno sit lata , cum eorum temporum una cum ueterum annualium monumentis memoria euauerit , nobis parum compertum est . Hæc autem lex hoc amplius uidetur habuisse , quæm Claudio , quòd Claudio non nisi sociis nominis Latini es-
set lata , Papia etiam peregrinis , cum eodem illi fortasse ciuitatis Romanæ adipiscendæ studio , atque hi , efferren-
tur . siquidem Mamertini , quod oppidum in Sicilia est , hu-
ius legis beneficio M. Crassum , qui se Romæ pro ciue fe-
rebat , Messanam reuocare sunt conati . cuius rei Cice-
ro , cum Balbum defenderet , exemplum adhibuit . Cum iudices , inquit , præferrent , palamq. loqueretur , quid essent lege Papia de M. Crasso Mamertinis repetetibus iu-
dicaturi , Mamertini publice suscepta causa destiterunt .
Quid quod hac etiam lege damnatum M. Perperna eius ,
qui anno D C X X I I consul fuit , patrem prodit Valerius ?
M. Perperna , inquit , consul ante , quæm ciuis . cuius e-
niam uita triumphauit , mors Papia lege damnata est . nan-
que patrem illius nihil ad se pertinentia ciuis Romani iu-
ra complexum , Sabelli iudicio petitum redire in pristi-
nas sedes coegerunt . Eodem ergo tempore , cum hunc
rerum statum Italia obtineret , Ti. Gracchus tribunatum
pl. adeptus est anno urbis D C X X . in quo etsi multa alia pa-
rum fortasse e rep. promulgauit , illud tamen ad imperiū
constituendum aptissime . quòd animos Italicorum , ac
sensus intimos perscrutatus , ciuitatem Italizæ , quod ex-
stat apud Paternulum , est pollicitus . quam tamen legem ,
ante ab optimatibus interfectus , ille ferre non potuit .
Anno D C C X X V I I , M. Iunius Pennus (hic Lepido , & O-
reste consulibus , teste in Bruto Cicerone , ad tribunatum
plebis accessit) legem tulit , quæ non ad ciuitatem , & fo-

DD cios ,

cios, id, quod nunc quærimus, sed ad peregrinos urbe eiiciendos, & usu eius prohibendos, pertinuit. Quam quidem legem commemorat Festus. quippe a quo testis citatur C. Gracchus in ea, quam scripsit de lege Penni de peregrinis, uituperat autem Cicero in tertio de officiis. Male, inquit, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosq. exterminant, ut Pennus apud patres nostros. usu enim urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est. Hoc uero tempore palam, atque aperte Italicos ius ciuitatis R. tentare cœpisse, neque ante, quām id obtinuerint, conquiesce inuenio. Etenim cum agraria Tī Gracchi lege se ueterē agrorum suorum possessione euerūti uiderent, & P. Scipionem Aemilianum, quo uno patrō no eos se retenturos esse confiderent, insidiis inimicorū e medio sublatum esse ipsi una cum locupletibus Romanis omnibus indignissime ferrent, non defuerunt, qui Romæ ad incitandam ad agros defendendos Italianam, dan dæ illis ciuitatis auctores esent. Quod Italici alacri, atque libenti animo acceperunt, atque oppidorum nomina, M. Fuluio Flacco consule legem scribente, professi sunt. uerum indignante, atque aduersante senatu, ac misso, & prope amandato in prouinciam M. Fuluiō nihil, ut inquit Appianus, effectum est. Huius autem legis Fuluiæ meminit, ut video, Valerius, ubi superbiæ exempla proponit. M. Fuluius Flaccus consul, inquit, M. Plautii Hypsæ collega, cum pernicioſissimas reip. leges introduceret de ciuitate danda, de prouocatione ad populum eorum, qui ciuitatem mutare uellent, ægre compulsus est, ut in curiam ueniret. Eodem autem etiam anno Fregellæ a Romanis in Latio defecerunt, Latinis, ut uulgo suspicabantur homines, a M. Fuluio cōcitatiss. Plutarchus C. Gracchum suspectum fuisse tradit, ne socios sollicitasset, ac coniurationis Fregellanæ particeps fuisse. Fregellas quidem L. Opimum prætorem cepisse, atque ita ceteros quoque Latinii nominis socios male animatos repressisse scribit in commentario Milonianæ Asconius. Triennio post C. Gracchus tribunus pl. legem, quam Tī berius

berius frater ferre in animo habuerat, Flaccus promulgārat de ciuitate Italis danda, rettulit. Atque hoc quidem tradit Appianus, cuius præter alia hæc etiam uerba sunt: Gracchus multas leges promulgabat de iudiciis, de uiis, de coloniis, et ad omnes Romanorum res Latinos aduo-
cabat, quasi uero senatus hominibus consanguineis hone
ste repugnare non posset. reliquis uero sociis, quibus ius
suffragii non erat, suffragium in posterū dabat, ut & hos
in ferendis legibus suffragatores haberet. Quo facto sena
tus perturbatus consules edicere iussit, ne quis eorum,
quibus suffragii ius non esset, in urbe obuersaretur, ne-
que proprius urbem quinque millia passuum esset. Plutar
chus item præter ceteras hanc etiam legem a C. Graccho
in primo tribunatu promulgatam scribit, qua Italis idē;
atque ciuibus Romanis, ius suffragiorum cōmunicabat.
in secundo autem cum ad propositas reliquias leges iuben
das suffragium plebi, cuius ex cuncta urbis fece maximus
ad se concursus factus fuerat, daturus esset, Fanniū con
sulem ex auctoritate senatus socios præter ciues R. om
nes editio exire ex urbe iussisse; Gracchum professum se
manentibus eis auxilio futurum, cum familiares quosdā
suos a lictoribus consulis trahi uideret, destitisse. Qui
bus ex uerbis satis aperte intelligi potest, Gracchum, ut
ait Appianus, Latinos ad omnes res Romanorum sciscen
das uocare, quippe qui nisi ad leges iubendas accerseren
tur, Italicis, auctore, Velleio, ciuitatem largiri uoluiss-
se. at Fanniano editio omnes ex urbe exire iussos. quæ
res Ciceronem impulit, ut in Bruto scriberet, C. Fanni-
um, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de
sociis, & nomine Latino contra Gracchum reliquisse.
Quod autem scriptum est apud Sallustium in Iugurthina,
nobilitatem per socios, ac Latinum nomen Gracchorum
actionibus obstitisse, id ad leges eorum agrarias repudi-
andas, quibus Italiae potissimum res, uti diximus, age-
batur, referendum uidetur. quam tamen rogatione Sem
pronia de ciuitate promulgata cum Gracchis in gratiam
DD. 2 redisse

redissem opinor. Neque uero dubium est, quin Flacci, & Gracchi, qui primi de ciuitate legem intulerant, nece cognita, uehementius. (& hoc enim tradit eriam Appianus) Italia dolore exarserit. Vniuersos tamen postea omni ciuitatis cogitatione, speq. abiecta placatos licet suscipi cari; Latinos quidem, quod anno D C X L I I I nobilitati, ut scribit Sallustius, ad Mamiliam rogationem occulte impediendam affuerint, & quod interea legis Seruiliae, (haec quo potissimum anno lata sit, est obscurum) beneficium tulerint, qua dabatur, ut si quis Latinus senatorem R. accusando condeinnasset, is ciuis R. esset. cuius legis Cicero memoriam usurpauit, tum cum Balbum de ciuitate defendit: Italicos uero, quod non nisi tricesimo post Graccum, & Flaccum interfectos anno ad ciuitatis petitionem accensi fuerint. id quod iniuria legis Muciae Liciniæ coacti uidentur primum cogitasse. Nam cum illi summa, ut est apud Pedianum, cupiditate ciuitatis R. flagrarent, & ob id magna pars eorum pro ciuibus R. se gereret, L. Licinius Crassus orator, & Q. Mucius Scæuola pont. max. consules legem de ciuibus regundis tulerunt, ut in suæ quisque ciuitatis ius redigeretur. quæ lex eandem fere habuisse uim uidetur, quam Claudia primum, post Papia, quæ uetustate fortasse iam sua consenuerant. Huius autem legis meminit primum Cicero in r i i de offic. cum dixit: Esse pro ciue, qui non sit ciuis, rectum est non licere, quam legem tulerunt sapientissimi consules Crassus, & Scæuola. et pro Balbo, ita: Lege Seruilia sapientissimi ciues hanc Latinis uiam populi iussu patere passi sunt, neque in his est hoc reprehensum lege Licinia, & Mucia. Vnde illud est translate dictum in Bruto: Lysiam Timæus quasi Licinia, & Mucia lege repetit Syracusas. Verum hac lege adeo alienati sunt principum Italicorum animi, ut ea uel maxima belli Italici, quod triennio post exortum est, fuerit. Nam cum M. Liuius Drusus tribunus pl. L. Philippo, Sex. Cæfare cos. assiduis Italicorum efflagitationibus fatigatus, legibus multis de agris, de frumento, de iudiciis, de senatu, de coloniis promulgatis

tis hanc etiam de ciuitate Italiae danda proposuisset, ad-
 vocatis in urbem per consules Etruscis, atque Vmbris,
 uerbo quidem, ut legem de coloniis, qua potissimum uio
 labatur Italia, reprehenderent, re ipsa, ut Drusum inter-
 ficerent, haud ita multo post, antequam hanc de ciuitate
 legem perferret, domi suæ, incertum a quo, necatus est.
 Quo facto equites Romanis penes quos tum iudicia e-
 rant, Q. Varium tribunum pl. Drusi collegam impule-
 runt, ut legem ferret in eos, qui Italicos ciuitatem peten-
 tes clam, palam ue iuuissent. qua lege multi e primoribus
 urbe sunt exacti. Italici uero cum se Druso, quo uno au-
 ctore se ciuitatem impetraturos sperauerant, erepto, &
 ceteris patronis suis exilio multatis, desertos cernerent,
 indignationis, atque irarum pleni aduersus populum R.
 conspirarunt. Ac primum quidem decreuerunt feriis La-
 tinis, in monte Albano, Philippum, & Cæfarem consu-
 les interficere, deinde re patefacta, Q. Seruilio pro-
 cos. ad motus suos comprimendos accurrenti una cum
 legato eius Fonteio, & omnibus, qui Asculi erant, ciui-
 bus Romanis necé attulerunt. Quam ut ulcisceretur in-
 iuriam populus Romanus, bellum illud iniuit, quod so-
 ciale, atque Italicum appellatum est, nempe quòd a so-
 ciis Italicis sit commotum. Quod idem etiam Marsicum
 nominarunt. quòd illud Marsi potissimum, ut inquit
 Strabo, & eoru imperator Popedius intulerint, ad quos
 se deinde hi populi applicuerunt, Picentes, Peligni, Ve-
 stini, Marrucini, Frentani, Hirpini, Pompeiani, Picen-
 tini, Venusini, Iapyges, Lucani, Samnites, atque om-
 nis, ut ait Appianus, ora a Liri fluuio usque ad Ionium si-
 num. Hi uero, ut addit Diodorus, cum Corfinium, Peli-
 gnorum oppidum, belli caput legissent, eò cum alia, qui-
 bus magnum parari imperium posset, tum maxime forū,
 & consilium, & cetera, quibus ad bellum gerendum opus
 est, pecuniarum, & annonæ copiam contulerunt. quin e-
 tiam senatum ex uiris quingentis constituerunt, ex qui-
 bus legerent, qui patriam regerent, & communis saluti
 consulerent. atque his rei bellicæ auctoritatem, ac ius
 omne

omne permiserunt. illi uero consules bini quotannis, & duodenii prætores ut crearentur, cum statuissent, Q. Popedium Silonem, & C. Papium Mutilum, alterum inter Marsos, alterum inter Samnites auctoritate, & rerum gestarum gloria facile principem consules declararunt. cum autem uniuersam Italiam in partes duas distribuisserent, easq. consulares prouincias fecissent, Popedio partem ab Oriculis usque ad mare Adriaticum, nimirum quæ occidentem, & septentrionem intuetur, tradiderunt, reliquam uero Italiam, quæ orientem, & meridiem spectat, C. Mutilo concesserunt. Ita cum omnia dextere, atque ad Romani moris similitudinem apte descripsissent, omni cura in bellum incubuerunt, cum Corfinium in Pelignis, communem patriam, Italicum appellassent. unde postea Italicensest usurpati. Aduersus hos magno pedestriu[m], equestriu[m]q. copiarum apparatu Romani consules cum uenissent L. Iulius Cæsar, & P. Rutilius Lupus, priuimum uario marte, dubioq. pugnarunt, post autem, cum ad alias clades aduersis multis præliis acceptas, P. etiam Lupus consul tertio idus Iunias, teste in fastis Ouidio, cecidisset, iamque Etrusci etiam, & Vimbri, aliiq. iis finitimi populi, qui ab altera urbis parte incolunt, defectionem spectarent, tum lex, ut ait Appianus, est lata, ut qui populi ad eam diem in fide mansissent, ciues Romanii essent. quo nominē Latinos, Etruscos, & Vmbros comprehendendisse uisa est. nondum enim eorum quisquam defecerat. Appianus quidem certe Tiburtinos, & Prænestinos, quas foederatas ciuitates fuist in Latio diximus, tum ciuitate donatos diserte scribit. Vmbros autem & Tuscos, cum in tanto tumultu nihil mouissent, in eandem tum esse ascriptos facile mihi persuaserim. de Vmbris enim, ut ciuib[us] in tribus coniectis, loquitur Cicero pro Murena. Multas sibi tribus, inquit, quæ municipiis Vmbriæ conficiuntur, adiunxit. de Tuscis illud est indicio, quod ait Valerius, ubi de Spurina Etrusco loquitur. Quod sequitur, ait, externis adnectam, quia ante gestū est, quam Etruriæ ciuitas daretur. Idem autem de Sabiniis

mis est iudicandum , quos postremo in Sergiam tribū con-
iectos (in ea enim suffragium tulerunt) significat noster
ille in Vatiniana . Hęc autem celeberrima lex Iulia fuit ,
a L. Iulio Cæfare consule , extremo , ut par est , consulatu , iam mortuo collega , anno post V. C. DCLXIII lata.
qua lege Cicero pro Balbo sociis , & Latinis , Gellius lib.
1111 , uniuerso Latio ciuitatem datam profitentur . Tam
diu uero Italici restiterunt , donec a Cn. Pompeio consule , & P. Sulla alterius consulis L. Catonis legato pluribus
præliis uicti , & iam ad paucos redacti omnium suorum
consensu , communem patriam Corfinium reliquerunt ,
quod iam Marsi , atque omnes finitimae gentes in fidem
Romanorum redierant , ac communi Italicorum caussa
deserta , cum ab armis recessissent , in ciuitatem lege Iu-
lia asciti fuerant . Rei uero sumمام in oppidum Samni-
tium , priore anno de Romanis captum , Aeserniam tran-
stulerunt . Tum uero magnis collectis undique copiis ; &
seruis ad arma uocatis , duce Popedio Silone cum Venu-
siam in Apulia amisissent , nec quod implorauerant , a Mi-
thridate Ponti rege , Romanorum hoste , auxilium impe-
trassent , omnē belli gerendi cogitationem deposuerunt ,
paucis tantum Samnitibus , qui Nolæ se continebant , &
Lucanis quibusdam exceptis . Itaque hoc anno omnes ex
lege Iulia in tribus descriptos fuisse puto a censoribus L.
Iulio Cæfare , & P. Licinio Crasso , qui huius rei gratia an-
te solemne quinquennii tempus creati erant . In tribus au-
tem eos non ueteres triginta quinque , sed in nouas octo
distribuerunt , eo nimirum consilio , ne si eos in ueteres
rettulissent , multitudine nouorum suffragiorum nimium
ueterum ciuium opes infirmarent . Atque hoc esse opinor ,
quod in epitoma Liuianarum lxx scriptum est his
uerbis : Italicis populis ciuitas a senatu data est . Quan-
quam non suo id loco , ut opinor . non enim in Cornelii
Cinnæ consulatu , quod ex eo loco appetet , sed in Pompeii Strabonis hoc factum est . Quo eodem anno peregrini-
nis etiam aditum quandam ad ciuitatem R. lege Siluani ,
& Carbonis tribunorum plebis uideo esse factum . pere-
grinos

grinos nunc appello omnes præter Italos. Ea uero lege, auctore in oratione pro Archia Cicerone, latum est, ut qui fœderatis ciuitatibus ascripti essent, si tum cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, ac sexaginta diebus apud prætorem professi essent, ciues R. essent. ad quam legem respiciens idem scripsit in **xxxx** epistolarum hoc modo: L. Manlius Sosis Catanensis, cum ascriptus esset Neapolim ante ciuitatem sociis, & Latinis datam, una cum reliquis Neapolitanis est ciuis R. factus. et pro Archia, Archiam ipsum Antiochenum, cum ascriptus esset Heracleam, quæ æquissimo iure, & fœdere erat, ciuitatem R. esse adeptum concludit. de utraque autem ciuitate sic in defensione Balbi loquitur: Lege Iulia, qua ciuitas sociis, & Latinis data est, magna contentio Heraclien sium, & Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis ciuitatibus iuris sui libertatem ciuitati anteferret. Fuit autem æquum, ut qui ascriptus esset in ciuitatem fœderatam, una cum ea ciuitatem Romanam consequeretur. Quod autem dixi, ciuitatem Italicis populis datam in consulatu Strabonis, non Cinnae, cum censores, de quibus dixi, ostendunt, quorum munus est ciues in tribus transferre, tum etiam illud maxime, quod P. Sulpicius, qui anno post Strabonem consulem, Sulla consule tribunatum gesit, nouos ciues ex octo tribubus in omnes triginta quinque distribuere est conatus. Etenim cum Italici in octo tribus nouas coniecti nihil se ad comitia roboris afferre, ac neruorum, dummodo ueteres **xxxv** consenserint, intelligerent, se deceptos rati, ad P. Sulpicium nouarum rerum cupidum configerunt. Ille uero ad aucupandam eorum gratiam legem promulgauit, ut noui ciues in ueteres tribus transferrentur. qua de lege in epitoma **Lxxvii**, atque in Appiani primo libro scriptum est. uerum haec lex aut non est lata, aut certe eodem anno a L. Sulla consule, cum in urbem ex Campania cum exercitu reuertisset, ac Sulpicium ipsum, Mariumq. inimicos suos urbe exturbasset, una cum ceteris eius legibus est sublata. Quocirca L. Cinna, qui in sequenti anno consulatum gesit,

gesit, quo sibi contra Sullam tum absentem opes pararet, eam rettulit, id quod his uerbis proditum a Velleio esse video: Cum ciuitas Italiæ data esset, ut in octo tribus contribuerentur noui ciues, ne potentia eorum, & multitudine ueterum dignitatem ciuium frangeret, plusq. possent recepti in beneficium, quam auctores beneficij, Cinna in omnibus tribubus eos se distributurum pollicitus est. quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in urbem accierat. ex qua pulsus, consulatus ei quoque abrogatus est. Post autem Cinna IIII consule interfecto, & Cn. Carbone solo consulatum gerente, anno D C L X I X, socios omnes in XXXV tribus distributos possumus suspicari, atque id esse, quod in epitoma LXXX scriptum est: Nouis ciuibus s. c. suffragium datum est. His enim uerbis significari arbitror, nouis ciuibus tuim demum suffragium esse concessum, quod eo primum anno in XXV tribus, quod ante eam diem non obtinuerant, sint distributi, quo modo par ius suffragiorum cum ueteribus ciuibus sunt assediti. Neque uero de facto dubito. quo anno factum hoc sit, de eo potius ambigo. neque enim ex uerbis epitomarum saepe certum rerum annum possis eruere. ego uero, siquid in re tanta iudicio, ac coniectura dandum est, malim Italicos biennio ante in XXXV tribus coniectos in secundo Cinnæ consulatu, quam eodem quartum consule iam occiso, & Carbone solo consulatu gerente; primum, quia probabile uidetur, quod Cinna in primo consulatu conatus non potuit efficere, id statim in secundo peregisse, deinde quod eo anno censores suis se traduntur, L. Marcius Philippus, & L. Perperna, idq. ante solemnem censorii quinquenii uicissitudinem. quos ad id creatos esse facile putauerim. Nam nisi a censoribus in tribus translatos eos dicamus, legem latam ad populum, qua qui in quaue tribu nominatim suffragarentur, expressum sit, confiteamur necesse est. cuius tamen legis nulla usquam memoria extat. Itaque recte post in epitoma LXXXVI scriptum est, Sullam cum Italicis populis, ne timeretur ab iis, uelut erupturus ciuitatem, & suffra-

EE giij

gii ius nuper datum, fœdus percussisse. Quod ipsum cum Scipione, & Norbano consulibus factum sit, ob eam rem probe Cicero in Philippicis dixit, Sullam cum Scipione colloctum de auctoritate senatus, de suffragiis populi, de iure ciuitatis, legis inter se conditiones contulise. Hoc tamen beneficium post a Sulla uictore, & dictatore ademptum est multis, qui Cinnam, Carbonem, Marium, Scipionem, & Norbanum, ceterosq. aduersæ factionis duces aut consilio, aut pecunia, aut copiis iuuerant. quo rum alios morte, ut inquit Appianus, alios exilio, alios bonorum publicatione multauit. cumq. in singulis hominibus insatiabilem suam crudelitatem exercuisset, oppida inde adortus, ea aut arcibus, aut mœnibus nudauit, aut grauissimis impositis tributis prorsus afflixit, aut deductis in eorum agros militibus suis, possessionibus patriis spoliauit, aut iis denique ciuitatem paullo ante a senatu datam eripuit. Vnde merito in eum M. Lepidus consul est in concione dicens apud Sallustium, socrorum, & Latii magnam uim ciuitate pro multis, & egregiis factis data per unum Sullam prohiberi. De agris tamen, non de ciuitate ratum fuisse, docet in oratione pro domo Cicerone, cum ait: Populus Romanus, L. Sulla dictatore feren te, comitiis centuriatis ciuitatem ademit. ademit iisdem agros. de agris ratum est, fuit enim populi potestas, de ciuitate ne tandiu quidem, quandiu illa Sullani temporis arma ualuerunt. Neque uero alia, ut opinor, cauſa Sal lustiū impulit, ut in Catilinæ coniuratione scripserit; Etruriam nouarum rerum cupidam consule Cicerone fuisse, quod Syllæ dominatione agros, bonaq. omnia amiserat. Samnitibus quidem, qui Telefino, & Lamponio ducibus infesta urbi signa aduersus se tulerant, iteinq. Volaterranis, & Nolanis, & Arretinis, qui sibi pertinacissime restiterant, inimicissimum ipsum fuisse, multorum testimonio compertum habemus; maxime autem Strabonis ita de Samnitibus scribentis: Samnites postremo a Sulla deleti sunt, quos cum, ceteris Italis bello frateris, solos arma retinentes, ac Romam oppugnantes uideret,

deret , alios in fuga cecidit , alios abie&tis armis se dedentes , ad quattuor millia in uilla publica , quæ in campo Martio est , trucidauit . factisq. proscriptionibus non ante destitit , quâm uniuersum Samnitium nomen deleuerit , aut Italia sugarit . Post autem Sulla dictaturam depo nente , aut certe mortuo , omnibus , aut plerisque ius pri stinum , ut opinor , est restitutum . uerum quo potissimum legem ferente , nihil sane mihi legisse uideor . illud pro certo affirmare possum , M. Lepidum consulem de Sullanis actis rescindendis cum Q. Catulo , collega suo , post Syl lae mortem contendisse , & bona , agrosq. , quos a Sulla hasta pretio persoluto mercatus erat , se cuique ueterum dominorum reddere paratum esse in concione professum esse . Quocirca Cicero quoque legem Sulla de ciuitate a dimenda ne tandiu quidem ualuisse dixit , quandiu Sylla na arma ualuerunt . Hoc igitur pacto cum Italia ciuitatē R. multis laboribus , ac multo sanguine primum meruisse , deinde uero armis , atque populi R. benignitate obtinuisse , amissamq. recuperasset , tum tanta demum peregrinorum in urbem se rettulit copia , ut noua lege eorum libido fuerit coercenda . Itaque , Dione teste , Cotta , & Torquato cos. anno post urbem conditam D C LXXXVIII , omnes , qui Romæ obuersabantur , Italis exceptis , urbe pulsi sunt , C. Papii tribuni pl. rogatione , cū peregrini in urbe superarent , nec satis digni uiderentur , qui secum habitarent . Hic est autem Papius ille , de quo Cicero : Male , qui peregrinos urbibus prohibent , eosq. exterminant , ut Pennus apud patres nostros , Papius nuper . quam eandem legem intellexit in agraria secunda , cum dixit : Lege illa , qua peregrini urbe eiiciuntur , Glau cippus excipitur . et in Archia defensione : Quid quod nō modo post ciuitatem datam , sed etiam post legem Papiā multi in earum ciuitatum tabulas irrepserunt ? ex quo apparet , Papias leges duas fuisse , unam de ciuibus , alterā de peregrinis , item unam de ciuitate , alteram de urbe . quos autem non modo post ciuitatem datam , sed etiam post legem Papiam in eorum municipiorum tabulas irre-

EE 2 psisse

psisse ait, peregrinos intelligit, qui urbe lege Papia prohibiti, ut ibi esse per legem liceret, furtim sua nomina in tabulis fœderatorum reponi curauerant, ut ex lege Siluani, & Carbonis ciues Romani essent.

De iure ciuitatis Galliæ prouinciæ dato.

Cap. II.

H A C T E N V S quo rerum motu, & quibus legibus Latini, atque Italici Romanam ciuitatem adepti sint, diximus. reliquum est, ut de Galliæ prouinciæ ciuitate eo, quo cœpimus, ordine differamus. Quid igitur? an ego Galliæ prouinciæ nobilissimæ datam esse ciuitatem addubitem? minime uero. extant enim præclari huius muneris insignia ad memoriam testimonia. Nam & Diodorus Ligures, & Strabo Gallos Cisalpinos cum Venetis in ciuitatē acceptos, uterque libro quinto mandarunt. an uero de tē pore, quo asciti sunt, ambigam? ne id quidem. quippe cum Strabonem eundem habeam auctorem, Gallos, & Venetos, eodem, quo ceteram Italiam, tempore Roma-na ciuitate esse donatos. an lege Iulia ciuitas Galliæ data? non, arbitror. lex enim Iulia sociis, & Latinis solis traditur opem tulisse, sed Pompeia, quam Cn. Pompeius Strabo post L. Iulium Cæsarem, unde est lex Iulia, consul, ni mea me coniectura decipit, tulit. Placuit enim Pompeio, cum Iulus lege sua Italicis omnibus in fidem redeuntibus subuenisset, se quoque a Gallis, qui in tanto quieti tumultu fuerant, gratiam inire. Itaque; quod uerisimile uidetur, legem, collega Catone iam extincto, tulit, qua Liguribus, & Cispadanis, & Venetis ciuitatem, Transpadanis uero Latinitatem communicauit. Huius legis præterquam quòd uestigia extant apud Plinium, cum inquit, Cottianas alpes, quia non hostiles fuerant, municipiis ab Augusto attributas lege Pompeia, testis est quo que Alba Ligurum oppidum, quæ ab hoc Pompeio, ut in transpadanis etiam Laus, Pompeia est appellata. Accedit, quòd cum transpadanos Latii iure ab eo donatos, ut infra

infra ostendam , pro certo habeamus, cispadanos itē prae
 mio aliquo affectos , uerisimile esse arbitramur. praeser-
 tim uero cum post hac tempora cispadanos ius suffragio
 rum Romæ habere , transpadanos desiderare uideamus.
 Hinc enim illa sunt Ciceronis de se consulatum petente
 in epistolis ad Atticum . Et quoniam , inquit , in suffra-
 giis multum potest Gallia , accurremus legati ad Pisonē .
 et in Antoniana secunda : Ex omnium omnibus flagitiis
 nullum turpius uidi , nullum audiui , quam qui magister
 equitum fuisse tibi uiderere , in proximum annum consu-
 latum peteres , uel potius rogares , is per municipia , co-
 loniasq. Galliæ , a qua cum consulatus noster petebatur ,
 non rogabatur , petere consulatum solebamus , cum cali-
 gis , & lacerna cucurristi . et in 111 in Antonium : Tantus
 consensus est municipiorum prouinciarum Galliarum , ut omnes
 ad auctoritatē huius ordinis maiestatemq. populi R. de-
 fendendam conspirasse uideantur . et post de restitutio-
 ne eius ita Pedianus : Placentini honestissima decreta er-
 ga Ciceronem fecerunt , certaueruntq. in ea re cum tota
 Italia . cum de reditu eius actum est . et deinde de legibus
 C. Catonis antiquandis Cicero in epistolis ad fratrem :
 Magna manus ex Piceno , & Gallia expectatur , ut etiam
 Catonis rogationibus de Lentulo , & Milone resistamus .
 et de sacerdotii Antoniani petitione Hirtius : Cæsar , in-
 quid , in Italiam profectus , ut municipia , & colonias ap-
 pellareret , quibus M. Antonii quæstoris sui commendaret
 sacerdotii petitionem , aut iis gratiam ageret , quod fre-
 quentiam , atque officium suum Antonio praestitissent .
 Item : Cæsar , cum omnes Galliarum Togatæ regiones percu-
 currisset , T. Labienum Galliarum Togatæ praefecit . quo ma-
 iore commendatione conciliaretur ad consulatus petitio-
 nem . Hinc idem etiam Cicero in Philippicis , cum de Mu-
 tina colonia ab Antonio obsessa loqueretur , Galliarum prouinciam
 fortissimorum ciuium uocat , atque incredibilem
 earum coloniarum , & municipiorum consensum ad
 salutem populi R. tuendam exclamat . & ad M. Brutum
 Galliarum praetorem cum scriberet : Ergo omnibus terris ,
 inquit ,

inquit, una Gallia communi non ardet incendio. in qua
frueris ipse te, cum in Italiae luce cognosceris, uerfa-
risque in optimorum ciuium uel flore, uel robore.
Quod autem transpadanis non ius ciuitatis, sed Latinita-
tis lege Pompeia coniessum sit, docet Asconius. qui in co-
mentario Pisonianæ ita, ut s̄æpe dixi, scribit: Cn. Pompeius
Strabo Magni pater transpadanas colonias dedu-
xit. quas non nouis coloniis constituit, sed ueteribus in-
colis manentibus ius dedit Latii, ut possent habere ius,
quod ceteræ Latinæ coloniæ. id est ut petendi magistra-
tus gratia Romanam ciuitatem adipiscerentur. Ex his au-
tem coloniis Veronæ, Comis, & Laudi Pompeiæ tantum-
modo mentionem inuenio. De Verona scriptum est in
Panegyrico Constantini Magni, fato euenisce, ut quam
coloniam Pompeius aliquando deduxerat, Pompeianus
euerteret. et apud Tacitum libro xix. Quæsitum inde,
inquit, quæ sedes bello legeretur. Verona potior uisa,
patentibus circum campis ad pugnam equestrēm, qua
præualebant. simul coloniam copiis ualidam auferre Vi-
tellio in rem, famamq. uidebatur. Comum narrat Stra-
bo modicum oppidum fuisse. quod cum incumbentes
Rhæti uastassent, Cn. Pompeius Strabo Magni pater re-
stituerit. De Laude Pompeia nihil habeo præter conie-
cturam ex nomine ipso conceptam. Neque enim eos lau-
dare possum, qui inter Transpadanos Venetos numerāt,
& oppida Venetorum in hunc etiam numerum sine ullo
uetere teste ascribunt. primum, quòd cum Transpada-
nos Romani dixerunt, ii Gallos tantum Cænomanos, &
Insubres intellexerunt, deinde quòd Venetos non iure
Latii, sed ciuium R. donatos inuenio. Cum ergo dete-
riore Transpadani, quād reliqui Itali iure essent, propte-
rea & ipsi s̄æpe, ut in ciuitatem acciperentur, egerunt.
Itaque Cotta, & Torquato cos. an. D xxxviii, M. Cras-
sus, & Q. Catulus inter se summa ui decertasse a Dione
traduntur, quòd alter eorum Transpadanis ciuitatem da-
re ueller, alter uetaret. iidemq. cum infecta re abdicaf-
sent, ne per sequentes quidem censores quicquam esse
per-

perfectum. eodem uero anno Cæarem, addit Suetonius, Latinas colonias de ciuitate agitantes adisse, atque ædilem curulem cum Cn. Pisone conspirasse, ut ille foris, ipse Romæ ad res nouas consurgeret per Lâbranos, & Transpadanos; destitutum utriusque consilium morte Pisonis. Quod autem Cæsar in ædilitate præstare non potuit, id in primo consulatu uidetur tentasse, ut aliqua ex parte Transpadanorum petitioni satisfaceret. quanquam nisi de Como quicquam nominatim accepimus. de quo est scriptum in Strabonis commentario v, Cæarem quinque millia hominum Comum deduxisse. ex quibus maxime illustres quingentos Græcos fuisse. eos tamen ciuitate donatos, atque colonos adscriptos haud ibi habitasse, sed oppido nomine Nouocomi imposito Nouocomenses opidianos omnes dixisse. Quocirca aliquot post annis M. Marcellus consul, Cæsari inimicus, ad senatum rettulit, ut colonis, quos rogatione Vatinia, quod scribit Suetonius, Cæsar Nouumcomum deduxisset, ciuitas adimetur, quod per ambitionem, & ultra præscriptum data esset. Ciuitatem autem intellexit, non quæ Nouocomensisibus ueteribus incolis data esset, quæ nulla erat, sed quæ quingentis colonis Græcis adiectis. Quod autem ait Appianus, Cæarem Nouocomum ad Latii ius redegisse. quorum qui annum gerebant magistratum, ciuis R. erat, intelligendum itē est de nouis incolis Græcis, quos quia Comum Cæsar ascriperat, etiam iure Latii, quo ueteres incolæ lege Pompeia donati fuerant, decorauerat. Quare, ut idem scribit, Nouocomensem quendam, qui domi magistratum gesserat, ac propterea se pro ciue Romano ferebat, uirgis cædi in Cæsaris contumeliam Marcellus consul iussit. quo eodem respexit etiam Cicero, cum in v epistolarum ad Atticum scripsit: Marcellus fœde in Co mensi, et si ille magistratum non gesserat. erat tamē Transpadanus. ita mihi uidetur non minus stomachi nostro Cæsari fecisse. nimirum enim significat, Marcellum non minus stomachi suo Cæsari, id est Pompeio fecisse, cum Comensem a Strabone Magni patre lege ornatum, quia Tran-

Transpadanus erat, uerberauit, quam Cæsari ipsi inimico suo, a quo Nouocomum ascriptus fuerat. Neque uero aliunde factum, ut bello ciuili Cæsar Transpadanos amicos habuerit. quod in epistolis sæpe innuit Cicero. ut ibi: Cæsar Gallias ambas habet inimicissimas præter Trā spadanos. et lib. vii ad Atticum: Transpadani, & plebs Romana erit cum Cæsare. et lib. v: Nondum satis huc erat allatum, quo modo Cæsar perferret de auctoritate perscripta, eratq. rumor de Trāspadanis, iussos quattuor uiros creare. et Cœlius ad Ciceronem: Rumores de comitiis Transpadanorum Cumarum tenus caluerunt. Comitia uero intelligit, quibus quattuoruiiri crearentur, qui erat municipiorum magistratus. ut si Cæsar iussisset a Transpadanis creari quattuoruiros, ius quoddam uideatur ciuitatis iis, & municipii speciem concessisse. Sæpe autem de Transpadanorum ciuitate in senatu agitatū, ostendit uox illa Curionis apud Ciceronem in 111 de officiis: Male Curio, inquit, cum cauſam Transpadanorum æquā esse dicebat, addebat tamen: Vincat utilitas. quasi enim significabat, Transpadanis ciuitatem deberi, sed quia id parum reip. expediret, negandam esse. Postremo quod efficere Cæsar in consulatu, & in imperio non potuit, id, ubi primum potestas data est, præststit. siquidem Transpadanos omnes in prima dictatura, teste Dione, in ciuitatem ascivit. unde D. Claudio dixit apud Tacitum: Cum Transpadani in ciuitatem recepti, solida domi quietes, & aduersus externa floruimus. Ita autē recepti sunt, ut & magistratus petere Romæ, & in senatū legi possent. quod in oratione contra D. Claudiū positum est apud eundem: An parum est, quod Veneti, & Insubres curiam irruperint, nisi cœtus alienigenarum, uelut captiuitas inferatur? Quanquam autem Gallia in ciuitatē ascita erat, non tamen eodem, quo reliqua Italia, libertatis iure fruebatur, sed adhuc prouincia erat, & prætori obtemperabat. Post autem, anno DCCXI, placuit M. Lepido, M. Antonio, & C. Cæsari Octauiano 111uiris reip. constituendæ, ut ex decreto diui Cæsaris libera esset, & ad reliquæ

quæ ius Italiae traduceretur. ut libro v Appiani historiæ traditum est. Quo spectans etiam Dio lib. xxxviii scriptum reliquit, C. Cæsarem Octauianum iiii virum reip. anno postero ex Gallia Togata pecunias, & milites coegerisse, quæ ob id ad Italiae formam redacta erat, ne quis in posterum prouinciæ nomine intra alpes exercitum haberet. Finis autem a septentrione fuit flumen Formio. sic enim inquit Plinius: Ultra Tergeste vi millia passuum Formio amnis antiquus auctæ Italiae terminus. auctam autem intelligit, a Rubicone ad alpes, non naturæ, sed iuris finibus propagatam. Atque ita Italia aperte usque ad alpes promota, & Gallia in posterum prouincia appellari desita est, cum iam uniuersa in partem ciuitatis, & imperii Romani esset uocata. id quod me ab initio demonstratum esse pollicitus sum.

De iure ciuitatis coloniis, præfecturis, foederatis ciuitatibus, foris, & conciliabulis dato. Cap. III.

N E Q V I S autem putaret, cum uniuersos Italiae populos ciuitate a populo Romano donatos ostenderim, colonias præfecturas, foederata oppida, & foris, ac conciliabula nō eodem iure fuisse ornata; quanquam hoc superiore disputatione probatum satis uideri poterat, uisum est tamen faciendum, ut retinendi instituti mei cauſa, id ipsum sigillatim in horum etiam unoquoque confirmarem. Ut ergo coloniis nullis ante legem Iuliam ius suffragii patuit, sic post legem Iuliam, aut Pompeiam omnibus esse permisum dico. nisi forte id paucæ aliquot aut scelere suo non obtinuerint, aut post insigni aliqua calamitate amiserint. Habuisse autem colonias suffragium, quis ueterum scriptorum non loquitur? indicat Cicero, cum de se post redditum ad Quirites inquit ita: Nullus in eorum redditu motus municipiorum, & coloniarum factus est. at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta reuocauit. et pro domo: Quid ego illa diuina, atque immortalia municipiorum,

piorum , & coloniarum , & totius Italiae decreta commo-
rem? & in secunda in Antonium : Municipia , colo-
nias , præfecturas num aliter iudicare censetis? et pro Syl-
la : Ad sunt pari studio Pompeiani , qui ita de ambitione ,
& suffragiis suis cum colonis dissenserunt , ut idem de cō-
muni salute sentirent . cum Cicerone autem facit Hirtius ,
in cuius historia ita scriptum inuenimus : Cæsar in Italiā
profectus est , ut municipia , & colonias appellaret , qui-
bus M. Antonii quæstoris sui commendaret sacerdotii pē-
titionem , aut iis gratias ageret , quod frequentiam , at-
que officium suum Antonio præstisset , simulq. se , at-
qué honorem suum in sequentis anni commédaret . Nam
quid notum , uel potius nobile illud ex commentariis Sue-
tonii proferam? Augustum Italiam duodetriginta colo-
niarum numero deductarum ab se frequentasse , & iure ,
ac dignatione urbi quodammodo pro parte aliqua adæ-
quasse , excogitato genere suffragiorum , quæ de magis-
tratibus urbicis decuriones colonici in sua quisque colo-
nia ferrent , & sub diem comitiorum obsignata Romam
mitterent . Neque uero quin idem quoque præfecturis ius
suffragii , & magistratus sit impertitum , dubitandum ui-
detur , cum huius antiquitatis locupletissimum habeam-
us Tullii testimonium . qui in Planciana ita disputat in
Laterensem Plancii accusatorem : Primum utrum magis-
fauere putas Atinates , an Tusculanos suis? alteri , cum hu-
ius Cn. Saturnini patrem ædilem , cum prætorem uide-
runt , quod primus ille non modo in familiam , sed etiam
in præfecturam illam sellam curulem attulisset , mirāduni
in modum lœtati sunt . alteri (credo , quia refertum est
municipium consularibus) nunquam intellexi uehemen-
tius suorum hospitum honore lœtari . et paullo post : Hu-
ius præfectura plena uirorum fortissimorum sic , ut nulla
tot Italia frequentior dici possit . quam quidē nunc mul-
titudinem uidetis iudices in squalore , & luctu supplicem
uobis . hi tot equites R. tot tribuni ærarii (nam plebem a
iudicio dimisimus , quæ cuncta comitiis affuit) quid robo-
ris , quid dignitatis huius petitioni attulerunt? non enim
tribum

tribum Terentinam , sed dignitatem , sed oculorum coniectum , sed solidam , & robustam , & assiduam frequentiam attulerunt . Quod autem foederatæ ciuitates municipiorum ius , id est tribuum , & suffragii , & magistratus adeptæ sint , multi sunt testes , sed nescio quo modo uno maxime delector eo ipso , quem paullo ante commemo-raui , Tullio . cuius hæc in defensione Syllæ cum uerba con templor , nihil quæro amplius . At si nos , inquit , tibi peregrini uidemur , qui sumus e municipio , quorum iam & nomen , & honos inueterauit & huic urbi , & hominum famæ , & sermonibus , quæm tibi illos competitores tuos peregrinos uideri necesse est , qui iam ex tota Italia dele-cti tecum de honore , & de omni dignitate contendunt ? quorum caue tu quenquam peregrinum appelles , ne pe-regrinorum suffragis obruare . Non est hoc fortasse sa-tis . nunc quid ille idem in Planciana dicat , attendamus . Iam municipia , inquit , coniunctione etiam uicinitatis mouentur . nemo Arpinas non Plancio studuit , nemo So-ranus , nemo Casinas , nemio Aquinas . totus ille tractus Venafranus , Allifanus . iisdemq . nunc a municipiis ad-sunt equites Romani publice cum legationis testimonio . Ergo ut alia in te erant illustriora Laterensis , sic te Plan-cius hoc non solum municipii , uerum etiam uicinitatis genere uincebat ; nisi forte te Lauicana , aut Bouillana , aut Gabina uicinitas adiuuabat . quibus ex municipiis uix iam , qui carnem Latinis petant , inueniuntur . item in oratione pro domo , in qua , dum se decretis Italæ reuocatum comitiis centuriatis gloriatur , in hæc uerba erupit : Ille ille populus dominus est regum , uictor , atque impera-tor omnium gentium , quem illo clarissimo die uidisti , tū cum omnes principes ciuitatis , omnes ordinum , atque ætatum omnium suffragium se non de ciuis , sed de ciuita-tis salute ferre censem . cū denique homines in campum non tabernis , sed municipiis clausis uenerūt . Quid quod in epistolis prodidit , Atellanos , & Volaterranos municipes sibi in suis honoribus affuisse ? Nā Pædiani nota est au-toritas , qui in diuinationis commentario posuit , rusticā plebem

plebem ex municipiis Romæ conuenisse; aut propter comititia suffragiorum causa, aut ludorum, aut ut censerentur apud censores. Hi uero omnes erant ex iis oppidis, quæ lege Iulia paullo ante in ciuitatem ascita fuerant, neque dum censa in tribubus xxxv. siquidem Italia in tribus a Philippo, & Perperna censoribus est coniecta. cūq. nisi post annos decem, & septem censores in ciuitate nulli fuissent, ad eos, qui primi declarati sunt, Lentulum, & Gellium ex tota Italia frequentissimi uenerunt, nō quod in municipiis non censi suis possent, sed ut ius nouum, & multo sudore partum tandem aliquando usurparent. Postremo uero conciliabulis etiam ciuitatem esse communicatam, video satis perspicue docuisse Aggenum, auctorem minime contemnendum, cum scripsit: Sunt loca publica coloniarum, ubi prius fuere conciliabula, & postea sunt in municipii ius relata. Quod cum ita sit, sane iam causa patet, cur post legem Iuliam multa oppida & municipiorum, & coloniarum nomine decorata sint, multa item præfecturæ, & municipia appellata. quid enim aliud esse censeimus, nisi quod quatenus colonos habuerunt, coloniæ, quatenus præfectos, præfecturæ nomen tulerunt, ut autem suffragii iure donata sunt, eatenus municipia sunt nuncupata? Cum autem suffragii ius una cum tribu obtinuerint, factum est, ut sæpe tribus ipsas pro populis Italiæ ciuitate donatis ueteres usurparint. ut Suetonius, cum scripsit, Cæsarem testamento suo legasse populo R. quadrigenites, tribubus tricies quinquies. et Martialis, cum dixit:

Dat populus, dat gratus eques, dat thura senatus,
Et libant Latiae tertia dona tribus.

Vterque enim distinguens populum a tribubus, populi nomine plebem Romanam uidetur intelligere, tribuum uero Italiam. Quod si quis tribuum nomina, in quibus quæque aut colonia, aut præfectura, aut fœderata ciuitas post ciuitatem impetratam suffragium tulerit, requisiuerit, næ ille laborem inanem susceperit. Mihi enim ne hanc quidem inuestigandæ antiquitatis partem negligenti,

ti, contigit, ut ueterum lapidum titulos perlegens, ac obseruans paucarum tantum quarundam certas tribus inuenerim. Mutinæ quidem, patriæ meæ, Polliam, Vetonæ Publiliam, Sutrii Velinam, Cæretis, & Tudertis Clustuminam, Florentiæ Scaptiam, Atestis Romiliam, Brixiaæ Fabiam, Vicetiaæ Meneniam, Clusii Arniensem, Tergestis Pupiniam, Aletrii Publiliam, Arretii Pomptinam. Nam Atinam in Terentina suffragatam docet Cicerio in Planciana. Eorum uero lapidum exempla, qualia Onuphrius Panuinius, Veronensis, homo in ista ipsa disciplina, quæ nunc dimissa reuocatur, in primis probatus, mihi tradidit, ne quem fallam, hoc loco subscribā.

Mutinæ.

**Q. AMBILIVS T. F.
POL. TIRO MVTIN
MILES COHORT. VII PRAET.
O GRAECINI. VIXIT ANN
XXXII. MILITAVIT AN. XII**

Romæ

**D. M.
M. BALLONIO
M. F. POL. PAVLLO
MVTINA
MIL. COH. X. PR. O
FRONTONIS MIL. ANN
VIII. VIX. ANN. XXXVI.**

Romæ

**M. APICIVS
M. F. PVB.
PVDENS
VERONA**

DE ANTIQVO IVRE

MIL. COH. XII. PR.

MIL. AN. XVI.

VIXIT ANN. XXXIIX.

Brixia

Q. MINICIO

Q. F. FAB. POB.

MACRO

IIIVIR VERON

Q. VERON. ET BRIX.

MINICIA MATER

D. D.

Sutrii

DIIS MANIBVS

T. VALERIO T. F.

VEL. VICTORI

DECVRIONI SVTRI

IIIVIR I. D. ITERVM

QVINQVENNALI

CVRATORI PECVNIAE

PUBLICAE. PONTIFICI

PATVLCLIA EXOCHE

CONIVX

FECIT.

Cærete.

TI. CLAVDIO DIVI AVG. F.

AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XX

L. PAVLVS L. F. CLV. ATTICVS

PRAEFECTVS FABRVM CAER.

&c.

In agro Tudertino

L. IVLIO L. F.
 CLV. MARCIANO
 AED. IIVIR. TVDER
 VICANI VICI MARTIS
 TVDERT. EX AERE COLL.
 OB MERITA EIVS L. D. D. D.

Romæ

Q. GARGENNIUS
 L. F. SCA
 CELER
 FLORENTIA MIL.
 COH. XI. PRAET.
 VIX. ANN. XXXV
 MILIT. ANN. VI.

Romæ

L. CASSIVS L. F.
 ROM. NIGER
 DOMO ATESTE
 MIL. COH. I. PR.
 MIL. ANN. XVII.
 VIX. ANN. XXXVII

Vicetiae

M. ENNIUS M^r F
 MEN. VICETINVS
 SCR. AED. CVRVLIVM
 ARMENTARIUS DECVRIAEQ.
 DECVRIO VICETIAE.

DE ANTIQVO IURE

Clusii

Q. GAVIVS Q. F.
ARN. CLEMENS
CLVSII EVOC
AVG.
A QVESTIONIBVS.

Feltri

Q. CAEDIVS P. F.
PVB. SEX VIR
TERGESTAE V. F.
VINISSA Q. F. MAXV
VXOR
APRVSIDIA C. F. SE
MATER
CAEDIVS FRATER.

Ferentini

C. IVLIO C. F. PVB. RVFO
VETERANO COH. VI PR
O AQVILA MAXIMI
PRAETORI AED. IIII VIRO I. D.
MVNICIPI ALETRI
C. IVLIVS C. F. RVFINVS FRATRI
BENEMERENTI, ET SIBI
POSTERISQ. SVIS

Tiferni.

C. ANINIVS C. F. POM. GALLVS
DOMO ARRETIO EQ. LEG. IIII
SCYTH. MILITAVIT IN
PR. AN. XVII
EVOCAT. AN. II.
EQ. IN LEG. SCYTHIC
AN. XVIII.

De coloniis militaribus.

Cap. IIII.

SUPERIOR E libro colonias omnes a populo R. post urbem conditam usque ad bellum Italici tempora deductas, quas quidem inuenire potui, exposui, quæque earum fuerit conditio, iusq. ostendi: nunc, quod se facturum esse negavit Paternulus, ut militares persequeretur, ego, quemadmodum ante pollicitus sum, exequar. Hoc autem meo studiis, quod quas ille se prætermittere in circo est professus, quia earum, ut ait, caussæ, auctores, & nomina præfulgerent, ea nobis omnia hoc tempore obscurissimis sunt ex ignorantia & tenebris educenda. Quanquam de causa militarium coloniarum non est, cur admodum laboremus, nisi ab earum sententiarum auctoritate recedamus, quas paullo ante ex certis veterum monumentis at tulimus. Deduci enim militares coloniæ in circo sunt solitæ, ut veterani milites præriorū diuturnitate fessi præmium aliquod aliquando caperent laborum suorum. Auctorum autem nomina uere præfulgere dixit Velleius. quid enim L. Sulla, C. Cæsare dictatoribus, M. Antonio, M. Lepido, & C. Octauiano in uiris reip. & ipso imperatore Augusto potuit esse illustrius? quos omnes, parta ciuili uictoria, inimicorum suorum agros militibus, per quos uicerant, diuisisse, litteris proditum est. Huius autem consuetudinis a Sulla initium introductum, post a Cæsare probatum esse, cum aliis argumētis multis ducor ad opinandum, tum præcipue uerbis M. Bruti, eius, a quo Cæsar oppressus est, quæ sunt in concione eius ad veteranos, ut opinor, in Capitolio, apud Appianum. Vos, inquit, pro rebus gestis aduersus Gallos, & Britannos præmia, quæ olim dabat populus, referetis, qui nec suis, nec innocentibus hominibus agros adimebat, neque illis aliena donabat, neque iniuria facienda gratiam referri oportere putabat. idemq. hostes uictos non omni agro, sed parte multabat, in eamq. emeritos deducebat, ut es-

GG sent

sent, quasi hostium, quos deuicissent, custodes. cumq. sæpe agri armis parti non essent satis, publicos quoque diuisit, aut alios emit. hoc pacto deducere populus solebat sine cuiusquam solicitudine, ac molestia. Sulla uero, & Cæsar, quod patria armis occupata, custodibus, & satellitibus aduersus eam egerent, neque uos in ciuitates uestras dimiserunt, neque uobis agrum emerunt, neque publicum diuiserunt, neque dominis pretia persoluerūt, sed Italiae innoxiae, lege belli, agros, uillas, sepulchra, & fana extorserunt. quibus rebus nos ne alienigenas qui dem hostes unquam exuimus, sed decima solum fructu multauimus. illi uero agros socium Latini nominis diuiserunt, & uos in eos frequentes sub signis, & ordine militari deduxerunt. Hæc eo loco Brutus. De Cæsare autem, & Augusto adeo perspicue loquitur Higinus, ut id reuocari in dubium nullo modo posse videatur. Verba autem eius, quibus hoc docet, hæc sunt: Multis legionibus contigit bellum feliciter transfigere, & ad laboriosam agriculturæ requiem primo tyrocinii gradu peruenire. nam cum signis, & aquila, & primis ordinibus, ac tribunis deducabantur. modus agri pro portione officii dabatur. ferunt quidam, indicium postea modum belli, & expleta centesi ma hostium congresione ad colendum reductos terrarū agros. Diutus Iulius, uir acerrimus, & multarum gentiū dominator tam frequentibus bellis militem exercuit, ut dū uictorias numerat, congesione multitudinis obliuiscetur. nam milites ultra stipendia emerita detinuit recusantes deinde ueteranos dimisit, mox eosdem ipsos ueniam cum milite rogantes recepit, & post aliquot bella facta in pace dimisit. æque D. Augustus in assignata orbi terrarum pace exercitus, qui sub Antonio, aut Lepido militauerant, pariter & suarum legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in prouinciis. quibusdam deletis hostium ciuitatibus nouas urbes constituit. quosdam in ueteribus oppidis deduxit, & colonos nominavit. Quin etiam M. Antonius consul apud Appianum in ea oratione, qua Cæsar's acta seruanda esse suscit, illud posuit,

suit, Cæfarem milites una cum armis, quibus meruerat, atque iisdem ordinibus in agros deduxisse. Ex quo intel ligi potest, quæ res Tacitum adduxerit, ut ita in libro **XIIII** annalium suorum scriptum reliquerit, Nerone **III**, & Cosso consulibus: Veterani Tarentum, & Antium ascripti non tamen infrequentia locorum subuenire. non enim, ut olim, uniuersæ legiones deducebantur cum tribunis, & centurionibus, & suis cuiusque ordinis militibus, sed ignoti inter se diuersis manipulis sine re tore. Neque uero obscurum iam etiam alicui esse potest, quid in his uersibus Lucanus uoluerit:

Quæ sedes erit emeritis, quæ rura dabuntur,

Quæ noster ueteranus aret, quæ mœnia fessis?

Nimirum enim colonias militares intellexit, atque descri psit. in quas milites ueteranos esse deductos, cum nomine ipsum est argumento, tum uero quod multæ etiam earum a nominibus legionum, quæ in iis essent collocatae, sibi noimen pepererunt, ut Secundanorum, Sextanorum, Septumanorum, Octauianorum, Decumanorum, Vndecumanorum, & reliquarum generis eiusmodi. Quod ergo, ut ad rem redeami, a Paterculo expectandum erat, qui & æqualis fuit eorum, de quibus loquimur, temporum, & rerum R. satis accuratus scriptor, ac diligens habitus est, ut militarium coloniarum nomina exequeretur, id nunc nos tam multis sæculis inferiores, dabimus operam, ut quo quo modo possimus, ad exitum perducamus. Is enim cum duo coloniarum genera constituerit, unum earum, quæ senatus iussu deductæ sint, alterum militarium, priores illas ita enumerat, ut post Eporœdiam Mario **V**, & Valerio consulibus deductam nullam fere, nisi militarem, esse deductam scribat. quarum nos initium a Sulla sumendum esse existimamus. Ab eo uero bis colonias esse deductas inuenimus, primum in priore consulatu, postquam ex Campania cum exercitu in urbem reuersus Marium senem, & Sulpicium, ceterosq. inimicos suos urbe exterminauit, deinde postquam ex Asia uictor regres sus, republica ex manibus inimicorum recuperata, di

GG 2 statu ram

Etaturam inuasit, prioris deductionis in epitoma Liuianorum septuagesima fit mentio; quo loco scriptum est; L. Sullam ciuitatis statum ordinasse, colonias deduxisse, posterioris in octogesima nona; ubi Sullam x LVII legiones in agros captos deduxisse, & eos iis diuisisse narratur. Hoc autem idem in Appiani græca historia est, qui centum uiginti millia hominum a Sulla esse deducta prodidit. Quas deductiones M. Lepidus consul, Sullæ inimicus, in concione ita illusit, teste Sallustio: Maximam mihi fiduciam, inquit, parit uictor exercitus, cui per tot uulnera, & labores nihil præter tyrannum quæsumum est. egregia scilicet mercede, cum relegati in paludes, & filias contumeliam, atque inuidiam suam, præmia penes paucos inteligerent. Quas tamen colonias, aut quam multas ille deduxerit, nihil est memoriæ proditum. Verisimile uero uidetur, ipsum, ut acerbissimus erat hostis inimicorum suorum, pleraque oppida eorum, qui aduersus se arma tulerant, aut pro inimicis suis steterant, esse acerrime persecutum. Ex his autem Etruriam fere totam contra eum uenisse accepimus, Senas, Clusium, Saturniam, Arretium, Volaterras, Fæsulas. & ex Latio Prænestinos, Signinos, & Norbanos. ex Vmbris Spoletinos, & Interamnates, ex Pelignis Sulmonenses, ex Campania Capuanos, & Nolanos, Samnitum magnam partem, qui Nolam tenebant, & ex Gallis Cisalpinis Fauentinos, & Rauennates. Quod in historiis Appiani, Plutarchi, Strabonis, & Flori perscriptum uidemus. Qua ratione adductus auctor in primis bonus Sallustius in coniuratione Catilinæ scripsit, Syllæ dominatione Etruriam agros, & bona omnia amisiſſe. Quæ uero oppida suspicari possumus, a Sulla esse deducta (neque enim teste in agrariis Tullio omnes agros, quos publicauit, etiam assignauit,) in Etruria sunt, Fæsulæ, Arretium, Cortona, & Volaterræ. FAESVLARVM uestigia non dubia apparent in oratione tertia Ciceronis in Catilinam, cum ille inquit: Ex iis colonis, quos Fæsulas Sulla deduxit. et alio loco: Hi sunt homines ex iis colonis, quos Fæsulis Sulla constituit.

ruit. Quinetiam de ARRETINIS facilis est coniectura, ex eo, quod idem in defensione Murenæ posuit, Catilinā circumfluentem colonorum Arretinorum & Fæsulanorum exercitu alacrem incedere. Quod si Arretium coloni sunt missi, profecto etiam CROTONAM, quæ ab Arretio non multum abest. cuius coloniæ meninit Dionysius libro primo. neque eam ante Sulla tempora esse deduciā, apud quenquam scriptum legimus. De VOLATERRIS traditum est in epitoma octogesima nona: Sylla Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obfessum in dditionem accepit. & in oratione pro domo: Sulla uictor rep. recuperata, comitiis centuriatis, ciuitatem Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, eripere non potuit. & in primo epistolarum ad Atticum: Syllanorum hominem possessiones confirmabam, Volaterranos, & Arretinos, quorum agrum Sylla publicarat, neque diuiserat, in sua possessione retinebam. et in tertio decimo epistolarum: Volaterrani Syllani temporis acerbitatem subterfugerunt. Age uero examus e Tuscis, & ueniamus in Latium, ecce in manibus PRAENESTE, qua ciuitate nulla Sulla caussæ fuit infestior, nulli Sulla ipse acerbior. obserui deri diu se ab eo passi sunt Prænestini. Itaque Prænestete capto, & C. Mario adolescente, qui oppidum tenuerat, iam extinto, quinque ille millia Prænestinorum, quod prodidit Valerius, extra moenia municipii euocatos, acerbissima morte multauit. quattuor millia, & septingentos diræ proscriptionis edicto iugulatos in tabulas publicas retulit. Agrum autem eorum diuisit, atque oppido, quantum augurari coniectura possum, colonos ascripsit. De agro significat Cicero in agrariis, cum ait: Coement præterea. nam si dicent, per legem id non licere, ne per Corneliam quidem licet. at uidemus agrum Prænestinum a paucis possideri. De colonia loquitur idem in Catilinā: Quid cum te Prænestete K. ipsis Nouembris occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensisti ne illam coloniam meo iussu esse munitam? Age uero, non ne de BOVILLIS etiam ex uerbis Frontini in libro de coloniis licet

cet aliquid opinari? Bouillæ, inquit, lege Sullana est cire
cunductum. iter populo non debetur. agrum eius ex oc-
cupatione milites tenuerunt in sortem. Nunc in Campaniam transeamus. Ex iis n o l a a Samnitibus magno co-
natui iam inde ab Italico bello occupata, summo tandem
a Sulla labore recuperata Sullanos & ipsa colonos acce-
pit. Id quod non obscure tradidit Frontinus, cum agrū
Nolani Sullæ militibus fuisse assignatū scripsit. Quod
idem de s v e s s v l a iudicium faciendum est, de qua idem
ille ita scriptum reliquit: Sueksula oppidum muro ductū,
lege Sullana deducta. iter populo non debetur. ager eius
ueteranis militibus Sullanis in iugeribus est assignatus.
Possumus etiam in hunc numerum referre p o m p e i o s ,
quippe cum in oratione Sullana a Cicerone eius rei admo-
neamur. Disiunxit, inquit, P. Sulla Pompeianos a colo-
nis, ut hoc dissidio, ac dissensione facta oppidum in sua
potestate esset, & Pompeianos haberet, cum ab hoc illa
colonia deducta sit, & cum commoda colonorum a fortu-
nis Pompeianorum populi R. fortuna diuiserit, ita carus
utrisque est. Postremo uero c a p u a etiam colonos a
Sylla esse ascriptos duobus, quod notarim, in locis pro-
dit Frontinus, uno cum ait, Capua agrum, antequam a
Cæsare Capua deduceretur, lege Sullana fuisse assigna-
tum; altero, cum inquit: Calatia oppidum muro ductum.
iter populo debetur pedes x. Coloniæ Capuensi cum ter-
ritorio suo a Sulla Felice adiudicata olim ob hosticam pu-
gnam. Neque uero aliud quidquam uoluisse Plinium pu-
to, cum scripsit libro sexto: Falernus ager a ponte Cam-
pano Iæua petentibus urbanam coloniam Syllanam nu-
per Capuæ contributam incipit. Accedit, quòd Cicero,
cum in Rullum tribunum pl. consul loqueretur, qui legem
de Capua colonia deducenda promulgarat, quam postea
Cæsar in consulatu pertulit, ita loquitur, ut eam ab aliis
antea parum bonis ominibus deductam ostendat. quo in
loco Sullanam, credo, deductionem significauit. sic enim
dixit: Neque te P. Rulle omnia illa M: Bruti, atque auspi-
cia a simili furore deterrent. nam & ipse, qui deduxit, &
qui

qui magistratum Capuæ ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. et post de ea dem re: Cum uenisset Capuam coloniam deductam, L. Considio, Sex. Saltio, quemadmodum ipsi loquebantur, prætoribus. nam cum ceteris in coloniis duumiri appellentur, hi se prætores appellari uolebant. Est autem ue-risimile, cum alia Sullaæ acta post mortem eius rescinde-rentur, hanc quoque deductionem esse labefactatam. idq. cauſam Rullo attulisse, ut in consulatu Ciceronis de eadem deducenda cogitaret. cuius legem a plebe R. incrèdibilem consulis eloquentiam admirata esse repudiatam accepimus. Ac de Sullanis quidem coloniis haec tenus. nunc persequamur Cæſarianas. quarum primam esse inuenio CAPVAM, ab eo in primo consulatu deductam. nā reliquas post ciuilem uictoriam uidetur constituisse. Hoc ex Patrculi historia aperte cognoscitur, in qua scribit, Cæſarem in consulatu legem tulisse, ut ager Campanus plebei diuideretur, suasore legis Pompeio. atque ciuium circiter xx millia eo esse ascripta, & ius iis restitutum post annos circiter CLII, quam bello Punico a Romanis Capua in præfecturæ formam erat redacta. Quod idem est etiam apud Ciceronem, Appianum, & Dionem. quanquam quo in hoc genere locupletiore utar teste, quam ipsomet Cæſare? Is autem ita scribit libro primo de bello ciuili: Capuæ primum sese confirmant, & colligunt, delectumq. colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere instituunt. Vnde illud est apud Frontinum: Capua muro ducta colonia. Iulia Felix iussu imperatoris Cæſaris a xxviris est deducta. iter populo debetur pedes centum. ager eius lege Sullana fuerat assignatus. Non esse autem hanc militarem deductam, satis ex eo apparent, quod plebi Romanæ diuisus est ager, ut priore libro demonstrauit, non emeritis militibus assignatus. Post autem idem dictaturam adeptus multas deduxit, & quidem omnes, ut arbitror, militares. quorum aliquot ex inti-mis antiquitatis penetralibus eductas, ut instituimus, in-dicabimus.

dicabimus. Vna igitur CASILINVM. Hoc Ciceronis testimonio cognouimus in Antonium ita loquentis: Deduxisti coloniam Casilinum, quod Cæsar ante deduxerat. omni auspiciorum iure turbato Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis ante annis deducta. Item: Consulisti de Capua tu quidem, sed idem de Casilino respon dissem, posses ne ubi colonia esset, eo coloniam nouam deducere. negavi in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam nouam iure deduci, colonos nouos adscribi posse rescripsi. Neque uero Casilini solum, sed CALATIAE quoque ueteranos Cæsarem constituisse intelligo, dum Paterculi, & Ciceronis uerba considero. quorum ille ita scribit libro posteriore: Octauius primum a Calatia, mox a Casilino ueteranos exciuit paternos, hic uero libro extremo epistolarum ad Atticum hoc pacto: Octauius ueteranos, qui Casilini, & Calatiæ sunt, perduxit ad suam sententiam. nec mirum quingenos denarios dat. cogitat reliquas colonias obire. Quæ sunt præterea coloniæ reliqua? difficile est scire, suspicari proclive. una est, credo, MINTVRNAE, de qua hoc extat apud Frontinum: Minturnæ muro ducta colonia deducta a C. Cæsare. iter populo non debetur. altera ANCON, cuius meminit libro quinto de bellis ciuilibus Appianus, cum ait, legiones duas, quæ Anconem erant deductæ, cum essent Cæsari Octauiano patriæ, Antonio affuisse. præterea uero LANVVIVM, & VVLTVRNVM colonos a Cæsare fuisse ascriptos a Frontino accepimus. uerba eius hæc sunt: Lanuum muro ductum. colonia deducta a D. Iulio. Item: Vulturum muro ducta colonia. iussu imperatoris Cæsaris est deducta. iter populo debetur pedes xx. ager eius in nominibus uillarum, & possessionum est assignatus. Quin etiam de VOLATERRANIS libet aliquid suspicari. cum agrum Volaterranū ab eo diuidi iussum significet in epistolis ad Q. Valerium Cicero. itemq. de VEIIIS, & CAPENA, cum ita idem scribat ad Pætum de agris, & municipiis, quæ a Cæsare diuidebantur: Veientem agrum, & Capenatem metiuntur,

&

& in libro Frontini ita sit: Veii colonia. ager eius militibus est assignatus ex lege Iulia. postea deficientibus his ad urbanam ciuitatem adsociandos censuerat diuus Augustus. Postremo uero opinari non nihil de iis etiam coloniis possumus, quæ Iuliæ nomen tulerunt, ut de FANO, quæ Iulia Fanestræ, SVTRIO, quæ Iulia Sutrina, HISPELLO, quæ Iulia Hispella, DERTHONA, quæ Iulia Derthona ueterum testimonio lapidum sunt appellatae. ut quemadmodum Cæsar Capuam, quam Iuliam Felicem a se appellauit, deduxit, sic reliquas etiam, quæ Iulio nomine sunt affectæ, ab eodem esse deductas putemus. Hæ sunt Cæsaris ueteranorum coloniæ, quibus peragratis M. Antonium consulem stipatum armis ad senatum retulisse de actis Cæsaris in secunda aduersus Antonium Cicerô dixit. Deinceps sequuntur Antonianæ. Has Cæsare imperfecto a M. Antonio consule deductas esse, non est dubium. Vestigia enim huius doctrinæ perspicua extant in libris Philippicis Ciceronis, in quibus ita de CASILINO disputat aduersus M. Antonium: Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis ante annis deducta, ut uexillum tolleres, & aratum circumduceres. cuius quidem uomer portam Capuae pene perstrinxisti, ut florentis coloniæ territoriū minueretur. et alio loco: Addit Antonius, quos ipse cum Dolabella dederit agros, teneant ii, quibus dati sunt. hic est Campanus ager, & Leontinus, quæ duo maiores nostri annonæ perfugia ducebant. Huc accedit testis locupletissimus Plutarchus, qui inuita Antonii nos admonet de Pisauro inquiens: Prodigium ante prælium Aetiacum extitit. quod Pisaurum oppidum non longe ab Hadria, quod Antonius colonos ascriperat, terra hiatu labefactatum est. Nam quid illa trita commemoré, quæ Cicero contra M. & L. Antonios fratres incenso sæpe animo dixit: Omnem Italiam L. Antonio diuidendam dedit. Item: Hic pecunias nostras aestimabat, possessiones notabat, & urbanas, & rusticas. diuidebat agros quibus, & quos uolebat. tantum quisque habebat possessio, quantum reliquerat diuisor Antonius. Item: Nucula, & Len-

HH to

to diuiseores Italiæ ea lege , quam senatus per uim latam iudicauit . et illa : Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos . his quoque diuisit Semurium . campus Martius restabat . sed hæc agrorū assignatio paullo ante Qui rites L. Cæsar is sententia dissoluta est . huic enim assensi septemuirum acta sustulimus . Quo ex fonte querelæ illæ iam notæ manarunt M. Antonii , cum ad senatū scripsit : Veteranorum colonias deductas lege , & senatusconsulto sustulistiſ . cui respondit in senatu Cicero : Nos sustulimus , an contra lege comitiis centuriatis lata sanximus ? uide ne tu ueteranos , qui erant perditi , perdideris , in eumq. locum deduxeris , ex quo ipsi iam sentiunt , se nunquam exituros .

Relinquamus Antonianas , & ad triumuirales pergamus . Triumuirales appello , quæ triumuirum reip . decreto sunt deductæ . nam constituisse eos colonias , quæ non loquuntur historiae ? Quas tamen illi potissimum constituerint , quoniam res est , quæ non ita omnibus patet , in eo nobis uidetur esse diligenter elaborandum . Illud autem inter antiquissimos rerum Romanarum auctores cōstat , negotium C. Cæſari Octauiano ab Antonio , & Lepido collegis esse datum , ut in coloniis milites emeritos collocaret , quorum opera Brutum , Cassiumq. deuicerant . unde illa extiterunt , quæ sunt apud Suetonium : Partitis post uictoriā officiis , cum Antonius orientem ordinandum , Octavius ueteranos in Italiam reducendos , & municipalibus agris collcandos recepisset , neque ueteranorum , neque possessorum tenuit gratiam , alteris pelli se , alteris non pro spe meritorum tractari querētibus . Cum autem Appianus xviii colonias tum decretas esse prodiderit , ac septem tantum nominarit , CAPVAM , RHEGIVM , VENVTIAM , BENEVENTVM , ARIMINVM , NVCERIAMI , & HIPPONEM , reliquas ex Frontini libro nō incommode uidemur posse colligere , Arretium , Aquinū , Faliscam , Florentiam , Fœdaturas , Formias , Telefiam , Tuder , Venafrum , Volaterras , & Vlubras . de quibus uideo sic scriptum esse : ARRETIVM muro ducta lege triūvirali .

uirali, iter populo non debetur. ager eius militibus est assignatus. **A Q V I N V M** muro ducta colonia. lege triumurali deducta. iter populo debetur p. lxxx. ager eius per remnis militibus est assignatus. Colonia Iunonia, quæ appellatur **F A L I S C A** a triumuiris est assignata. et modus iugerationis est datus, in qua limites intercisiui sunt directi a lege agraria. C. Cæsar is auspicis, & M. Antonii, & M. Lepidi pont. max. colonia **F L O R E N T I A** deducta, a triumuiris assignata lege Iulia. centuriæ Cæsarianæ in iugera per kardines, & decumanos, termini rotundi pedales, & distant a se pedes **11CCCC**. Colonia **F O E D E T V R A E** ea lege, qua ager Florentinus in centuriis singulis iugera c.c. termini lapidei, alii sextantes, alii molares. **F O R M I A S** oppidū triumuiris sine colonis deduxerūt. iter populo non debetur. ager eius in absoluto recedit. pro parte in lacineis est assignatus, finitur terminis siliceis, & Tiburtinis. **T E L E S I A** muro ducta colonia, a triumuiris deducta. iter populo debetur p. xxx. ager eius limitibus Augusteis in nominibus est assignatus. **T V D E R** fidia colonia ea lege, qua & ager Florentinus in centuriis singulis iugera c.c. termini lapidei, alii faxei, alii molares. **V E N A F R V M** oppidum triumuiris deduxerunt sine colonis. iter populo debetur pedes xx. ager eius in lacineis limitibus intercisiuis est assignatus, sed summa montium iure templi deæ ab Augusto sunt concessa. **V O L A T E R R A E** colonia lege triumuirali est assignata in centurias singulas iugera c.c. decumanis kardinibus est assignata, quam etiam ueterani in portionibus diuisam pro parte habuerunt. in quos limites cepit interualla pedum c.d. de quibus centuriis unusquisque miles accepit iugera **xxv**, & **lxxxv**. **V L V B R A E** oppidum a triumuiris erat deductum, postea a Druso Cæsare extinctum. ager eius in nominibus est assignatus. Iter populo non debetur. Hæ sunt **xviii** coloniæ, quas a triumuiris decretas, ab Octauio deductas libet suspicari. alias quærent alii, quibus ultra præscriptam triumuirum legem tota fere ab Octauio occupata esse Italia dicitur. siquidem in eadem Appiani

historia scriptum est, obiectum esse ab Antonio Cæsari Octauiano, quòd cum **xviii** oppida ueteranis assignare debuisset, totam fere Italiam diuisisset, & cum **xxviii** legiones eò deducere debuisset, **xxxiiii** deduxisset. quod ne Dio quidem dissimulauit. Postremo colonias etiam alias duodetriginta ab Octauio post uitum ad Actium Antonium, & præclara uictoria pacem & urbi, & orbi terrarum partam, tum cum iam Augustus diceretur, inuenio apud Suetonium his uerbis scriptum: Ad hūc modum urbe, urbanisq. rebus administratis Italiam duodecim coloniarum numero a se deductarum frequentauit, & ut Romam suffragia mitterent de magistratibus urbicis, statuit. et apud Dionem ita libro **l i**: Cæsar Romanum reuersus ad remp. constituendam, militibus aliis pecunias distribuit, iis uero, qui sub se perpetuo stipendia fecerant, agros etiam assignauit. populis enim, qui cum Antonio senserant, deletis, & oppida, & agros eorum militibus condonauit. et apud Higinum: D. Augustus in assignata orbi terrarum pace, exercitus, qui sub Antonio, aut Lepido militauerant, pariter & suarum legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in prouinciis. quibusdam deletis hostium ciuitatibus, nouas urbes constituit, quosdam in ueteribus oppidis deduxit, & colonos nominauit. illas quoque urbes, quæ deductæ a regibus, aut dictatoribus fuerant, quas bellorum ciuilium interuentus exhauserat, dato iterum coloniæ nomine, numero ciuium ampliauit, quasdam & finibus. & apud Flaccum: Illarum urbium maxima finium pars data est coloniis, quæ in remotiora loca, & longe a mari positæ uidebantur, ut numerus ciuium, quem multiplicare diuus Augustus conabatur, haberet spatia, in quæ subsistere posset. Quæ autem hæ coloniæ **xxviii** fuerint, parum explicata memoria est. ex his enim tantu **xii** apud Frontinum inueni, Soram, Teanum Sidicinum, Puteolos, Accerras, Aletrium, Arellam, Caudium, Beneuentum, Cumas, Grauicas, Nuceriam, alias apud alios, Augustam Taurinorum, Bouianum, Capuam, & Ariminum. Frontini

tini hæc uerba sunt: SORA muro ducta colonia, deducta iussu Cæsaris Augusti. iter populo debetur pedū x v. ager eius limitibus Augusteis ueteranis est assignatus. TEANVM, quod est & Sidicinum, colonia deducta a Cæsa re Augusto. iter populo debetur p. lxxxv. ager eius li mitibus metricis omnibus est assignatus. PVTEOLI colonia Augusta. Augustus deduxit. Iter uno latere populo debetur p. xxx. ager eius in iugeribus ueteranis, & tribunis legionariis est assignatus. ACERRAE muro ducta colonia. D. Augustus deduci iussit. iter populo debetur p. lxxxi. ager eius in iugeribus est assignatus. ALERTRIVM muro ducta colonia. Augustus deduxit. iter populo non debetur. ager eius per centurias, & strigas est assignatus. ATTELLA muro ducta colonia, deducta ab Augusto. iter populo debetur p. cxxi. ager eius in iugeribus est assignatus. CAVDIVM muro ductum. iter populo debetur p. l. a Cæsare Augusto coloniæ Beneuentanæ cum territorio suo est adiudicata. ager eius ueteranis fuerat assignatus. postea mensuratus, limitibus est censitus. CVMAE muro ducta colonia, ab Augusto deducta. iter populo debetur pedes lxxxi. ager eius in iugeribus ueteranis pro merito est assignatus iussu Claudi Cæsaris. GRAVISCAE colonia ab Augusto deduci iussa est. NVCERIA muro ducta colonia, deducta iussu imperatoris Augusti. iter populo debetur pedes lx. ager eius limitibus Iulianis lege Augustana militibus est assignatus. Hæc ex Frontino. AVGUSTAM porro TAVRINORVM, & CAPVAM ab Augusto deductas significat Plinius. nam Augusta ab eo colonia nominatur, nomen autem Augustæ, a quo ipsa deducta sit, indicat. libro autem decimo octauo, capite undecimo de Capua ita scribit: Extat diui Augusti decretum, quo annua uicena millia Neapolitanis numerari iussita fisco suo, coloniam deducens Capuam. De BOVIANO suspicari libet, quia a Plinio Bouianum undecumanorum uocatur, quòd è undecumanæ legionis milites sint ascripti. De ARIMINO admonet lapis ita inscriptus. PATRONO COL. AVG. ARIMIN. Ac de militibus quidem coloniis hæc accepimus.

De Istria ad Italiam adiuncta.
Cap. v.

N V N C , quoniam plerique eorum , qui de Italæ situ , regionibusq. scripserunt , Italiam non Carnis , sed Istris , nec Tergeste oppido , sed Pola , nec Formione amne , sed Arsia circumscribunt , ut eorum , quibus hæc res aliquem iniicere dubitationis scrupulum possit , quæstioni occurram , placet , quemadmodum Italæ a me definitæ Istria sit adiuncta , atque a Formione ad Arsiam propagata , ostendere . ita tamen , si paucis ante , quid de Istrorum bellis inuennerim , exposuero . Istris arma primum illata sunt anno D X X X I I a P. Scipione , M. Minucio consulibus . caussam bello attulerunt naues Romanorum ab eis captae , ac direptaæ . Quibus partim ui , partim uoluntate ad deditioñem adductis , facile fuit , ut sequentes consules C. Lutatius , & L. Veturius sine pugna usque ad alpes penetrarent . quod in Eutropii , & Zonaræ commentariis inuenitur . Inde usque ad annum D L X X quietæ in Istria res fuerunt . tum uero M. Marcellus consul Gallis transalpinis , qui oppidum in agro Aquileiensi condiderant , ex prouincia pulsis , bellum Istricum moliri cœpit , litteris ante ad senatum missis , ut sibi in Istriam traducere legiones liceret . neque ita multo post Romam comitiorum causa est reuocatus . Hunc autem intellexisse Plinium puto , cum scripsit ita : Ab Aquileia ad xii lapidem delatum oppidū etiam inuito senatu a M. Claudio Marcello , L. Piso auctor est . Post biennium L. Duronio prætori Apuliam decretam , & Istros adiectos pergit Liuius , quod Tarentini , Brundisiniq. nunciabant , maritimos agros infestos transmarinarum nauium latrociniis esse . Inde anno D L X X V , A. Manlius consul decreto Istrico bello profectus ab Aquileia castra ad lacum Timaui posuit . imminet mari is lacus . & collatis signis male , castris præsertim amissis , pugnauit . post recuperata pugna Istrorum ad octo millia cæcidit . Postero anno C. Claudius consul Istriæ est

est sortitus; qui antequam ad bellum ueniret, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, cum Aquileiæ libernassent, principio ueris in fines Istrorū exercitu inducto quattuor millia eorum in acie cæciderunt, eosque ad pacem petendam datis obsidibus coegerunt. cumq. Nefactum oppidum, quo se principes Istrorum, & regulus ipse Aepulo receperat, summa ui oppugnarēt, eò Claudius consul exercitum adduxit, atque oppidum cepit, rex, ne in manus hostium perueniret, sibi necm consciuit. duo deinde oppidā Mutila, & Faueria ui capta, & deleta. Istria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est. omnesq. undique populi obsidibus datis in ditionem uenerunt. An uero hoc bello, an eo potius, quod post anno DCXXV a C. Sempronio Tuditano consule gestum est, Istria prouincia facta sit, parum mihi cōstat. De Tuditano uero, quem Plinius Istros domuisse prodidit, ita in Liuiianorum epitomis scriptum est: Sempronius consul contra Iapudas primo male rem gescit, mox uictoria cladem acceptam emēdauit uirtute D. Brutii. quem eundem cum Illyriis rem gesisse apud Appianum, de Iapudib⁹ triumphasse, in tabulis Capitolinis inuenio. Iapudes autem in alpibus a tergo Istrorum fuerunt. Hunc igitur in modum Istria in potestatem redacta tamdiu cum Illyrico prouincia fuit coniuncta, dum ab imp. Augusto Italiæ est attributa. Hoc autem Melæ, Plinii, & Strabonis præclara litterarum monumenta docet. Mela enim in describendis Italiæ partibus Carnorum tātum, & ultimi eorum oppidi Tergestis meminit, in Illyrici autem, Istriæ. Plinius ita loquitur, ut Formionem primis temporibus Italiæ finem esse significet, nouissimis autem Arsiam. sic enim ait: Ulta Tergeste sex millia passuum Formio amnis, antiquus auctæ Italiæ terminus, nunc uero Istriæ. et post: Oppida Istriæ ciuium R. Aegida, Parentium, colonia Pola, quæ nunc Pietas Iulia, abest a Tergeste centum millia passus. mox oppidum Nefactum, et nunc finis Italiæ fluuius Arsia. Strabo autem, qui Augusti fuit æqualis, Istriam Italia comprehensam ab Augusto uide-

uidetur innuere , cum ait , Italiam usque ad Polam Istrium oppidum , qui nunc sunt principes , produxerunt . Cuius rei omnem plane , ut video , sustulit dubitationem Plinius , qui cū Italiam ab Augusto in regiones undecim distributam prodat , in decima Venetos & Carnos cum Istris , ut iam ab Augusto Italiæ attributis , enumerat .

De alpibus , ac fœdere , iureq. gentium alpinarum . Cap. vi.

S A T I S factum officio , & muneri meo putarem , si hoc loco institutam disputationem deponerem . suscepī enim ueterem Italiam illustrandam , quæ non alpibus , sed intra alpes includitur . quod me hactenus pro opibus effeciſſe , nemo adeo alienæ industriae inuidus erit , qui non facile fateatur . sed me & antiquitatis studium , & suscep̄ti muneris amor longius aliquanto etiam prouehit , ut de populis alpinis aliquid dicam , qui si non omnino Itali fuerunt , at certe aliquo modo Italiam attigerunt . Sunt ergo mihi primum alpes omnes , quæ tuentur Italiam , describendæ , & populi earum notandi , deinde quando uicti , quo fœdere donati , quo iure affecti fuerint , expōnendum . Inuenio in cōmentariis rerum Italicarum Sempronianis , alpes tres in partes fuisse diuisas , unam a Nicæa ad Penninum , eamq. a Liguribus esse infessam , alteram a Pennino ad Ocrā montem , tertiam Taurisanam usque in Istriam . Narrat etiā ex Polybii auctoritate Strabo , per alpes in Italiam uias fuisse quattuor , unam per Ligures proxime mare Tyrrhenum , alteram per Taurinos , qua uetus sit Annibal , tertiam per Salassos , quartam per Rhætos . Porro autem alpium multæ fuerunt partes , si multa earum , quæ in ueteribus sunt monumentis , nomina intuemur . nam maritimæ in primis , Cottiae , Graiae Rhæticæ , & Carnicæ alpes commemorantur . Maritimæ siue a Nicæa , siue , ut ait Polybius , a Massilia usque ad uada Sabatia peruerterunt , auctore Strabone , eæq. a Liguri bus maxime Intemeliis , & Ingaunis sunt habitatæ , unde oppida

oppida eorum nomen inuenient, Albium Intemelium, & Albium Ingaunum, Albia, ut inquit Strabo, quasi Alpia dicta. Easdem autem a Comatis Liguribus cultas auctor est Dio lib. LXXXI. unde illud est Plinii: Capillatorū Ligurum plura esse genera ad confinium Ligustici maris. Supra hos uero in alpibus, ut opinor, fuerunt Ligures Vagienni, qui sunt ad fontes Padi, teste Plinio, qui e monte Vesulo manat. et horum autem meminimus quoque Silius, cum dixit: Et pernix Ligus, & duri per saxa Vagenni. Inde sunt Taurini Ligures. de quibus ita scriptum in Strabonis commentariis est: Meduli imminent maxime Isari, & Rhodano confluentibus. ex altera uero parte, quæ spectat Italiam, & Taurini habitant, gens Ligustica, & alii Ligures. horum uero ager est, qui dicitur Ideonni, & Cottii. Per hos autem populos Taurinorum alter fuit ex Gallia in Italiam transitus, quo, ut dixi, usus est Annibal, quem ex Alpibus in Taurinos degressum Polybius, & Liuius litteris prodiderunt. Ex uerbis autem Strabonis perspicuum est, alpes Cottias Taurinis populis esse finitimas, quod idem confirmare uidetur Plinius, cum ait: Cottianæ ciuitates, Caturiges, & ex Caturigibus orti Vagienni Ligures. Ammianus quidem Marcellinus Cottias alpes a Segusio initium ducere scripsit. Segusionem autem oppidum non longe a Taurinis collocat Plinius, cum ita pergit: Oppida Vibiforum, Segusio, coloniae ab alpium radicibus Augusta Taurinorum, inde nauigabili Pado. Post Taurinos, inquit Strabo, & Padum sunt Salassi. super quos in uerticibus sunt Ceutrones, Caturiges, & Varagri, & Nantuates, & lacus Lemanus, per quem fertur Rhodanus, & fons fluuii. non longe uero ab his sunt fontes Rheni, & mons Adula, ex quo effluit Rhenus ad septentrionem, & ex altera parte Abdua, qui in Lariū lacum influit, qui est ad Comum. in Alpibus autem Medulorum duo fontes sunt, ex quorum altero Druentia amnis in Rhodanum præcipitat, ex altero Durias per Salassos in Padum. Salassos antem opinor tenuisse Graias, quæ dictæ sunt, alpes, siquidem inquit Plinius, Augu-

stam prætoriam Salassorum iuxta geminas alpium fauces
 Graias , atque Penninas fuisse . Strabo autem Salassorum
 regionem magnam ait fuisse in profunda ualle , locum un-
 dique cingentibus montibus . iis autem , qui ex Italia tra-
 xicere in Galliam ulteriore uelint , per hanc uallem uiā
 esse Lugdunum . hanc deinde in duas partes scindi . qua-
 rum alteram accluem , per Penninum ducere , iumentis
 inuiam per summas alpes , alteram uero per Cœutrones
 plaustris commodiorem . Quibus ex rebus satis intelligi
 posse opinor , Salassos a Duria flumine ad Abdiam per-
 uenisse . Supra Comum autem ad alpium radicem , ut in-
 quid Strabo , ab una parte sunt Rhæti orientem uersus , &
 Vennones , ab altera uero Lepontii , & Tridentini , & Sto-
 ni , & aliij modici populi Italiam obtinentes . et alio loco ,
 Rhæti , inquit , ad Italiam spectant supra Comum , & Ve-
 ronam . ipsi uero usque ad loca , per quæ Rhenus fertur ,
 porriguntur . huius uero gentis sunt etiam Lepontii , &
 Camuni . Vindelici uero , & Norici exteriorem montium
 crepidinem tenent . Rhætorum ferocissimi Rucantii , &
 Cotuantii . De quibus omnibus ita etiam Plinius : Rhæti ,
 & Vindelici omnes in multas ciuitates diuisi . uero deinde
 in Italiam pectore Alpium Latini iuris Euganeæ gen-
 tes . ex iis Triumpilini uenalis cum agris suis populus , de-
 in Camuni , compluresq . similes . Lepontios Tauriscæ gé-
 tis Cato arbitratur . ceteri Lepontios relictos ex comi-
 tatu Herculis ex interpretatione Græci nominis credūt .
 eiusdem & Graios fuisse positos in transitu , Graiarum Al-
 pium incolas , præstantesq . genere Euganeos . caput eo-
 rum Stonos . Rhætorum Vennones , Sarunetesq . ortus
 Rheni amnis accolunt . Lepontiorum , qui Viberi uocan-
 tur , fontem Rhodani , eodem alpium tractu . Addo hoc ,
 etiam Rhæticas alpes a ualle Volturrena , cuius Cato me-
 minit , exordium ducere , ac per eam in Larium lacum
 Abdiam amnem deferri . Extremæ sunt Carnicæ alpes ,
 quas deinceps his uerbis complexus est Strabo : Post
 Rhætos , & eorum populos , qui Adriatico sinui , & agro
 Aquileiensi proximi sunt , non nulli ex Noticis , & Car-
 ni

ni insident. ex Noricis autem sunt etiam Taurisci. In-de Iapudes ab utraque montium parte incolunt, eorum oppida Metulum, Arupenum, Monettium, Vendum. Ocra uero humillima pars est alpium, qua cum Carnis iunguntur, & per quam onera ex Aquileia in Pamportum plaustris deferuntur. Nec longe aliter Plinius, qui inquit: Incolæ alpium a Pola ad Tergestis regionem Scusses, Subocrini, Attali, Menocaleni, iuxtaq. Carnos quondam Taurisci appellati, nunc Norici. Atque hæc quide[m] de alpium Italicarum descriptione ac situ hactenus. nunc quo fœdere hi populi in amicitiam sint recepti, aperiamus. Iam igitur Gallia citerior omnis, & maxima Ligurum pars erat pacata, & legibus, ac prætori R. obediebat, cum alpinæ adhuc gentes a bello erant intaetæ. Quod significauit Polybius, cum dixit, Gallos Padi accolas breui a Romanis spoliatos agris esse præter eos, qui sub alpibus habitarent. Bellum autem hoc crebræ eorum in prouinciam R. excursiones excitarunt. Primus, quantum ego compererim, alpinis Gallis arma intulit M. Claudius Marcellus, anno D L X X X V I I . a quo Alpinos Gallos subactos in epitomis Liuianis scriptum inuenio. Reperio etiam, L. Crassum consulem anno D C L V I I I in citeriore Gallia cum alpinis populis decertasse, scriptum autem est hoc in Rheticis apud Ciceronem: L. Crassus cōsul, inquit, quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque eo numero præditos, ut digni essent, qui hostes populi Ro. dicerentur, quod tamen excursionibus, & latrociniis infestam prouinciam redderent, consecutus est, & confecit. Gessit etiam cum iis bellum Q. Metellus Celer prætor Galliæ citerioris, Murena, & Silano cōsulibus, anno D C X C I . quod extat in epistola eius ad Ciceronem. Idem fecit post eum D. Brutus, cum prouinciam Galliam obtineret. quod ex eius epistola ad Ciceronem cognoscitur, in qua ita scribit: Progressus sum ad Inalpinos cum exercitu, nomen captans imperatorum. rem autem & ipsum ibi bene gessisse apparet ex triumpho, quem ei, ut inquit Cicerô in Phi-

II 2 lippicis,

lippicis, senatus decreuerat e prouincia decedenti. sed
 quinam potissimum hi hostes in alpibus, cum plurimi es-
 se possint, extiterint, pro certo proponere non ausim.
 De quibus autem comperti aliquid habemus, hi fere sunt.
 Maritimæ alpes a Capillatis Liguribus cultæ M. Crasso,
 Cn. Cornelio cos. ann. DCCXXXIX imp. Augusti auspi-
 ciis in seruituteim sunt redactæ, teste Dione, cum eo us-
 que liberæ fuissent. De iure autem, & conditione earum
 sub Augusto ita sentit Strabo, ut scribat, ex Liguribus,
 qui inter Varum, & Genuam sunt, maritimos eosdem cū
 Italicis esse, ad montanos præfectum quendam ex eque-
 stri ordine missum. at uero anno DCCCXV, Nero imp. na-
 tiones alpium maritimarum ad ius Latii redegit, quod uo-
 luit, credo, Plinius, cum Capillatorum Ligurum multa ge-
 nera Latio donata scripsit. Cum autem alpinas gentes o-
 mnes auspiciis Augusti domitas acceperimus, Vagiennos
 etiam, & Taurinos Ligures ab eo in ditionē adductos pos-
 sumus suspicari, præsertim uero cū is utriusque uictoriæ
 monumenta reliquerit, Augustam Vagiennorū, & Augu-
 stam Taurinorum, quarum Plinius meminit. qui idē Vä-
 giennos, & Caturiges Latio donatos prodidit. Cottias
 alpes Cottio regi suo obedientes Augustus non attigit.
 Indicat hoc Marcellinus, cum ait: Cottias alpes Cottius
 perdomitis Galliis solus in angustiis latens, inuiaq. loco
 rum asperitate confisus, lenito tandem timore in amici-
 tiā Octauiani principis receptus, molibus magnis ex-
 truxit ad uicem memorabilis munera compendiarias, &
 uiantibus oportunas medias inter alias alpes uetustas.
 Vnde merito dixit Plinius, cum de trophæo Augusti de
 gentibus Alpinis erecto loqueretur, Nō esse additas Cot-
 tianas ciuitates XII, quæ non fuerunt hostiles, sed item
 attributas municipiis lege Pompeia. Suetonius autem au-
 tor est, Cottias alpes defuncto Cottio post ab imp. Ne-
 rone in prouincia formam esse redactas. Quod autē pro-
 ditum memorię est, Cn. Pompeium, cum in Sertoriū iret,
 alpes alio itinere, quam Annibal, traieciisse, & belluni in al-
 pibus inter Padi, & Rhodanifontes gessisse, quod & in
 epि-

epistola Pompeii est apud Sallustium; & apud Appianum libro primo, profecto intelligendū, non cum aliis, quām cum his populis ab eo decertatum esse. Aduersus Salassos primus, ut opinor, exercitum adduxit Ap. Claudius Pulcher consul anno D C X. Hunc narrat Orosius, cum uitius x millia peditum amisisset, reparata pugna quinque millia hostium cæcidisse. Vnde an. D C XXXIIII, Mario VI, & Flacco cos. Eporediam coloniam deduc̄tam ad cohibendas Salassorum hostium incursiones scripsit Strabo, a quo eodem reliqua, quæ ad Salassorum bella pertinent, cognouimus. Salassorū, inquit ille, magna regio est in profunda ualle, cum undique cingant locum montes. habet autem aurifodinas, quas obtinebant Salassi, tum cū res eorum florebant, ut & eorum quoque locorum aditum tenebant. quæ caussa bella inter eos etiam sæpe accedit. Rerum autem potitis Romanis & aurificium, & agrū amiserunt. montium autē iuga tenentes, aquam publicanis, qui aurificium exercent, uenundabant, & cum iis sæpe lucri cupiditate contendebant. ut nunquā Romanis prætoribus, qui eò mitterentur, causæ bellī deessent. postremo partim bellis attriti, partim conciliati opes tamen magnas habebant, & multa damna latrociniis inferebant iis, qui per suos montes iter facerent. quippe a quibus D. Brutus Mutina fugiens data uiritim drachma se se redemerit. Messalla etiam cum prope illos hibernaret, mercedem lignorum persoluit, quæ partim ad naues, partim ad hastas conficiendas rapuerat. postremo Cæsar Augustus eos funditus sustulit, & uniuersos sub corona uendidit in Eporediam coloniam translatos. ibi autem breui resistere potuerunt. donec gens ipsa extincta est. Aliorū igitur capitum sex & triginta millia censa sunt, qui ætate militari essent, octo millia. omnes autē Terentius Varro prætor sub hasta uendidit. tribus autem millibus Romanorū deductis Augustus oppidum Augustam constituit, quo in loco Varro castra prætoria habuerat. & nunc finitima regio usque ad summa monrium iuga pacata est. Hæc Strabo. quæ eadem a Dionē libro XLIX video confirmari, cū scri-

scrib', Salassos, aliosq. qui cum Salassis res nouas molie banti, a Messalla, & Varrone esse deuictos. a Varrone autem eorum opes ita accisas, ut certam pecuniax summā dare coegerit, & qui militarem atatem haberent, uenderit; cum eo, ut nemo intra uiginti annos liberaretur, & optimum eorum agrum diuiserit, & Augustam prætoriam illis condiderit. Sequuntur Rhæti. & hos etiam cum Lepontiis, & ceteris finitimis populis ab Augusto perdomiti apud Strabonem inuenio. in eius enim commentariis ita scriptum est: Supra Comum ad alpium crepidinē sunt Rhæti, & Vennones, alia ex parte Lepontii, & Tridentini, & Stoni, & alii multi parui populi Italianam tenentes, qui prioribus temporibus latrocinia exercebant, & inopia laborabant. nunc uero alii deleti sunt, alii uero omnino mā suefacti, ut cum antea transitus per eorum montes pauci, & difficiles essent, nunc ex multis locis, & tuti ab iis sint, & faciles. quorum causa una est custodia. addidit enim Cæsar Augustus, ad tollendos latrones, uiarum custodes, quantum potuit. non enim ubique naturæ uim afferre per petras, & rupes præcipites potuit, quarum aliæ uix imminent, aliæ uero decidunt. Ex his autem Camunii, & Venii P. Silio duce uicti sunt, teste libro LIII Dione, atque inde etiam reliqui. Nā cum sequenti, ut ille ait, anno M. Libone, Calpurnio Pisone cos. Rhæti, qui inter Noricū, & Galliam ad alpes Italiae Tridentinas incolunt, Galliam sibi finitimam incursarent, atque ex Italia prædas agerēt, & Romanis sociisq. per agrum suum euntibus detrimenta inferrent, mares autem necarent non solum, qui apparerent, sed etiam qui in uentribus essent, ea caussa Augustus primum in eos Drusum misit, qui, hostibus in montibus Tridentinis primo impetu fusis, imperatoria ornamēta obtinuit. postea uero quam ex Italia pulsi in Galliam irruperunt, Tiberium misit. qui cum ex multis partibus ambo in eorum agrum infestis signis impetum fecissent, & ipsi, & legati sui eum illis terrorem incusserunt, ut dissipatos singulos facile deleuerint, reliquos uero rebus suis difidentes in potestatem redegerint. Noricos inde, qui cū Pannoniis

Pannoniis in Istriam inuaserant, P. Silius idem, in seruitutem adduxit. ut ait Dio. Nam Strabo Noricos, in quibus & Taurisci sunt incursantes una æstate a Tiberio, & Druso fratribus repressos narrat. Extremi sunt Iapudes. Et hos uirorum robore præstantes, cum populationibus essent infesti, tandem omnino a Cæsare debellatos, idem tradit. Quod idem apud Dionem etiam in hanc sententiā scriptū esse inuenio: Cæsar in Iapudas profectus, eos, qui citra montes haud procul a mari habitabant, nullo negotio in ditionem adduxit, qui uero iuga, & latera incolebant, eos non sine maximo labore perdomuit. Etenim cum Metulum oppidum suum maximum communisissent, multos saepe Romanorū impetus retuderunt, multas machinas incenderunt, & Cæsarem ipsum a lignea turri quædam murum condescendere conatum uulnerarunt. tandem uero ubi nihilominus destitit, & exercitum aduocauit, de pace se agere uelle simulantes, præsidium in arcem acceptum nocte trucidarunt, & in ædes igne illato alii se, alii uxores etiam, & liberos occiderunt, ut nihil prædæ inde ad Cæsarem peruererit, cum etiam captiui haud ita multo post sponte sibi manus intulerint. Hæc autem omnia cum aut Augusti auspiciis, aut ductu imperioq. eius sint gesta, propterea in trophæo Alpium ab eo deuictarū hæc, teste Plinio, fuerunt inscripta: Imp. Cæsari diui F. Augusto pont. max. imp. x i i i. tribunicia pot. s. p. q. r. quod eius ductu, auspiciisq. gentes Alpinæ omnes, quæ a mari supero ad inferum pertinebant, sub imperium populi R. sunt redactæ. Gentes Alpinæ deuictæ, Triumpili, Camuni, Vennotes, Venonetes, Hisarci, Breuni, Nannes, Focunates, Vindelicorum gentes quattuor, Consuantes, Virucinates, Licates, Catenates, Abisontes, Rugsuci, Suanetes, Collucones, Brixentes, Lepontii, Vibiri, Nantuates, Seduni, Veragri, Salassi, Acitaunes, Medulli, Vceni, Caturiges, Brigiani, Sontionii, Ebroduntii, Nemaloni, Edennates, Esubiani, Veamini, Gallicæ, Triulatti, Ectini, Vergunni, Eguituri, Nementuri, Oratelli, Verusi, Velauni, Suetri. Exposui, quæ de Italia

Italia, atque Italiae iure assiduo studio ex summa annalium uetusitate eruere potui. lætorque, me tandem ad laboris utinam tam gloriofi, quam, ut spero, utilis, optatum exitum peruenisse. reliquum est, ut, posteaquam ciuitatem Romanam, Italiamq. ipsam satis, ut his temporibus, atque hac opum imbecillitate potuit, explicuimus, deinceps Romanæ quosdam quasi per uictoriæ gradus, prouinciarum populi R. iura uetera, quæ huic maxime coniuncta disputatio est, eo, quo instituimus, ordine persequamur.

LOCI AVCTORVM IN HIS
LIBRIS AVT DECLARATI, AVT
ALIO MODO RECITATI.

in quo illud notandum, in singulis paginis
citatis plures eiusdem auctoris lo-
cos posse reperiri.

ACRONIS. 96.b.

Aggeni. 72.b. 89.b. 100.b. 114.b.

Antiatis. 5.b.

Antiquorum lapidum. 8.a. 68.a. 78.b. 115. 116.
121.a. 123.a.

Antiquorum nummorum. 74.a. 79.a.

Antonini. 56.a. 101.b.

Appiani. 18.a. 22.b. 35.b. 44.b. 46.b. 66.a. 67.a.
. b. 68.b. 69.b. 73.b. 85.b. 86.a. 102.a. 105.b.
106.a. 107.b. 108.b. 109.b. 112.a. 117.a. 117.b.
118.b. 121.a. 121.b. 122.a.

Asconii Pædiani. 18.a. 70.b. 83.a.b. 91.a. 105.b.
111.b. 112.a.

Auctorum de limitibus agrorum, 73.a.

Auctorum, qui scripserunt panegyricos. 111.b.

Auctoris libri de uiris illustribus. 52.b.

Boetii. 76.a.

Bruti. 60.a. 126.a.

Cæfaris. 40.a. 60.a. 90.a. 91.a. 97.a. 99.b. 120.a.

C. Gracchi. 93.b. 105.b.

Capitolinorum fastorum. 31.b. 32.b. 33.a. 37.b. 48.a.
52.a. 124.a.

Cassiodori. 101.a.

Catonis. 35.b. 61.a. 98.b.

Cincii. 13.b.

Ciceronis in epistolis familiaribus. 59.a. 69.b. 90.b.
91.b. 93.b. 95.a. 100.a. 108.b. 112.b. 114.a.
119.a. 120.b. 126.a.

In epistolis ad Atticū. 4.b. 11.a. 64.a. 68.b. 83.a.

KK

- 90.b. 111.a. 112.a.b. 119.a.
 ad Q. Fratrem. 111.a.
 de Inuentione. 126.a.
 de Oratore. 68.a.
 in Bruto. 22.a. 56.a. 67.b. 68.a. 76.b. 85.b. 104.
     b. 105.a. 106.a.b. 111.a.
 de Legibus. 68.b. 72.b. 89.a. 91.b.
 de Natura deorum. 96.b. 97.a.
 de Officiis. 6.a. 68.a. 106.b. 110.a. 112.b.
 in Catone. 35.a. 66.b.
 pro Sex. Roscio. 90.b.
 in Verrem. 77.b. 89.a.b.
 pro Fonteio. 63.b. 92.a.
 pro Cæcina. 5.b. 76.a. 98.a.
 pro Cluentio. 40.b. 90.b. 91.a.
 in Agrariis contra Rullum. 63.b. 67.a. 68.b. 69.b.
     . 70.a.b. 71.b. 73.a. 74.a. 77.b. 78.b. 79.a. 95.b.
     110.a. 86.a. 118.b. 119.a.b.
 in Catilinam. 118.b. 119.a.
 pro C. Rabirio. 96.a. 97.a.
 pro Murena. 92.b. 107.b. 119.a.
 pro Archia. 99.a. 108.b. 110.a.
 post reditum ad Quirites. 113.a.
 pro domo. 109.b. 119.a.
 pro Vareno. 97.a.
 pro Sylla. 79.a. 113.b. 114.a. 119.a.
 pro Plancio. 11.a. 92.a. 92.a. 96.a. 97.a. 113.b. 114.a.
 pro Sextio. 17.b. 62.b. 67.a. 78.a. 95.b.
 pro Cœlio. 89.b. 90.a.b.
 in Vatinium. 93.b. 108.a.
 pro Balbo. 5.a. 7.a.b. 11.b. 12.b. 14.a.b. 20.a. 21.
     a. 32.b. 39.b. 76.a.b. 83.a. 88.b. 99.a. 105.a.
     106.b. 108.a.b.
 pro Milone. 89.b. 90.b. 91.a.
 in Pisonem. 56.a.
 pro Rabirio Postumo. 56.a.
 in Philippicis in Antonium. 57.a. 59.a. 60.a. 63.a.

71. a. 74. a. b. 79. b. 85. a. 92. b. 95. a. 109. b. 111.
 . a. 113. b. 120. b. 126. a. 121. a. 121. b.
 Cœlius. 69. b. 112. b.
 Columella. 65. a. 66. a.
 Dionis. 15. b. 56. a. 60. a. 69. a. 110. a. 111. b. 112.
 b. 113. a. 125. a. 126. b. 127. a. b. 128. a. 122. b.
 Diodori. 10. a. 20. a. 21. a. 26. b. 32. a. 31. b. 41. a.
 81. b. 107. a. 110. b.
 Dionysii. 10. b. 11. a. 12. a. b. 17. a. 19. a. 23. b. 24. a.
 37. b. 38. a. 39. a. 47. a. 63. a. 70. b. 75. a. 79. b.
 80. a. 94. a. 64. a. b. 65. a. 74. a. 79. a. 119. a.
 Epitomæ rerum Italicarum, quæ dicuntur Catonis &c.
 23. b. 28. a. 37. a. 47. a. 56. a. 58. b. 124. b.
 Eutropii. 33. a. 35. a. 82. b. 123. b.
 Festi. 4. b. 12. b. 13. b. 14. b. 56. a. 81. b. 82. b. 88. a.
 89. a. 93. a. 94. b. 95. a. 96. a. b. 97. a. 99. b. 100. a.
 101. a. b. 105. b.
 Flacci Siculi. 4. a. 63. 78. a.
 Flori. 18. b. 24. a. 28. a. 33. a. 34. a. 35. a. 36. b. 37. b.
 39. a. 42. a. 48. a. 52. b.
 Frontini 72. a. 74. b. 100. b. 119. a. 120. a. b. 121. a. b.
 122. a. b.
 Gellii. 4. b. 5. b. 14. b. 15. a. 46. a. 62. a. 63. b. 77.
 b. 86. b. 88. a. 91. a. b. 93. b.
 Horatii. 96. b.
 Higinii. 70. a. 72. a. 117. b. 122. b.
 Hirtii. 111. a. 113. b. 60. a. 99. b.
 Isidori. 62. b.
 Iuuenalis. 22. a.
 Liuii. 5. a. 6. a. b. 7. a. b. 8. b. 9. a. 10. a. b. 11. a. 12. a.
 b. 13. a. 15. b. 16. a. 17. a. 18. b. 19. a. b. 20. a. b. 22.
 a. b. 23. a. 24. a. b. 26. b. 27. b. 29. b. 30. a. b. 32. b.
 23. b. 34. a. b. 35. a. b. 38. b. 40. a. b. 41. b. 42. a. 43.
 a. 44. a. 45. a. 46. a. b. 47. b. 48. a. 51. a. 53. a. b. 54.
 a. 58. a. 59. b. 61. a. 63. b. 64. a. 65. a. b. 67. a. b. 70.
 a. b. 71. a. b. 74. b. 75. a. b. 76. a. b. 77. a. 78. a. 79.
 a. 80. a. 81. a. b. 82. b. 83. a. b. 85. b. 86. b. 87. a. b.

- 88.b. 89.b. 91.a.b. 92.a.b. 93.b. 94.a. 95.b. 96.b. 97.
 b. 98.b. 100.a.b. 101.a. 103.b. 104.a. 123.b. 124.a.
Epitomæ Liuianæ. 35.a. 37.b. 55.a. 82.b. 83.a.b. 85.
 b. 108.a.b. 109.a. 118.b. 126.a. 124.a.
Lucani. 21.b. 59.b. 118.a.
Lucretii. 93.a.
Marcellini. 126.b.
Martialis. 56.a. 114.b.
Melæ. 124.a. 34.a. 60.a.
Nonii. 99.b.
Orosii. 43.b. 54.a. 127.a.
Ouidii. 117.b.
Paulli Iurisconsulti. 86.b.
Planci. 101.b.
Plauti. f4.b.
Plinii. 4.b. 5.a. 9.b. 10.a. 21.b. 22.a. 23.b. 31.a.
 32.a. 33.a. 34.a.b. 35.b. 36.b. 37.a.b. 40.b. 41.
 b. 43.b. 44.b. 47.b. 56.a. 57.b. 65.a.b. 66.a. 82.
 b. 83.a. 85.a. 86.b. 97.b. 98.b. 110.b. 113.a. 125.
 a.b. 126.b. 128.a. 123.a.b. 124.a.b.
Plinii minoris. 18.b. 73.b. 100.a.
Plutarchi. 7.a. 11.a. 16.b. 17.b. 35.b. 38.a. 48.a.
 64.a. 67.b. 70.b. 73.b. 74.a.b. 80.b. 82.b. 85.
 b. 121.a.
Polybii. 3.b. 8.a. 12.b. 16.a. 22.b. 23.a. 28.a. 34.
 a.b. 35.b. 36.b. 48.a. 52.b. 53.b. 54.a.b. 57.b.
 66.b. 82.b. 85.a. 126.a. 124.b.
Pomponii Iurisconsulti. 78.b.
Ptolemæi. 9.b. 31.a. 34.a.b. 37.a. 54.a. 56.a. 85.a.b.
P. Victoris. 83.a.
Q. Fratris de petitione. 63.a.
Sallustii. 8.b. 16.b. 17.b. 23.a. 61.a. 72.a. 106.a.b.
 109.b. 118.b. 127.a.
Seruui. 99.b. 100.a.
Silii. 37.a. 38.a. 40.a.b. 41.b. 125.a.
Spartiani. 90.b.
Strabonis. 9.b. 11.b. 18.a. 21.b. 22.a. 29.a. 31.a.

I N D E X

- 31.b. 32.b. 34.a.b. 35.a. 36.b. 37.a.b. 39.b. 40.
a. 43.a. 52.a.b. 56.a. 57.a.b. 62.b. 83.a. 84.b. 88.a.
101.a. 107.a. 108.a. 109.b. 110.b. 111.b. 124.a.b.
125.a.b. 126.b. 127.a. 128.a.
- Stephani. 22.a. 30.a.
- Suetonii. 4.b. 6.b. 59.b. 60.b. 61.a. 69.a. 78.a. 79.
b. 81.a. 89.b. 91.a. 92.b. 102.a. 126.b. 121.b. 122.b.
- Taciti. 4.b. 56.a. 83.a. 111.b. 112.b. 118.a.
- Tzetzis. 22.a.
- Valerii. 8.b. 68.a. 105.a.b. 107.b. 119.a.
- Varronis. 5.b. 64.b. 74.a.
- Vegetii. 16.a.
- Velleii Paterculi. 16.a. 39.b. 58.b. 81.a.b. 82.a.b.
83.a. 85.b. 86.a. 92.b. 93.a. 105.a. 106.a. 109.
a. 117.a. 118.a. 120.a.b.
- Virgilii. 6.b. 38.a. 59.b. 70.b. 99.b.
- VlpianiIurisconsulti. 86.b.
- Zonaræ. 28.a. 32.b. 43.b. 48.a. 123.b.

R E R V M E T . V E R B O R V M

M E M O R A B I L I V M I N D E X .

A C E R R A E colonia,	123.a
Acerræ præfectura,	97.a
Acerranis ciuitas data,	92.b
Aediles coloniarum,	99.a
Aediles in municipiis,	90.b
Aedilis in præfectura,	96.b
Aemilia dicta Galliæ citerioris pars,	5.b
Aequicolarum oppida,	10.a
Aequi in Latio non Latini habiti,	10.a. 11.a
Aequi Latinorum concilium non inierunt,	10.a
Aequi Latinarum feriarum non fucrunt participes,	10.a
Aequi quo iure donati,	20.a.b
Aequicolæ qui,	10.a
Aequorum bella,	11.a
Aequorum oppida,	10.a
Aesernia colonia,	3.a
Aesernia arx belli Italici post Corfinium amissum,	108.a
Aefis Italiæ terminus,	55.b
Aefulum colonia,	83.a
Ager cui generi hominum diuidetur,	70.a
Ager diuidendus multiplex,	64.b
Ager emebatur ære publico diuidendi gratia,	79.b. 70.a
Ager Falernus diuisus,	66.a
Ager Gallicus , & Picenus diuisus ,	66.b
Ager Latinus diuisus ,	66.a
Ager Ligustinus , & Gallicus diuisus ,	66.b
Ager Priuernas diuisus ,	66.a
Ager Sabinus diuisus ,	66.b
Ager Samnis , Apulusq. diuisus ,	66.b
Ager Stellas , & Campanus diuisus a Cæsare ,	69.a
Agrarii curatores imperio ornabantur ,	71.b
Agrarii curatores ministris ornabantur ,	71.b
Agrarii curatores quibus comitiis & a quo magistratu crearentur.	71.a
	Agrarii

I N D E X

Agrarii curatores quōt creari soliti,	71.a
Agri coloniarum diuisi, assignati,	74.b
Agri contra legem Liciniām coempti & continuati,	67.a
Agri diuidendi multorum generum ,	69.b
Agri diuidendi ratio duplex ,	64.b
Agri iugerum modus in lege agraria præscribebatur,	71.b
Agro in diuidendo ordo tribuum seruabatur ,	70.a
in Agrum partim sponte dabant nomina, partim for- te educebantur ,	70.b
in Agrum , qui diuideretur , modo pedites , modo e- quites deducebantur ,	70.a
Agrum R.quis primus diuiserit, & reliqui deinceps ,	64.b
Alba colonia ,	52.a
Alba Pompeia unde dicta ,	110.b
Aletrium colonia ,	123.a
Aletrium in Publilia tribu ,	115.a
Allifæ præfectura ,	97.a
Albia unde dicta ,	125.a
Alpium descriptio ,	124.125.
Alpium partes ,	124.b
Alpinorum bella ,	126.a
Alpinæ gentes ab Augusto devictæ ,	128.a
Alpes maritimæ a quibus cultæ ,	126.b
Alpium maritimarum ius ,	126.b
Alpes Cottiae ,	125.a.126.b
Alsum colonia ,	83.a
Anagnia præfectura , .	97.a
Anagninis ciuitas data ,	93.a
Ananes ,	33.a.b
Antemnae colonia ,	79.b
Antium colonia ,	81.b
Anxur colonia ,	81.b
Apuli propriæ qui dicti ,	33.b
Apuliae partes duæ ,	33.b
Apolorum ager & oppida ,	33.a
Apolorum bella & fœdera ,	33.b
Apolorum tria genera ,	33.b
	Apolorum

I N D E X

Apulorum Peucetiorum, & Dauniorum nomina e-	
uanuerunt,	46.a
Aquileia colonia,	85.a
Aquinum colonia,	122.a
Ardea colonia,	89.b
Aricia colonia,	86.a
Aricia municipium,	92.a
Ariminum colonia,	82.b.121.b.123.a
Ariminum primum oppositum Gallis,	59.b
Ariminum pro Gallia usurpabatur,	59.b
Arpinatibus ciuitas data,	93.a
Arpinum præfectura & municipium,	95.a.97.a
Arretium colonia,	119.a.121.a
Arretium in Pomptina tribu,	115.a
Asculum Picenum colonia,	83.a
A teste in Romilia tribu,	115.a
Atina præfectura,	97.a
Atina in Terentina tribu,	115.a
Attella colonia,	123.a
Attella præfectura,	97.a
Aurunci Campaniæ populi,	28.b
Ausones Campaniæ populi,	28.b
Ausonum ager, & oppida,	21.a.b
Ausonum bella, fœdera. et iura,	71.b.22.a
Auximum colonia,	85.b
Augusta Taurinorum colonia,	123.a.126.b
Augusta Vagienorum,	126.b
Augusta Salassorum,	127.a

B

B E N E V E N T U M colonia,	82.b.121.b
Boii.	53.a.b
Boii deleti.	56.a
Boii ne nomen quidem agro reliquerunt, unde pul-	
fi sunt,	59.a
Boiorum oppida,	53.b

LL Bouia-

INDEX

Bouianum colonia,	123.a
Bouillæ colonia,	119.a
Bononia colonia,	84.b
Brixia in tribu Fabia	115.a
Brundisium colonia,	83.a
Bruttiorum ager, & oppida,	32.a
Bruttiorum bella,	32.b
Bruttiorum ius imminutum,	46.a
Buxentum colonia,	84.a

C

CAENINA colonia,	79.b
Cænomanî,	53.a.b
Cænomanî ne nomen quidem agro reliquerunt, unde pulsi sunt,	59.a
Cænomanorum oppida,	53.b
Cære præfectura,	97.a
Cære in tribu Clustumina,	115.a
Cærites primi municipes sine suffragio,	86.b.87.a.91.b
Calabria, quæ,	31.b
Calatia colonia,	120.b
Calatia præfectura,	97.a
Cales colonia,	81.b
Cales municipium,	93.b
Cameria colonia,	79.b
Campaniæ descriptio,	28.b
Campaniæ oppida, montes, flumina,	28.b
Campaniæ bella, & foedera,	29.a.b.30.a.b
Campania tertia pars Picentinis data,	30.b
Campaniæ laus,	28.b
Campaniæ partes tres,	28.b
Campani pro Capuanis,	29.b
Campanis equitibus ciuitas data,	92.b
Campanorum ius dispar,	45.b
Campanorum fœdus,	30.b
Camuni deuicti,	127.b
Capena	

Capena colonia,	120. b
Capua colonia,	85. b. 119. b. 120. a. 121. b. 123. a
Capua præfectura.	95. b. 97. a
Caraceni,	41. b
Carni Gailia inclusi, non tamen Galli,	60. a
Carni Venetis attributi,	58. b
Carnicæ alpes,	125. b
Carnorum bella, & fœdera,	58. b
Carnorum ager, & oppida,	57. b
Carseoli colonia,	82. a
Casilinum præfectura,	97. a
Casilinum colonia,	120. b. 121. a
Cassinum colonia,	81. b
.Castella quid,	62. b
Castrum quid,	62. b
Castrum nouum,	83. b
Castrorum colonia,	84. a
Caudium colonia,	123. a
Censores in municipiis,	91. a
Censores in coloniis,	78. b
Circeii colonia,	80. a
Ciues noui in tribus coniiciebantur a censoribus,	87. a
Ciuitas R. quot modis daretur,	86. a
Ciuitatis dandæ arbitrium penes senatum, & popu- lum,	87. b
Ciuitatum Italiae diuisio,	62. a
Clusium in tribu Arnienſi,	115. a
Coloni ex coloniis R. ciues erant nomine,	76. a
Coloni deducebantur in agros a curatoribus agra- riis sub uexillo,	73. b
Colonini non habuerunt suffragium ante legē Iuliam,	77. b
Coloni quidam noua iura tentarunt,	104. a
Coloniae quid,	63. a
Coloniae aliæ ciuium R. aliæ Latinæ,	75. a
Coloniae aliæ aliis magis immunes,	77. b
Coloniae aliquot uacationes habebant,	77. a
Coloniae ante bellum Italicū deductæ,	79. b. & deinceps.

Coloniæ aratro descriebantur,	74. a
Coloniæ C. Gracchi ,	85. b
Coloniæ ut censerentur, tributum conferrent, militarent,	76. b. 77. a
Coloniæ ciuium R. quæ ,	75. b. 76. a
Coloniæ deducebantur, aut lege, aut s. c.	64. a
Coloniæ xii M. Drusii ,	85. b
Coloniæ fideles , & infideles populo Romano b elo Annibalis ,	83. b
Coloniæ florentes bello Annibalis ,	83. b
Coloniæ Latinæ expertes omnis ciuitatis R.	76. b
Coloniæ Latinæ quæ ,	75. b. 76. b
Coloniæ lustratio quid ,	74. b
Coloniæ militares ,	64. a. 117. a. b. 118. a
Coloniæ militares a Sulla deducuntur, 118. b. a Cæsare. 120. a. b. ab Antonio. 121. a. a triumviris. 121. b. ab Augusto ,	122. b
Coloniæ nullæ ius suffragiorum , aut magistratum habuerunt,	77. b
Coloniæ pars ciuitatum Italizæ ,	62. b
in Coloniam , aut forte , aut uoluntate ibant,	70. b
Coloniarum auctor Romulus ,	63. a
Coloniarum deducendarum caussæ sex ,	63. b. 64. a
Coloniæ auspicio deducebantur,	74. b
Coloniarum decuriones ,	78. a
Coloniarum duumviri , triumviri , quattuorviri iure redicundo , censores , ædiles ,	78. b. 79. a
Coloniarum iura duo ,	75. a
Coloniarum leges, quæ ,	77. b. 78. a
Coloniarum magistratus qui ,	77. b. 78. b
Coloniarum patroni ,	79. a
Coloniarum resp. qualis ,	77. b
Coloniarum sacerdotes , qui , & quot ,	79. a
Colonis ciuitas data ,	113. a. b
in Coloniis Latinis exulare ciues R. poterant ,	98. a
Comensis a Marcello uerberatus ,	112. a
Comum ornatum a Cæsare ,	111. b
Comum	

I N D E X

Comum colonia,	111.b
Comum ornatum a Pompeio Strabone,	111.b
Conciliabulum quid,	100.a
Concilia bula fieri possunt municipia,	110.b
Concilabulis ciuitas data.	114.b
Conuentum agere quid,	99.b
Conuentus in præfecturis, quis,	96.a
Corfinium oppidum delectum ab Italicis arx belli contra Romanos, & Italicum appellatum,	107.a.b
Cortona colonia,	119.a
Cossa colonia,	82.b
Crater sinus Campaniæ,	28.b
Croto colonia,	84.a
Cremona colonia,	83.a
Crustumerium colonia,	79.b
Cumanis ciuitas data,	92.b
Cumæ præfectura, 97.a. colonia,	123.a
Cumani Campaniæ populi,	28.b

D

D A V N T I , qui,	33.a
Decemprimi in municipiis,	90.b
Decemuiri agrarii,	71.a
Decuriones unde dicti,	78.a
Decuriones coloniarum,	78.a
Decuriones municipiorum,	90.a
Decuriones legebantur ex censu,	78.a
Decuriones legendi obseruatio,	90.b
Deditio nis formula, quæ,	7.b
Derthona colonia,	86.a. 121.a
Dictator in municipiis,	90.b
Duumuiri in municipiis,	90.b. 91.a
Duumuiri in coloniis,	78.b
Duumuiri iure dicundo,	78.b

Ecetrae

E

E C E T R A E colonia,	80.a
Eporœdia colonia,	86.a. 127.a
Equites R. in municipiis,	90.b
Etruriæ descriptio,	23.a
Etruriæ oppida,	23.a
Etruriæ bella,	23.b. 24. 25. 26. 27. 28
Etruriæ concilium ad fanum Vulturnæ,	23.b
Etruscorum principes populi XII,	23.b
Etruscorum fœdera,	24.a

F

F A B R A T E R I A colonia,	85.b
Fæsulæ colonia,	118.b
Falisca colonia,	122.a
Ferentinæ caput sub monte Albano,	13.b
Ferentinum municipium,	93.b
Ferentinates nouum ius tentarunt,	103.b
Fidenæ colonia,	83.a
Flamines in municipiis,	91.a
Flaminia regio a Raucana ad Ariminum,	56.a
Florentia in tribu Scaptia,	115.a
Florentia colonia,	122.a
Fœdeturæ colonia,	122.a
Fœdus quid,	6.a
Fœderum tria genera,	7.a
Fœderis formula,	6.b. 7.a. 8.a
Fœderis feriendi solemnitas,	6.a.b
Fœdus iniquum, æquum quale,	7.a.b
Fœderatæ ciuitates quæ,	97.b
Fœderatæ ciuitates multæ,	99.b
Fœderatæ ciuitates carebant ciuitate Romana,	99.a
Fœderatæ ciuitates nihil dare debebant magistratus R. apud se diuertentibus,	98.b
Fœderatæ	

I N D E X

Fœderatæ ciuitates pars ciuitatum Italiæ,	62. b
Fœderatarum ciuitatum magistratus,	98. a. b
Fœderatarum ciuitatum iura,	97. b
Fœderatarum ciuitatum censores, dictatores, consules, prætores,	98. b
Fœderatarum ciuitatum resp.	98. a
in Fœderatis ciuitatibus exulare ciues R. poterant,	98. a
Fœderatis ciuitatibus ciuitas data,	113. a
Fora, quæ,	99. b
Fora fieri possunt municipia,	100. b
Fora cur suo nomine Romani ornarint,	102. a
Fora Italica aut a censoribus, aut a prætoribus R. condita,	101. a
Fora pars ciuitatum Italiæ,	63. a
Fori significaciones dux,	99. b
Formiæ præfecturæ, 97. a. colonia,	122. a
Formianis ciuitas data,	92. b
Forum Appii, & Cassii, & similia unde dicta,	101. a
Forum Appii, a quo,	101. a
Forum Aurelii, a quo,	101. b
Forum Claudii, a quo,	101. b
Forum Cornelii, a quo,	101. b
Forum Flaminii, a quo,	101. a
Forum Fulvii, a quo,	101. b
Forum Iulii Carnicum, a quo,	101. b
Forum Iulii Narbonense, a quo,	101. b
Forum Sempronii, a quo,	101. b
Forum continet iurisdictionem tantum.	100. a
Forum continens nundinationem tantum vocatur conciliabulum,	100. a
Forum agere quid,	99. b
Forum indicere quid,	99. b
Fregellæ colonia,	81. b
Fregellarum defectio,	105. b
Fregenæ colonia,	83. a
Frentanorum ager, & oppida,	34. a
Frentanorum bella, & fœdera,	34. a
Frusina	

I N D E X

Frusino præfectura,	92. a
Fulginum præfectura, & municipium,	97. a
Fundanis ciuitas data,	92. b
Fundi præfectura,	97. a
Fundi populi, qui,	14. b

G

G A L L I cisalpini alii cispadani, alii transpadani,	56. a
Gallia cisalpina in proninciæ formam redacta.	54. b.
55. a. b. 56. a. 60. a. b.	
Gallia togata a quibus administrata,	60. b
Gallia togata post ciuitatem impetratam adhuc erat prouincia,	112. b
Gallia togata referta ciuibus R.	57. a
Gallia togata quæ, & cur dicta,	56. b
Gallia togata sermone Latino ufa,	56. b
Gallia togata libertate donata,	112. b
Galliaæ prouinciaæ ciuitas data,	110. b
Galliaæ prouinciaæ ius,	4. a. b. 59. a
Galliaæ prouinciaæ durior conditio,	8. a
Galliaæ citerioris termini,	59. a
Galliaæ citerioris situs, oppida, populi, & flumi- na,	46. b. 47. a
Galliaæ ciuitates quomodo administrarentur.	99. a
Gallis cispadanis ciuitas data,	110. b. 111. a
Gallorum populi,	53. a
Gallorum in Italiam transitus,	
Gallorum cisalpinorum bella,	54. 55. 56
Gallorum ager, & oppida,	52. b. 53. a
Gessatæ Galli,	55. a. b
Grauiscæ colonia,	85. a. 123. a

H

H A D R I A colonia,	82. b
Heredium, quid,	64. b
Heraclea	

Heraclea ciuitas foederata,	97.b. 99.a
Hernici quo <i>jure</i> donati,	21.a
Hernicorum ager, & oppida,	20.b
Hernicorum bella, & foedera,	20.b
Hirpini populi,	41.b. 42.a
Hippo colonia,	121.b. 84.b

I

I A P U D E S , qui ,	124.a
Iapudes deuicti ,	128.a
Iapyges , qui ,	33.a
Iapygia , quæ ,	31.b
Iapygia ultima ,	32.a
Induciæ , quid ,	5.b. 6.a
Induciæ exiure gentium ,	6.a
Insubres ,	53.a.b
Insubrium oppida ,	54.a
Interamna colonia ,	81.b
Isthmus , qui ,	31.b
Istria ut ad Italiam adiuncta ,	123. 124
Istrorum bella ,	123. b. 124. a
Istria prouincia facta ,	124.a
Italia descripta a Polybio ,	3.b
Italia a natura usque ad alpes propagata ,	3.b
Italia a populo R. mari , Rubicone , & Arno con- clusa ,	3.b
Italia ad alpes a populo R. promota ,	112. b. 113. a
Italia in tribus x x x v translata .	109.a
Italia nunquam per proconsules administrata ,	45.b
Italiæ iura tria ,	8.a
Italiæ populi qui bello Italico interfuerint ,	107.a
Italiæ ciuitas data , cur ,	103.b
Italiæ populi iuxta naturæ diuisionem , & iuris ,	4.a
Italiæ , quæ hoc libro traditur , administratio , usque ad Imp. Hadrianum peruenit ,	102.a
Italiæ iura ex foederibus ,	5.a
	M M Italiæ

Italiæ terminus Formio flumen.	113. a
Italiæ terminus Arfia flumen.	124. a
Italiæ præsens ciuitatum resp.	96. b
Italici, qui,	22. b. 23. a
Italici ciuitatis R. cupidi,	103. b
Italici aperte de ciuitate R. agere incipiunt,	105. b
Italici in tribus viii nouas descripti,	108. a
Italici agitant, ut in xxxv tribus ueteres redigan-	
tur,	108. b
Italici lege in suas sedes redacti,	104. a. b
Itali per migrationem & censem clam ciues R. sie-	
bant,	104. a
Italici Drusi morte commoti Italicum bellum com-	
mouerunt,	107. a
Italici belli principiū, & exitus,	107. a. b.
Italici stirpes, ut qui domi stirpem relinquerent,	et deinceps.
ciues R. fierent,	46. b
Italicum ius, quale,	4. a. b. 44. a
Italici iuris partes,	44. a
Italicum ius in quo Latii iure fuerit deterius, Galliæ	
uero iure superius,	45. a. b
Italorum ius imminutum bello Punico,	45. b
Italicum uocatum est ab Italicis Corfinium,	107. b
Italorum enumeratio,	23. a
Italorum ius seruatum, & auctum,	45. b
Italorum fraudes in aucupanda ciuitate R.	104. b. 105. a
Italis plerisque L. Sulla uictor ciuitatem ademit.	109. b
Italis restituta ciuitas post mortem Syllæ,	10. a
Italorum agros L. Sylla diuisit,	109. b
Iura Italiæ. lege Italia,	
Iura Italiæ unde emanarint,	4. a
Iura populorum,	4. b
Iurisdictio ad quæ pertineat,	100. a
Ius Latii quod,	.. 75. b
Ius Quiritium quod,	75. b. 76. a

Læui,

L

LAEVI,	55. a. b
Laii,	53. a. b
Lanuum municipium,	92. a
Lanuum colonia,	120. b
Latii ius, uel Latinitas,	4. a. b
Latii ius quale,	14. a
Latii ius opponitur iuri Quiritium,	14. a
Latium duplex,	9. b
Latii ueteris descriptio,	9. b
Latii noui descriptio,	9. b
Latini, qui,	8. b. 9. a. 10. a
Latini non habuerunt ius Quiritium,	15. a
Latini urbe s̄epe pulsi a suffragiis, cur,	17. a. b
Latini ut socii uarie usurpati,	8. b
Latinorum bella,	11. 12. 13
Latinorum oppida,	10. a
Latinorum definitio,	9. a
Latinorum sponsaliorum ratio,	15. a
Latinorum concilium, quale,	10. a. b
Latinorum tributa, qualia,	15. b
Latinorum ius magistratum Romæ petendorū,	18. a. b
Latinorum census, qualis,	15. b
Latinorum fœdera,	11. 12. 13
Latinorum militia qualis,	16. a. b
Latinarum seriarum ratio qualis,	10. b. a
Latinæ feriæ a quo institutæ,	10. a
Latinorum suffragiorum ius, quale,	17. a. b
Lauinium colonia,	86. a
Laus Pompeia colonia,	111. b
Leges de limitibus Peducea, Alliena, & Flavia,	73. a
Leges de limitibus Sempronia, Mamilia, Cornelia,	
Iulia,	72. b
Leges omnes de agris diuidendis latæ, aut promul-	
gatæ, 64. et deinceps,	
	M M 2 Legis

Legis agrariæ auctores ,	64. b
Legis agrariæ capita ,	64. a. b
Lex agraria modum iugerum , & limitum rationem continebat , ..	71.72
Lex agraria , quæ priuatos possessione pellebat , difficilis ,	64. b
Lex agraria , quando perlata ,	64. b
Lex agraria quoties promulgata ,	64. b
Lex Aebutia ,	4. b
Lex Appuleia agraria ,	68. a
Lex Appuleia de coloniis ,	76. b
Lex Cassia agraria ,	65. a
Lex C. Sempronii Gracchi de ciuitate Italis danda ,	106. a
Lex C. Sempronii Gracchi agraria ,	67. b
Lex Claudia de ciuibus regundis ,	104. b
Lex de septem iugeribus ,	65. a. b. 66. a
Lex Flavia agraria ,	68. b
Lex Iulia agraria ,	68. 69
Lex Iulia de ciuitate ,	108. a
Lex Licinia de quingentis iugeribus ,	66. a
Lex Licinia de quingenti <i>s</i> iugeribus relata ,	66. b. 67. a
Lex M. Fulvii Flacci de ciuitate Italis danda ,	105. b
Lex Martia agraria ,	68. a
Lex Mucia Licinia de ciuibus regundis ,	107. b
Lex L. Cinnæ de Italicis in x x x v tribus ueteres transferendis ,	108. b
Lex Papia de peregrinis ,	110. a
Lex Papia de ciuibus regundis ,	105. a
Lex Penni de peregrinis ,	105. a
Lex Pompeia de ciuitate cispadanorum , & Veneto- rum , & Latinitate transpadanorum ,	110. b. 111. b
Lex Rulli agraria ,	68. b
Lex Seruilia de ciuitate ,	106. b
Lex Siluani , & Carbonis de iis , qui foederatis ascri- pti essent ciuitatibus ,	108. a
Lex Sylla agraria ,	68. b
Lex Sulpicii de Italicis in tribus redigendis ,	108. b
	Lex

Lex Thoria agraria ,	67.b
Lex Tiberii agraria ,	67.a
Lex Tiberii agraria elusa , & abrogata ,	67.b
Lex Tibcrii de danda ciuitate Italæ ,	105.a
Lex Titia agraria ,	68.a
Lex Vatinia de ciuitate Nouocomensium ,	112.a
Ligurum ager , oppida , populi ,	47
Ligurum bella , & fœdera ,	48. 49. 50. 51. 52
Ligures domiti , & in prouinciæ formam redacti .	52.a.b
Ligures Galliæ citerioris populi ,	47.a
Ligures capillati ,	125.a
Ligures Taurini ,	125.a
Ligures Vagienni ,	125.a
Ligures aliquot in Samnium traducti Corneliani , & Bæbiani dicti ,	50.a
Liguribus ciuitas data ,	110.b
Limes decumanus , quid ,	72.a
Limes Kardo , quid ,	72.a
Limites actuarii , quid ,	72.a
Limites linearii , quid ,	72.a
Limites Gracchani , Sullani , Iuliani , Augustei ,	72.b
Limites prorsi , & transuersi , qui ,	72.a
Limites per rigores ,	72.a
Limites per scamna ,	72.a
Limites per strigas ,	72.a
Limitum genera multa ,	72.a
Limitum ratio habebatur in lege agraria ,	72.a
Lingones ,	53.a.b
Luca colonia ,	85.b
Lucanorum ager , & oppida ,	31.a
Lucanorum bella , & fœdera ,	31.a.b
Luceria colonia ,	81.b

M

M A G N A Græcia , que ,	32.a
Marrucinorum ager , & oppida ,	40.41
Marru-	

I N D E X

Marrucinorum bella, & fœdera,	40. 41
Marsi primi bellum commouerunt Italicum,	107. a
Marsicum bellum cur dictum,	107. a
Marsorum ager, & oppida,	39. 40
Marsorum bella, & fœdera,	40. 41
Medullia colonia,	79. b
Messapiorum ager, & oppida,	32. a
Messapiorum bella,	33. a
Messapyses, qui,	33. a
Militares coloniæ. lege Coloniæ.	"
Mineruium colonia,	86. a
Minturnæ colonia,	82. a. 20. b
Munera, quid,	86. b
Municipalia uectigalia,	91. b
Municipalis ordo amplissimus,	90. a
Municipalis plebs,	91. b
Municipes & in municipio, & Roma censeri poterant,	89. b
Municipes curiatis comitiis non interfuerunt,	88. b
Municipes curiis, & sacris curiarum uacarunt,	88. b
Municipes cum suffragio etiam honores Romæ ceperunt,	89. b
Municipes cum suffragio omnia iura ciuitatis R. ha- buerunt, præterquam domicilii,	88. b
Municipes cum suffragio, qui,	87. 88
Municipes legem de libertate habuerunt,	89. a
Municipes omnes iuris Quiritium partes usurparunt,	89. a
Municipes primi, qui,	86. 87
Municipes sine suffragio, qui,	87. 88
Municipes sacra municipalia nō deseruerūt Romæ,	89. a
Municipes unde dicti,	86. b
Municipia ante bellum Italicum deducta,	91. b
Municipia non eadem iura omnia habuerunt,	89. b
Municipia pars ciuitatum Italizæ,	62. b
Municipia quæ,	86. b
Municipii constituendi ratio,	86. b
	Munic-

I N D E X

Municipii uocabulum uarie usurpatum,	93.b
Municipiorum censores,	91.a
Municipiorum decemprimi,	90
Municipiorum equites R.	90
Municipiorum decuriones,	90
Municipiorum flamines,	91.a
Municipiorum iura,	87.a.b
Municipiorum quæstores,	91.a
Municipiorum resp.	90.a
Municipum patriæ duæ,	89.a
Mutina colonia,	85.a
Mutina in tribu Pollia,	115.a

N

N E A P O L I S ciuitas fœderata,	97.b. 99.a
Nepct colonia,	81.a
Neptunia colonia,	86.a
Nequinum colonia,	82.a
Nola colonia,	86.a. 119.b
Nomentum municipium,	92.a
Norba colonia,	81.b
Norici deui&ti,	127.b. 128.a
Nouum comum cur dictum,	111.b
Nuceria colonia,	121.b. 123.a
Nundinatio ad priuata prædia transferebatur,	100.a
Nursia præfectura,	97.a

O

Oenotri, qui,	31.b
Oenotria, quæ,	31.b
Opici Campaniæ populi,	28
Oppida, quid,	62.b
Oscorum ager, & oppida,	21.a.b
Oscorum bella, fœdera, & iura,	21.22
Ostia colonia,	80.a
Pactio	

P

PACTIO quid,	5.b
Parma colonia,	85.a
Patroni coloniarum,	79.a
Pediculi, qui,	33.a
Pedum municipium,	92.a
Pelignorum ager, & oppida,	39.40
Pelignorum bella, & fœdera,	40.41
Pentri Samnitum populi,	41.b
Peregrini urbe pulsi,	110.a
Peucetii, qui,	33.a
Piceni præfecturæ multæ,	97.a
Picentum ager, & oppida,	34.b
Picentum bella, & fœdera,	31.a.b
Picentes agro multati.	35.a
Picentes in Campaniam translati,	35.a
Picentini ex Piceno in Campaniam translati,	30.b. 31.a
Picentinorum ius imminutum,	46.a
Pisæ pro Ligurum prouincia usurpatæ,	47.b
Pisæ colonia,	85.b
Pisaurum colonia,	85.a. 121.a
Placentia colonia,	83.a
Plebs pro populo urbano posita,	114.b
Pæstum colonia,	82.b
Pompeii colonia,	119.b
Pontiæ colonia,	81.b
Potentia, siue Pollentia colonia,	85.a
Potestas cur pro prætore usurpata hoc tempore in Italia,	96.b
Præfectura donata ciuitate,	95.a
Præfecturæ pars ciuitatum Italix,	62.b
Præfecturæ constitutæ ante bellum Italicum, quæ,	97.a
Præfecturæ, quæ,	94.a.b
Præfecturarum formula,	94.a
Præfecturarum iura,	94.b. 95.a præf-

I N D E X

Præfecturarum conuentus,	96.2
Præfecturarum magistratus,	96.2
Præfecturarum præfectia ut quattuoruiri, aut sex-	
uiri,	96.2
Præfecturarum resp.	95. b
Præfecturarum ordines tres,	96.2
Præfecturis ciuitas data,	113. b
Prænestē colonia,	119.2
Prænestē ciuitas fœderata,	97. b
Prænestini ciuitate donati,	107. b
Prætor pro præfecto,	96. b
Prætutianorum ager, & oppida,	34. b
Priuernatibus ciuitas data,	92. b
Priuernum præfectura,	97.2
Prouincia prima, secunda, tertia, quæ,	60. b
Prouinciæ forma, quæ,	60. b
Puteoli colonia,	84. a. 123. a
Puteoli præfectura,	97.2

Q

Q V A T T V O R V I R I , qui,	90
Quattuoruiri coloniæ,	78. b
Quattuoruiri municipiorum,	91. a
Quattuoruiri præfecturarum,	96. b
Quinqueuiri agrarii,	71. a

R

R A V E N N A ciuitas fœderata,	97. b. 99. a
Reate præfectura,	97. a
Regium Lepidi,	16. a
Regium Lepidi, unde dictum, & a quo conditum,	101. a. b
Rhæti deuicti,	127. b
Rhætorum regio qualis,	125. b
Rhegium colonia,	121. b
Rhudiæ colonia,	85. b

NN Rubico

S

S A B I N O R V M ager, & oppida,	37.38
Sabinorum bella, & foedera,	38.39
Sabinis ciuitas data,	93. a. 108. a
Salafforum regio,	125. b
Salafforum belta,	127.
Salernum colonia,	84. a
Salentina, quæ,	31. b.
Sallentinorum ager, & oppida,	32. b
Sallentinorum bella,	32. b
Samnitum ager, & oppida,	41. b
Samnitum laus,	42. a
Samnitum bella, & foedera,	42. 43
Samnites a Sulla deleti funditus,	109. b
Sanates populi,	4. b
Saticula colonia,	81. b
Satricum colonia,	81. a
Saturnia colonia,	85. a
Saturnia præfectura,	97. a
Scyllacium colonia,	86. a
Senæ colonia,	82. b
Senones deleti, & sedibus euerſi,	36. b
Senonum ager, & oppida,	35. b
Senonum bella,	35. 36
Senonum regio Gallia togata dicta,	36. b
Senonum regio Italizæ attributa, & Umbria appellata,	36. b
Septemuirī agrarii,	71. a
Setia colonia,	81. a
Sexprimi in præfecturis,	96. b
Sexuirī in præfecturis,	96. b
Signia colonia,	80. a
Sinueſſa colonia,	82. a
Sidicini	

Sidicini Campaniæ populi,	28.b
Sociale bellum cur dictum,	107.a
Societatis iura tria,	5.a
Sora colonia,	82.a
Spoletium colonia,	83.a
Sponsio quid, & quomodo fieret,	5
Sponsio ut infirmetur,	5.b
Suessa Pometia colonia,	81.a
Suessula colonia,	119.b
Suessula præfectura,	97.a
Suessulanis ciuitas data,	92.b
Sutrium colonia,	81.a.121.a
Sutrium in tribu Velina,	115.a

T

T A R E N T I N O R V M bella,	32.b
Tarentum colonia,	85.86
Teanum Sidicinum municipium,	93.b
Teanum Sidicinum colonia,	123.a
Telefia colonia,	122.a
Tempia colonia,	84.a
Tergeste in tribu Pupinia,	115.a
Termini Augustei,	72.b
Thurii colonia,	84.b
Tibur ciuitas fœderata,	97.b
Tiburtini ciuitate donati,	107.b
Toga Romanorum propria,	56.b
Togata Gallia quæ dicta,	60
Transpadani, qui,	56.a
Transpadani iure Latii donati,	111.b
Transpadani agitant de ciuitate R. adipiscēda,	111.b.112
Transpadanis Cæsar amicus,	112
Transpadanis data ciuitas a Cæsaræ dictatore,	112.b
Trebulanis ciuitas data,	93.a
Tribus pro populis Italiæ positæ,	114.b
Tribus singulorum oppidorum Italiæ,	115.a

Triumuiiri colonia,	78.b
Triumuiiri agrarii,	71.a
Tuder colonia,	122.a
Tuder in tribu Clustumina,	115.a
Tusci ciuitate donati,	107.b
Tusculum municipium,	92.a

V

V A L E N T I A colonia,	83.a
Veii colonia,	120.b
Velia ciuitas fœderata,	97.b. 99.a
Velitræ colonia,	80.a
Venafrum colonia,	122.a
Venafrum præfectura,	97.a
Veneti Gallia inclusi, non tamen Galli,	60.a
Venetorum ager, & oppida,	57.a
Veneti nomen, & imperium retinent,	59.a
Venetis ciuitas data,	110.b
Venetorum regio in prouincia formam redacta,	57. 58
Venetorum fœdus,	57.b
Venii deuicti,	127.b
Venusia colonia,	82.b. 121.b
Verona colonia,	111.b
Verona in tribu Publilia,	115.a
Vescinorum populi,	
Vestinorum ager, & oppida,	39.40
Vestinorum bella, & fœdera,	40.41
Vexillum coloniæ,	73.74
Via Aemilia per Galliam togatam,	56.a
Via Aemilia per Ligures,	52.b
Vie a Roma in Galliam togatam tres,	60.a
Vibo colonia,	84.b
Vicetia in tribu Menenia,	115.a
Vici quid,	62.b
Vigintiuiri agrarii,	75.a
Vitellia colonia,	81.a
Vlubtræ	

I N D E X

Vlubræ colonia,	122. a
Vmbri ciuitate donati,	107. b
Vmbria perducta usque ad Rubiconem,	36. b
Vmbrorum oppida,	37. a
Vmbrorum situs,	37. a
Vmbrorum bella, & fœdera,	37
Volaterræ colonia,	119. a. 120. b. 122. a
Volscorum oppida,	10. a
Volsci etiam trans Vfentem,	21. 22
Volsci in Latio non Latini habiti,	10. a
Volsci quo iure donati,	20
Volsci Latinorum concilium non inierunt,	10. a
Volsci Latinarum feriarum participes non fuerunt,	10. a
Volscorum bella,	10. a
Vtens, qui fluuius,	35. b
Vulturnum colonia,	84. a. 120. b
Vulturnum præfectura,	97. a

R E G I S T R V M.

* * * ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTV
 XYZ AA BB CC DD EE FF GG
 HH II KK LL MM NN.

Omnes sunt duerniones.

V E N E T I I S, M. D. L X.

Errata

- 8.b. 33. tertia legiones
 9. a. 25. eorum uim explicandam
 10. a. 35. permisuerunt
 11.b. 35. Vccilio
 12.b. 33. quare etiam
 13.a. 3. ius uitium
 23.a. 16. Etruria, initia
 24. a. 2. Sylua Mætia
 33. a. 29. eius quoque
 37. a. 3. loquuntur.
     21. Iipellum
 42. a. 8. dalatum
 45.b. 33. antiquum fœdum
 56. a. 8. redatam
     12. magnam uictoriæ
     26. duodecim urbes
 56.b. 20. finitimi fuerant Senonum
 59.b. 11. e Gallia
 62. a. 3. disputationes fecernterem
 65. a. 11. plebi Romani
 66. b. 2. Sabini agri uictoria M'
     Curij partii
 67. a. 3. Graccho tribunus pl.
 68.b. 16. proscrispsisset, publici
 75. b. 4. ciues Romani
 77. b. 3 immunitatis
 78. b. 29. I I I V I R. I. D.
 80.b. 9. Norbam
     13. Antium
     26. Ardeam
 81.a. 23. Sutrium
     28. Nepet
 81.b. 11. Fregellas
 83.b. 13. Aurunculeis
 85.b. 28. in alterum anno
     31. deduxit
 92.b. 1. P. Publilium
 95.b. 21. inhabilem fore.

 96. a. 4. declarunt
     5. Campani
 56. b. 22. ipse tamen
 97. a. 29. Plaucliana
 103.b. 15. sic hoc quoque
 104.b. 29. Papirium Fregellarum
     32. mineral aliquanto
 106.b. 33. maxima bellum
 107. a. 7. equites Romanis
 111.b. 12. Comi, & Laudi
 119.a. 5. C R O T O N A M
 121. a. 28. Pisano
 122.a. 11. FOE D E T V R A E

Corrigenda.

- tertia legionis.
 eorum iura explicanda
 permiserunt
 Vecilio
 quin etiam
 ius Quiritium.
 Etruria initia
 sylua Mætia
 ipsa quoque
 loqui uintur?
 Hispellum
 delatum
 antiquum fœdus
 redactam
 magnum piutoriæ
 duodecim tribus
 fuitimi Senonibus fuerant
 e Gallia
 disputatione fecernterem
 plebi Romauæ
 Sabinum agrum uictoria
     M'. Curij partum
 Graccho tribuno pl.
 proscrispsisset, publici
 ciues Romani
 immunitates
 I I I V I R. I. D.
 NORBAM
 ANTIVM
 ARDEAM
 SVTRIVM
 NEPET
 FRE GELLAS
 Aurunculeus
 in alterum annum
 deduxit
 Q. Publilium
 inhabilem fore, præfectum ad iura red-
 denda ab Roma quotannis missuros.
 declarare
 Campanis
 ipse tamen
 Plaucliana
 sic hoc quoque
 Papirium Fregellanum
 minorem aliquanto
 maxima cauſa bellum
 equites Romanis
 Comi, & Laudi
 CORTONAM
 PISAVRO
 FOEDATVRAE

